

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Lana Domšić

PARTICIPATIVNA INTERPRETACIJA BAŠTINE I DRUŠTVENI UČINCI NA MLADE

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Lana Domšić

PARTICIPATIVNA INTERPRETACIJA BAŠTINE I DRUŠTVENI UČINCI NA MLADE

DOKTORSKI RAD

Mentor:
Doc. dr. sc. Darko Babić

Zagreb, 2018.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Lana Domšić

PARTICIPATORY HERITAGE INTERPRETATION AND SOCIAL IMPACTS ON YOUNG PEOPLE

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Dr. Darko Babić

Zagreb, 2018.

INFORMACIJE O MENTORU

Dr. sc. Darko Babić znanstveni je suradnik, docent na Katedri za muzeologiju Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Predavač je na preddiplomskom studiju informacijskih znanosti i diplomskom studiju smjer muzeologija i upravljanje baštinom.

Rođen je 6. ožujka 1973. godine u Zagrebu gdje je završio osnovu i srednju školu (usmjerenje opća elektronika), te četverogodišnji studij etnologije i informatologije, smjer muzeologija. Tokom studija radi kao asistent na Hrvatskoj radio televiziji (1995.), kao suradnik Koncertne direkcije Zagreb (1997., 1998. i 1999.) te kao pomoćni arhivist na Općinskom sudu u Zagrebu (2000.-2001.). Nakon studija preuzima mjesto voditelja međunarodnog projekta Promoting Solidarity - School Connectivity in Southeast Europe and USA, a od 1. rujna 2004. godine zaposlen je kao znanstveni novak na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Tokom 2008. godine koristi istraživačku stipendiju usavršavajući se na Sveučilištu u Barceloni (Departament de Didàctica de les Ciències Socials, Facultat de Formació del Professorat), uz još 6 drugih kratkoročnih stipendija tokom poslijediplomskog studija koji završava obranom disertacije pod naslovom Koncept upravljanja baštinom unutar teorijskog okvira informacijskih i komunikacijskih znanosti: baštinska pismenost. U Registar znanstvenih istraživača Republike Hrvatske upisan je pod rednim brojem 263221.

Darko Babić aktualni je predsjednik (od 2016.) Međunarodnog komiteta za obrazovanje muzejskih djelatnika (ICTOP) Međunarodnog savjeta za muzeje (ICOM, pri UNESCO) koji savjetuje institucije koje provode muzejske/baštinske obrazovne programe, upravnog odbora Hrvatskog komiteta Međunarodnog savjeta za muzeje (predsjednik istog od 2014. godine), savjetodavnog odbora Europske asocijacije za interpretaciju baštine, te muzejski savjetnik Europskog Muzejskog Forumu. Član je uređivačkog odbora časopisa 'Her&Mus. Heritage and Museography' (Sveučilište u Barceloni & Ediciones Trea, Gijón, Španjolska), časopisa 'Museologica Brunensia' (Masarykovo Sveučilište, Brno, Češka Republika) i časopisa Informatica Museologica (MDC, Zagreb), te redoviti recenzent radova za 'International Journal of Heritage Studies' (Routledge, UK) i 'Museum History Journal' (Maney Publishing & Left Coast Press).

Aktivno sudjeluje u različitim međunarodnim i nacionalnim projektima, povremeni je autor muzeoloških koncepcija, te redoviti recenzent i savjetnih baštinskih projekata. Razradio je i uveo novi kolegij Interpretacija baštine (2011), a trenutno je izvođač kolegija: Upravljanje baštinom, Marketing baštine, Baština i razvoj i Interpretacija baštine.

Projekti:

Voditeljstvo projekta/radnih paketa međunarodnih projekata

- EU Lifelong Learning Programme - Grundtvig Multilateral // Naziv projekta: Heritage Interpretation for Adult Learning (12/2013-08/2016). Transnacionalni voditelj projekta : Landcommanderij Alden Biesen, Belgija / voditelj projekta za Hrvatsku (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu): dr.sc. Darko Babić
- South East Europe Transnational Cooperation Programme // Launching (g)local level heritage entrepreneurship: strategies and tools to unite forces, safeguard the place, mobilize cultural values, deliver the experience- SAGITTARIUS (03/2012-06/2014). Glavni voditelj: University of Aegean, Grčka / voditelj projekta za Hrvatsku (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu): dr.sc. Darko Babić
- Preparatory actions for preserving and restoring cultural heritage in conflict areas in the Western Balkans for the year 2010 (EUROPEAID/131266/C/ACT/MULTI) // Jankovic Castle: historic site, generating sustainable development of the Ravni Kotari region (12/2011-07/2014) // Provoditelj: Sveučilište u Zagreb. Glavni voditelj: dr. sc. Drago Roksandić, red. prof. (dr.sc. Darko Babić, voditelj paketa za muzeje/baštinu)

Sudjelovanje u nacionalnim projektima u znanosti i razvoju:

- Fond za Razvoj Sveučilišta, Sveučilište u Zagrebu // Međunarodni sveučilišni centar u Islamu Grčkom i mediteranska akademska zajednica: razvoj i perspektive (01/2012-01/2013) // Provoditelji: Filozofski fakultet, Agronomski fakultet, Arhitektonski fakultet i Geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu // Voditelj projekta: dr. sc. Drago Roksandić, red. prof. (dr.sc. Darko Babić, koordinator paketa za muzeje/baštinu)

Članstva:

- ICOM - Međunarodni savjet za muzeje (pri UNESCO-u) // od 2010-2016. član Izvršnog Odbora, te od 2016. predsjednik Međunarodnog komiteta za obrazovanje muzejskog

osoblja (ICTOP) // od 2011-2014. član odbora Hrvatskog nacionalnog komiteta ICOM-a, a od 2014. predsjednik ICOM Hrvatska

- Interpret Europe - Europska asocijacija za interpretaciju baštine // od 2010. član Nadzornog odbora asocijacije
- Europski muzejski forum // od 2010. muzejski savjetnik EMF-a
- ICOMOS - International Council on Monuments and Sites (pri UNESCO) / član
- HED - Hrvatsko etnološko društvo

SAŽETAK

Ovaj doktorski rad rezultat je istraživanja o društvenoj relevantnosti baštine za mlade kroz proučavanje učinaka participativnog pristupa interpretaciji baštine u lokalnoj zajednici. Suvremena teorijska promišljanja baštine temelje se na njezinoj holističkoj definiciji koja uključuje sve materijalne i nematerijalne aspekte te na njezinom potencijalu za unaprjeđenje života pojedinaca i zajednica. Smatra se da je taj potencijal moguće aktivirati kroz aktivno uključivanje lokalne zajednice u interpretaciju baštine čime bi se u konačnici ostvarili brojni pozitivni učinci na kvalitetu ljudskih života i održivi razvoj zajednica kroz doprinos razvoju znanja i vještina, poticanje društvene kohezije, razvoja osjećaja pripadnosti i identiteta i dr. Glavni cilj doktorskog rada bio je istražiti učinke participativne interpretacije baštine na individualni i socijalni razvoj mladih kroz akcijsko istraživanje u lokalnoj zajednici. Dodatni ciljevi su stvaranje konceptualnog okvira za proučavanje društvene vrijednosti baštine te ispitivanje stavova i percepcija mladih o baštini i njezinim vrijednostima.

Empirijsko istraživanje provedeno je primjenom nacrtu akcijskog istraživanja uz korištenje mješovite znanstvene metodologije. Metodološka struktura uključivala je kvantitativni pristup u obliku anketnog istraživanja „pred-post“ tipa i kvalitativni pristup koji se temeljio na promatranju i provođenju fokus grupe. Sudionici i ispitanici su bili učenici srednje škole u Zaprešiću, a rezultat projekta akcijskog istraživanja bilo je kreiranje izložbe o lokalnoj baštini. U radu su potvrđene hipoteze da interpretacija baštine može imati pozitivne učinke na individualni i socijalni razvoj mladih u lokalnoj zajednici te da se veći društveni učinci postižu njihovim aktivnim uključivanjem u sam proces.

Utvrđeno je kako je najsnažniji učinak ostvaren u kategoriji osobnog razvoja mladih, posebno u segmentu koji se tiče razvoja znanja, vještina i interesa. Postotak učenika koji misle da je baština zaprešićkog kraja posebna i jedinstvena popeo se sa 41,5% na 58,%, dok se postotak učenika koji misle da Zaprešić ima zanimljivu povijest popeo sa 45,9% na 68,9%. Također se statistički značajno povećao broj mladih kojima je važno da se u njihovoj blizini nalaze povijesne građevine i da se njeguju narodni običaji. Projekt je kod učenika utjecao i na razvoj znatiželje i interesa za daljnje učenje. Rezultati pokazuju da je postotak učenika koji su zainteresirani da saznaju nešto više o baštini Zaprešića narastao nakon razgledavanja izložbe sa 28,6% na 43,3%. Rezultati su utvrdili i pozitivan doprinos projekta na kvalitetu života, zdravlje i blagostanje mladih te na osjećaj lokalne pripadnosti koji se povećao za 7%.

KLJUČNE RIJEČI: participativna interpretacija baštine, društvena vrijednost baštine, društveni učinci baštine, baština i mladi, akcijsko istraživanje

EXTENDED SUMMARY

The scientific contribution of this research is three-fold: conceptual, methodological and empirical. The conceptual contribution relates to collecting and discussing current theoretical knowledge and results of empirical studies on the value of heritage for society and social impacts of heritage and heritage institutions and activities, with special emphasis on the idea of participatory heritage interpretation. Methodological contribution is in creating and testing of a model of participatory heritage interpretation in cooperation with young people in local community and evaluation of its impacts on their personal and social development through the application of contemporary methodological procedures within the research strategy of action research. The empirical contribution is in determining social impacts of participatory heritage interpretation on young people, thus extending existing knowledge about the value of heritage for youth and for society as a whole, as well as the knowledge about the indicators of social impacts of heritage and the factors affecting the achievement of positive impacts of heritage interpretation projects.

The main theoretical concepts of this work are related to a theory, fundamental in the field of museology, of heritage and heritage interpretation as a resource for sustainable social development. The concept of social values and impacts of culture (and heritage as its constituent part) started to emerge in 1990s as a part of different social and cultural studies. The basis of the new heritage theory is social relevance, that is, the assumption that heritage can be means of positive social change within contemporary developmental processes. The thesis describes the development of this idea, starting from the emergence of eco-museums and the new museology theory in the 1970s, up to the current re-examination of the traditional "positivist" model of heritage interpretation. The main idea, today widely accepted, is that interpretation, as a process of creating meaning from the material and immaterial remains of the past which contributes to their better understanding and use, is not the sole task of experts but also of the community-based representatives. Within the "participatory approach", the interpretation of heritage is not considered solely as a scientific interpretation of the unique facts about the past, but as a process that is constantly underway with no final definitions. This process is depending on participants, the beneficiaries of heritage and members of the local community, who are actively involved in the creation of knowledge, narratives and meanings, as well as creation of alternative models of the uses of heritage. Participatory heritage interpretation also assumes that this active inclusion of the public in the creation of

values and meanings of heritage has the potential to positively affect the quality of human life and the sustainable development of communities by contributing to lifelong learning, development of knowledge and skills of participants, fostering social cohesion, developing feelings of belonging and pride and creating many other social benefits.

Social impacts of heritage are defined in this thesis as all the potential ways in which heritage can affect personal development of individuals as well as social development of communities. They are generally classified as cultural, social, economic and ecological. The theoretical part of the thesis discusses the results of previous empirical studies measuring the impact of heritage institutions and activities on society, mostly developed within the area of public policy evaluation in the field of culture or the evaluation of programs of particular heritage institutions. The presented research is mainly related to European countries and to the largest extent to the UK, which is a current leader in this type of research, and it suggests that heritage can have a significant impact on different aspects of individual and social development including the development of knowledge and new skills, increasing creativity, self-confidence and self-esteem, social cohesion, intergenerational relations, empowering the community, strengthening the local identity and sense of place. Different authors have dealt with these issues, but so far there have been no generally accepted classification of heritage impacts or fully effective measurement and evaluation methods.

One of the purposes of this research was to create a model of participative interpretation of the local heritage that will include young people as the main participants and evaluate the impacts of the implemented project using the action research strategy and the mixed scientific methodology.

Based on the study of relevant literature and the results of previous research about the effects of culture and heritage on society, a list of possible social impacts of heritage interpretation on young people has been created and classified into two main groups and four subgroups:

- Effects on Personal Development:
 - Development of knowledge, skills and interests
 - Quality of life, health and well-being
- Effects on Community Development:
 - Social cohesion, engagement and community relations
 - Local image, identity and sense of place

Impacts within each of the subcategories were operationalized in a way that a certain number of indicators were attributed to them in order to obtain precise measurement variables that were later used in qualitative and quantitative research. The main research instrument was the scale of social impacts of heritage interpretation on young people, as a part of "pre-post" type survey. The constructed instruments were used to examine the impacts of the implemented project of local heritage interpretation, created in cooperation with the young people in the city of Zaprešić.

The research linked the contemporary museological theory of social inclusion with the use of participatory action research. Action research was a natural choice of methodology because it is based on the same assumptions as the participatory heritage interpretation: involvement of participants in all segments of the process with the aim of their empowerment and creation of social values. In this regard, this work provides methodological guidelines for implementing a project of participatory heritage interpretation in accordance with the principles and methodology of action research. This includes the initial steps of organizing a participatory project and gathering knowledge about the community, defining the process and critical analysis of the problem and defining and implementing the action plan.

Within the project, the young participants of the research created the local heritage exhibition by themselves, through a number of workshops in cooperation with experts. The workshops were focused on the process of acquiring new knowledge and skills and creating content for the exhibition. The entire process, as well as the exhibition set up, were successful and highly valued by young people, their friends and family, and the entire community. It has been shown that the very process of participatory heritage interpretation is as important as the end result. The process, as it turned out, can be very risky because the final product is uncertain and, in addition, there are no specific steps to follow, one must be flexible and responsive to the needs of the participants. Young people, as well as institutions, were not used to work in this way, so it took some time for them to learn to work together, share ideas, support and listen the opinions of others, or to become a team. Having more time would certainly improve the quality of the process and the final product. Due to the participatory approach, it took a lot longer to make decisions, encourage the interest of young people and to gain different benefits for participants and the entire community. But although the process required a lot of time, patience, optimism, co-operation and flexibility, the final result was a quality product and, even more significant, a new, motivated and involved heritage audiences.

In this respect, the result of the conducted research is not a universal model of working with young people on the interpretation of heritage. It is more of a detailed description of the processes, a case study, an overview of the opportunities and challenges of involving young and different community members in creating a local heritage exhibition. Nevertheless, the created model and the presented methods may have a practical contribution and are applicable, with adequate adaptation, in other institutions, environments and contexts for working with the youth and the local community. Also, the constructed social impact scale and other evaluation tools can be used to evaluate other heritage projects and their impact on young people.

The main purpose of this thesis was to examine the impacts of participatory heritage interpretation on individual and social development of young people. Therefore, the empirical contribution of the work involves examining the initial attitudes and perceptions of young people about the values and social benefits of heritage, as well as determining the results of the implemented project, i.e. the social impacts and factors influencing them. The research was conducted by the survey method before and after the project implementation and the focus group method with the project participants after its completion.

The results have shown that heritage is an important factor for local and personal identity of young people. More than half of the respondents mentioned the heritage elements of Zaprrešić as one of the first associations to their city and the element that makes it special, which shows that heritage is one of the most important factors in building their sense of place. In this context, the students most frequently mentioned specific elements of material (architectural and natural) heritage.

More than a third of respondents (39.7%) stated that they are interested in heritage. This interest mostly relates to their own past (70.9%) or past of other people (63.3%), visiting cultural and historical attractions (59.5%) and museums (59.1%). It is less connected with the active participation in heritage organizations and associations (29.1%).

Approximately half of the young people consider the heritage important for the quality of life and the development of the city of Zaprrešić, primarily in terms of attracting visitors and tourists (84.3%), providing additional content for inhabitants (81.7%) and a better living environment (79.6%).

With regard to visiting heritage facilities in and outside of Zaprrešić, more than half of the young people stated they visit them only once a year and mostly within organized school visits. What they believe would attract them to visit heritage sites more is the organization of

various special events such as heritage festivals, historical festivals, tasting of local gastronomy, tradition demonstrations (50.5%), better promotion and information (47, 9%), restoration and renewal of cultural and historical buildings (45.8%), as well as new interesting exhibitions in museums and heritage sites (43.6%).

Regarding the social impacts of the implemented project, it was established that the most powerful effects were achieved in the category of personal development of young people, especially in the field of knowledge, skills and interests. The percentage of students who believe that the heritage of the Zaprešić area is unique and special increased from 41.5% to 58%, while the percentage of students who think that Zaprešić has an interesting history increased from 45.9% to 68.9%. Also significantly increased the number of young people who consider important living next to historical buildings (45.9% to 62.9%) and preserving cultural traditions (from 55.6% to 70.4%).

The project has also influenced students' development of curiosity and interest in further learning. The results show that the percentage of students who are interested to learn more about the heritage of Zaprešić increased after the exhibition tour from 28.6% to 43.3%. Also, 78% of students said that they had learned something new at the exhibition, and 43.4% of students said that the exhibition raised their interest in the history and heritage of their community.

The results of the research have also proved positive contribution of the project to the quality of life, health and well-being of young people. In the context of encouraging young people to spend quality and active leisure time, after visiting the exhibition 8% more of a students agreed that exhibitions could be fun, and 4% more of a students said they plan to visit cultural events in Zaprešić in the future. The number of young people who would like to organize cultural events in the future has increased from 12.8% to 28.5%, and the percentage of young people who feel the need to express themselves creatively has increased from 40.5% to 53%. 64.7% of young people stated that their visit to the exhibition was interesting and 16.6% of students would like to be involved in similar projects.

The project's impact on social development of young people is statistically weaker than its effect on personal development. This is in line with findings of other researchers who argued that social impacts, unlike personal ones, are more difficult to achieve because they are more likely to be long-term and cumulative, and occur as a result of continuous action in longer time period. However, the research has shown some positive results achieved also in this segment.

The implemented project had a significant impact on young people's feeling of local belonging and connection to the community. The feeling of belonging to the place they live increased by 7% after the implementation of the project, while the feeling of connection with other residents of Zaprešić increased by 4%. 70% of students said they were proud of their friends-authors of the exhibition. These are all indicators of strengthening positive relations within social groups, which is one of the main elements of social cohesion.

The participatory heritage interpretation project also had a positive impact on the development of local image, identity and sense of place. The percentage of students who said they were proud of their city increased from 59.7% to 68.1%, and the percentage of students who thought that Zaprešić was a good place to live increased from 81.7% to 86%.

From all the above, we can conclude that the first hypothesis of the research, "The interpretation of heritage can have positive effects on the individual and social development of young people in the local community" has been proven.

Another research hypothesis was that greater social impacts of heritage interpretation are achieved by actively involving young people in the process of heritage interpretation. The statistical test measured the difference in the responses on the social impact scores between the active participants of the project and the other respondents in the first and second surveys. The results showed that in the first measurement there was no statistically significant difference between these two groups of respondents. In the second measurement, statistically significant difference in the responses of the two groups was determined in 19 out of 26 observed variables. At 19 variables a better result was achieved by a group of active participants, while at 7 variables there was no statistically significant difference between one and the other.

These results are supported by the data obtained from the focus group with the project participants. The focus group results indicated specific types of effects of participative heritage interpretation that could only be achieved on students who were actively working on creating the exhibition. Here are some of the findings:

- The project raised interest in heritage for students who were otherwise not interested. Students gained knowledge on the specific features of local heritage that are not taught within the school system.
- Participants acquired skills and experience that will help them in future life and work, including creative thinking, teamwork, social, organizational and communication

skills, specific project-related skills (creative writing, photography and video recording, interviews conducting, graphic design, etc.).

- Young people enjoyed working on the project, they tried something new and the project helped them to develop their creativity and to explore their talents and desires.
- Participants developed self-confidence through a sense of pride in what they accomplished. They felt that their proposals were taken into account and that they personally contributed to the project.
- Participants stated that they had acquired new friends with similar interests to whom they would otherwise have no opportunity to socialize.
- Young people find it valuable to have family support during the project implementation and to have opportunities to reach out to older people. This is an indicator that the project had a positive impact on intergenerational relations within the community.
- Participants improved their opinions about the place they live in. They are more aware of the value of local heritage, which they considered to be an important factor of local image and an important touristic and economic resource.

KEY WORDS: participatory heritage interpretation, social value of heritage, social impacts of heritage, young people and heritage, action research

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Obrazloženje teme	1
1.2. Ciljevi, hipoteze i doprinos rada	5
I. DIO – TEORIJSKA POLAZIŠTA	7
2. BAŠTINA I DRUŠTVENI RAZVOJ	8
2.1. Definiranje i povijesni razvoj pojma baštine	10
2.2. Razvoj politika upravljanja baštinom	15
2.3. Uloga i značenje baštine u suvremenom društvu	22
2.3.1. Baština kao razvojni resurs	27
2.3.2. Eko-muzeji i nova muzeologija	32
3. PARTICIPATIVNA INTERPRETACIJA BAŠTINE	38
3.1. Definiranje i razvoj pojma interpretacije baštine	41
3.2. Suvremeni koncept interpretacije baštine i njegova društvena dimenzija	46
3.2.1. Konstruktivistički pristup interpretaciji baštine	46
3.2.2. Enama povelja o interpretaciji baštine: promišljanja uloge interpretacije baštine u suvremenom društvu	51
3.3. Participativni pristup upravljanju i interpretaciji baštine	55
3.3.1. Participativni dizajn u baštinskim institucijama i projektima	60
3.3.2. Primjeri participativnih projekata u baštinskom sektoru	66
3.3.3. Participativni baštinski projekti s mladima	72
4. DRUŠTVENI UČINCI INTERPRETACIJE BAŠTINE I NJIHOVO VREDNOVANJE ..	75
4.1. Pojam društvene vrijednosti baštine	80
4.1.1. Tipologija društvenih vrijednosti baštine	81
4.1.2. Baština kao čimbenik izgradnje društvenog kapitala	88
4.2. Društveni učinci baštine	92
4.2.1. Učinci na osobni razvoj	95
4.2.2. Učinci na razvoj zajednica	99
4.2.3. Povezani učinci	105
4.2.4. Negativni učinci	109
4.3. Metode i modeli vrednovanja društvenih učinaka baštine	112
4.3.1. Metode vrednovanja društvenih učinaka baštine	113

4.3.2. Modeli vrednovanja društvenih učinaka baštine.....	116
5. PARTICIPATIVNA AKCIJSKA ISTRAŽIVANJA KAO SUVREMENI PRISTUP ISTRAŽIVANJU DRUŠTVENIH PROCESA.....	124
5.1. Definiranje akcijskih istraživanja	126
5.1.1. Participacija kao temeljno načelo akcijskih istraživanja	128
5.1.2. Akcijsko istraživanje kao sredstvo osnaživanja lokalnih zajednica	130
5.2. Proces akcijskog istraživanja.....	134
5.2.1. Valjanost i pouzdanost akcijskih istraživanja	136
5.2.2. Etički principi provođenja akcijskih istraživanja.....	138
5.3. Akcijska istraživanja s mladima	140
II. DIO - EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE.....	144
6. POLAZNE VRIJEDNOSTI, PROBLEM I CILJEVI ISTRAŽIVANJA.....	145
7. KONTEKST I SUDIONICI AKCIJSKOG ISTRAŽIVANJA	147
8. NACRT ISTRAŽIVANJA I METODOLOŠKI POSTUPCI.....	150
9. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	153
9.1. Mješovita metodologija	153
9.2. Kvantitativno istraživanje.....	155
9.2.1. Sadržaj i struktura anketnog upitnika.....	156
9.2.2. Istraživana populacija i opis uzorka	157
9.2.3. Terenska provedba istraživanja.....	160
9.2.4. Statistička obrada i analiza podataka	160
9.3. Kvalitativno istraživanje.....	163
9.3.1. Sustavno sudjelujuće promatranje.....	165
9.3.2. Fokus grupa.....	167
9.4. Uloga istraživača i valjanost metodologije.....	169
9.5. Etički aspekti istraživanja.....	171
10. PROCES OSTVARIVANJA PLANA ISTRAŽIVANJA.....	172
10.1. Pripremne aktivnosti i odabir sudionika projekta.....	173
10.2. Proces participativnog kreiranja izložbe s mladima	177
10.3. Ostvareni rezultati participativnog procesa	200
11. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	204
11.1. Baština kao čimbenik identiteta mladih.....	204
11.2. Razumijevanje pojma i zainteresiranost mladih za baštinu.....	210
11.3. Stavovi i percepcije mladih o vrijednostima baštine	213

11.4. Sudjelovanje mladih u baštinskim aktivnostima	216
11.5. Društveni učinci participativne interpretacije baštine na mlade.....	222
11.5.1. Određivanje indikatora društvenih učinaka interpretacije baštine na mlade	222
11.5.2. Postignuti rezultati prema vrstama učinaka	228
11.5.2.1. Ostvareni učinci na osobni razvoj mladih	229
11.5.2.1. Ostvareni učinci na društveni razvoj mladih.....	242
11.5.3. Razlika u ostvarenim učincima između sudionika projekta i ostalih učenika	249
11.5.4. Čimbenici povezani s pozitivnim učincima participativne interpretacije baštine	255
12. ZAKLJUČAK	258
POPIS LITERATURE	266
PRILOZI.....	282

1. UVOD

1.1. *Obrazloženje teme*

Koncept baštine nikada nije bio statičan, kroz povijest se mijenjao i proširivao svoj doseg. Danas se baština definira kao društveni konstrukt, dio prošlosti svjesno odabran u svrhu zadovoljavanja određenih društvenih potreba sadašnjosti: kulturnih, socijalnih, ekonomskih ili političkih (Graham et al., 2000:17). U muzeološkoj se teoriji konceptualni pomak od usmjerenosti na instituciju muzeja prema ideji sveukupnosti baštine i njezine društvene upotrebe dogodio 70-ih godina dvadesetog stoljeća kada se javlja nova muzeologija, utemeljena na istovremenoj praksi eko-muzeja. Nova muzeologija, osim što je snažno utjecala na povećanje interesa za komunikacijsku funkciju baštinskih institucija te orijentaciju na korisnike i njihove potrebe, naglasila je važnost baštine za podupiranje lokalnog identiteta i opću regeneraciju područja, kroz osnaživanje lokalne zajednice i njezinu aktivnu ulogu u očuvanju i prezentaciji baštine. Ciljeve nove muzeologije u praksi su nastojali (i još uvijek nastoje) ostvariti eko-muzeji, usmjereni na cjelovitu interpretaciju identiteta određene zajednice, a čija se osnovna inovacija sastoji upravo u stavu prema konceptu baštine i ulozi te baštine u svakodnevnim životima ljudi (Babić, 2009).

Presudnu ulogu u određivanju suvremenog pojma baštine, prije svega u proširivanju koncepta te definiranju njezinog društvenog poslanja, imale su međunarodne konvencije među kojima se ističu *Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* (UNESCO, 2003), *Konvencija o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izričaja* (UNESCO, 2005) te *Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo (Faro konvencija)* (Vijeće Europe, 2005). Izuzetni značaj ove posljednje očituje se u naglašavanju potencijala materijalne i nematerijalne baštine za održivi razvoj, uključujući njegove kulturne, ekonomske, socijalne i ekološke dimenzije. Ciljevi konvencije koji se odnose na uključivanje i participaciju javnosti u kreiranju baštinskih projekata i aktivnosti potaknuli su suvremenu raspravu o utjecaju baštine na šira područja civilnog društva, kao i o individualnim i društvenim vrijednostima koje nastaju u različitim oblicima aktivne interakcije zajednica i baštine (Goddard, 2012). Tekst Faro konvencije predstavlja baštinu kao resurs za društveni razvoj, za poticanje

kulturne raznolikosti i unaprijeđenje interkulturalnog dijaloga, ali i kao dio modela ekonomskog razvoja baziranog na principima održive upotrebe resursa.

Povezano s novom paradigmom baštine proširilo se i shvaćanje interpretacije baštine pri čemu ona nadilazi skup praktičnih metoda i tehnika prezentacije, odnosno pasivan oblik jednosmjerne komunikacije u kojem baštinski stručnjaci prenose informacije korisnicima, i uključuje aktivno sudjelovanje korisnika i pripadnika lokalne zajednice u kreiranju vrijednosti i značenja. Prema Uzzellu (1998) interpretacija treba i može biti snaga promjene koja će se temeljiti na potrebama zajednice, uvažavajući različitosti i različite interese korisnika, te će u konačnici doprinijeti osobnom i kolektivnom osjećaju identiteta, ponosa i samopouzdanja. ICOMOS-ova *Povelja o interpretaciji i prezentaciji lokaliteta kulturne baštine (Ename povelja)* (ICOMOS, 2008) odražava ovu usmjerenost na društvenu, ekonomsku i obrazovnu dimenziju interpretacije baštine. Interpretaciju definira kao stalni proces, sveukupnost aktivnosti, promišljanja, istraživanja i kreativnosti koje baština stimulira i čija je namjera podići javnu svijest i poboljšati razumijevanje baštinskih mjesta. Ističe nužnost holističkog pristupa, baziranog na principima otvorenosti, održivosti i uključivanja korisnika. Iako će stručnjaci i dalje imati važne uloge u procesima interpretacije, prema povelji se uključivanje posjetitelja, lokalne zajednice i drugih dionika različite dobi i obrazovanja smatra osnovom za transformiranje baštinskih mjesta od statičnih spomenika u izvore učenja i promišljanja o prošlosti te vrijedne resurse za održivi razvoj zajednice (Silberman, 2009). Za zajednice, kao i za pojedince, kulturna baština je izvor ponosa, identiteta i svrhe te sve više autora smatra da uključivanje ljudi u brigu i upravljanje baštinom podiže njihov interes za lokalna pitanja, daje im osjećaj smisla te priliku za dijalog i povezivanje (Hampton, 2005; Bandarin et al., 2011). Participaciju je moguće postići kroz preispitivanje linearnog modela razvoja interpretacije, eksperimentirajući s različitim načinima uključivanja višestrukih glasova i perspektiva i uključujući se u dijalog s dionicima i korisnicima (Simon, 2010). Kroz takav inkluzivni oblik interpretacije baštine omogućuje se građanima, njezinim pravim vlasnicima, da djeluju kao menadžeri baštine u otvorenom i demokratskom procesu društveno odgovornog upravljanja baštinom (Babić, 2015).

Istraživanja o društvenim vrijednostima i učincima baštinskih institucija i aktivnosti započela su još devedesetih godina dvadesetog stoljeća u okviru evaluacija javnih politika u kulturi i umjetnosti (Matarasso, 1997; Landry et al., 1996). Društvena vrijednost baštine obično je opisivana kao makro-kategorija koja u sebi obuhvaća širok rang vrijednosti stvarajući

potencijalne pozitivne učinke na pojedince (povezano s kulturnim, obrazovnim i osobnim razvojem), kao i na zajednice i društvo u cjelini (društvena kohezija, uključenost, interkulturalni dijalog, razvoj građanskih vrijednosti, itd.). Landry et al. (1993) definiraju društvene učinke kulture kao „one učinke koji idu dalje od samog artefakata ili izvedbe te imaju dugoročni utjecaj i direktno dodiruju ljudske živote“. Uvodi se koncept kulturne vrijednosti koja se razlikuje od društvene i ekonomske i koja je, prema Selwood (2010:10), imanentna baštinskim institucijama i njihovoj osnovnoj aktivnosti (zbirke, interpretacija, programi), a koja se odnosi na „promjene koje te aktivnosti stvaraju kod pojedinaca i organizacija u smislu sposobnosti da utječu na njihovo razumijevanje svijeta“. Prema Throsbyju (2001), kulturna vrijednost se može klasificirati na estetsku, duhovnu, socijalnu, povijesnu, simboličku i obrazovnu vrijednost, od kojih svaka jednim dijelom pridonosi općoj vrijednosti sadržanoj u kulturnom objektu, instituciji ili iskustvu. Holden (2004) predlaže do sada najprihvaćeniju kategorizaciju kulturnih vrijednosti na tri tipa: intrinzičnu, instrumentalnu i institucionalnu, koje se ne trebaju smatrati međusobno isključivima već komplementarnima. U zadnjih desetak godina više autora (De la Torre, 2002; Merli, 2002; Kelly, 2006; Hooper-Greenhill et al., 2009; Holtorf, 2012; Murzyn-Kupisz, 2013; Bollo, 2013) dokazalo je postojanje mnogostrukih vrijednosti stvorenih kroz baštinske institucije i aktivnosti. Iako su ovi radovi doprinijeli korisnim kategorizacijama i modelima, također su ukazali na problem nepostojanja utvrđenog konceptualnog i metodološkog okvira istraživanja.

U posljednje vrijeme, posebno od 2014. godine, sve više raste znanstveni i stručni interes za temu društvenih učinaka baštine i njihovog vrednovanja, naročito u zemljama Europske Unije.¹ Unutar kulturnih politika, nakon nekoliko godina stavljanja naglaska na ekonomske učinke, danas je povećan interes za pitanja dobrobiti zajednica i razvoja društvenog kapitala, poboljšanja pristupa i jednakosti, jačanja društvene kohezije te evaluacije društvenih, kulturnih i ekoloških faktora koji utječu na razvoj zajednica. Taj interes potaknut je

¹ U Europi se u zadnje dvije godine na temu društveno-ekonomske vrijednosti i učinaka baštine provodi sve više znanstvenih istraživanja, organiziraju se konferencije te donose politički dokumenti. Posebno su značajne aktivnosti Europske Unije i Vijeća Europe: u svibnju 2014. Vijeće Europske Unije prihvatilo je *Zaključke o kulturnoj baštini kao strateškom resursu za održivu Europu* u kojima se ističe moguća uloga baštine u postizanju ciljeva *Strategije Europa 2020 za pametan, održiv i uključiv rast*. Ubrzo nakon toga, Europska komisija prihvatila je u lipnju 2014. godine izvješće *Ususret cjelovitom pristupu kulturnoj baštini u Europi* sa sličnom vizijom u kojem se naglašava vrijednost baštine kao resursa za ekonomski rast i društvenu koheziju te potiču zemlje članice da u tu svrhu koriste različite instrumente i mogućnosti programa kao što su Kreativna Europa, Obzor 2020 i strukturalnih fondova Europske Unije. Pod vodstvom organizacije Europa Nostra i financiran iz programa Kultura Europske Unije, proveden je projekt *Cultural Heritage Counts for Europe* koji je imao za cilj prikupiti dosadnja istraživanja o učincima baštine na europsku ekonomiju, kulturu, društvo i okoliš, a čiji su zaključci objavljeni 2015. godine (CHCfE Consortium, 2015).

zahtjevima kreatora javnih politika za dokazima o potrebi i opravdanosti ulaganja u kulturu i baštinu u vrijeme financijske krize kada je javna potrošnja na tom području često reducirana ili sasvim ukinuta. Također, čini se posebno bitnim podići svijest o važnosti ovih pitanja u razdoblju snažnih društvenih promjena u kontekstu globalizacije, razvoja ekonomije znanja, sve veće mobilnosti i kulturne raznolikosti stanovništva i rastuće društvene nejednakosti (Vandesande i Van Balen, 2016). Europske i međunarodne organizacije, stoga, sve češće naglašavaju potrebu za empirijskim istraživanjima o vrijednostima baštine u svrhu podupiranja razvoja politika na međunarodnom i nacionalnom nivou, i u svojim izvještajima naglašavaju nedostatak sveobuhvatnih i dostupnih dokaza i dubinskih analiza učinaka baštine na različite društvene sfere.

Istraživanja vrijednosti baštine za mlade posebno su rijetka. Jedno od malobrojnih istraživanja na tu temu organizacije English Heritage (2011) ispitalo je važnost povijesnih građevina za mlade te dokazalo postojanje različitih učinaka povezanih s podupiranjem obrazovnih ciljeva, osjećaja identiteta mjesta i općeg zadovoljstva životnim okolišem. Više autora navodi da baština može, zbog svojih sposobnosti poticanja participacije i izgradnje društvenih mreža, imati važnu ulogu u osobnom i socijalnom razvoju mladih (Matarasso, 1997; De la Torre, 2002; Selwood, 2010; CHCfE Consortium, 2015), ali do sada je provedeno vrlo malo empirijskih istraživanja koja bi pokušala te tvrdnje dokazati. U Hrvatskoj tema društvenih učinaka interpretacije baštine na mlade, kao i općenito na lokalne zajednice, još nije bila predmetom empirijskih istraživanja.

S obzirom na prethodno navedeno, početna istraživačka pitanja s kojima se krenulo u teorijski i istraživački rad bila su sljedeća:

1. Koje su vrijednosti baštine za mlade?
2. Koji su mogući društveni učinci participativne interpretacije baštine na mlade u lokalnoj zajednici i kako ih mjeriti?
3. Koje strategije i metode je moguće primijeniti u projektima interpretacije baštine da bi se ostvarili pozitivni društveni učinci na mlade?
4. Kako proces participativne interpretacije baštine utječe na mlade i njihove stavove i percepcije o baštini?

1.2. Ciljevi, hipoteze i doprinos rada

Glavni cilj doktorskog rada je istražiti učinke participativne interpretacije baštine na individualni i socijalni razvoj mladih kroz akcijsko istraživanje u lokalnoj zajednici.

Izvedeni ciljevi su sljedeći:

- Stvoriti konceptualni okvir za proučavanje vrijednosti baštine te klasificirati i operacionalizirati društvene učinke interpretacije baštine na mlade.
- Ispitati stavove i percepcije mladih o vrijednostima i društvenim učincima baštine.
- Kreirati i evaluirati model participativne interpretacije lokalne baštine koji će uključivati mlade kao glavne sudionike.
- Ispitati učinke provedenog projekta participativne interpretacije baštine s mladima.
- Ustanoviti koji su čimbenici povezani s pozitivnim učincima interpretacije baštine na mlade.

U skladu s navedenim ciljevima rada postavljene su sljedeće hipoteze:

1. Interpretacija baštine može imati pozitivne učinke na individualni i socijalni razvoj mladih u lokalnoj zajednici.
2. Veći društveni učinci interpretacije baštine postižu se aktivnim uključivanjem mladih u proces interpretacije baštine.

Znanstveni doprinos ovog rada očituje se u tri aspekta: konceptualnom, metodološkom i empirijskom.

Konceptualni doprinos odnosi se na prikupljanje i iznošenje dosadašnjih teorijskih spoznaja i empirijskih istraživanja o vrijednostima baštine za društvo te društvenim učincima baštine i baštinskih institucija i aktivnosti s posebnim naglaskom na ideji participativne interpretacije baštine.

Metodološki doprinos očituje se u testiranju modela participativne interpretacije baštine s mladima u lokalnoj zajednici i evaluaciji njegovih učinaka na osobni i socijalni razvoj mladih kroz primjenu suvremenih metodoloških procedura u okviru istraživačke strategije akcijskog istraživanja.

Empirijski doprinos odnosi se na utvrđivanje društvenih učinaka participativne interpretacije baštine na mlade, proširivanje postojećih spoznaja o vrijednosti baštine za mlade i društvo u cjelini, kao i spoznaja o indikatorima društvenih učinaka baštine te faktorima koji utječu na postizanje pozitivnih učinaka projekata interpretacije baštine.

Ovaj doktorski rad ima i praktični doprinos. Rezultat istraživanja će biti inkluzivni model rada s lokalnom zajednicom za menadžere u području baštine primjenjiv u drugim institucijama, sredinama i kontekstima. Također, spoznaje o učincima i vrijednostima participativne interpretacije baštine na osobni i društveni razvoj mladih mogu se upotrijebiti i biti od koristi različitim institucijama koje sudjeluju u oblikovanju obrazovnih i kulturnih politika i strategija.

I. DIO – TEORIJSKA POLAZIŠTA

2. BAŠTINA I DRUŠTVENI RAZVOJ

Suvremena teorijska promišljanja baštine temelje se na određivanju njezine uloge u svakodnevnom životu zajednice unutar koje postoji te utjecaju na lokalni održivi društveni razvoj. Društveni razvoj složeni je koncept koja u sebi obuhvaća širok rang vrijednosti koje stvaraju potencijalne pozitivne učinke na lokalne zajednice i pojedince. Obično se definira kao „proces planirane društvene promjene koji ima za cilj povećati blagostanje populacije u cjelini, povezano s dinamičnim procesima socijalno-ekonomskog razvoja“ (Midgley, 1995:25). Uloga baštine u društvenom razvoju počela se istraživati 70-ih godina 20. stoljeća od kada se sve više naglašava važnost baštine za podupiranje lokalnog identiteta i opću regeneraciju područja te osnaživanje lokalne zajednice kroz njezinu aktivnu ulogu u očuvanju i prezentaciji baštine (Goddard, 2012).

Koncept baštine kroz povijest se mijenjao i proširivao svoj opseg. Šezdesetih godina 20. stoljeća kulturna baština je još uvijek prije svega značila spomenike, u obliku arheoloških nalazišta, povijesnih građevina i pojedinih artefakata. Baština je tada vrednovana na dva načina: zbog sebe same, to jest vrijednosti za koju se smatralo da se nalazi u samim spomenicima (ono što danas nazivamo „intrinzičnom vrijednošću“) te kao simbol dostignuća prošlih generacija, obično predstavljenih na nacionalnom nivou. Prva važna promjena dogodila se 1970-ih godina kada dolazi do pomaka interesa s pojedinačnih građevina i spomenika na širi povijesni okoliš i njegov društveni kontekst (kolektivnu memoriju i identitet zajednice). Do te je promjene došlo pod utjecajem teorija i praksi očuvanja prirodnog okoliša, a ponajprije se manifestirala kroz projekte urbane renovacije i očuvanja povijesnih gradskih jezgri. Koncept povijesnih kulturnih krajolika i integriranog očuvanja široko je prihvaćen do početka 80-ih godina 20. stoljeća i kroz njega se graditeljsku baštinu uklopilo u novodefinirane koncepte društvene i ekološke odgovornosti, označavane terminom „održivosti“. Paralelno s tim promjenama, UNESCO-ve akcije su ponudile novi način gledanja na baštinu kroz ideju „zajedničke svjetske baštine čovječanstva“. Do kraja 20. stoljeća definicija baštine se proširila te, osim nematerijalne baštine, počela uključivati i druge netradicionalne oblike, od industrijske baštine do pop kulture. Još je važnije to da je, osim zbog svojih intrinzičnih vrijednosti, baština počela biti vrednovana i zbog drugih (instrumentalnih) uloga: u ekonomskoj regeneraciji, rješavanju konflikata, obrazovanju za građanske vrijednosti i sl. Na očuvanje baštine se tako prestalo gledati kao na cilj sam po sebi, već kao na temelj za višestruku upotrebu. Prvih godina 21. stoljeća ideja o korisnosti baštine

dobila je svoj cjeloviti okvir i ušla u kulturne politike. Glavne teorijske okosnice postale su ideje kulturnog identiteta i raznolikosti, zajedničke odgovornosti te promicanje koncepta društvene uključenosti, odnosno dopuštanje nestručnjacima i svima unutar zajednice da sudjeluju u brizi o baštini (Fojut, 2009).

Koncept participativne interpretacije baštine, koji čini okosnicu ovog rada, u teorijskom je smislu smješten u širi kontekst politika upravljanja baštinom i suvremenog shvaćanja baštine kao društvenog razvojnog resursa. Stoga teorijski dio rada započinje iznošenjem glavne terminologije, definicija i koncepata, nakon čega slijedi sažeti opis povijesnog razvoja pojma baštine i politika upravljanja baštinom, na način kako su te politike kroz povijest definirali relevantni međunarodni dokumenti. Potom se teorijski pristupa ulozi i značenju baštine u suvremenom društvu te se opisuje ideja baštine kao razvojnog resursa s posebnim osvrtom na povezane koncepte nove muzeologije i eko-muzeja.

2.1. Definiranje i povijesni razvoj pojma baštine

Korištenje ostataka prošlosti u svrhu konstruiranja ideja osobnih i grupnih identiteta karakteristično je za ljudska bića oduvijek i u svim povijesnim razdobljima (Smith, 2006:16-17). No, iako je specifičan odnos ljudi prema prošlosti postojao oduvijek, pojam baštine u obliku u kojem postoji danas pojavio se tek relativno nedavno, u drugoj polovici 20. stoljeća. Raniji znakovi svjesne brige za prošlost koji se mogu povezati sa suvremenim shvaćanjem koncepta baštine nastali su pojavom arheologije i povijesti umjetnosti kao znanstvenih disciplina u 18. stoljeću te, potom, kroz razvoj kulturnog turizma, mode za antikvitetima te pojavu discipline zaštite spomenika u 19. stoljeću (CHCfE Consortium, 2015:35). U kontekstu nacionalizma i liberalnog modernizma Europe tijekom 19. stoljeća, i iz ideja progresa, racionalnosti te nacionalnog i kulturnog identiteta, razvili su se i institucionalizirali muzeji, kao čuvari nacionalnog blaga, te moderno shvaćanje očuvanja spomenika kulture, utemeljeno na romantičarskim idejama o povijesnom naslijeđu i estetskoj veličanstvenosti. U drugoj polovici 19. st. nastaje također i niz zakona i propisa o zaštiti arhitektonski i povijesno značajnih građevina (Smith, 2006:17-18). Europski konzervatorski principi iz tog doba proširili su se i u druge dijelove svijeta te su postali temelj prvih međunarodnih dokumenata kao što su *Atenska povelja o restauriranju povijesnih spomenika* iz 1931. godine i *Međunarodna povelja o zaštiti i restauraciji spomenika i mjesta (Venecijanska povelja)* iz 1964. godine. Ova posljednja smatra se „kanonskim tekstom modernih baštinskih praksi“ (Smith, 2006:26) te je prva u nizu ICOMOS-ovih povelja koje i danas definiraju rasprave o praksama upravljanja i zaštite baštine na svjetskoj razini. *Venecijanska povelja* temelji se na ideji, karakterističnoj za njezino doba, prema kojoj je „kulturni značaj“ jedan od ključnih principa upravljanja baštinom, odnosno „ideji da je kroz stručnu ekspertizu moguće identificirati inherentnu vrijednost i značaj baštine, definirane u terminima povijesnog, znanstvenog, obrazovnog ili općenito kulturnog značenja“ (Smith, 2006:26).

Šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, u doba koje možemo označiti početkom modernog proučavanja baštine, pojam je, dakle, još uvijek prije svega označavao spomenike, u obliku arheoloških nalazišta, povijesnih građevina i pojedinih predmeta. Ideja kulturnog krajolika i očuvanja povijesnih struktura gradova je bila tek u povojima. Prakse i tradicije kao što su jezik, glazba i običaji smatrali su se narodnom kulturom kojom se bave entuzijasti ili antropolozi, koju se može izučavati, ali ne i očuvati kao baštinu. Baštinski diskurs i akciju predvodili su stručnjaci koji su identificirali i odabirali „najbolje“ od nacionalne baštine za

očuvanje, prezentaciju i interpretaciju, nekada kroz privatne kanale, nekada kroz zakonodavstvo i državnu intervenciju. „Običan narod je pozivan i instruiran da se divi tom odabiru stručnjaka. Ukratko, definicija baštine je bila uska, praksa ekskluzivna, a očuvanje samo po sebi krajnji cilj.“ (Forero, 2012:95). Priznavala se potencijalna ekonomska vrijednost građevina i spomenika (kroz turizam), kao i određena obrazovna zanimljivost, ali one su smatrane sporednima. Do promjene dolazi od 70-ih godina kada se u mnogim europskim državama događa preporod regionalizma, a bivše komunističke države se fragmentiraju, što sve dovodi do potrebe za jačanjem regionalnih i lokalnih glasova u određivanju najboljih metoda upravljanja baštinom, a središnja uloga državnih vlada sve više slabi. Posljedice toga su dovodenje nestručnjaka do izražaja i širenje definicije baštine koja počinje uključivati sve ono što zanima „obične ljude“, od industrijske baštine do pop kulture. Stručnjaci ulogu vodiča i edukatora zamjenjuju ulogom „facilitatora u službi javnosti“ (Forero, 2012: 98).

Drugu polovica 20. stoljeća obilježava i pojava „industrije baštine“, unutar koje je baština postala jedan od objekata za korištenje i konzumaciju na tržištu. Baština se, kao dio obrazovanja, slobodnog vremena i turizma, pretvorila u dio uobičajene potrošačke potražnje suvremenog društva. Prepoznavanje baštine kao tržišnog resursa dovelo je do mnogo snažnije svijesti o njezinom bogatstvu i uporabnoj vrijednosti, ali i osjetljivosti i potrebi za očuvanjem (Fojut, 2009:14-15).

Druga važna promjena koja se događa 70-ih godina 20. stoljeća je pomak interesa s pojedinačnih građevina i spomenika na širi povijesni okoliš i pojava koncepta integrirane zaštite spomenika. Pod utjecajem teorija i praksi očuvanja prirodnog okoliša, pojam baštine proširio se na grupe građevina i urbane krajolike: gradske četvrti, povijesna središta, cijele gradove ili čak grupe gradova. Kulturni krajolici, uključujući industrijsku baštinu i arhitekturu modernizma, postali su dio kulturne baštine, a važan dio novog diskursa postao je koncept interakcije zajednice s njihovim povijesnim okolišem (Forero, 2012:96). Suvremeni pristup danas ne razlikuje i ne radi prioritet između „prirodne baštine“ i „kulturne baštine“. Oba pojma su ključna unutar konteksta održivog razvoja, a granica između jednoga i drugoga vrlo je tanka s obzirom da se priroda promatra kroz kulturni kontekst te su prirodni krajolici često formirani kroz ljudsku aktivnost. Integrirani pristup kulturnoj baštini, kakav je trenutno uobičajen, uzima u obzir „kulturne krajolike“, kompleksna područja na kojima se miješaju različiti tipovi baštine, a koja sadrže „povijesno karakteristične strukture što svjedoče o

čovjekovoj nazočnosti u prostoru te predstavljaju zajedničko djelo čovjeka i prirode“ (Konvencija o europskim krajolicima Vijeća Europe, 2000).

Uvođenje pojma „nematerijalne baštine“, kako ga definira *Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* (UNESCO, 2003), također je značajno proširilo opseg i potencijal baštine i donijelo nove izazove baštinskom sektoru. Nematerijalna baština obuhvaća različite oblike duhovnog stvaralaštva koje zajednice i skupine stalno iznova stvaraju kao reakciju na svoje okruženje, svoje uzajamno djelovanje s prirodom i svoju povijest. Kao takva, izrazito je važna u razmatranju utjecaja baštine na društveni razvoj.

Iz ovako postavljenih okvira definicije pojma baštine, proizlazi sljedeća lista različitih kategorija baštine (UNESCO, 2003, prema Harrison, 2013:5):

- baštinski lokaliteti (uključujući arheološke lokalitete, povijesne građevine i njihove ostatke)
- povijesni gradovi (urbani krajolici i njihovi sastavni dijelovi, kao i ostaci povijesnih gradova)
- kulturni krajolici (uključujući parkove, vrtove, poljoprivredna zemljišta i druge oblike modificiranih krajolika)
- prirodna sveta mjesta (mjesta koja ljudi poštuju i smatraju važnima, ali nemaju znakove ljudske intervencije, poput svetih planina i sl.)
- podvodna baština (na primjer, olupine brodova)
- muzeji (sve vrste, uključujući galerije i povijesne kuće)
- pokretna kulturna baština (bilo koji pokretni predmet izvan arheološkog konteksta)
- rukotvorine
- dokumenti i digitalna baština (arhivska i knjižnična baština, uključujući digitalne arhive)
- kinematografska baština (filmovi i ideje koje prenose)
- usmene tradicije (priče, legende i tradicije koje nisu zapisane, ali se prenose s generacija na generacije)
- jezici
- događanja (festivali, manifestacije i tradicije koje utjelovljuju)
- rituali i vjerovanja
- glazba i pjevanje

- izvedbene umjetnosti (kazalište, ples, glazba)
- tradicionalna medicina
- književnost
- kulinarske tradicije
- tradicionalni sportovi i igre

Iako vrlo opsežna, ova lista i dalje nije definitivna, već navodi samo one elemente koje je moguće upisati na UNESCO-ve liste svjetske baštine, u svrhu čega je i napravljena. Jedan od koncepata koji nedostaje, a kojemu se u zadnje vrijeme posvećuje velika pažnja, su elementi povezani sa „nedavnom ili suvremenom baštinom“. Ta je vrsta baštine često problematična, neatraktivna i intelektualno kompleksna, što je donijelo nova pitanja i probleme, posebno ako se radi o „kontroverznoj ili disonantnoj baštini“ kao što je ona povezana s ratnim stradanjima ili ostacima komunističkog režima u zemljama srednje i istočne Europe. Uzrokovana je promjenama u načinu na koji se baština percipira kod određene grupe ljudi, povezano s promjenama u sustavu vrijednosti koji utječu na tu percepciju (Graham et al., 2000:93).

Možemo, dakle, zaključiti da je moderno doba donijelo bitnu transformaciju u odnosu društva prema baštini. Od 1990-ih godina nadalje, definicija o tome što je baština, što sve obuhvaća i za što sve služi se proširila do te mjere da Giraud-Labalte (2011:31) s pravom upozorava da „trebamo biti pažljivi kako ne bismo definirali 'sve' kao kulturnu baštinu“. Također, diskurs o baštini se, kao što je prikazano, postupno razvio od naglaska na objekt, odnosno konzervatorski orijentiranog pristupa, prema subjektivnijem pristupu orijentiranom na društvene vrijednosti čime se i naglasak sve više počeo stavljati na neopipljive karakteristike koji omogućuju sveobuhvatno holističko razumijevanje. Ovaj koncept bio je već izražen u ICOMOS-ovoj definiciji iz 1999. godine² koja je sveobuhvatna i baštinu definira kao širok pojam koji uključuje prirodni i kulturni okoliš. „Ona obuhvaća krajolike, povijesna mjesta, lokalitete i izgrađeni okoliš, kao i biološku raznolikost, zbirke, prošle i sadašnje kulturne prakse, znanja i svakodnevna iskustva. Bilježi i odražava duge procese povijesnog razvoja, formiranje osnove različitih nacionalnih, regionalnih, autohtonih i lokalnih identiteta te je sastavni dio suvremenog života. Ona je dinamična, referentna točka i važna osnova za rast i

² *Međunarodna povelja o kulturnom turizmu, Upravljanje turizmom na lokalitetima baštinskog značaja (International Cultural Tourism Charter, Managing Tourism at Places of Heritage Significance)*, ICOMOS, 1999.

promjenu, sada i u budućnosti. Specifična baština i kolektivno sjećanje nekog mjesta ili zajednice nezamjenjiv je i važan temelj za razvoj, sada i u budućnosti.“ (ICOMOS, 1999a).

Suvremeni koncept baštine još više naglašava *Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo (Faro konvencija)* (Vijeće Europe, 2005), o kojoj će biti više riječi u sljedećem poglavlju, a prema kojoj je „kulturna baština skupina dobara naslijeđenih iz prošlosti koje ljudi identificiraju, neovisno o vlasništvu, kao odraz i izričaj svojih vrijednosti, vjerovanja, znanja i tradicija koje su u stalnom procesu evoluiranja. Ona uključuje sve aspekte okoliša koji proistječu iz međusobnog djelovanja ljudi i mjesta u vremenu.“ Prema ovoj definiciji, baština nije pasivan čin jednostavnog očuvanja objekata iz prošlosti, već aktivan proces prikupljanja niza predmeta, mjesta i praksi koje odabiremo kao svjedočanstva prošlosti, povezanih sa specifičnim setom vrijednosti koje želimo prenijeti u budućnost kao dio kolektivne memorije. Harrison (2013:4) govori o „dijaloškom modelu“ razumijevanja baštine u kojem ona nastaje iz povezanosti i međusobnog odnosa između ljudi, predmeta, mjesta i praksi. Prema autoru, takav model uzima u obzir njezinu široku društvenu, političku, ekonomsku i ekološku ulogu u globalnim suvremenim društvima te „ima snažne implikacije na brisanje birokratske barijere između stručnjaka i laika - članova zajednice, ukazujući na nove modele donošenja odluka vezanih za baštinu u budućnosti“ (Harrison, 2013:5).

2.2. Razvoj politika upravljanja baštinom

Razvoj politika upravljanja baštinom opisat će se kroz analizu najvažnijih međunarodnih dokumenata koji su imali snažan utjecaj na političke procese te usmjerili strategije i prakse očuvanja i upravljanja baštinom na međunarodnoj i na nacionalnim razinama. Ovi dokumenti su kroz povijest definirali što baština jest, zašto je i na koji način značajna, na koji način bi se trebala koristiti i kako bi se trebalo njome upravljati. Naglasak će se staviti na postepeni razvoj ideje o baštini kao društvenom konstruktu i njezinoj razvojnoj ulozi pri čemu su istaknutu ulogu imale međunarodne organizacije UNESCO i Vijeće Europe. Posebna pažnja bit će posvećena *Okvirnoj konvenciji Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo (Faro konvenciji)* iz 2005. godine kao ključnom dokumentu u smislu prepoznavanja i naglašavanja potencijala baštine (materijalne i nematerijalne) za održivi razvoj, uključujući njegove kulturne, ekonomske, socijalne i ekološke dimenzije.

Kako je pojašnjeno u prethodnom poglavlju, sve donedavno se pojam upravljanja kulturnom baštinom odnosio isključivo na očuvanje i zaštitu povijesnih građevina, arheoloških lokaliteta i umjetničkih predmeta. Prvi međunarodni dokumenti poput UNESCO-ve *Konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba (tzv. Haške konvencije)* iz 1954. godine i ICOMOS-ove *Međunarodne povelje o zaštiti i restauraciji spomenika i mjesta (tzv. Venecijanske povelje)* iz 1964. godine ukazuju na činjenicu da su se kulturnom baštinom u to vrijeme smatrali opipljivi ostaci prošlosti koju je trebalo zaštititi od fizičkog propadanja.

Venecijanska povelja (ICOMOS, 1964) jedan je od prvih i osnovnih međunarodnih dokumenata o teoriji i praksi očuvanja baštine, razvijenih na temelju konzervatorske etike 19. stoljeća. Postala je osnova tehničkih procesa upravljanja baštinom koji su se, kao formalni pravni i politički okviri, pojavili u mnogim zapadnim zemljama tijekom naredna dva desetljeća. Povelja određuje i definira prirodu povijesnih spomenika i daje glavne principe o tome na koji način bi se o njima trebalo brinuti. Stavlja naglasak na materijalnost spomenika te naglašava zapadnjačku ideju o inherentnoj prirodi vrijednosti i značenja spomenika kao svjedoka povijesti i tradicije. Iako povelja spominje da spomenici trebaju biti korišteni za „društveno korisne“ svrhe, naglašava da je njihova vrijednost kao „umjetničkih djela“ i „povijesnih dokaza“ ono najvrjednije što treba očuvati i proslijediti budućim generacijama. Glavnu ulogu u tome imaju stručnjaci pojedinih disciplina; oni su ti koji trebaju osigurati da osnovne estetske i povijesne vrijednosti ne budu uništene (Smith, 2006:91-94).

Venecijanska povelja naglašava, dakle, ideju očuvanja i upravljanja baštinom kao nešto što se radi na baštini, a ne nešto što je dio samog procesa kreiranja baštine. „Očuvanje i upravljanje baštinom je ustanovljeno kao tehnički proces u kojem su privilegirane stručna ekspertiza i objektivnost. Time se zanemaruje kulturno i političko djelovanje koje je u biti tog procesa, koncept kreiranja i ponovnog rekreiranja baštine i neopipljivih duhovnih značenja koje ona može reprezentirati i legitimirati“ (Smith, 2006:113).

UNESCO-va Konvencija o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine iz 1972. godine još je više institucionalizirala u prethodnim dokumentima iznesen koncept upravljanja baštinom, podrazumijevajući zapadne vrijednosti i europski osjećaj za povijesni spomenik koji je fizički opipljiv i autentičan, univerzalnog i inherentnog značenja. Povod za nastanak povelje bila je zabrinutost zbog uočenih brzih kulturnih i društvenih promjena koje je predstavljala europska poslijeratna rekonstrukcija i poslijeratni ekonomski razvoj, a koji su prijetili propadanjem i nestajanjem kulturne i prirodne baštine čiji gubitak bi značio osiromašenje baštine svih naroda svijeta (Smith, 2006:27). Konvencija uvodi Listu svjetske baštine na kojoj su navedena kulturna i prirodna mjesta univerzalne vrijednosti.³ Kao dio procesa upisivanja na listu, bilo je potrebno razviti planove upravljanja upisanim lokalitetima.

Povelja je često kritizirana zbog svog eurocentrizma i naglaska koji je stavila na materijalnost baštine. No, iako se definicija baštine iz UNESCO-ve konvencije također odnosi samo na nepokretnu baštinu kao što su spomenici, lokaliteti i kulturni krajolici, ipak ukazuje na pomak od pojma baštine kao imovine. Prepoznat je kolektivni i javni interes koji je iznad prava privatnog vlasništva i ekonomskih interesa. Javio se osjećaj obaveze zaštite zajedničke svjetske kulturne baštine naslijeđene iz prošlosti, čije vrijednosti nadilaze nacionalne granice (Forrest, 2010:25-27). Prema Konvenciji, jedan od kriterija univerzalne vrijednosti baštine jest „da predstavlja jedinstveno ili specifično svjedočanstvo o kulturnoj tradiciji ili civilizaciji koja živi ili koja je nestala“ gdje se prvi put ističe nematerijalna kulturna baština kao doprinos izvanrednoj univerzalnoj vrijednosti svjetske baštine. Izražavanje ideje o nematerijalnoj kulturnoj baštini i njezino razlikovanje od materijalne počinje se službeno izražavati pogotovo nakon pojave *Nara dokumenta o autentičnosti* (ICOMOS, 1994), a kulminiralo je prihvatanjem UNESCO-ve *Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* 2003. godine, a posebno nakon donošenja *Faro konvencije Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za*

³ Prvi upisi na Listu učinjeni su 1978. godine.

društvo kojom je ukinuta razlika između materijalne i nematerijalne baštine te je predložena holistička definicija.

Konvencija o nematerijalnoj kulturnoj baštini (UNESCO, 2003) predstavlja ogroman pomak u odnosu na tradicionalan baštinski diskurs *Venecijanske povelje* i *Konvencije o svjetskoj prirodnoj i kulturnoj baštini* koji se bazirao na materijalnosti spomenika i univerzalnoj vrijednosti. Za razliku od prijašnjih konvencija i povelja, odbacuje se ideja da svi elementi prepoznati kao baština nužno posjeduju određene nepromjenjive inherentne vrijednosti i značenja. Nastala je kao odgovor na sve češće preispitivanje zapadnog poimanja baštine, prihvaćajući da druge kulture, posebno iz Afrike, Azije i Amerike, poimaju baštinu na drugačiji način.⁴ Konvencija je tako nastojala prepoznati koncept „živeće kulture“ i nove i ne-europske načine razumijevanja baštine te predstavlja širenje definicije baštine koja počinje uključivati kulturne elemente kao što su glazba, jezik, priče, tradicije i obrti.⁵ Konvencija naglašava dinamičnu dimenziju baštine kao kontinuirane kulturne aktivnosti, čija značenja nisu trajna i zauvijek definirana. Ističe ideju da se baština „prenosi iz generacije u generaciju. Takvu baštinu zajednice iznova stvaraju kao reakciju na svoje okruženje, svoje uzajamno djelovanje s prirodom i svoju povijest, a ona im pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta te tako promiče poštivanje kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti“ (UNESCO, 2003).

No, unatoč svim promjenama koje donosi, konvencija o nematerijalnoj baštini još uvijek ne zagovara holistički koncept baštine već se i dalje, unutar međunarodne klasifikacije, zadržava tendencija definiranja materijalne i nematerijalne baštine kao dva odvojena elementa (Smith, 2006:56). Ipak, ovakvo inkluzivnije shvaćanje, koje uzima u obzir duhovne elemente i razlikovne karakteristike pojedinih lokalnih zajednica, s vremenom je utjecalo na kreiranje demokratskih kulturnih politika koje su počele propitivati kulturni elitizam i visoku kulturu te tražile načine za osnaživanje lokalnih zajednica.

⁴ Zbog činjenice da je Konvencija o svjetskoj baštini primjenjiva samo na materijalnu baštinu UNESCO je i prije donošenja *Konvencije o očuvanju nematerijalne kulturne baštine* 2003. godine poduzeo niz inicijativa u svrhu valorizacije nematerijalne baštine. Jedna od istaknutijih su *Program živih ljudskih blaga* iz 1993. godine i *Proglašavanje remek djela usmene i nematerijalne baštine čovječanstva* iz 1998. godine.

⁵ Prema Konvenciji, „nematerijalna kulturna baština znači vještine, izvedbe, izričaje, znanja, umijeća, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i u nekim slučajevima, pojedinci prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine. Manifestira se, među ostalim, u sljedećim područjima: (a) usmena predaja i izričaji, uključujući jezik kao sredstvo komunikacije nematerijalne kulturne baštine; (b) izvedbene umjetnosti; (c) običaji, obredi i svečanosti; (d) znanje i vještine vezani uz prirodu i svemir; (e) tradicijski obrti“ (UNESCO, 2003).

Konvencija o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izraza (UNESCO, 2005), nastala je na tragu ideje koja je već bila naznačena u *Konvenciji o nematerijalnoj kulturnoj baštini*, ali i ranije u *Nara dokumentu o autentičnosti* (ICOMOS, 1994) koji navodi da bi „zaštitu i poticanje kulturne i baštinske raznolikosti u našem svijetu trebalo promicati kao osnovni element ljudskog razvoja“. Konvencija ističe ideju „kulturne raznolikosti“ kao novu konceptualnu osnovu po kojoj će se kreirati politike upravljanja baštinom na međunarodnoj i nacionalnim razinama kroz daljnju afirmaciju povezivanja kulture i razvoja „u svim zemljama, a pogotovo onima u razvoju“. Cilj konvencije bio je pomoći državama da u vlastitim sredinama, poštujući i promičući kulturnu raznolikost, stvore uvjete za dijalog kultura i civilizacija u uvjetima globalizacije (Obuljen 2006: 23-24). Prema konvenciji, kulturna raznolikost „osnažuje ljudske kapacitete i vrijednosti te je stoga glavni izvor održivog razvoja za zajednice, pojedince i nacije“. Pri tome se ne govori samo o ekonomskom razvoju, nego je to i „sredstvo postizanja zadovoljavajućeg intelektualnog, emocionalnog, moralnog i duhovnog postojanja te je nužna za čovječanstvo jednako kao što je bioraznolikost važna za prirodu“. Važan iskorak koji predstavlja ova konvencija sastoji se u tome što promiče „kulturnu raznolikost kao proces prilagodbe i sposobnost izražavanja, stvaranja i inovacije, a ne kao 'nepromjenjivu baštinu' te ističe uvijek ponovno stvaranje, održavanje i prenošenje baštine iz naraštaja u naraštaj“ (Matsuura, 2002:3).

Osim UNESCO-a, značajnu ulogu u razvoju politika upravljanja baštinom na široj europskoj razini imalo je i Vijeće Europe. Novi model očuvanja krajolika reflektira se u njihovoj *Europskoj konvenciji o krajolicima*, poznatoj i kao *Firentinska konvencija* (Vijeće Europe, 2000) koja se ne bavi samo očuvanjem, već također naglašava da je u osnovi kulturnih krajolika živući, promjenjivi lokalitet koji je u stalnom procesu fizičkog i duhovnog razvoja.

No, izuzetno značajan dokument u smislu prepoznavanja i naglašavanja potencijala baštine za održivi razvoj predstavlja ***Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo (Faro konvencija)*** (Vijeće Europe, 2005). Ističe se po tome što stavlja pojedince, a ne objekte u središte baštinske akcije. Konvencija naglašava principe i kriterije za demokratsko sudjelovanje u razvoju baštinskih politika i identificira okvir glavnih dobrobiti baštine za društvo. Već u preambuli se ističe da konvencija proizlazi iz „svjesne potrebe da ljudi i ljudske vrijednosti budu središnji čimbenik proširenog i interdisciplinarnog koncepta kulturne baštine“.

Ciljevi konvencije koji se odnose na uključivanje i sudjelovanje javnosti u kreiranju baštinskih projekata i aktivnosti potaknuli su suvremenu raspravu o utjecaju baštine na šira područja civilnog društva kao i individualne i društvene vrijednosti koje nastaju u različitim oblicima aktivne interakcije zajednice i baštine (Goddard, 2012). Konvencija nudi holističku definiciju baštine⁶ te izražava princip da očuvanje baštine nije samo sebi svrha već ima za cilj unaprjeđenje života pojedinaca i zajednica. Baština se definira kao jedinstvena, bez stvaranja razlike između materijalnih i nematerijalnih elemenata. Također, prihvaća se mogućnost promjene vrijednosti i značenja koje ljudi pripisuju baštini, ovisno o potrebama i kontekstu.

Svijest o baštini u budućnosti ne bi trebala proizlaziti iz profesionalne ekspertize, već iz aspiracija određenih grupa populacije koje konvencija naziva „baštinskim zajednicama“, a definirane su kao grupe pojedinaca koji specifične značajke kulturne baštine drže vrijednima i žele ih, u okviru javnih akcija, očuvati i prenijeti budućim naraštajima. Princip „zajedničke odgovornosti“ prema baštini, koji se naglašava u konvenciji, implicira novo stanje ravnoteže između onoga što su funkcije baštinskih stručnjaka i baštinskih zajednica u nastajanju. Pristup koji se bazira na ljudskom pravu na kulturnu baštinu pomaže orijentirati očuvanje baštine prema društvenom razvoju i njegovim raznolikim sastavnim dimenzijama.

Konvencija ima i praktičnu važnost jer naglašava zadatke zemalja članica nakon što ratificiraju instrument: definirati javni interes u očuvanju i upravljanju baštinom, dati vrijednost baštini i usvojiti baštinske strategije na osnovi procjene opasnosti koje joj prijete i razvojnih mogućnosti koje nudi. Takve strategije bi trebale formulirati ciljeve, smjernice i mjere za integrirano očuvanje baštine koja je subjekt javnog interesa te za uvođenje drugih instrumenata koji će osnažiti ulogu koju baština ima u modernom društvu. Baštinske strategije bi trebale predstavljati osnovu za pripremu razvojnih planova, programa i projekata u područjima kulture, prostornog planiranja, zaštite okoliša, graditeljstva, turizma, kao i informacijskog društva, obrazovanja i cjeloživotnog učenja. Pri tome, na baštinu se gleda kao na nešto što je promjenjivo i upotrebljivo u suvremenim kreativnim inovacijama. Konvencija naglašava taj aspekt nekoliko puta tražeći da se „potiče korištenje materijala, tehnika i vještina baziranih na tradiciji te istraže mogućnosti njihove primjene u današnjim uvjetima“ te da se „promiče kvaliteta kao cilj suvremenih intervencija u krajolik bez ugrožavanja njegovih kulturnih vrijednosti“. Predstavnici poslovnog svijeta, stručnjaci, nevladine organizacije i civilno društvo u najširem smislu bi trebali biti smatrani partnerima u upravljanju baštinom i

⁶ Za potrebe Faro konvencije razvijena je nova definicija prema kojoj je kulturna baština „skupina dobara naslijeđenih iz prošlosti koje ljudi identificiraju, neovisno o vlasništvu, kao odraz i izričaj svojih vrijednosti, vjerovanja, znanja i tradicija koje su u stalnom procesu evoluiranja. Ona uključuje sve aspekte okoliša koji proistječu iz međusobnog djelovanja ljudi i mjesta u vremenu“.

implementiranju državnih baštinskih politika. Najveći izazov za države potpisnice konvencije predstavlja uključivanje civilnog društva, u partnerstvu s javnom upravom, u sve faze procesa, od identifikacije do interpretacije baštine (Pirkovič, 2009:24). Uključivanje civilnog društva i zajedničko djelovanje građana, vlasti i stručnjaka ključan je aspekt raznolikosti kulturne baštine, pluraliteta interpretacija i demokratizacije pristupa baštini, posebno kroz edukaciju i nove tehnologije. Prema tekstu konvencije, nužan je zahtjev za uvođenjem individualne i kolektivne odgovornosti za baštinu, što je i jedina garancija za njezino dugoročno preživljavanje, raznolikost i vitalnost. Samo tako baština može pridonijeti kvaliteti života, podržati suvremenu kreativnu aktivnost i poticati ekonomsku dinamičnost.

Ideja integracije kulture u procese održivog društvenog i ekonomskog razvoja te ekološke održivosti kulminirala je 2013. godine donošenjem ***Deklaracije iz Hangzhoua – Smještanje kulture u središte politika održivog razvoja*** (UNESCO, 2013). Unutar deklaracije kultura se opisuje kao „izvor značenja i energije, vrelo kreativnosti i inovacija te sredstvo za rješavanje izazova i pronalazak prikladnih rješenja“. „Pokretač je održivog razvoja kroz specifične doprinose koje može ostvariti, kao kapital znanja i sektor aktivnosti, za inkluzivan društveni, kulturni i ekonomski razvoj, harmoniju, ekološku održivost, mir i sigurnost“. Iako deklaracija govori o kulturi općenito, ima važan utjecaj i na razvoj politika povezanih s baštinom. Ovom deklaracijom predlaže se koncept po kojem kultura predstavlja četvrti stup održivog razvoja, uz ekonomiju, društvo i okoliš. Što se tiče uloge baštine, deklaracija navodi da „je potrebno podupirati obnovu kulturne baštine i kulturnih aktivnosti kako bi se zajednicama omogućila obnova identiteta i stjecanje osjećaja digniteta“ te da bi „inkluzivan ekonomski razvoj trebalo postizati kroz aktivnosti usmjerene na održivu zaštitu, očuvanje i promociju baštine“.

Razvoj ideje društvene vrijednosti baštine doveo je do toga da se danas održivi razvoj redovito pojavljuje u tekstovima koji se tiču politika upravljanja kulturnom baštinom. U zadnje dvije godine, na tragu zaključaka *Deklaracije iz Hangzhoua* doneseno je niz političkih i strateških dokumenata na tu temu. Primjerice, na nivou Europske Unije, značajni su *Zaključci o kulturnoj baštini kao strateškom resursu za održivu Europu* (Vijeće Europske Unije, 2014), u kojima se ističe važnost baštine za razvijanje društvenog kapitala u Europi, ali i njezini ekonomski učinci i moguća uloga u postizanju ciljeva strategije „Europa 2020“ za pametan, održiv i uključiv rast. Ubrzo nakon toga, Europska komisija prihvatila je priopćenje *Prema integriranom pristupu kulturnoj baštini u Europi* (Europska komisija, 2014), politički dokument sa sličnom vizijom koji gleda na baštinu kao na resurs za ekonomski rast i

društvenu koheziju. Suvremeni koncept upravljanja baštinom koji prevladava u ovim dokumentima je, dakle, sveobuhvatan i holistički. Uzima u obzir fizičku zaštitu i očuvanje, ali i čitav niz intrinzičnih i instrumentalnih vrijednosti atribuiranih baštini, njezine nematerijalne komponente, društveno-ekonomske učinke te uključivanje različitih dionika unutar zajednice.

2.3. Uloga i značenje baštine u suvremenom društvu

Kao što je već spomenuto, pojam baštine pojavio se i razvio u kontekstu stvaranja europskih nacija-država tijekom 19. stoljeća. Uloga baštine u društvu bila je podupiranje pojedinačnih kolektivnih identiteta svake nacije, pružajući im tako razlikovno porijeklo i povijesni razvoj. Do promjene shvaćanja pojma i upotrebe baštine došlo je zbog značajnih društvenih, kulturnih, političkih i ekonomskih promjena u suvremenim društvima u kojima je tradicionalan pojam baštine prestao biti relevantan. Prema Holtorfu (2012:12), u suvremenim multikulturalnim društvima slavljenje pojedinačnih kolektivnih identiteta baziranih na pojmu stabilne, zajedničke nacionalne baštine može samo još više naglasiti postojeće društvene podjele, a s obzirom da nacionalna baština više ne pomaže ujediniti društvo, ona može imati destabilizirajući umjesto stabilizirajućeg efekta. Nove teorije baštine se stoga, prema autoru, baziraju na traženju odgovora na dva pitanja: „kako suvremene zajednice mogu na novi način razviti osjećaj jedinstva, kohezije i solidarnosti te kakav doprinos može imati baština unutar suvremenog društva“.

Holtorf (2012) kroz svoju analizu evolucije značenja pojma i uloge baštine, „čija središnja vrijednost sada leži u značenjima i interpretacijama koje ljudi pridaju spomenicima, a ne u njihovoj fizičkoj supstanci“, zaključuje da se danas relevantnost baštine očituje u pružanju prilike zajednicama za zajedničku brigu o nečemu kroz što se promiče osjećaj odgovornosti, dosljednosti i poštovanja prema znanju i vrijednostima drugih građana. U konačnici, kroz proces uključivanja, to pridonosi društvenoj koheziji, za razliku od pružanja već gotovih specifičnih značenja i vrijednosti. Slična razmišljanja donosi i Copeland (2009) koji ovu evoluciju prikazuje kroz dihotomiju pozitivističke i konstruktivističke definicije baštine čije su karakteristike prikazane u tablici.

Tablica 1. Usporedba pozitivističke i konstruktivističke definicije baštine (Copeland, 2009:13)

Pozitivistička definicija baštine	Konstruktivistička definicija baštine
Materijalni ostaci Vidljivi Opipljivi Spomenici	Materijalni ostaci, ali također i nevidljivi, nematerijalni: jezik, itd.
Arhitektura i ljepota okoliša	Značaj mjesta u smislu prošlog, sadašnjeg i budućeg društva
Temelji se na pojmu nacije	Temelji se na pojmu društva, etnije, zajednice
Autokratska	Individualna
Za mase	Participativna

Ekspertna	Facilitator komunikacije
Nacionalistička	Interes za identitet i simbole na nivou pojedinca, zajednice, kao i nacije
	Komemorativna
	Interkulturalna
	Multikulturalna
Usmjerenost na povijest	Usmjerenost na sjećanje
Statična	Dinamična
Objektivna	Emocionalna
Klasifikacija	Fleksibilna
Pozitivistička	Konstruktivistička
Automatski urođeno pravo	Aktivno zahtijevanje
Rigidna	Izvor obnavljanja
Netolerantna	Sredstvo promjene
Naslijeđena	Sredstvo posredovanja među kulturama

Većina suvremenih autora na sličan način određuje značenje baštine u suvremenom društvu, definirajući je kao društveni konstrukt, dio prošlosti odabran u svrhu zadovoljavanja određenih društvenih potreba sadašnjosti. Smatra se da vrijednosti atribuirane baštinskim artefaktima leže manje u njihovim intrinzičnim svojstvima, a više u kompleksnom skupu suvremenih vrijednosti, zahtjeva i principa koje pred baštinu stavljaju zajednice (Graham et al., 2000).

Graham et al. (2000:17) u uvodnom dijelu svoje knjige *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*, baštinu definiraju kao „onaj dio prošlosti koji odabiremo u sadašnjosti radi suvremenih namjena, bilo one ekonomske, kulturne, političke ili društvene“. Pri tome naglašavaju da su ključni elementi ove definicije „suvremena upotreba prošlosti“ i „trenutne ljudske potrebe“. Suvremene zajednice su kreatori baštine, ne samo njezini pasivni primatelji i transmiteri, a značenje baštine se stoga kontinuirano mijenja, od jedne kulture i razdoblja do drugog (Graham et al., 2000:3).

Pojedini autori, u ovom kontekstu, iznose tezu da baština može zapravo biti sve što mi sami želimo pri čemu je upravo proces identifikacije presudan, odnosno „naslijeđene stvari ne postaju baština same po sebi sve dok nisu prepoznate i označene kao takve“ (Howard, 2003:6).

Laurajane Smith (2006) svoju knjigu *The Uses of Heritage* započinje idejom da je sva baština u načelu nematerijalna. Iako određena mjesta i predmeti mogu postojati kao identificirana i prepoznatljiva baština, ta mjesta i predmeti nisu sami po sebi inherentno vrijedni, niti nose oduvijek prirođena značenja. Ono što ih čini vrijednima i značajnima, što ih čini „baštinom“,

suvremeni su kulturni procesi i aktivnosti koji se događaju oko njih i kojih oni postaju dio. Pravi subjekti praksi upravljanja i očuvanja baštine, i ono s čim posjetitelji dolaze u kontakt (bez obzira radi li se o fizičkom mjestu ili nekom obliku nematerijalne baštine), su kulturne prakse, odnosno značenja koja ta mjesta i izvedbe simboliziraju i predstavljaju, uključujući elemente kao što su emocije, sjećanja te kulturna znanja i iskustva. „Ti procesi su ono što baštinske objekte identificira kao fizičke simbole određenih kulturnih ili društvenih događaja, i na taj način oni im daju vrijednost i smisao“ (Smith, 2006:3). Baština se tako više ne odnosi samo na prošlost, već i na sadašnjost i budućnost te uključuje stalne procese kreacije i transformacije. Kulturni proces identificiranja specifičnih objekata i mjesta je, dakle, ono što čini „baštinu“, reflektirajući suvremene kulturne i društvene debate i aspiracije. „To je proces pregovaranja i korištenja prošlosti, osobnih i kolektivnih sjećanja, za konstruiranje novih načina postojanja i izražavanja identiteta. U tom procesu baštinski objekti, lokaliteti i institucije postaju sredstva koja taj proces omogućavaju, ali ne postaju sami zamjena za njega“ (Smith, 2006:4).

Sve veći interes za nematerijalnu baštinu Smith (2006) promatra kao paralelni proces rastućoj kritici „autoriziranog baštinskog diskursa“ koji je uglavnom oduvijek primjenjivan na tradicionalna područja baštine kao što je nepokretna baština. Taj diskurs je bio, i u velikoj je mjeri još uvijek, uobičajeno gledište unutar tradicionalnog zapadnjačkog shvaćanja baštine koje naglašava njezinu materijalnu osnovu i atribuirala joj nerazdvojivu urođenu kulturnu vrijednost i značenje. Vrijednost baštine najčešće je bila direktno povezivana sa starošću materijalnih ostataka, njihovom monumentalnošću i estetikom. „Autorizirani baštinski diskurs usmjerava pažnju na estetski privlačne materijalne objekte, lokalitete, mjesta i/ili krajolike o kojima se sadašnje generacije moraju brinuti, štititi ih i poštivati, kako bi se oni mogli proslijediti na neke buduće generacije, u svrhu njihovog obrazovanja i poticanja osjećaja zajedničkog identiteta utemeljenog na prošlosti“ (Smith, 2006:29). Na taj način onemogućuje se današnjim generacijama aktivna upotreba baštine (s obzirom da je ona namijenjena budućim generacijama) te mijenjanje utvrđenih vrijednosti i značenja baštinskih mjesta.

Autorizirani baštinski diskurs je i dominantan stručni diskurs koji regulira profesionalne baštinske prakse i definira tko su legitimni glasnogovornici prošlosti, dajući prednost stručnom vrednovanju baštine i njezinih materijalnih manifestacija. „Unutar ovog diskursa usađena je ideja da je pravilna briga o baštini i njezinim vrijednostima posao stručnjaka i samo oni imaju sposobnosti, znanje i razumijevanje potrebno za identificiranje inherentne vrijednosti i značenja sadržanih unutar povijesno važnih mjesta. Prvenstveno su arhitekti,

povjesničari i arheolozi ti koji djeluju kao čuvari prošlosti, kako bi sadašnja i buduća publika mogla biti pravilno educirana i informirana o njezinom značaju.“ (Smith, 2006:30). Baština se, dakle, ne definira kao aktivni proces ili iskustvo, već se smatra nečime u čemu se sudjeluje pasivno, o čemu se posjetitelji uči, bez poticanja da se aktivno uključe. Publika može samo konzumirati baštinske poruke konstruirane od strane baštinskih stručnjaka. To stvara značajne prepreke aktivnoj javnoj raspravi o značenjima i prirodi baštine, kao i društvenim i kulturnim ulogama koje bi mogla imati (Smith, 2006:44).

Paralelno s ranije opisanim procesima proširivanja pojma baštine i sve većeg razumijevanja njezine ekonomske i društvene uloge, sve se više počeo uočavati jaz između gledišta stručnjaka i zajednice koja s tom baštinom svakodnevno živi. Postalo je očito da mnogi dionici unutar zajednice imaju vrlo različit način razumijevanja i povezivanja s baštinom te da je velik dio tog razumijevanja izostavljen iz profesionalnog pristupa baštini (Harrison, 2013).

Fairclough (2009), u svrhu ilustriranja razlika koje donosi suvremeno poimanje baštine, uvodi termin „nova baština“. Prema autoru, riječ „baština“ trenutno se upotrebljava na dva različita načina: opisno, kako bi označila one predmete koje želimo sačuvati, ali i u aktivnom smislu, (gotovo kao da je glagol), za proces (i filozofiju) brige i korištenja tih predmeta. Prema tome, baština predstavlja i objekt i akciju; proizvod i proces. Ona ne znači samo materijalne predmete koje smo naslijedili, već se treba koristiti i za označavanje procesa pomoću kojih razumijemo, kontekstualiziramo (fizički i intelektualno), opažamo, upravljamo, modificiramo, uništavamo i transformiramo naslijeđeni svijet (2009:29).

U smislu baštine kao predmeta, mnoge nove kategorije pridodane su kanonu kulturne baštine, na primjer, nedavno sagrađene građevine, ostaci vojnih građevina, poluprirodne komponente krajolika, nematerijalne dimenzije baštine, ideja „žive“ baštine. Istovremeno, javljaju se nove ideje o odnosu stručnjaka i lokalne zajednice, a pritisak za proširivanjem pojma baštine često dolazi od „nestručnih“, ali visoko angažiranih grupa (Fairclough, 2009:30).

U smislu baštine kao akcije, postali su uobičajeni novi načini kreiranja baštine koji se baziraju na prepoznavanju važnosti lokalnog i običnog, posebno u kontekstu veće demokratske participacije i uključivanja baštinskih vrijednosti u društvene stavove. Taj novi pristup često djeluje kroz ideju krajolika, fokusirajući se na kontekst, a ne na sam objekt, i prepoznajući druge načine postizanja održivog upravljanja baštinom za razliku od konvencionalnog pristupa pažljivog fizičkog očuvanja. Za „novu baštinu“, krajnji cilj nije nužno očuvanje,

nego upravljanje promjenom, kojoj je restauracija samo jedno od sredstava (Fairclough, 2009:30).

Neki od faktora koji su potaknuli nove pristupe baštini, prema Faircloughu (2009:32-33), su: naglasak na lokalnom koji je pomogao skrenuti fokus s nacionalnog obilježavanja baštine; promjene u stavovima prema stručnosti i autoritetu; rast brige za okoliš i ukidanje granica između prirodne i kulturne baštine te utjecaj ideje održivog razvoja. Sve je ovo pomoglo preusmjeriti pažnju javnosti od specifične baštine koju su definirali nacionalni stručnjaci prema demokratskije definiranoj „običnoj“ baštini. Definiranje „nove baštine“ sada kreće iz suprotnog smjera, odozdo prema gore, otkrivajući što ljudi vrednuju na svojim lokalnim područjima, u svojoj percepciji ili memoriji. Koncept nove baštine predlaže da bismo umjesto pronalaženja najboljih primjeraka kojima će se prišiti etiketa baštine, kako bismo se za njih brinuli, trebali obratiti pažnju na sve što je oko nas, prihvatiti da je na nekom stupnju sve baština i tada odlučiti kako ju najbolje koristiti za društvene i buduće vrijednosti.

Fairclough, s jedne strane, razlikuje baštinske politike bazirane na relativno malom broju strogo upravljanih i javno financiranih spomenika baziranih na tradicionalnim pristupima kao što su nacionalni kriteriji, stručna procjena, briga oko autentičnosti i selektivan odabir, dok se, s druge strane, nalazi novi tip baštine: široka, živuća baština, povezana s osjećajem mjesta, krajolikom, održivosti, sveobuhvatnošću i kontekstom. Prvi stariji pristup baštini (ali još uvijek prevladavajući) vidi baštinu definiranu kao nešto što zahtijeva javnu zaštitu, bilo kroz javno financiranje ili državnu kontrolu. Novi pristup vidi baštinu kao bilo koji element koji ljudi na različite načine vrednuju i od kojih ne zahtijevaju svi nužno fizičku zaštitu ili državnu intervenciju. U ovom pristupu pojam nacionalne baštine gubi na vrijednosti te baština može postojati na nadnacionalnom (npr. europskom) ili podnacionalnom (regionalnom, lokalnom, osobnom) nivou, pri čemu se poštuju raznolikost te povijesna, kulturna i socijalna iskustva različitih društvenih grupa (Fairclough, 2009:35).

Prema Grahamu, Ashworthu i Tunbridgeu, „baština ispunjava nekoliko inherentno suprotnih upotreba i simultano nosi mnoga konfliktna značenja“ (Graham et al., 2000:3). Autori smatraju da je baština u suvremenom društvu prije svega resurs; s jedne strane ekonomski, korišten svugdje kao primarna komponenta strategija promicanja turizma i urbane i ruralne regeneracije, a s druge strane i politički resurs, jer baština također pomaže definirati značenja kulture i legitimirati strukture moći i kao takva posjeduje ključnu sociopolitičku funkciju. Različite i često nekompatibilne upotrebe baštine dovode do „disonance“: neslaganja ili nedostatka suglasnosti o značenju baštine kod različitih grupa dionika. No, autori također

smatraju da se ova disonanca može smatrati inherentnom samoj prirodi baštine, a ne nekom neočekivanom ili neželjenom nuspojavom. Baština nikada ne znači isto svim ljudima (na primjer, crkva može imati kulturno-umjetničku vrijednost za turiste, a religioznu za lokalnu zajednicu), te je uvijek određena grupa isključena iz njezinog značenja. „Intrinzična disonanca baštine u današnje vrijeme naglašena je njezinim sve brojnijim značenjima i upotrebama i fundamentalno kompleksnijom konstrukcijom identiteta u suvremenom svijetu“ (Graham et al., 2000:23-25). Prema autorima, ta karakteristika baštinu može učiniti destruktivnom, ali paradoksalno, to je i uvjet za stvaranje suvremenih pluralističkih, multikulturalnih društava, temeljenih na zbroju različitih konceptualizacija moći.

Novo shvaćanje uloge koju baština može imati u suvremenim razvojnim procesima, kroz uključivanje zajednice, donosi i nove izazove. Potrebno je osmisлити nove modele upravljanja koji će se temeljiti na holističkom razumijevanju baštine i predstavljati suvremeno društvo, ne samo njegovu ekonomsku dimenziju, već ponajprije društvenu i kulturnu. Ti modeli, prema Juliani Forrero (2012), moraju očuvati i interpretirati kulturni značaj mjesta u kojemu je baština prisutna, njegove estetske, povijesne, društvene i duhovne vrijednosti, kao i s njom povezanu zajednicu i njezin svakodnevni život. Novi način razumijevanja baštine Forrero (2012:99) naziva „perspektivom osjećaja mjesta“. Prema perspektivi osjećaja mjesta, odnos između kulturne baštine i ekonomskog razvoja artikuliran je uključivanjem sociokulturnih elemenata, kroz prepoznavanje posebnosti pojedinih kultura i identiteta i bez oslanjanja na zapadne ekonomske i kulturne sustave vrijednosti kao na jedini mogući okvir razumijevanja baštine. To je ideja koja baštinu nastoji shvatiti iz integralne perspektive, bez da ju dijeli ili klasificira, te kroz uključivanje svih zainteresiranih dionika u njezine prakse.

2.3.1. Baština kao razvojni resurs

Ideja o baštini kao „kapitalu nezamjenjive kulturne, društvene i ekonomske vrijednosti“ (Harrison, 2013), kao što je objašnjeno u prethodnim poglavljima, postepeno se pojavljuje od kraja 1970-ih godina, uslijed dubokih društvenih promjena uzrokovanih suvremenim globalizacijskim procesima. U ovom poglavlju će se ideja o baštini kao razvojnom resursu društveno-ekonomskog značaja sagledati unutar šireg teorijskog koncepta održivog razvoja te rastućeg zahtjeva za ovim oblikom razvoja na međunarodnoj i nacionalnim razinama.

Termin „održivi razvoj“ odnosi se na ekonomski razvoj koji nadilazi jednostavno mjerenje rasta BDP-a i materijalnog progresa te uključuje širi koncept ljudskog razvoja, fokusirajući se na pojedinca kao na objekt i instrument razvoja, te koji je mjeran različitim indikatorima kvalitete života i životnog standarda (Throsby, 2002:107). Najcitiranija definicija je ona koju je donijela Svjetska komisija za okoliš i razvoj (The Brundtland Commission), a koja održivi razvoj opisuje kao „onaj razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez kompromitiranja mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“ (WCED, 1987:43).

U kontekstu održivog ljudskog razvoja, uloga kulture i kulturne baštine je dugo bila marginalizirana u smislu da se nije spominjala zasebno već povezano s drugim područjima kao što su etika, sustav vrijednosti, jezici, obrazovanje, poslovni stavovi, klasni sustav i slično, u kontekstu utjecaja tih područja na društvene odnose. Prvi dokument koji je direktno povezao kulturu i kulturnu baštinu sa društvenim razvojem je *Agenda 21 za kulturu* donesena 2002. godine u Porto Alegreu. Ovaj dokument usmjeren je na četiri glavne teme (Greffé, 2012:4-5):

- Potrebu za poštivanjem principa kulturne raznolikosti te kulturnih prava kao sastavnice ljudskih prava, odnosno preciznije, poštivanje prava svakog ljudskog bića da uživa u dobrobitima svoje vlastite kulture. Kulturna raznolikost definirana je kao “sredstvo postizanja intelektualno, emocionalno, moralno i duhovno bolje egzistencije”.
- Važnost upravljanja kulturom na lokalnoj razini. Kultura mora biti isprepletena s drugim politikama unutar procesa kroz koje lokalno stanovništvo ima mogućnost i priliku izražavanja svojih zahtjeva.
- Prepoznavanje kulturne raznolikosti kao sastavnice društvene održivosti na jednak način kao što se bioraznolikost smatra ključnom za očuvanje života na zemlji. Kultura se u tom smislu može definirati kao ekosustav koji ima vlastitu dinamiku te vlastite prijetnje i mogućnosti.
- Važnost kulture za društvenu uključenost, kroz otvoren, kontinuiran i ravnopravan pristup kulturi svima, u svim fazama života i bez ikakvih diskriminacija.
- Značaj ekonomskih učinaka kulture. Kultura se može smatrati pokretačem ekonomskog razvoja u smislu stvaranja radnih mjesta i prihoda.

Od početka 21. stoljeća nadalje, instrumentalna vrijednost kulture, a unutar nje i kulturne baštine, koja bi se trebala manifestirati u nizu ekonomskih i društvenih učinaka, postala je tipičan i neizostavan element narativa većine međunarodnih, nacionalnih i lokalnih kulturnih politika koje se tiču održivog razvoja, odnosno javlja se ono što Niel Silberman (2012) naziva „novom paradigmom baštine i razvoja“.

Odnos kulture i održivosti se najčešće definira na dva različita načina. Pojedini autori smatraju kulturu integralnim dijelom svakoga od tri stupa održivosti (ekonomski razvoj, društvena jednakost i zaštita okoliša) (UNESCO, 2015). Drugi, primjerice Xavier Greffe (2012:11-42), navode načine na koje se baština može smatrati četvrtim, nezavisnim stupom održivog razvoja:

- **Baština je ekonomski kreativna:** kreira poslove s boljim omjerom troškova i koristi nego što je to u drugim sektorima te omogućava zajednicama da očuvaju resurse koji imaju društvenu i ekonomsku vrijednost, istovremeno smanjujući troškove budućeg održavanja. Baština može biti pokretač ekonomskog razvoja u smislu privlačenja kulturnog turizma ili kao izvor inspiracije za suvremenu kreativnu produkciju (npr. različiti oblici nematerijalne baštine).
- **Baština je društveno kreativna:** pruža mogućnost „društveno vrijednih aktivnosti slobodnog vremena“ koje poboljšavanju sposobnost razmišljanja kod ljudi i pozitivno doprinose njihovom psihološkom i društvenom blagostanju te pojačavaju njihov senzibilitet. U smislu indirektnih učinaka, kroz očuvanje i valorizaciju baštine moguće je obogatiti društveni okoliš stimulirajućim i ugodnim javnim sadržajima. Umjetnička djela i kulturni proizvodi predstavljaju kolektivno sjećanje zajednice te služe kao izvor kreativnih i intelektualnih ideja za buduće generacije. Baština također može poboljšati društvenu uključenost (npr. kroz mogućnost otvaranja radnih mjesta u baštinskom sektoru namijenim rizičnim skupinama, partnerstava između muzeja i institucija kao što su škole, zatvori i dr.) te kulturnu raznolikost (primjerice, ako muzeji izlažu zbirke koje predstavljaju različite društvene skupine ili organiziraju programe koji potiču sudjelovanje različitih grupa unutar lokalne zajednice).
- **Kulturna baština je ekološki kreativna:** Očuvanje kulturne baštine može doprinijeti održavanju ekološki prihvatljivog okoliša te pomoći u štednji energije.

Većina stručnjaka danas se slaže kako niti jedna razvojna strategija ili politika ne mogu biti kulturno neutralne te zagovaraju pristupe koji se temelje na poštivanju lokalnih kultura,

znanja i potreba stanovništva te na osjetljivosti prema lokalnim kulturnim resursima kao važnom elementu rješavanja međusobno povezanih ekonomskih, društvenih i ekoloških problema. Ovaj pristup utemeljen je na ideji da kultura i baština nisu fiksni, rigidni i nepromjenjivi koncepti. Svaka društvena grupa, u potrazi za blagostanjem, prilagođava se svom specifičnom i promjenjivom prirodnom, političkom, društvenom i ekonomskom okolišu. Kulture su u svom temelju raznolike, stvorene za interakciju, međusobno posuđivanje, adaptiranje i dijalog (Bandarin et al., 2011:20-22).

Ife u svojoj raspravi o održivom razvoju zajednica kombinira ekološko poimanje održivosti s konceptom socijalne pravde kao dva ključna aspekta. Prema njemu, integrirani razvoj zajednice temelji se na interakcijama između šest ključnih dimenzija: ekonomske, socijalne, političke, kulturne, ekološke i osobne/duhovne“. Autor kritizira različite vrste fundamentalizama u razvoju zajednica koji naglašavaju jednu dimenziju, obično ekonomsku, nauštrb drugih (Ife, 2003 prema Stubbs, 2006:20). S obzirom na mehanizme isključivanja i marginalizacije određenih društvenih skupina na teritorijima koji se suočavaju s izazovima razvoja, intenzivna upotreba kulturne baštine često se preporučuje kao svojevrsan socijalni korektiv. Ovaj pristup temelji se na pretpostavci da će eksponiranje pojedinaca identičnom sustavu vrijednosti, ukorijenjenom u lokalnoj materijalnoj i nematerijalnoj baštini, dovesti do međusobnog razumijevanja i slaganja o određenim prioritetima (Greffé, 2012:33).

Pristupi koji su kulturno osjetljivi ne samo da pomažu učiniti razvojne strategije relevantnima za zajednice na koje se odnose, već im pomažu da se uključe u globalizacijske procese pod vlastitim uvjetima, uz dignitet i osnaživanje. Kulturna baština, „mobilizirajući ljude oko očuvanja i upravljanja, donosi u ljudske živote osjećaj smisla te priliku za dijalog i društvenu koheziju“ (Bandarin et al., 2011:20). A društvena kohezija, u smislu društvene uključenosti i jačanja kapaciteta za suradnju i povjerenje, u snažnoj je korelaciji s ranije opisanim humanim konceptom razvoja.

Kulturna baština također ima važnu ulogu u procesima rekonstrukcije nekad razdvojenih i podijeljenih zajednica, u okviru rješavanja konflikata i nastojanjima za pomirbom. Tim zajednicama baština daje novi osjećaj svrhe, identiteta i pripadanja te priliku za dijalog i prevladavanje barijera između različitih kultura (Bandarin et al., 2011:21).

Throsby (2002:109-110) navodi načela na kojima se trebaju temeljiti odluke unutar baštinskih projekata kako bi se uklopile u koncept humanog razvoja te vodile prema održivim ishodima. To su:

- Stvaranje materijalnih i nematerijalnih dobiti – potrebno je imati u vidu i ekonomske i kulturne vrijednosti koje projekt generira
- Međugeneracijska jednakost – potrebno je uzeti u obzir interes budućih generacija
- Unutar-generacijska jednakost – odluke o baštini mogu imati značajne učinke na dobrobit današnjih generacija. Pri tome, treba paziti da dobiti projekta budu pravedno raspodijeljene među različitim društvenim grupama unutar zajednice
- Održavanje raznolikosti – kulturna raznolikost je važna za održavanje kulturnih sustava. Raznolikost ideja, vjerovanja, tradicija i vrijednosti može se općenito smatrati jednom od najvažnijih karakteristika kulturnog kapitala zbog svoje sposobnosti da pridonosi stvaranju novog kapitala
- Načelo opreza – odluke koje mogu dovesti do nepovratne promjene (poput uništenja dijela kulturne baštine) moraju se donijeti s ekstremnim oprezom
- Prepoznavanje međuzavisnosti - potrebno je eksplicitno priznati ulogu baštine kao sastavnice onoga što bi se moglo nazvati kulturnom infrastrukturu grada, regije ili zemlje

U kontekstu razmatranja odnosa kulturne baštine i održivog razvoja, posebno je značajna uloga nematerijalne baštine, u smislu specijaliziranog i sofisticiranog znanja potrebnog za kreiranje kulturnih proizvoda. Tu ulogu, kako je ranije opisano, prepoznao je UNESCO u svojoj *Konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* naglašavajući nematerijalnu baštinu kao izvor kreativnosti i osnovni element identiteta u vrijeme kada su gubitak raznolikosti, unificirani životni stilovi, premještanje proizvodnje i raspršivanje zajednica počeli prijetiti postojanju tradicionalnih vještina i čak onemogućavati njihovu adaptaciju na željeni način. Prema Greffeu (2012:24), da bi se omogućilo da ti tradicionalni elementi posluže za održivi razvoj zajednice, potrebno je zadovoljiti tri pretpostavke:

- One zajednice, grupe ili pojedinci koji posjeduju vještine u određenim praksama, trebaju stvarati, održavati i prenositi svoju baštinu s generacije na generaciju.
- Potrebno je identificirati i očuvati područja na kojima su te prakse utemeljene, pazeći pri tome da one ne postanu rigidne i zastarjele.
- Tradicije koje su se prenijele iz prošlosti trebaju se konstantno mijenjati i prilagođavati sadašnjoj okolini i zahtjevima.

U posljednje vrijeme javljaju se i kritike shvaćanja kulture i baštine isključivo kroz njihovu instrumentalnu vrijednost. Silberman (2012) kritizira ono što naziva „suvremenim narativom kulturne baštine kao ekonomskog resursa“, definirajući ga kao ideju prema kojoj se trenutni socioekonomski problemi gradova i regija mogu riješiti kroz fizičku regeneraciju baštinskih lokaliteta ili povijesnih urbanih četvrti i promociju materijalne i nematerijalne baštine što će povećati atraktivnost područja, privući veliki broj turista i poboljšati kvalitetu života lokalnih stanovnika. Autor tvrdi da se ta ideja zadnjih godina nekritički ponavlja iako nikada nije dublje analizirana niti empirijski evaluirana te iako su rezultati takvog pristupa nesigurni, a koristi su češće nešto što se podrazumijeva nego što se zaista mogu dokazati. Zaključuje da svi postojeći „narativi i anti-narativi baštine kao razvojnog resursa gledaju odozgo, iz perspektive stručnjaka, baveći se prvenstveno materijalnim predmetima baštine te potpuno ignorirajući mogućnosti individualne interpretacije“. Prema Silbermanu, povezanost baštinskog sektora s drugim područjima javnih politika trebala bi potaknuti pristupe koji spajaju baštinu sa svakodnevnim životom i civilnim društvom. Takav pristup jedini je zaista održiv, ali zahtjeva cjeloživotno učenje i usavršavanje baštinskih stručnjaka kako bi razvili vještine potrebne za multidisciplinarni rad i razvijanje projekata suradnje. Autor smatra da bi pristup koji bi „omogućio svim dionicima, unutarnjim i vanjskim, turistima, poduzetnicima i lokalnim zajednicama, da doprinesu svojim vlastitim narativnim vizijama svakoj fazi planiranja, očuvanja i promocije baštine, a ne da samo pasivno prihvataju autoritativne verzije, mogla bi biti najveća vrijednost baštine u 21. stoljeću“ (Silberman, 2012:17).

2.3.2. Eko-muzeji i nova muzeologija

Kroz zadnja dva stoljeća muzeologija kao znanost prošla je značajan put od prvobitnog bavljenja poviješću zbirki i institucija te pitanjima tehnika i tehnologija muzejskog posla do zadnje faze svog razvoja u kojoj se, izlazeći iz okvira muzeografije, utemeljila kao opća teorija baštine (Šola, 2002). Unutar muzeološke teorije i prakse, nova promišljanja o ulozi baštine u društvu i osobito njezinom razvojnom potencijalu za lokalne zajednice, posebice označava pojava eko-muzeja 1970-ih godina i na njima utemeljene teorije nove muzeologije. Nova muzeologija predstavlja suvremeni način razumijevanja pojma baštine, pri čemu je glavna novost u odnosu na „staru“ muzeologiju naglašavanje važnosti baštine za podupiranje lokalnog identiteta i opću regeneraciju područja te osnaživanje lokalne zajednice kroz njezinu

aktivnu ulogu u definiranju, očuvanju i prezentaciji baštine. Ciljeve nove muzeologije u praksi nastoje ostvariti eko-muzeji predstavljajući „dinamički način na koji određena zajednica čuva, interpretira i upravlja vlastitom baštinom u pravcu održivog razvoja“ (Babić 2009:229).

Temeljne postavke eko-muzeja i nove muzeologije: naglašavanje prava zajednica na vlastito definiranje baštine te izravna usmjerenost na razvoj, čine ih pretečama i začetnicima suvremenog inkluzivnog i participativnog pristupa upravljanju i interpretaciji baštine, koji je tema ovog rada, te će u ovom poglavlju biti opisani ovi koncepti i njihov povijesni razvoj.

Preduvjeti za razvoj ideje eko-muzeja nastaju uslijed brojnih socijalnih, ekonomskih, političkih, društvenih i kulturnih promjena tijekom 60-ih godina dvadesetog stoljeća. Kao početak razvoja koncepta može se označiti zajednički okrugli stol UNESCO-a i ICOM-a održan 1972. godine u Santiagu de Chileu. Na njemu su promicani novi ciljevi za muzeje, zahtjevi za ispunjavanjem njihovog društvenog poslanja te posebno model „integriranog muzeja“ koji je karakteriziralo prepoznavanje lokalne zajednice kao najvažnijeg dionika. Na muzej se počelo gledati kao na sredstvo društvene promjene što je zahtijevalo odmak od tradicionalnog pristupa, usmjerenog na predmete, prema novim praksama koje stavljaju na prvo mjesto ljude i zajednice (Murtas i Davis, 2009:150).

Novi tip integriranog muzeja zajednice, koji bi ispunio ciljeve iz Santiaga, razvili su i utemelji 1972. godine u Le Creusot-Montceau u Francuskoj muzeolozi George Henri Riviere i Hugues de Varine, tada generalni tajnik ICOM-a. Koncept je zahtijevao radikalnu promjenu pristupa: koncept muzeja kao građevine zamijenjen je idejom muzeja kao mjesta, distinktivnog geografskog područja sa svojim vlastitim prirodnim karakteristikama, izraženima kroz geologiju i krajolik, prirodu, materijalnu kulturu te ljude i njihovu nematerijalnu baštinu (Murtas i Davis, 2009:151). Riviere i de Varine smatrali su da život baštine, to jest njezino vraćanje u život, treba biti glavni strukovni izazov muzeja (Šola, 2003:107). Skovali su termin eko-muzej (*écomusée*). Pojam *éco* skraćénica je riječi *écologie*, koja ima svoj korijen u grčkoj riječi *oikos* (u značenju dom, kuća, prebivalište), te u slučaju eko-muzeja nije vezana isključivo uz prirodnu baštinu, već je riječ o muzeju čiji je predmet teritorij identiteta neke zajednice. Odnosi se specifično na novu ideju holističke interpretacije kulturne baštine, nasuprot fokusiranosti na predmete što je pristup tradicionalnih muzeja (Davis, 1999 prema Voogt i Kitungulu, 2008:14).

Eko-muzeji se poimaju kao sredstvo oživljavanja autohtonih vrijednosti, uspostavljanja „živog identiteta“ i oživljavanja kulturne proizvodnje te u tu svrhu koriste prošlost i sadašnjost i usklađuju se s potrebama i mogućnostima zajednice kojoj postaju mehanizam preživljavanja (Šola, 2003:191). Oni su „instrument potpunog razvoja zajednice na osnovi njezine populacije, njezine baštine, njezina prirodnog okoliša i njezinih ekonomskih, društvenih i kulturnih problema“ (de Varine prema Šola, 2003:251).

Tijekom 1970-ih godina eko-muzeji su se osnivali u obliku različitih muzeoloških eksperimenata i lokalnih inicijativa bez zajedničkih standarda, od „muzeja susjedstva“ u SAD-u, „muzeja zajednica“ u Latinskoj Americi, do najrazličitijih oblika europskih eko-muzeja (da Graca Felipe i de Varine, 2013:6). Koncept se postupno razvijao i postao prihvaćen kao sredstvo realiziranja projekata zajedničke baštine unutar definiranog geografskog područja s ciljem očuvanja baštine i ostvarivanja dobrobiti za lokalnu zajednicu. S vremenom se unutar koncepta eko-muzeja sve više počelo naglašavati sudjelovanje lokalnih zajednica u realizaciji projekata, čija uloga dodatno jača nakon 1980. godine. Uz značajniju ulogu lokalne zajednice, sve se više naglašavaju i ciljevi društveno-ekonomske regeneracije područja (Babić, 2009:229).

Danas se koncept eko-muzeja smatra aktivnim izričajem škole mišljenja poznate kao „nova muzeologija“⁷, nazivane još i „društvenom muzeologijom“, „aktivnom muzeologijom“ ili „ekomuzeologijom“, koja se pojavljuje između 1960-ih i 1970-ih godina motivirana prvenstveno nezadovoljstvom tradicionalnim muzejima, njihovom neosjetljivošću na probleme društva u kojem egzistiraju i potrebom za osmišljavanjem kvalitetnijeg koncepta s praktičnom primjenom koji će struci dati novi smisao i ulogu. Nova muzeologija postaje skupni naziv za suvremena muzeološka teorijska promišljanja uloge institucije muzeja u društvu te suodnosa „čovjeka i baštine u kompleksnosti realiteta u kojima egzistiraju, s naglaskom na nužno potrebnoj primjenjivosti teorije u svakodnevnoj praksi“ (Babić, 2009:230-233).

U središtu zanimanja izvorne nove muzeologije bili su načini na koje muzeji mogu pomoći zapostavljenim zajednicama i postati društveni akteri u procesu društvene i kulturne

⁷ Termin nova muzeologija (*nouvelle muséologie*) prvi put je upotrijebio André Desvallées u Francuskoj 1980. godine, ali on se više veže za engleski prijevod koji je koristio Peter Vergo u istoimenoj knjizi (*New Museology*, 1998). Danas postoje dvije različite škole: britanska nova muzeologija koja u fokus stavlja razvoj publike, participaciju i društvenu inkluzivnost te latinoamerička škola koja je više povezana s idejom društveno-političkog razvoja odozdo prema gore, a kojemu je baština sredstvo (Dos Santos, 2008).

preobrazbe te transformacije okoliša. Za razliku od tradicionalnih muzeja, koji uglavnom preferiraju visoku kulturu, eko-muzeji, potaknuti lokalnim stanovništvom koje počinje interpretirati vlastite kulturne i okolišne resurse i shvaćati njihovu vrijednost, zagovaraju prepoznavanje značenja običnoga i promiču vrijednosti sudjelovanja i zajedničkog upravljanja baštinom (Borrelli i Davis, 2013:25).

Nova muzeologija je snažno utjecala na današnje povećanje interesa za komunikacijsku funkciju baštinskih institucija, orijentaciju na korisnike i njihove potrebe te teorijsko i praktično naglašavanje uloge koju baština može imati u životima ljudi. Kao što je već spomenuto, filozofije i prakse eko-muzeja su se mijenjale i razvijale u zadnjih četrdesetak godina na način da je naglasak pomaknut s teritorija na razvoj te se veća pažnja pridaje društvenoj ulozi koju mogu imati baštinski projekti u zajednici. Najnovija definicija eko-muzeja iz 2007. godine opisuje ih kao „muzeje ili baštinske projekte utemeljene u zajednici, koji podržavaju održivi razvoj“ (Murtas i Davis, 2009:151).

U eko-muzejima baština se uvijek koristi kao sredstvo za određeni cilj, društvenu koheziju, obrazovanje ili ekonomski razvoj (Voogt i Kitungulu, 2008:14) te su postali konceptualni krovni pojam za širok rang različitih aktivnosti, inicijativa i ustanova koje se „nalaze na određenom području i upravljaju baštinom određene zajednice, u ime te zajednice i za nju“ (da Graca Felipe i de Varine, 2013:6). Pri tome su osnovni indikatori eko-muzeja:

- posvojenje, odnosno protezanje teritorijem koji nije nužno određen konvencionalnim granicama;
- prihvatanje politike dislociranih, fragmentiranih lokaliteta koja je povezana s *in situ* zaštitom i interpretacijom;
- napuštanje konvencionalne percepcije vlasništva; zaštita i interpretacija lokaliteta odvija se putem veza i suradnje;
- osnaživanje, ovlaštenje lokalne zajednice - uključenošću lokalne populacije u muzejske aktivnosti i u stvaranje njihovog kulturnog identiteta;
- prisutnost interdisciplinarnosti i holističke interpretacije (Babić, 2009:235 prema Davies, 1999:228).

Iako sam naziv eko-muzej nije nikada dosegnoo stupanj institucionalnog priznanja, kao metodološka inovacija dokazao je svoju učinkovitost, kako u kulturnim akcijama, tako i u vrednovanju baštine i u lokalnom razvoju (da Graca Felipe i de Varine, 2013:6). Danas diljem

svijeta postoji više od 400 eko-muzeja od čega ih je 98% smješteno u ruralnim područjima te se naglašava njihova veza s lokalnom poviješću, okolišem, prirodnim resursima, biotopima i poljoprivrednim praksama. Najveći dio eko-muzeja nalazi se u Europi, pri čemu prednjače Italija i Francuska (Borrelli i Davis, 2013:25).⁸

Rezultati promišljanja eko-muzejskih praksi u različitim zemljama pokazuju da je riječ o institucijama koje nastoje usmjeriti lokalno stanovništvo na ponovno otkrivanje vlastite kulturne i prirodne baštine, stimulirati procese sudjelovanja među lokalnim stanovništvom te razviti odnose između različitih jedinica lokalne uprave i lokalnih sudionika kako bi se, u konačnici, osiguralo „integrirano upravljanje“. Eko-muzeji su nositelji procesa koji mogu pridonijeti kvaliteti upravljanja jer im je cilj poticanje društvenog djelovanja u sklopu kojega lokalni akteri sudjeluju u demokratskim i suradničkim procesima donošenja odluka (Borrelli i Davis, 2013:29). Uključivanje zajednice ne implicira slabljenje uloge lokalne administracije ili njezino isključivanje, već samo znači da stručnjaci u procese donošenja odluka i djelovanja moraju uključiti i lokalno stanovništvo. Glavni cilj eko-muzeja jest unapređenje lokalnih resursa poticanjem lokalnih aktera, tj. stanovništva i drugih sudionika da preuzmu odgovornost za vlastiti prirodni i kulturni okoliš. Osnivanje eko-muzeja tako postaje dinamičan participativni proces kroz koji zajednice identificiraju resurse vlastite prirodne i kulturne baštine, čuvaju ih, interpretiraju i upravljaju njima s ciljem postizanja održivog razvoja. Oni su prije svega od zajednice i za zajednicu: zajednica preuzima kontrolu i odlučuje o prioritetima. Temelje se na konsenzusu i često se definiraju na temelju geografskog područja, koje ne odgovara uvijek političkim granicama (Borelli i Davis, 2013:24).

Unutar koncepta eko-muzeja značajno je razlikovati pojmove „razvoj publike“ i „razvoj zajednice“. Razvoj publike odnosi se na privlačenje korisnika u muzej ili na lokalitet, često različitim „ne-muzejskim“ sredstvima kao što su festivali ili koncerti. Razvoj zajednice znači odgovarati na potrebe zajednice, potrebe koje često nisu kulturne, već društvene i ekonomske. Načini odgovaranja na te potrebe također se često nalaze u netradicionalnim rješenjima, u napuštanju tradicionalnih uloga i funkcija muzeja i prihvaćanju novih, u izlaženju iz

⁸ U Hrvatskoj je prvi i najpoznatiji eko-muzej Kuća o batani u Rovinju, osnovana 2004. godine, koji tematizira lokalni identitet kroz priču o tradiciji lokalne brodogradnje i pomorstva. Batana, kao jedino sačuvano tradicionalno drveno plovilo u Hrvatskoj, bila je glavna poveznica i nit vodilja u procesu interpretacije i prezentacije osjećaja mjesta grada Rovinja. Koristeći materijal iz svog dokumentarnog centra, ovaj eko-muzej razvija inovativne cjelogodišnje programe koji obrađuju različite teme, od starih zanata i tradicionalne glazbe do gastronomije (Ratković Aydemir, 2013).

muzejskih zidova. To znači, na primjer, prihvaćanje ideje da je ulazak u muzejski prostor kako bi se poslušao koncert ili uključilo u dijalog o društvenim pitanjima jednako vrijedan razlog kao i razgledavanje predmeta u vitrinama (Voogt i Kitungulu, 2008:14-16).

Suvremena muzeološka teorija usmjerena je tako više na brigu za postojeću baštinu nego za instituciju jer se muzej „ne zbiva u muzeju nego u posjetiteljevoj svijesti“ (Šola, 2003:317). Pokret nove muzeologije snažno je utjecao na današnje poimanje funkcije muzeja i praksi upravljanja baštinom na način da je učvrstio ideju da muzej treba postati otvoreniji prema zajednici, uključiti njene članove u proces djelovanja, omogućiti članovima prepoznavanje vlastitog identiteta i pomoći im u njegovoj prezentaciji i očuvanju te stvaranju svijesti o baštini i njezinom uključivanju u sve oblike svakidašnjice.

3. PARTICIPATIVNA INTERPRETACIJA BAŠTINE

Iako su i posjeti povijesnim lokalitetima i muzeji kao javne institucije postojali mnogo ranije, ideja interpretacije kako je danas shvaćamo, u smislu narativa kreiranih iz baštinskih resursa, javila se u praksi u prvoj polovici 20. stoljeća. Teorijske temelje postavio joj je Freeman Tilden 1957. godine u svom djelu *Interpreting our heritage* (Tilden, 1977) u kojem definira šest principa interpretacije baštine, još uvijek relevantne praktičarima i teoretičarima širom svijeta.

U međuvremenu, literatura o interpretaciji baštine razvijala se u dva paralelna smjera. S jedne strane, interpretacija se odnosi na obrazovnu ili komunikacijsku disciplinu, odnosno skup praktičnih metoda i tehnika prezentacije i promocije baštine u muzejima i baštinskim lokalitetima. Na ovoj razini često prevladava jednosmjernan oblik komunikacije u kojoj stručnjaci prenose poruke baštine korisnicima u obliku činjenica i opisa lokaliteta i artefakata, korištenjem tradicionalnih komunikacijskih sredstava kao što su govor, pismo, film, fotografija ili multimedija. Suvremene metode i tehnike koje se koriste u interpretaciji baštine su vrlo raznolike, a autori koji se bave ovim vidom interpretacije proučavaju njihovu primjenu, prednosti i nedostatke, ovisno o lokalitetu i načinu na koji se koriste, te učinkovitost koju imaju u privlačenju posjetitelja i kao sredstvo upravljanja lokalitetom u smislu prenošenja informacija publici, usmjeravanja kretanja posjetitelja i oblikovanja korisničkog iskustva (Tilden, 1977; Dean, 1994; Ham, 2009; Veverka, 2011).

S druge strane, postoje autori koji interpretaciju opisuju kao dvosmjernu komunikaciju i nastojanje da se na različite načine potakne posjetitelje na razmišljanja i rasprave te stvaranje vlastitih značenja. Pri tome se posjetitelju pružaju različiti izvori informacija, ali mu se dopušta da donese svoje vlastite zaključke, tj. da interpretira baštinu na vlastiti način (Uzzell, 1996; Copeland, 2004, 2006; Silberman, 2009, Hodder et al., 1995). Tim Copeland (2004, 2006) definira ta dva pristupa kao „pozitivistički“ (u kojem su posjetiteljima predstavljene „činjenice“ i opis lokaliteta u prošlosti) i „konstruktivistički“ (koji nastoji izazvati posjetitelje na stvaranje alternativnih značenja). Konstruktivistički pristup interpretaciji baštine u praksi se postiže izbjegavanjem linearnih narativa u korist holističkog pristupa baziranog na temama ili konceptima koji omogućuju posjetiteljima veću slobodu u istraživanju ili kroz multivokalnost u smislu istodobnog prikazivanja različitih alternativnih narativa (Hodder, 2008). Sličnost pozitivističkog i konstruktivističkog pristupa je u tome da u oba slučaja interpretaciju stvaraju stručnjaci koji odlučuju koju metodu će koristiti dok posjetitelj i dalje

ostaje samo konzument pripremljenog iskustva. No, konstruktivistički pristup približava se ideji korisnika kao aktivnog sudionika, odnosno sukreatora vrijednosti i značenja baštine, te su mnoge njegove postavke utjecale na suvremene participativne modele i tehnike koji se koriste u muzejima i na baštinskim lokalitetima.

Iako zagovaranje aktivnog uključivanja lokalne zajednice u interpretaciju baštine možemo pratiti još od 1970-ih godina i pojave nove muzeologije i eko-muzeja, kako je prikazano u prethodnom poglavlju, u zadnjih se nekoliko godina sve više naglašava potreba za participativnim pristupom interpretaciji baštine kroz aktivno sudjelovanje korisnika što bi, prema različitim autorima (Uzzell, 1998; Silberman, 2009; Hampton, 2005; Bandarin et al., 2011) trebalo doprinijeti osobnom i kolektivnom osjećaju identiteta, ponosa i samopouzdanja te, u konačnici, održivom razvoju zajednica i područja. Novo shvaćanje uloge interpretacije definira ju kao dio samog procesa stvaranja baštine tijekom kojeg materijalni i nematerijalni ostaci prošlosti postaju prihvaćeni i korišteni na različite načine od strane zajednice koja je s njima povezana. O tome govori i ICOMOS-ova *Povelja o interpretaciji i prezentaciji lokaliteta kulturne baštine (Ename povelja)* iz 2008. godine koja je usmjerena na društvenu, ekonomsku i obrazovnu dimenziju interpretacije baštine.

Na pojavu i razvoj suvremenih participativnih modela interpretacije baštine utjecale su različite teorije i prakse društvene uključenosti (Arnstein, 1969), participativnog dizajna (Sanoff, 1990), nekonvencionalnog i aktivnog učenja (Freire, 1970) i metoda participativnog akcijskog istraživanja.

Različiti autori su u zadnjih nekoliko godina proučavali mogućnosti postizanja participacije unutar muzejskih i baštinskih praksi kroz preispitivanje linearnog modela razvoja interpretacije, eksperimentiranja s različitim načinima uključivanja višestrukih glasova i perspektiva te uključivanja u dijalog s dionicima i korisnicima (Govier, 2010; Simon, 2010; Lynch, 2011; Gibson i Kindon, 2013). Radi se o vrlo različitim projektima od kojih neki slijede ideje eko-muzeja i odnose se na osnivanje različitih novih oblika institucija koje aktivno djeluju unutar lokalne zajednice poput muzeja susjedstva, muzeja zajednica i slično. Te se institucije fokusiraju na lokalnu kulturu i stvaranje dobrobiti za lokalno stanovništvo, a najveću ulogu su imali unutar ne-zapadnih zajednica čiju kulturu i tradicije pomažu očuvati (Chinn, 2006; Gibson i Kindon, 2013). Druga grupa inicijativa nastoji uspostaviti koncepte participacije i društvene inkluzije sa znatno većom i aktivnijom ulogom publike u već postojećim muzejima tradicionalnog tipa (Bunning et al., 2015).

Poglavlje ovog rada posvećeno participativnoj interpretaciji baštine podijeljeno je u tri dijela. Prvo se definira i opisuje nastanak i razvoj pojma interpretacije baštine. Zatim se iznose suvremena teorijska promišljanja o interpretaciji baštine i njezinom kulturnom, obrazovnom, društvenom i ekonomskom značaju i ulozi. U trećem potpoglavlju predstavljen je središnji koncept ovog rada, participativni model interpretacije baštine, te su dani primjeri dosadašnjeg djelovanja unutar tog koncepta.

3.1. Definiranje i razvoj pojma interpretacije baštine

Pojam interpretacija dolazi od latinske riječi *interpretare* što znači posredovati, tumačiti. Termin se upotrebljava u različitim značenjima te može, na primjer, značiti objašnjavanje smisla literarnog teksta ili umjetničkog djela, prevođenje na strani jezik ili izvođenje, glumu, predstavljanje, odnosno poseban način na koji umjetnik izvodi neko djelo (Cater et al., 2015:295). Kada govorimo o interpretaciji baštine (ili srodnom konceptu „interpretacije prirodnog okoliša“) postoje razne definicije koje ju opisuju kao komunikacijski ili obrazovni proces, sredstvo poboljšanja korisničkog iskustva te pomoć u očuvanju i prenošenju vrijednosti baštine. U nastavku su navedene najcitiranije definicije interpretacije baštine.

Interpretacija je obrazovna aktivnost kojoj je cilj otkriti značenja i odnose, upotrebom originalnih predmeta, osobnog iskustva i ilustrativnih medija, a ne samo nabrojanjem činjenica (Tilden, 1977).

Interpretacija je komunikacijski proces osmišljen tako da posjetitelju otkriva značenje prirodnih i kulturnih vrijednosti neposrednim iskustvom, što pomaže posjetitelju stvoriti osobni odnos prema tim vrijednostima (Interpretation Canada, 1976).

Interpretacija je komunikacijski proces koji stvara emocionalne i intelektualne veze između interesa publike i značenja svojstvenih resursima (National Association for Interpretation, 2000).

Interpretacije je prevođenje znanstvenih činjenica na jezik običnih ljudi na ugodan, zanimljiv i pamtljiv način (Ham, 2009).

Različiti autori navode da interpretacija ima važnu ulogu u očuvanju i upravljanju baštinom kroz (Cater et al., 2015:296):

- upravljanje posjetiteljima – interpretacija utječe na kretanje posjetitelja u vremenu i prostoru
- lokalnu ekonomsku korist – privlačenje posjetitelja u mjesta koja inače ne bi posjetili, poboljšanje kvalitete korisničkog iskustva te poticanje stalnog interesa za lokalitet ili

aktivnost, poticanje dužih boravaka i ponovljenih posjeta što sve utječe na rast zaposlenja i prihode

- korist za očuvanje resursa – osiguravanje dugoročnog očuvanja kroz upravljanje posjetima i poboljšanje razumijevanja mjesta i lokalne zajednice kako bi ju posjetitelji cijenili i podržavali dugoročnu zaštitu
- uključivanje zajednice – ako posjetitelji cijene mjesto i kulturu bit će manje eksploatacije i više pozitivnih susreta između posjetitelja i lokalne zajednice te će se minimalizirati negativni učinci. Također, zajednica će bolje razumjeti svoju baštinu i moći izraziti vlastite ideje i osjećaje o svom području što utječe na osjećaj identiteta
- modificiranje ljudskog ponašanja – interpretacija može imati utjecaj na stavove i ponašanje posjetitelja kroz poboljšanje razumijevanja o lokalitetu

Praksa interpretacije baštine započela je 1920-ih godina u Sjedinjenim Američkim Državama. Enos Mills koristio je izraz „vođenje po prirodi“ kako bi opisao svoj posao u Nacionalnom parku Rocky Mountains te kasnije počinje upotrebljavati termin „interpretiranje“ za opisivanje aktivnosti vođenja po prirodi. Do 1930-ih godina termin se ustalio unutar sustava američkih nacionalnih parkova (Cater et al., 2015:295-296).

Godine 1957. Freeman Tilden, danas smatran „ocem suvremene interpretacije“, definirao je filozofiju i vodeće principe interpretacije u svojoj knjizi *Interpreting our Heritage*. Tilden je definirao interpretaciju kao „obrazovnu aktivnost čiji je cilj otkriti značenja i odnose kroz upotrebu originalnih predmeta, kroz osobno iskustvo i pomoću ilustrativnih medija, za razliku od jednostavnog komuniciranja činjeničnih informacija“ (Tilden, 1977). Nakon toga, termin se prestao definirati isključivo vezano uz prirodnu baštinu te je ušao u široku upotrebu unutar javnih institucija kao što su muzeji, baštinski lokaliteti i centri, zoološki i botanički vrtovi, kao i u neprofitni sektor te turistički sektor povezan s prirodnom i kulturnom baštinom. Godine 1985. osnovana je međunarodna organizacija Heritage Interpretation International, a uskoro i druge međunarodne organizacije s ciljem umrežavanja, razmjene iskustava i razvoja profesionalnih kodeksa čime se institucionalizira te počinje razvijati profesija interpretatora (Cater et al., 2015:296:295).

Tilden (1977:9) je u svojoj knjizi postavio šest osnovnih principa interpretacije koji su i danas aktualni te predstavljaju temelj većine suvremenih teorijskih rasprava i praktičnog djelovanja na području interpretacije baštine:

1. Bilo koja interpretacija koja na neki način ne povezuje sadržaj koji se prikazuje i tumači s nečim unutar osobnosti ili iskustva posjetitelja, bit će sterilna.
2. Informacija kao takva nije interpretacija. Interpretacija je otkrivanje bazirano na informaciji. To su dvije potpuno različite stvari. Ipak, svaka interpretacija uključuje informaciju.
3. Interpretacija je umijeće koje kombinira mnoga druga umijeća, neovisno da li je prezentirana znanstvena, povijesna ili arhitektonska građa. Svako umijeće je do neke razine moguće naučiti.
4. Glavni cilj interpretacije nije instrukcija već provokacija.
5. Interpretacija treba nastojati ukazati na cjelovitost, a ne na samo jedan dio i mora se obraćati čovjeku u cjelini, a ne samo jednom njegovom segmentu.
6. Interpretacija usmjerena djeci ne smije biti razblažena verzija prezentacije za odrasle, nego treba posjedovati bitno drugačiji pristup. Da bi bila izvrsna ona će zahtijevati posebno razrađen program.

U mnogim Tildenovim idejama i načelima već nalazimo temelje suvremenog pristupa interpretaciji, primjerice u ideji cjelovitosti baštine i inzistiranju na aktivnom uključivanju posjetitelja u proces interpretacije.

Tilden navodi da se interpretacija mora prilagoditi interesu i iskustvu posjetitelja i da mora biti povezana s njihovom svakodnevicom kako bi mu bila relevantna. Za Tildena je osobnost i individualno iskustvo posjetitelja nužna pretpostavka i sastavni dio svake interpretacije te inzistira na važnosti interakcije između interpretatora i posjetitelja. Smatra da je neophodno postaviti referentni okvir na osnovu kojeg se mogu lakše komunicirati određene informacije. Također, skreće pažnju na interdisciplinarni karakter interpretacije, kao i potrebu posjedovanja različitih talenata i vještina. Naglašava da interpretacija mora biti cjelovita i sveobuhvatna i pružiti jasan okvir, a tek zatim se usmjeriti na detalje. Tilden ukazuje i na potrebu kreiranja specifičnog oblika interpretacije prilagođenog dobnoj skupini, odnosno na nužnost uvažavanja razlika među pojedincima i društvenim grupama.

Prema Hamu (2007:42), najvažnije Tildenovo načelo, u kojem se mogu sažeti sva ostala, je „provokacija umjesto instrukcije“. Tilden savjetuje da bi cilj interpretacije trebao biti izazvati posjetitelje da sami misle i razmišljaju, za razliku od jednostavnog podučavanja činjenicama. Komunikacijski proces interpretacije baštine treba „isprovocirati znatiželju, pažnju i interes kod posjetitelja“ što se može postići na način da se posjetitelju „otkriva informacija na

neobičan način ili iz neobične točke gledišta“. Posjetitelji pri tome trebaju razumjeti zašto je poruka važna za njih ili kako im može koristiti u njihovom životu.

Mnogi autori u svojim su se istraživanjima nadovezivali na Tildenove ideje i načela te, na temelju njih, predstavili svoja vlastita pri čemu se primjećuju određene promjene koncepta u skladu sa suvremenim društvenim kontekstom.

Ham (2004) Tildenova načela povezuje i potkrjepljuje načelima kognitivne psihologije prema kojoj poruka, da bi bila što učinkovitija, mora biti za primatelja značajna, relevantna i konceptualno organizirana. Značajnost informacije predstavljene publici može se objasniti kao broj semantičkih asocijacija koje osoba ima kada prima određenu poruku, odnosno učinkovitost poruke ovisi o tome koliko bliskom je predstavljena primatelju kroz verbalne i vizualne karakteristike. Relevantnost je mjera u kojoj je određena informacija važna za „uobičajeno iskustvo“ publike, odnosno mjera u kojoj se publika može s njome poistovjetiti. Značajnost i relevantnost poruke pod snažnim su utjecajem primateljevog porijekla: nacionalnosti, klase, zanimanja, religije, vrijednosti i drugih faktora koji trajno postoje u primateljevoj memoriji. Konceptualna organizacija je važna jer i značajna i relevantna poruka može postati nezanimljiva i zbunjujuća ako iziskuje previše mentalnog napora, a daje premalo stimulansa.

Još jedno od glavnih načela koja se spominju unutar suvremene teorije interpretacije je Tildenova sintagma „putem interpretacije razumijevanje, putem razumijevanja uvažavanje, putem uvažavanja očuvanje“ (Tilden, 1977:38). Ovaj princip izražava stav da informacija može dovesti do promjene stavova što će u konačnici rezultirati promjenom ponašanja, odnosno da interpretacija može promijeniti stavove, osjećaje i ponašanje publike prema određenoj temi. Različiti autori istraživali su učinkovitost interpretacije u razvijanju empatije i pozitivnih stavova prema baštini, očuvanju, kulturi, okolišu i lokalnim zajednicama (Stewart et al., 1998; Ham, 2007; 2009), kao i osnaživanju posjetiteljevog „osjećaja mjesta“ u smislu „jačanja svijesti, razumijevanja i poštivanja određenog vremena i prostora“ (Uzzell, 1996).

No, neki autori smatraju ovu formulu prejednostavnom. Prema Uzzellu (1998:2), ono što danas znamo je da promjenu stavova treba promatrati unutar šireg konteksta, „posebno unutar sklopa vjerovanja i ideologija koje ljudi imaju o prirodi promjene u društvu, njezinoj svrsi i učinkovitosti te ulozi koje različite društvene grupe imaju u ostvarivanju te promjene“. Drugu grešku u artikuliranju teoretskih pretpostavki interpretativnih programa Uzzell vidi u tome što

je, unatoč spoznajama da stavovi uključuju kognitivne, afektivne i bihevioralne elemente, interpretacija obično usmjerena samo kognitivnoj dimenziji, stavljajući naglasak na ljudsko znanje i razumijevanje predmeta. Tradicionalna prezentacija u muzejima i na baštinskim lokalitetima bazira se uglavnom na akademskom pristupu naglašavanja prividno objektivnih, činjeničnih i povijesnih aspekata, namjerno izbjegavajući emocionalnost i subjektivnost. Afektivnoj i bihevioralnoj dimenziji se pridaje vrlo malo pažnje unutar interpretativnog planiranja. Autor za primjer navodi pristup interpretaciji rata, temi kojoj se, prema njegovom mišljenju, pristupa sterilno i emocionalno neutralno, iako se radi o visoko emotivnoj temi. Što se tiče bihevioralne dimenzije, navodi da je unutar većine interpretativnih programa publika pasivna i „ne traži se aktivno uključivanje, ne daje se izbor ili različite opcije, niti predlažu načini na koji ljudi mogu djelovati kako bi stvorili bolji svijet“. Autor zaključuje da „ako su emocionalne i bihevioralne komponente ključne za stvaranje stavova i promjene, tada bilo koja interpretacija koja isključuje te dimenzije ne može biti učinkovita“ (Uzzell, 1998:2).

Zadnjih godina možemo pratiti značajne promjene na ovom području u smislu da su subjektivna i osobna perspektiva prepoznate kao legitimni i vrijedni izvori povijesnog znanja i interpretativnog sadržaja, prvo kroz prepoznavanje važnosti tradicija nematerijalne baštine, službeno promovirane kroz UNESCO-vu konvenciju iz 2003. godine, a kasnije i pojavu pokreta usmene povijesti i povećanog korištenja osobnih narativa u baštinskoj interpretaciji. Opisani razvoj koncepta interpretacije baštine doveo je do suvremenih teorija koje, s jedne strane, zagovaraju holistički pristup, multivokalnost i ideju korisnika kao aktivnog sudionika, a s druge strane ukazuju na ulogu interpretacije baštine u postizanju društveno-ekonomskih ciljeva. Ove će teorije biti opisane u sljedećem poglavlju.

3.2. Suvremeni koncept interpretacije baštine i njegova društvena dimenzija

Aktivniji odnos prema korisnicima i društvu općenito koji su afirmirale nove muzeološke teorije i prakse od 1970-ih godina nadalje, a koje se temelje na idejama o društvenoj upotrebi baštine, naglasku na otvorenom pristupu, javnoj vrijednosti i konzultiranju s korisnicima, doveo je do promjena i u shvaćanju pojma baštinske interpretacije. Sve se češće javljaju istraživanja koja nadilaze ciljeve očuvanja i nastojanja za poboljšanjem korisničkog iskustva te se bave društvenim vrijednostima interpretacije baštine i njezinim doprinosom u razvoju pojedinaca i zajednica, kroz holističko i socijalno učenje, razvoj vještina i osobnu spoznaju. U ovom poglavlju opisuje se konstruktivistički pristup interpretaciji baštine koji se bazira na ideji korisnika kao sudionika i kreatora vlastitih vrijednosti i značenja baštine, u skladu sa svojim već postojećim znanjem, vještinama, porijeklom i osobnom motivacijom. Ovakav pristup doveo je do promjene od autoritativne, didaktičke baštinske interpretacije, koja je ilustrirala konvencionalne epistemološke hijerarhije i klasifikacije, do interpretacije koja nudi alternativna gledišta, personalizira muzejske predmete i reference, odnosno pruža prilike za testiranje i modificiranje individualnih značenja (Hooper-Greenhill, 2004). Suvremene teorije idu i korak dalje te zagovaraju širu društvenu odgovornost interpretacije baštine unutar održivog razvoja lokalnih zajednica. Takvo shvaćanje opsega interpretacije baštine postalo je dio nacionalnih i međunarodnih kulturnih politika nakon što je izraženo u dokumentima poput ICOMOS-ove Ename povelje čiji sadržaj je opisan u drugom dijelu ovog poglavlja.

3.2.1. Konstruktivistički pristup interpretaciji baštine

Eilean Hooper Greenhill (2004:12-13, 48-49) objašnjava pojam interpretacije kroz postavke filozofskog pokreta hermeneutike. Za nju je interpretacija proces stvaranja značenja, odnosno proces kojim pojedinci objašnjavaju i stvaraju smisao iz svijeta, stvari i svojih iskustava. Riječ interpretacija u hermeneutici se, dakle, odnosi na mentalnu aktivnost promatrača. Ovakvo gledište donosi drastičnu promjenu smjera od tradicionalnog shvaćanja pojma interpretacije baštine koja se radila za nekoga, odnosno interpretacije kao pokušaja objašnjavanja predmeta posjetiteljima. Novo shvaćanje interpretacije podrazumijeva beskonačan i nikada potpuno dovršen proces modifikacija i nadopunjavanja u kojem konstantno izviru novi izvori znanja i stvaraju se novi odnosi. Hermeneutika također

podučava da stvaranje znanja ovisi o prethodno stečenim znanjima, vjerovanjima i vrijednostima, o tome kako povezujemo prošlost sa sadašnjošću i kojoj kulturi pripadamo, te ono ne može biti unaprijed pripremljeno i preneseno na drugoga. „Percepcija (ono što vidimo), sjećanje (ono što smo odabrali pamtiti) i logično mišljenje (smisao koji smo odlučili dodijeliti stvarima) razlikuju se među kulturama jer se radi o kulturno-društvenim konstrukcijama“ (Hooper-Greenhill, 2004:13).

Promjene u shvaćanju koncepta interpretacije baštine možemo povezati sa širim promjenama znanstvene paradigme od modernizma i pozitivizma prema postmodernizmu i konstruktivističkim teorijama koje se postepeno događaju u zadnjih nekoliko desetljeća, a koje su utjecale na teorije učenja i obrazovanja te teorije komunikacije. Ljudi se polako počinju smatrati aktivnima u stvaranju značenja o svojoj društvenoj okolini te se subjektivna i višestruka gledišta počinju smatrati legitimnima.

Pojavom „konstruktivističke teorije učenja“, jednoznačni i čvrsto definirani narativi zamijenjeni su fragmentiranim pristupom koji prihvaća razlike. Prema toj teoriji, znanje nastaje iz interpretacije iskustava pojedinca, nije objektivno te se ne može svesti na puke činjenice koje je moguće prenijeti. Konstruktivistička teorija odbacuje pasivni komunikacijski model i definiciju znanja kao grupe objektivnih činjenica koje se prenose linearnim putem i koje su izvan pojedinca. Oni koji uče (odnosno oni koji sudjeluju u procesu interpretacije) aktivni su u procesu stvaranja značenja. Znanje je kulturno određeno i u tom smislu relativno. Povezan s ovom teorijom je i „kulturni pristup komunikacijskom procesu“, koji se razlikuje od tradicionalnog transmisijskog modela prenošenja autoriziranog skupa činjeničnih informacija pasivnom primatelju, a kakav se uglavnom podrazumijevao u muzejskoj komunikaciji. Kulturni pristup objašnjava komunikaciju kao društveno uvjetovanu seriju procesa i simbola kroz koji se stvara, održava i transformira stvarnost. Komunikacija je shvaćena kao dijeljenje, participacija i povezivanje. Stvarnost se oblikuje kroz proces kontinuiranih pregovaranja pri čemu se pojedinci pozivaju na ranija iskustva kako bi aktivno stvarali svoja vlastita značenja. Svi sudionici komunikacijskog procesa imaju ulogu u dogovaranju značenja, a komunikacija, kao kulturni proces, ključni je proces konstrukcije osobnih i grupnih identiteta (Hooper-Greenhill, 2004:16-17).

Stvaranje značenja, dakle, nije samo individualni već i društveni proces jer ono što pojedinac misli i osjeća uvelike je određeno specifičnim društvenim i političkim elementima kao što su

vremenski period, geografska lokacija, porijeklo i povijest, utjecaji ljudi iz okoline, životnih prilika, društvenih iskustava, znanja i ideja, stavova i vrijednosti. Prema E. Hooper-Greenhill (2004:49-50), svaka zajednica ima svoj vlastiti način stvaranja značenja, svoju vlastitu bazu znanja i svoje vlastite strategije interpretacije. Zajednicu ljudi koji dijele interpretacijske strategije naziva „interpretacijskim zajednicama“ i definira kao grupe pojedinaca koji dijele slične načine čitanja predmeta, identificiranja njihovih značenja i pronalaženja njihovih glavnih karakteristika. Kroz interpretacijske zajednice testira se, podržava i razvija proces stvaranja značenja pojedinaca. Interpretacijske zajednice nisu stabilne, već se mogu mijenjati kada ljudi prelaze iz jedne u drugu, mogu rasti ili nestajati s promjenama u društvu.

Povezano s tim, Hooper-Greenhill (2004:47-51) uvodi ideju „aktivne muzejske publike“ koja nije homogena, već se sastoji od pojedinaca s vlastitim specifičnim društvenim i kulturnim potrebama. Autorica govori o konceptu pasivne nasuprot aktivnoj publici da bi objasnila kako muzeji pristupaju procesu kreiranja izložbi, odnosno uključuju li ili ne korisnike u proces interpretacije. Napominje, međutim, da to u stvari nije pitanje odabira jer su korisnici uvijek aktivni, prepoznao to muzej ili ne. Kada se potencijalno aktivni posjetitelji nađu u situaciji da nisu u mogućnosti koristiti svoje vještine i znanja te se ne mogu uključiti, već ih se stavlja u „pasivni model“, rezultat je mentalna nelagoda te se takvi muzeji izbjegavaju. Ipak, u većini muzeja još se uvijek koristi pristup baziran na transmisijском komunikacijskom modelu u smislu da kustos radi sam na stvaranju izložbe, definira poruku, odabire predmete i piše tekstove te predaje sav rad dizajneru koji vizualizira materijal u izložbeni postav. Kasnije je posao muzejskog edukatora naći načine da se izložbu učini relevantnom posjetiteljima. Ni u jednoj fazi se ne uzima u obzir ciljana publika, njezina gledišta na određenu temu, niti na koji način će ona koristiti izložbu.

O ova dva različita pristupa interpretaciji baštine piše i Tim Copeland (2006; 2009) koji naglašava razliku između pozitivističkih i konstruktivističkih pristupa interpretaciji od kojih prvi nudi već konstruirane i nepromjenjive činjenice o lokalitetu, dok drugi omogućuje „suradnički diskurs i refleksiju“ (Copeland, 2006:84)

U konstruktivističkom modelu, kako uloga publike postaje aktivna, mijenja se i uloga interpretatora koji od eksperta postaje facilitator koji treba odabrati i smisleno prikazati prikladne informacije koje će omogućiti konstrukciju prošlosti. Radi se o spiralnom modelu

unutar kojega povećanje znanja i razumijevanja koncepata te razvoj vještina kod publike, znači i napredak u sposobnosti interakcije s materijalima iz prošlosti (Copeland, 2009:12).

Copeland zagovara i odmak od linearnog ka tematskom prikazivanju, odnosno poduzimanje holističkog pristupa interpretaciji unutar kojeg će se istraživati veze između individualnih baštinskih elemenata i krajolika, odnosno čitave ljudske okoline. Smatra da upotreba interpretacije zasnovane na temama i konceptima, za razliku od linearne, dopušta posjetiteljima da šire istražuju, promišljaju i uspoređuju. Uzimanje u obzir šireg baštinskog konteksta nije novost, s obzirom da već UNESCO-va konvencija o svjetskoj baštini iz 1972. godine skreće pažnju na okoliš i praktične zahtjeve okolnog područja baštinskog lokaliteta. No, suvremeni autori pokušavaju napraviti odmak od tradicionalne interpretacije, koja naglašava samo specifične elemente kao estetski i kulturno-povijesno najvrjednije, prema većem povezivanju s prirodom, povijesti, povezanim zajednicama, aspektima nematerijalne baštine i svim postojećim kulturnim značenjima (Silberman, 2009:11). Prema Copelandu, upotreba širih koncepata pruža raznolika polazišta i poziva na sudjelovanje neovisno o karakteristikama i interesima pojedinaca. Također, autor zagovara propitivanje posjetiteljevih vlastitih shvaćanja tih koncepata prije dijeljenja stručnih interpretacija te poticanje postavljanja pitanja i samostalnih traženja odgovora (Copeland, 2009).

Tablica 2. Razlike između pozitivističke i konstruktivističke interpretacije u muzejima i baštinskim lokalitetima (Copeland, 2009:16)

Pozitivistička interpretacija	Konstruktivistička interpretacija
Lokalitet/muzej je predstavljen od dijelova prema cjelini s naglaskom na lokacijskom i činjeničnom znanju	Lokalitet/muzej je predstavljen od cjeline prema manjem dijelu s naglaskom na velikim konceptima kao što je kronologija, promjena, materijalna svjedočanstva i interpretacija
Lokaliteti/muzeji snažno se oslanjaju na vođenje i pomoćnu tehnologiju, kao što su audiovizualne tehnike	Lokaliteti/muzeji se snažno oslanjaju na upotrebu materijalnih dokaza
Pojedinci/grupe se smatraju konzumentima znanja	Pojedinci/grupe se vide kao mislioci s već postojećim konceptima i novim idejama o prošlosti i budućnosti
Interpretacija je didaktička	Interpretacija posreduje specifični povijesni okoliš ljudima
Cijeni se strogo pridržavanje utvrđenih pravila i objašnjenja	Cijeni se istraživanje
Interpretacijske strategije usmjerene su pojedincu	Interpretacijske strategije imaju za cilj poticanje rasprave

Kada govore o omogućavanju alternativnih interpretacija unutar baštinske interpretacije, neki autori koriste termin „multivokalnost“ (višeglasje) (Hodder, 2008; Silberman, 2008). To je pristup koji dozvoljava različita tumačenja, nastojeći dati glas manjinskim grupama koje su se

tradicionalno zanemarivale u baštinskoj interpretaciji. Hodder (2008) smatra da je moralna i etička obaveza baštinskih stručnjaka omogućiti participaciju različitih grupa i pojedinaca prilikom interpretacije lokaliteta kako bi se postigla relevantnost kroz razne komplementarne i/ili kontradiktorne interpretacije te kao način osnaživanja nedovoljno zastupljenih grupa, prezentiranjem njihovog razumijevanja prošlosti. Hodder i Silberman koriste pojam multivokalnost kao koncept koji nastoji kreirati „mjesto i strukture na baštinskim lokalitetima koji će promovirati istovremeno postojanje potencijalno konfliktnih pristupa i percepcija o značenju lokaliteta“ (Silberman, 2008). Silberman smatra da je, kako bi se pomoglo publici da oblikuje ideju o povijesnom lokalitetu, potrebno kreirati prezentaciju koja će uzeti u obzir različite perspektive dionika te predlaže korištenje multimedijske prezentacije s interaktivnim zaslonima koji mogu prikazati široki rang povijesnih perspektiva.

Većina suvremenih autora multivokalnost navodi kao temeljno obilježje značenja baštinskih objekata i lokaliteta. Kako je opisano ranije u radu, kritička teorija baštine temelji se na ideji da se baština stvara upravo kroz proces interpretacije (Ashworth i Tunbridge, 1996; Graham et al., 2000; Smith, 2006). Ne samo ono što je interpretirano, već i kako je interpretirano i od strane koga, stvara vrlo specifičnu poruku o vrijednostima i značenju određenih baštinskih mjesta i prošlosti koju ona predstavljaju. Te poruke ne nailaze uvijek na slaganje te se iz tog razloga stvara „disonanca“. Različiti ljudi, grupe i zajednice, imaju različito razumijevanje i vrednovanje prošlosti, a način na koji je shvaćena prošlost potvrđuje ili ne njihov osjećaj mjesta, njihova socijalna i kulturna iskustva i sjećanja (Smith, 2006: 80-81). Najočitiji primjer disonance su negativna mjesta poput koncentracijskih logora, mjesta zločina, zatvora, ratnih spomenika i slično. Međutim, bilo koja interpretacija baštine može biti problematična i nelagodna za određenu grupu ljudi, čija iskustva i sjećanja nisu uzeta u obzir. Iz tog razloga, Ashworth i Tunbridge (1996) tvrde da se disonanca nužno stvara svaki put kada nešto dobije status baštine, odnosno da je ona intrinzično svojstvo baštine. Ta ideja je važna ne samo zbog toga što stavlja baštinu u politički kontekst, u smislu privilegiranja određenih društvenih grupa i njihovih ideologija, već i ukazuje na multivokalnost koja leži u osnovi baštine i koja bi se trebala rješavati na razini upravljanja i interpretacije.

Međutim, u stvarnosti, prezentacije u muzejima i na lokalitetima vrlo rijetko ukazuju na različite alternativne verzije prošlosti i značenja. Navedene teorije primijenjene u praksi značile bi prikazati te različite verzije istovremeno te pronaći načine na koje bi se publici dopustilo da aktivno stvara smisao iz interpretacije i povezuje ga sa svojim iskustvima i

pogledom na svijet. Ono što treba biti interpretirano su „percepcije i stavovi pojedinaca i grupa te ono što događaji, prakse i okolina znače ljudima“ (Uzzell, 1998:6).

Iako zagovaraju raznolikost i otvoreni dijalog u pristupu interpretaciji baštine, možemo vidjeti da se većina u ovom poglavlju opisanih konstruktivističkih teorija interpretacije baštine i dalje temelje na interpretativnom okviru koji je konstruiran isključivo od strane stručnjaka. Na primjer, Hooper-Greenhill navodi da, „iako posjetitelji stvaraju značenje o predmetima na svoj vlastiti način i sukladno svojim interesima, vještinama i prethodnom znanju, odgovornost je muzeja da identificira i istraži ciljanu publiku te zatim kreira izložbu koja je dizajnirana imajući na umu rezultate tog istraživanja“ (2004:15). No, konstruktivističke teorije učenja i komunikacije, kao i povezane ideje o multivokalnosti u prezentaciji te, posebno, aktivnoj muzejskoj publici, potaknula su suvremene rasprave i nastojanja oko participativnog pristupa interpretaciji baštine koja smatraju da proces kreiranja interpretacije ne bi trebao biti ograničen na stručnjake u muzeju, već bi javnost trebala sudjelovati u stvaranju ideja, u odlučivanju koje predmete izložiti i kako ih izložiti, a do tih odluka bi trebalo doći kroz uključivanje i snažne veze sa korisnicima i zajednicom.

3.2.2. Ename povelja o interpretaciji baštine: promišljanja uloge interpretacije baštine u suvremenom društvu

ICOMOS-ova *Ename povelja o interpretaciji i prezentaciji lokaliteta kulturne baštine* (ICOMOS, 2008) usmjerena je na društvenu, ekonomsku i obrazovnu dimenziju interpretacije baštine⁹ te je nastala kao rezultat ranijih teorijskih promišljanja o ulozi interpretacije u održivom razvoju zajednica. Primjerice, David Uzzell u svom djelu iz 1998. piše da bi se interpretacija trebala otvoriti na novi način prema posjetiteljima i lokalnoj zajednici i „djelovati kao snaga i aktivno sredstvo stvaranja društvene promjene, a ne pasivni prijenosnik informacija i vrijednosti“ (Uzzell, 1998:7). Smatra da bi se interpretacija trebala temeljiti na potrebama zajednice te da „ima potencijal da prikaže različite alternativne scenarije budućeg razvoja društva i tako potakne razmišljanje i rasprave i utječe na aktivno uključivanje građana u različite segmente društvenog planiranja“ (Uzzell, 1998:4). Tim Copeland, u već citiranom

⁹ ICOMOS-ova Ename povelja donesena je 2008. godine u Quebecu u Kanadi, a nastala je i dobila ime na osnovi rezultata uspješne prakse arheološkog lokaliteta Ename u Belgiji. Nalazište je organizirano kao muzej na otvorenom te je vrlo poznato po suradnji između stručnjaka i lokalne zajednice.

djelu o konstruktivističkom pristupu interpretaciji baštine, tvrdi kako baštinska edukacija ne samo da podupire šire ciljeve razvoja identiteta i građanskih vrijednosti, već je sama po sebi pravo i osnovna komponenta koncepta građanstva te može osnažiti korisnike da sami konstruiraju vlastitu prošlost kao pojedinci i kao zajednice (Copeland, 2009).

Za razliku od prezentacije koja je jednosmjerna komunikacija od stručnjaka ka publici, Ename povelja definira interpretaciju kao sveukupnost aktivnosti, promišljanja, istraživanja i kreativnosti koje baština stimulira. Interpretacija se tako odnosi na široki rang potencijalnih aktivnosti čija je namjera podići javnu svijest i poboljšati razumijevanje baštinskih mjesta. One mogu uključivati tiskane i elektroničke publikacije, javna predavanja, on-site i off-site instalacije, edukativne programe, aktivnosti unutar zajednice te istraživanje, edukaciju i evaluaciju samog interpretacijskog procesa. Povelja nadalje definira interpretaciju kao stalni proces, jednako individualnu kao i kolektivnu aktivnost stvaranja odnosa s prošlošću. Ističe se nužnost holističkog pristupa, baziranog na principima otvorenosti, održivosti i uključivanja korisnika. Iako će stručnjaci i znanstvenici i dalje imati važne uloge u procesima interpretacije, uključivanje posjetitelja, lokalne zajednica i drugih dionika različite dobi i obrazovanja smatra se, prema ovoj povelji, osnovom za transformiranje baštinskih mjesta od statičnih spomenika u izvore učenja i refleksije o prošlosti kao i vrijedne resurse za održivi razvoj zajednice. Ovako definirana, interpretacija ima središnju ulogu u planiranju, upravljanju i širim društvenim aktivnostima povezanim s baštinom pri čemu se naglašava sedam glavnih principa: promoviranje slobodnog pristupa i razumijevanja; pouzdani izvori informacija; očuvanje autentičnosti; planiranje za održivost; briga za uključenost te važnost istraživanja, osposobljavanja i evaluacije. Sadržaj ovih principa ukratko je opisan u nastavku.

1. Prvi princip povezuje baštinu s konceptom osnovnih ljudskih prava. Prema *Deklaraciji Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima* iz 1948. godine, svaki čovjek ima pravo na sudjelovanje u kulturnom životu zajednice, a ICOM-ova *Stokholmska deklaracija* iz 1998. godine proširila je ovo pravo i na kulturnu baštinu. Prema povelji, svaki pojedinac i zajednica, podjednako kao i institucije i države, imaju odgovarajuća prava i obaveze prema baštini. Naglašava se i nužnost uvažavanja demografskih i kulturnih različitosti publike, kao i potreba za osiguravanjem fizičkog pristupa.
2. Interpretacija kulturne baštine na lokalitetima mora se temeljiti na dokazima prikupljenim uz pomoć prihvaćenih znanstvenih metoda, kao i na korištenju izvora iz žive kulturne tradicije. Interpretacija se treba bazirati na dobro istraženoj

multidisciplinarnoj studiji lokaliteta i njegove okoline te treba sadržavati i alternativne hipoteze, lokalne tradicije i priče.

3. Interpretacija i prezentacija kulturne baštine nekog lokaliteta treba se odnositi na njegov širi društveni, kulturni, povijesni i prirodni kontekst. Povelja naglašava važnost uključivanja različitih perioda, faza i utjecaja značajnih za evoluciju lokaliteta, kao i sve pojedince i grupe koje su pridonijele njegovom značaju. Kulturni krajolik, odnosno prirodno okruženje, sastavni je dio vrijednosti lokaliteta te se treba uzeti u obzir pri njegovom tumačenju. Od iznimne je važnosti uključiti i nematerijalne elemente baštine poput duhovnih tradicija, priča, glazbe, plesa, književnosti, vizualne umjetnosti i običaja.
4. Interpretacija baštine treba poštivati osnovne principe autentičnosti u duhu *Nara dokumenta* iz 1994. godine. Autentičnost se, pri tome, podjednako odnosi na ljudske zajednice, kao i na materijalne ostatke. Interpretativni programi trebaju poštivati tradicionalne društvene funkcije i kulturne prakse lokaliteta, kao i dostojanstvo lokalnog stanovništva. Programi ne smiju ugrožavati materijalne ostatke, a njihov sadržaj mora biti osmišljen tako da razvija svijest o značaju očuvanja baštine.
5. Interpretacijski plan treba biti osjetljiv na prirodno i kulturno okruženje baštine, vodeći računa o društvenoj, financijskoj i ekološkoj održivosti. Interpretacija mora doprinositi očuvanju, edukaciji i ostvarivanju drugih kulturnih ciljeva. Uspješnost interpretacijskih programa ne smije se procjenjivati samo na osnovu broja posjetitelja, već je potrebno težiti osiguravanju ravnopravne i održive ekonomske, društvene i kulturne koristi za sve dionike, kroz obrazovanje, obuku i povećane mogućnosti zapošljavanja.
6. Interpretacija i prezentacija baštine treba biti rezultat suradnje stručnjaka, lokalne zajednice i drugih dionika. Interpretacijski planovi trebaju biti otvoreni za javne rasprave i uključivanje. Nužno je raspravljati, pojasniti i dogovoriti prava vlasništva nad interpretacijskim materijalom.
7. Bitne komponente interpretacije baštinskog lokaliteta su kontinuirano istraživanje, edukacija i evaluacija. Interpretacija se nikako ne bi smjela zaustaviti na postavljanju interpretativne infrastrukture. Svaki interpretativni program mora biti u funkciji obrazovanja publike različite dobi te se treba omogućiti njegovo korištenje u okviru školskog kurikulumu, neformalnih programa, kroz medije, posebne aktivnosti, događanja i uključivanje volontera.

Od svog osnutka 1965. godine kao međunarodne profesionalne organizacije i UNESCO-vog savjetodavnog tijela, ICOMOS se donošenjem ove povelje prvi puta specifično bavio interpretacijom baštine. Ranije ICOMOS-ove povelje doticale su se pitanja interpretacije baštine vrlo općenito, gledajući na interpretaciju kao „javno lice“ specijaliziranih istraživanja i akademske povijesne analize. Osim toga, ranije povelje koristile su nekonzistentnu terminologiju, različito opisujući interpretaciju baštine kao javnu komunikaciju, diseminaciju, popularizaciju i prezentaciju, bez da su ti pojmovi ikada pobliže definirani (Silberman, 2009:7).

Najznačajnija novost ove povelje je što interpretaciju baštine ne definira samo kao obrazovnu aktivnost i komunikaciju činjeničnih znanstvenih, umjetničkih i povijesnih podataka o arheološkim lokalitetima, kulturnim krajolicima i povijesnim građevinama, već kao „kompleksan javni proces povijesne refleksije u kojem sudjeluju mnogi dionici i koji karakterizira briga za otvorenim pristupom, održivošću i inkluzivnošću“. Povelja naglašava važnost uključivanja različitih izvora informacija, ali i razvijanja tehnika i programskih okvira u kojima će se različite vizije istih elemenata baštine moći produktivno raspravljati. Inkluzivnost je konvencionalno shvaćana kao reprezentacija širokog niza povijesnih zajednica i njihovih priča unutar interpretacije povijesnih mjesta. Povelja načelu inkluzivnosti pristupa drugačije, definirajući ga kao participaciju suvremenih zajednica u oblikovanju interpretativnih programa. Ta participacija se ne bi trebala ograničiti na završni, potpuno formulirani interpretativni program, već bi trebala također uključivati javnu diskusiju i odluke o temama sadržaja i značenja (Silberman, 2009:10-13).

Kao što je već ranije naglašeno u *Faro konvenciji* Vijeća Europe, pravo na kulturnu baštinu trebalo bi biti u ravnoteži s obavezama upravljanja, očuvanja i komuniciranja. Suvremeni pojedinci i grupe, posebno oni povezani s baštinskim resursima, trebali bi imati važnu ulogu u trajnom procesu interpretacije. *Ename povelja* naglašava da bi stručnjaci i dalje trebali imati bitnu ulogu, ali njihov novi izazov je da djeluju na način da pružaju ključnu podršku. Povelja također ostavlja prostor za buduće rasprave i eksperimentiranja oko modela pravnih, političkih i stručnih okvira u kojima će biti moguće ostvariti jednak pristup i participaciju korisnika te osnaživanje lokalnih zajednica za sudjelovanje u tom procesu. Kako bi se započelo s predloženim promjenama, u povelji se preporuča razvijanje specijaliziranih tečajeva, uključivanje članova lokalne zajednice kao vodiča na lokalitetima te stalnu međunarodnu razmjenu praksi i dostignuća u interpretativnom planiranju.

3.3. Participativni pristup upravljanju i interpretaciji baštine

Područja i koncepti kojima se baštinski sektor počeo intenzivno baviti tijekom zadnja dva desetljeća mogu se široko definirati kao društvena inkluzija, kulturni identiteti i zajednice. Već spomenuta promjena pristupa unutar baštinskog sektora s predmeta na osobe i vrijednosti dovela je do povećanog interesa za lokalne i nematerijalne aspekte baštine te ulogu baštine u održivom razvoju. Također, isključivo stručnu valorizaciju baštine počeli su zamjenjivati pristupi koji u prvi plan stavljaju vrijednosti baštine s aspekta lokalne zajednice. Sve se češće unutar upravljanja baštinom spominju termini kao što su participativni pristup, sudjelovanje javnosti, uključivanje zajednice i civilnog društva, baštinske zajednice i slično.

Iako početke diskursa o participativnoj interpretaciji baštine smještamo u 90-te godine dvadesetog stoljeća kada teoretičari sve više stavljaju naglasak na nematerijalno, vrijednosti, zajednice i razvoj, što je rezultiralo pojavom važnih međunarodnih dokumenata tijekom 2000-ih godina kao što su UNESCO-va *Konvencija o zaštiti nematerijalne baštine* (2003) i *Faro konvencija Vijeća Europe* (2005), vidjeli smo da porijeklo ovog razmišljanja možemo naći već mnogo ranije, u postavkama nove muzeologije i eko-muzeja. No, tijekom 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća, planovi upravljanja baštinom i dalje su bili uglavnom motivirani očuvanjem opipljive, materijalne strukture baštinskih lokaliteta. Van der Auwera et al. (2015:8) navode primjer planova upravljanja Arheološkim parkom u Petri u Jordanu koja je bila tradicionalno obitavalište lokalne domorodačke zajednice. Unatoč tome, planovi predlažu preseljenje originalnih zajednica izvan Petre kako bi se sačuvali spomenici i zaustavilo njihovo propadanje. Prema tome, očuvanje materijalne strukture je očito bilo smatrano važnijim od očuvanja veze između zajednica i lokaliteta. Tek 1987. godine ICOMOS u svojoj *Povelji o očuvanju povijesnih gradova i urbanih područja* navodi da je „participacija i uključivanje stanovnika ključno za uspjeh programa očuvanja baštine i treba se poticati“. Od 1990. godine nadalje ovaj je diskurs postao sve utjecajniji zahvaljujući autorima koji kritički pišu o tradicionalnom poimanju baštine te nekolicini važnih dokumenata kao što su *Nara dokument o autentičnosti* iz 1994. koji navodi da „odgovornost za kulturnu baštinu i upravljanje baštinom pripada, u prvom redu, kulturnoj zajednici koja ju je stvorila i, kao takva, brine za nju“ (ICOMOS, 1994). Od 1990-ih godina, očuvanje i upravljanje baštinom se počinje sve više smatrati odgovornošću ne isključivo baštinskih stručnjaka, nego i lokalnih dionika. *Radne smjernice za implementaciju UNESCO-ve Konvencije o svjetskoj baštini* iz 2005. godine definiraju te lokalne dionike kao lokalnu vlast, privatne poduzetnike, vlasnike

baštine, nevladine organizacije i lokalnu zajednicu (Van der Auwera et al., 2015:9). UNESCO-va *Konvencija o zaštiti nematerijalne baštine* također naglašava ulogu zajednica i civilnog društva „u kreiranju, očuvanju, održavanju i rekreiranju nematerijalne kulturne baštine“. Konvencija uvodi i zagovara ideju da nematerijalna baština može biti pravilno vrednovana i adekvatno očuvana samo od strane svoje zajednice.

Australijska *Burra povelja o mjestima od kulturnog značenja* (ICOMOS, 1999b) predstavljala je za svoje doba progresivan primjer participativnih principa u baštinskom sektoru nakon koje je sudjelovanje „nestručnjaka“ i uključivanje glasova marginaliziranih skupina postalo sve češća praksa unutar planiranja upravljanja baštinskim mjestima. Prema povelji, „mjesto mogu imati različite vrijednosti za različite pojedince ili grupe“ te se savjetuje stručnjacima da uključe te grupe u svoj rad. U povelji se također navodi da različite kulturne ili etičke grupe često vežu različita mišljenja i osjećaje za određenu baštinu, te je potrebno ta mišljenja i osjećaje razlikovati. *Burra povelju* razvio je australijski ICOMOS te se uglavnom odnosila na nepokretne materijalne baštinske lokalitete te različite i konfliktne vrijednosti Australaca europskog i domorodačkog podrijetla. Međutim, važnost poštivanja pluralističkih vrijednosti jednako je primjenjiva na sve kulture i vrste baštine. Dokument je ubrzo dobio međunarodnu vrijednost te je postao ključan za promoviranje postmodernističkog relativizma nasuprot autoritativnoj zapadnjačkoj organizacijskoj strukturi očuvanja baštine čije je porijeklo u prosvjetiteljskom narativu o kulturnom napretku (Kalman, 2014).

Ključan trenutak u priznavanju uloge zajednice u upravljanju baštinom bilo je već spomenuto donošenje *Faro konvencije Vijeća Europe* koja u odjeljku 3. pod nazivom „Zajednička odgovornost za kulturnu baštinu i javno sudjelovanje“ stvara pravnu osnovu za uključivanje civilnog društva u upravljanje baštinom kroz članak 11. pod nazivom „Organiziranje javne odgovornosti za kulturnu baštinu“ i članak 12. pod nazivom „Pristup kulturnoj baštini i demokratsko sudjelovanje“.

Iako je ova promjena danas već široko prihvaćena u teorijskom baštinskom diskursu, praktična implementacija novih načela nije lako primjenjiva. Kako navode Kotler i Kotler u djelu *Can museum really be all things to all people?* (2004) izgradnja mreža i odnosa s lokalnom zajednicom postao je cilj sve većeg broja baštinskih institucija, no zajednice su i dalje, ili se barem tako osjećaju, fundamentalno odvojene od procesa unutar organizacija: „ne

samo da nisu uključene u sve stupnjeve njihovog djelovanja, već su degradirane u obične potrošače proizvoda muzeja i galerija“.

Bernadette Lynch (2011) u svojoj utjecajnoj studiji *Whose cake is it anyway?*¹⁰ analizira neuspjeh muzejskih programa namijenjenih povećanju uključivanja i participacije javnosti te zaključuje da se prepreke nalaze u samoj institucionalnoj prirodi muzeja i tradicionalnom načinu razmišljanja. Studija je pokazala da nedavna ulaganja u uključivanje zajednica i participacijske programe u britanskim muzejima nisu uspjela trajno promijeniti način poslovanja organizacija jer se uglavnom radilo o kratkoročnim projektima u kojima su zajednice i dalje ostale pasivni korisnici, a ne aktivni partneri. Kontinuirano promišljanje uloge i funkcija muzeja u zajednici te alternativnih vrijednosti i metoda rada trebalo bi, prema autorici, biti u središtu svih aktivnosti muzeja i to je nemoguće provesti bez uključivanja partnera iz lokalne zajednice koji bi djelovali kao svojevrsni „kritički prijatelji“ unutar procesa organizacijske promjene. Autorica smatra da bi središnja taktika za promjenu unutar baštinskih institucija trebala biti refleksivna praksa u suradnji s lokalnim dionicima, odnosno „metoda kontinuiranog učenja temeljenog na praksi prilikom kojeg se suradnički i kritički ispituju prakse, vrijednosti, koncepti i pretpostavke organizacije. Takva vrsta učenja je ono što muzeji trebaju kako bi mogli fleksibilno i kreativno odgovoriti na dinamičnu društveno-političku okolinu u kojoj trenutno djeluju“ (Lynch, 2014:11).

Laurajane Smith (2006:44) slaže se da problem neuključivanja korisnika leži u tradicionalnim organizacijskim strukturama baštinskih institucija. Prema autorici, „većina pokušaja uključivanja zajednica u baštinske programe su u načelu asimilatorna jer počivaju na postavkama autoriziranog baštinskog diskursa pri čemu jedino što čine jest pozivanje članova zajednice da se informiraju ili obrazuju o autoriziranim baštinskim vrijednostima i značenjima“.

Prema Lynch (2014), još jedan od problema kod uključivanja zajednice u baštinske projekte je i općeniti nedostatak aktivne građanske participacije na pojedinim područjima. Europske

¹⁰ Studija je dio projekta *Our Museum: Communities and Museums as Active Partners* koji provodi Paul Hamlyn Fundacija i koji je počeo 2012. i trajat će do kraja 2017. godine. Fundacija radi s grupom muzeja u Velikoj Britaniji kako bi im pomogla u organizacijskoj promjeni i omogućila uvođenje suradnje s lokalnim zajednicama u njihove prakse. Cilj je izgradnja održivog partnerstva s lokalnim zajednicama i uključivanje lokalnih zajednica u donošenje odluka. Unutar tog partnerstva muzeji bi trebali aktivno odgovarati na potrebe zajednica i igrati značajnu ulogu u razvoju vještina, sposobnosti i kreativnosti zajednica: pripremati ljude za uključivanje u lokalne projekte, podupirati ih u učenju, u pronalasku poslova i volontiranja u baštinskom sektoru i drugdje (www.ourmuseum.org.uk).

zemlje se značajno razlikuju prema stupnju društvenog povjerenja i tradiciji građanske uključenosti i u nekom zemljama, posebno u srednjoj i istočnoj Europi, civilno društvo i građanska participacija su vrlo slabo razvijene. Građani u takvim uvjetima ne posjeduju dovoljna znanja, vještine i kapacitete za uključivanje u bilo kakve razvojne projekte pa tako ni one povezane s baštinom te je potrebno provesti projekte osnaživanja zajednica, odnosno osposobiti zajednice za aktivno uključivanje u upravljanje baštinom.

Darko Babić (2015) uvodi pojam „baštinske pismenosti“ kao sposobnosti razumijevanja procesa konstrukcije baštine koja je nužna kako bi se pojedinci i zajednice mogli uključiti u otvorene i demokratske procese društveno odgovornog upravljanja baštinom. Baštinska pismenost bi trebala omogućiti građanima da, kroz proces inkluzivne i participativne interpretacije baštine, ravnopravno sudjeluju u stvaranju njezinih značenja i vrijednosti, te koriste baštinu za održivi društveni razvoj.

Prema Dos Santos (2008:46-52), najbolji način da muzeji postanu inkluzivne institucije koje će razvijati kapacitete zajednice je pružanje pristupa različitim grupama korisnika i bavljenje problemima reprezentacije i participacije unutar institucije. Taj proces treba ići korak dalje od pojma „razvoja publike“ jer „društvena uključenost ne znači dovesti manjine u muzej“. Ona znači da muzej treba raditi kao sredstvo poboljšanja društvenih prilika. Razmišljati samo s pozicije marketinga muzeja (odnosno samo o tome kako dovesti ljude) znači podcijeniti potencijalnu ulogu muzeja u društvenom razvoju. Autorica se bavi ulogom etnografskih muzeja u kontekstu tri stupa društvene uključenosti: pristupa, reprezentacije i participacije. Identificira nove načine kroz koje manjinske zajednice mogu koristiti muzejske zbirke: upotrebom novim medija, sudjelovanjem u izradi izložbi, kataloga i sl., te smatra da takvi procesi mogu stvoriti dobrobiti za zajednice, za muzeje i za društvo u cjelini pri čemu proces uključivanja djeluje kao faktor osnaživanja zajednica kroz stvaranje društvene akcije i razvoj svijesti.

Grefe (2012) također piše o radu s takozvanim „novim publikama“ unutar baštinskog sektora, odnosno onima koje su bile nedovoljno predstavljene u baštinskom sektoru, na primjer mladi, manjinske etničke skupine, stariji te osobe s posebnim potrebama. Smatra da se uvođenjem aktivnosti kojima će se uključiti te grupe promovira kohezija i socijalna pravda unutar zajednice, aktivno i pozitivno građanstvo te da takve aktivnosti mogu biti usmjerene protiv antisocijalnog ponašanja. „Muzeji se mogu približiti građanima na mjestima njihovog svakodnevnog okupljanja: umirovljenički domovi, društveni centri, bolnice, itd. Rezultat

može biti pozitivan, ne samo iz perspektive stvaranja novih muzejskih korisnika, koji razvijaju veće samopoštovanje iz tog iskustva, već i za muzejsko osoblje koje se otvara novom polju kulturne i društvene intervencije, jednom kada više ne filtriraju baštinu samo kroz kanone estetike i povijesti (Greffé, 2012:38).

Prema Goddard (2009:144-145), različita istraživanja ukazala su na sljedeće dobrobiti participacije zajednice u baštinskim projektima:

Dobrobiti za sudionike

- Povećanje samopouzdanja i općeg osjećaja blagostanja
- Prilika za zabavu, užitek i zadovoljstvo
- Razvoj vještina, posebno vještina korištenja kreativnih medija i prenosivih vještina kao što su pismenost, opažanje, mišljenje, komunikacija i timski rad
- Razvoj osobnog identiteta, ponosa i osjećaja mjesta
- Pozitivne promjene u stavovima i ponašanju
- Pristup stručnom znanju i ekspertizi o baštini
- Povećano znanje i razumijevanje baštinskih resursa, posebno lokalne baštine
- Povećano samopouzdanje i vještine u korištenju baštinskih resursa za specifične i opće ciljeve

Dobrobiti za društvo

- Poboljšana integracija društveno isključenih grupa kao potpora društvenoj koheziji i razvoju
- Učinkovita upotreba resursa
- Razvoj interkulturalnog i međugeneracijskog razumijevanja i poštovanja

Dobrobiti za baštinske organizacije

- Proširivanje poslanja institucije kao dio modernizacije
- Razvoj novih proizvoda uključujući nove obrazovne programe i aktivnosti
- Izgradnja nove publike koja bolje predstavlja društvo u cjelini
- Testiranje novih pristupa učenju koji proširuju vještine baštinskih stručnjaka
- Stvaranje novih i učinkovitih partnerstava
- Pristup novim izvorima financiranja.

Autorica također navodi izazove i prepreke s kojima se suočava baštinski sektor, a koje mogu utjecati na uspjeh javnog djelovanja i uključivanja zajednice:

- Problem povezivanja baštinske aktivnosti sa školskim kurikulumom
- Identificiranje i pristup pravim ciljanim skupinama u zajednici
- Dizajniranje programa koji zadovoljavaju potrebe korisnika
- Pronalazak pravih metoda i tehnika participacije
- Raspolaganje osobljem koje ima potrebne vještine za rad s izazovnim i raznolikim grupama
- Pokretanje unutrašnje promjene u instituciji, uključujući promjenu misije, kako bi se ostvarilo kvalitetno uključivanje zajednice (Goddard, 2009:145).

Autorica naglašava važnost partnerstava za uspješno provođenje programa široke participacije zajednice u baštinskim projektima. Smatra da se mnoge od prepreke mogu se svladati kroz rad u suradnji s drugim organizacijama koje imaju komplementarne vještine i resurse, na primjer s obrazovnim organizacijama (Goddard, 2009:145).

3.3.1. Participativni dizajn u baštinskim institucijama i projektima

Termin participativni dizajn označava proces koji uključuje korisnike u planiranje proizvoda s ciljem da krajnji rezultat ispuni njihove potrebe te da ima pozitivan učinak na njihov život. Koncept se danas najčešće koristi u arhitekturi, planiranju urbanog razvoja, produkt dizajnu te razvoju kompjutorskih softvera, ali je primjenjiv i na brojna druga područja. Njegova namjera je promijeniti praksu kreiranja i dizajniranja proizvoda ili usluga na način da ta praksa postane inkluzivnija te da ima direktan učinak na život krajnjih korisnika koji tako prestaju biti samo pasivni potrošači. Karakteristike procesa participativnog dizajna uključuju „otvoreni dijalog, komunikaciju i povjerenje“ (Sanoff, 1990:1). Vjeruje se da će sudionici iz iskustva razviti osjećaj odgovornosti za dizajnerske odluke koje su donijeli te zadovoljstvo što su sudjelovali u oblikovanju krajnjeg ishoda.

Glavni teoretičar participativnog dizajna Henry Sanoff opisuje participativni dizajn kao „angažirani proces kojemu je cilj promijeniti praksu dizajna uvođenjem pravednijeg, egalitarističkog modela“ (Sanoff, 2011:66). Participativni dizajn koristi različite resurse

zajednice, bazira se na društvenim potrebama zajednice i uključuje građane u proces donošenja odluka. Kroz zahtjev za građanskom participacijom, teži se ukazati na hijerarhiju znanja i autoriteta koja postoji u današnjem društvu te ju nastojati promijeniti.

Teorija participativnog dizajna, kao i slična suvremena nastojanja za povećanjem građanske participacije, imaju porijeklo u teoriji „angažirane pedagogije“ čiji je začetnik brazilski teoretičar odgoja i obrazovanja Paolo Freire. Freire je 1970. godine u svom djelu *Pedagogy of the Oppressed* prvi put upotrijebio pojam „kritička svijest“ kako bi prikazao obrazovanje kao slobodnu, a ne submisivnu praksu inzistirajući na ideji da obrazovanje može biti oslobađajuće samo onda kada ga "počnemo definirati kao područje na kojem svi zajedno radimo"¹¹. Njegovo inzistiranje na dijalogu i participaciji kao središnjim principima utjecalo je na suvremeni „pristup usmjeren čovjeku“ koji, posebno na području dizajna i razvojnih istraživanja, zagovara veliki broj autora (de Varine, 2006:227).

Građanska participacija može imati različite oblike i mnogi autori doprinijeli su svojim tipologijama koje najčešće imaju oblik hijerarhijske klasifikacije. Sherry Arnstein je 1969. godine prva predložila tzv. „ljestve građanske participacije“ od osam segmenata, s obzirom na razinu uključenosti i način na koji je participacija pokrenuta (odozgo prema dolje ili odozdo prema gore), koje su kasnije prerađivali mnogi autori (Arnstein, 1969; Stubbs, 2006:38). Cilj njezinog rada bio je prikazati raznovrsnost mogućnosti uključivanja ključnih dionika u procese vezane za lokalni razvoj i povezati te mogućnosti s pitanjima građanske slobode i moći u odlučivanju.

Wilcox (1994, prema Goddard, 2009:142), temeljeći se na radu Sherry Arnstein, razvio je hijerarhiju građanske participacije od pet stupnjeva, od najnižeg oblika participacije do najvišeg:

- Informiranje
- Konzultiranje
- Zajedničko odlučivanje
- Zajedničko djelovanje

¹¹ Paulo Freire radio je 1950-ih godina kao edukator sa siromašnim odraslim seoskim stanovništvom u sjeveroistočnom Brazilu. Kroz rad kojemu je prvobitni cilj bio opismenjavanje, uspio je osnažiti seljake da formuliraju svoje zahtjeve za boljim životom i da se oslobode opresije. Temeljeći svoj rad na tom iskustvu, postao je jedan od najutjecajnijih zagovornika teorije i prakse participativnog rada s lokalnim zajednicama. Središnje mjesto u njegovoj teoriji je naglasak na uključivanju dionika u razvojne procese kako bi odredili ishod, za razliku od nametanja unaprijed utvrđenog ishoda koji je odlučen izvan zajednice (Tufte i Mefalopulos, 2009).

- Podržavanje neovisnih građanskih inicijativa.

U svrhu evaluacije stupnja građanske participacije, korisna je i ljestvica razvijena unutar LITMUS projekta u Londonu, a koja se sastoji od sljedećih pet stupnjeva (InterAct 2001:6):

- Informacija – odnosi se na informiranje ili davanje povratne informacije javnosti (npr. preko *newslettera*, radija, televizije, sastanaka i prezentacija). Javnost ima pasivnu ulogu primatelja informacija.
- Konzultacije – odnosi se na kontaktiranje i traženje mišljenja publike (npr. ankete, javna saslušanja, konsultacijske sesije). Javnost ima pasivnu ulogu davatelja mišljenja i ideja.
- Participacija – odnosi se na planiranje i zajedničko oblikovanje mišljenja (npr. sesije participativnog planiranja, strukturirane radionice, savjetodavni odbori). Javnost ima aktivniju ulogu kao pružatelj mišljenja i ideja, ali bez autoriteta za donošenje odluka.
- Partnerstvo – odnosi se na djelovanje javnosti kao partnera u projektima i određenim aktivnostima (npr. kada predstavnici volonterskog sektora odlučuju kriterije o dodijeli financiranja zajedno s predstavnicima lokalnog vijeća). Javnost ima aktivnu ulogu kao davatelj ideja i mišljenja te ima određen autoritet u donošenju odluka.
- Delegacija autoriteta – odnosi se na delegiranje autoriteta nad projektom ili određenom aktivnošću organizaciji ili grupi pojedinaca (npr. građanska komisija za planiranje, građanska organizacija za upravljanje). Javnost ima većinu ili potpuni autoritet za donošenje odluka.

Pojam hijerarhije različitih stupnjeva participacije snažno je utjecao i na teoriju i praksu unutar muzeja i drugih institucija u baštinskom sektoru. Na ovom području pojam participacije koristi se u kontekstu različitih projekata koji imaju za cilj osnažiti pojedince da rade zajedno s baštinskim stručnjacima kako bi zajednički konstruirali narative mjesta i iskustava. Takvi su projekti sve učestaliji u zadnjih nekoliko godina i primjer su onoga što Holden (2008, prema Goddard, 2009:143) naziva općom kulturnom promjenom 21. stoljeća u kojoj pojedinci više nisu potrošači kulture već proizvođači kulture: „Kultura postaje sve manje područje koje je profesionalno određeno i definirano stručnom ekspertizom i gdje javnost ima ulogu pasivne publike. Postaje sve više područje gdje je suradnja između stručnjaka i javnosti prevladavajuća karakteristika“. Do te ekspanzije participativnih projekata djelomično je došlo i zbog evolucije interneta i digitalnih tehnologija pri čemu je rastuća

upotreba društvenih medija kao prostora za kokreaciju i interaktivna kulturna iskustva snažno utjecala na participativan način konzumacije kulturnih sadržaja (Russo, et al., 2008).

Iako se, dakle, pojam „participacija“ danas široko koristi, ne samo u eko-muzejima, već i u tradicionalnijim muzejski institucijama diljem svijeta, on ima bitno različita značenja u različitim kontekstima. Pojam „kulturne participacije“ se primjerice, u anglosaksonskom svijetu, unutar kulturnih politika koristi općenito za označavanje sudjelovanja u kulturnim aktivnostima kao što su posjet muzeju ili odlazak u kazalište i ne mora imati aktivno značenje participacije u oblikovanju sadržaja (npr. Bollo, 2012). U međuvremenu su se pojavili pojmovi kao što su "koprodukcija", "kokreacija" i "ko-kustostvo"¹² koji se koriste kako bi označili suradnju između muzejskog osoblja i različitih dionika kao što su zajednice, posjetitelji, posebne interesne skupine, itd.

Autori su se do sada uglavnom zasebno bavili specifičnim temama kao što su participacija zajednica u kreiranju muzejskih izložbi (Chinn, 2006; Gibson i Kindon, 2013; Bunning et al., 2015), participacija korisnika baštine u digitalnim medijima (Russo et al. 2008; Giaccardi, 2006), uključivanje nestručnjaka u stvaranje znanja unutar baštinskih institucija (Meyer, 2008) ili uključivanje zajednica u očuvanje baštine (Van Balen i Vandesande, 2015). Unutar ovih tema, autori su istraživali različite vrste i svrhe participacije, od poboljšanja korisničkog iskustva do osnaživanja zajednica. Osim toga, nekoliko autora pokušalo je konceptualno obuhvatiti raznolike prakse participativnog rada i povezivanja baštinskih institucija s korisnicima baštine (Simon, 2010; Govier, 2010).

U svojoj knjizi *The Participatory Museum*, Nina Simon (2010) analizira dosadašnju i potencijalnu participativnu praksu u muzejima te identificira četiri različita oblika korisničke participacije koja se razlikuju po tome tko ima moć definirati projekte i donositi konačne odluke:

1. **Doprinos** (eng. *contribution*) je tip participacije u kojem se od korisnika traži da doprinesu muzejskim programima kroz specifične aktivnosti, ideje ili donaciju predmeta, unutar institucionalno kontroliranog procesa.

¹² Ovi izrazi javljaju se uglavnom u literaturi na engleskom jeziku i za mnoge ne postoje adekvatni prijevodi na hrvatski jezik. Osim navedenih, koriste se i sljedeći termini: *co-creation*, *co-curation*, *public-curation*, *community collaboration*, *community engagement*, *co-production*, *civic curation*, *crowd curation*, *user generated contents*, od koji se ovaj posljednji uglavnom koristi u digitalnom okruženju. Obilje naziva za slične prakse, s ponekad suptilnim nijansama u značenju, otežavaju pretraživanje literature, ali i ometaju istraživanja i rasprave o svrsi i razvoju ovakvih praksi.

2. **Suradnja** (eng. *collaboration*) se događa kada posjetitelji imaju ulogu aktivnih partnera u kreiranju projekata koje je osmislio i koje u konačnici kontrolira muzej.
3. **Kokreacija** (eng. *co-creation*) se događa kada posjetitelji i institucija rade zajedno od samog početka kako bi definirali ciljeve projekta, te kreirali program ili izložbu na temelju interesa zajednice. Pri tome je riječ je o ostvarivanju ciljeva zajednice. Kokreativni projekti, prema Simon, zahtijevaju da „institucionalni ciljevi budu stavljeni na drugo mjesto, iza ciljeva i interesa zajednice“.
4. **Gostovanje** (eng. *hosting*) se odnosi na projekte kod kojih muzej ustupa svoj prostor ili neke od svojih resursa vanjskoj grupi na korištenje prema njihovim željama, za programe ili događaje koje sami razvijaju i provode. Često takva suradnja poprima oblik „društvenih galerija“ (eng. *community galleries*) koje mogu biti organizirane na način da pružaju minimalnu pomoć osoblja te sva odgovornost ostaje na zajednici, pružajući na taj način prostor za „alternativne narative i skretanje pozornosti na kritična društvena pitanja“.

Treba napomenuti da Simon ne vidi ove kategorije kao progresivno vrijednije, odnosno ne misli da bi muzeji trebali težiti tome da što veću moć daju korisnicima, nego zaključuje da bi muzeji trebali biti svjesni toga koji tip participativnog uključivanja žele primjenjivati, s obzirom na potrebe svoje institucije te na povezane posljedice koje određeni tip rada može donijeti.

Drugi autori predložili su svoje ljestvice i termine za stupnjevanje građanske participacije unutar muzejskog konteksta. Davies (2010: 307) je, na primjer, definirala „koprodukciju“ kao „širok spektar aktivnosti unutar procesa produkcije izložbe koje izvodi veći broj pojedinaca ili grupa i koji ima različite učinke na završni proizvod“. Za usporedbu Heywood je 2008. godine također opisao koprodukciju kao „aktivnost muzeja koji poziva članove zajednice da pomognu kreirati izložbu“, ali navodi da praksa ide „dalje od jednostavnog konzultiranja zajednice i zahtijeva od muzeja da prepusti dio svog autoriteta te dopusti korisnicima da ostvare pravi doprinos u stvaranju izložbe“ (prema Bunning et al., 2015).

Satwicz i Morrissey (2011) koriste termin „javno kustostvo“ (eng. *public curation*) koje definiraju kao: „krovni termin koji obuhvaća participativni dizajn, korisnički kreirane sadržaje te raznolike i kreativne načine na koje se publika suradnički uključuju u oblikovanje

muzejskih proizvoda (izložbi, web stranica, arhiva, programa), procesa (dizajna, evaluacije, istraživanja, javne komunikacije) i iskustava.

Govier (2010), u svojem radu *Leaders in co-creation?* donosi široku definiciju „kokreacije“ u baštinskim institucijama koju definira kao „djelovanje u suradnji s korisnicima kako bi se stvorilo nešto novo“. Autorica navodi da preferira termin kokreacija nasuprot koprodukciji jer „implicira veću otvorenost prema krajnjem rezultatu, odnosno prema tome kamo bi suradničko putovanje moglo odvesti sve sudionike“ (Govier, 2010:4). Sally Macdonald (2010) koristi termin „prava kokreacija“ opisujući ga kao situaciju u kojoj muzeji prestaju biti ekskluzivni kreatori sadržaja i počinju djelovati kao facilitatori. Takav model facilitiranja je ono što je Simon nazvala gostovanje, a Lynch i Alberti (2010) ga također opisuju pod nazivom „radikalno povjerenje“.

Prema Nini Simon (2010), tri su glavna razloga zbog kojih kulturne institucije provode participativne projekte:

1. Kako bi dali pravo glasa i odgovorili na potrebe članova lokalne zajednice
2. Kako bi osigurali prostor za uključivanje i dijalog sa zajednicom
3. Kako bi pomogli sudionicima da razviju vještine koje će im koristiti za ostvarivanje vlastitih ciljeva i ciljeva zajednice

Autorica, osim toga, navodi da institucionalna kultura participativnih muzeja dopušta zaposlenicima da „gledaju na svoje institucije kao na organizacije utemeljene u zajednici i u službi ispunjavanja potreba korisnika, a ne kao na pružatelje onih usluga koje institucija smatra vrijednima“ (Simon, 2010).

Mnogi autori navode da je kod participativnih projekata sam proces potencijalno značajniji od završnog proizvoda, bila to izložba, tekst, resurs ili bilo koji drugi opipljiv ishod. Proces je ono što vodi prema osnaživanju zajednice kroz razvoj vještina i stvaranje pozitivnih društvenih učinaka (Govier, 2010; Lynch, 2011). No, takav konceptualni temelj, koji stavlja participativni proces iznad proizvoda, postaje problematičan u kontekstima u kojima je jednako važno osigurati kvalitetan konačni proizvod. Autori smatraju da je u rješavanju ovog problema potrebno pronaći načine na koje će stručnjaci biti ti koji će osiguravati da rezultat zadovoljava profesionalne standarde, uz istovremeno poštivanje želja, potreba i kreativnosti zajednice (Bunning et al., 2015).

Neki su autori također izrazili brigu oko sigurnosnih rizika kod „predaje kontrole“ publici i oko toga koliko vremena zahtjeva da se izvede veliki participativni projekt (Govier, 2010). Simon (2010), kada govori o terminu „radikalno povjerenje“ (ideja da institucije moraju imati povjerenje u korisnike koji rade na njihovim platformama, kako bi se suradnja mogla odvijati na odgovarajući način i kroz međusobno poštovanje), zaključuje da uspješni suradnički projekti zahtijevaju od organizacija ne samo da vjeruju u kompetencije i motivaciju sudionika, već i da zaista žele njihov doprinos i vodstvo. Smatra da je glavni razlog zašto ima tako malo participativnih projekata u muzejima i drugim institucijama i prostorima taj što nedostaje takvo povjerenje i prava želja za korisničkim doprinosom ili ona jednostavno nije dovoljno dosljedna.

Još jedan problem koji autori navode u vezi s uključivanje korisnika je kako prikazati uravnotežen pogled koji neće privilegirati samo jednu društvenu grupu unutar zajednice. Sheila Watson u knjizi *Museums and their Communities* (2007:11) navodi da participativna nastojanja ne rezultiraju uvijek i nužno stvarnim prenošenjem moći na čitavu zajednicu, već često još više ističu privilegiranu grupu dok se ostale isključuju ili kontroliraju. U svom radu o interpretativnim zajednicama, Eilean Hooper-Greenhill (2007) primjećuje da muzeji danas, imajući najbolje namjere uključivanja različitih grupa, ponekad stvaraju fragmentirane, multivokalne prostore te se pita kako možemo spriječiti da mnogostrukost značenja koju želimo postići ne postane kakofonija. „Potrebno je riješiti brojna teška pitanja koja se tiču kontinuirane odgovornosti muzeja da proizvodi znanje koje je jezgra njegovih materijalnih i nematerijalnih zbirki te potrebe da se uravnoteže mogućnosti izražavanja za sve one koji to žele. Potrebno je odgovoriti na pitanje kada, kako i treba li uopće muzej zauzeti i izražavati stav povezan s moralnim i etičkim pitanjima. Ne postoje jednostavni odgovori.“ (Hooper-Greenhill, 2007: 82).

3.3.2. Primjeri participativnih projekata u baštinskom sektoru

U zadnjih desetak godina, sve veći broj baštinskih institucija i projekata diljem svijeta razvija prakse koje bi se mogle nazvati participativnima na način da pokušavaju uključiti korisnike i različite dionike u svoje aktivnosti. Često je glavni cilj takvih prakse jačanje odnosa između

muzeja i njegove publike kroz projekte koji su zajednički osmišljeni i razvijeni s lokalnim zajednicama.

Kao što je već spomenuto u prethodnom poglavlju, opseg participativnih projekata može se kretati od malih izložbenih prostora u kojima izložbe organiziraju članovi lokalne zajednice koji „upravljaju svim aspektima razvoja sadržaja, dizajna, izrade i postavljanja izložbe“ (Simon, 2010) do velikih muzeja koji žele na taj način odgovoriti na potrebe lokalne zajednice, obogatiti i poboljšati kvalitetu svojih sadržaja i postati relevantnijima novoj i raznolikijoj publici. Phillips (2003:163 prema Modest, 2013) identificira dva glavna suradnička modela kreiranja izložbi. U takozvanom „modelu baziranom na zajednici“, muzejski stručnjaci djeluju kao facilitatori koji pomažu članovima zajednice odlučiti o sadržaju, tekstu i ostalim aspektima izložbe. Unutar drugog, „višeglasnog pristupa“, muzejsko osoblje i predstavnici zajednice rade zajedno kako bi pronašli načine koegzistiranja višestrukih perspektiva.

Pojedine institucije redovito i kontinuirano koriste volontere koji zajedno sa zaposlenicima vode brigu o očuvanju i interpretaciji zbirke (Clark i Maer, 2008). Druge institucije se konzultiraju s korisnicima prilikom planiranja novih izložbi, rade direktno sa specifičnim zajednicama na interpretaciji i dizajnu izložbe ili pozivaju ljude da kreiraju izložke ili doniraju predmete iz svog vlasništva za pojedine izložbene prostore (Simon, 2010).

Postoje brojni primjeri uspješnih participativnih projekata, pogotovo tamo gdje su muzeji u bliskom odnosu s lokalnom zajednicom, od kojih je jedan od najpoznatijih Luke Wing Asian Museum u Seattleu. Muzej sve izložbe stvara na „kokreativan način“ kako bi omogućio lokalnoj zajednici da ispriča priče koje su njima važne. Članovi zajednice, u obliku savjetodavnog tijela od 10-12 članova, uključeni su u svaki korak razvoja izložbe, od odabira teme i načina prikazivanja do provođenja istraživanja. Osim njih, na razne se načine uključuje i šira zajednica kroz doprinose i suradnju u pojedinim segmentima stvaranja izložbe. Uloga zaposlenika muzeja je da vode cijeli proces, osposobljavaju članove zajednice za određene zadatke i pružaju im stručnu pomoć (Chinn, 2006).

Uz ovakve specifične primjere „muzeja zajednice“ postoje i tradicionalni muzeji koji su radikalno promijenili način razmišljanja i djelovanja te su se na nove načine povezali s publikom. Jedan od primjera takvog djelovanja je Open Museum u Glasgowu. Nakon što je shvatio da je odnos muzeja s lokalnom zajednicom postao nezadovoljavajući, i s ciljem

revitalizacije područja pogođenog krizom, ravnatelj je odlučio promijeniti metode rada te je pozvao zajednice da slobodno posude predmete iz muzejske zbirke, da odaberu one predmete koji za njih imaju vrijednost i značenje te organiziraju svoje vlastite izložbe, u svom susjedstvu. Sam proces otvaranja prema sudionicima i njihovog osnaživanja imao je pri tome daleko veću važnost i značaj od bilo kakvog krajnjeg proizvoda. Glavni i osnovni cilj bio je napraviti preokret u praksi muzeja, promijeniti strukturu moći i dati zajednici pravo glasa i vještine potrebne za samo-organizaciju i društveno djelovanje. „Dovođenjem muzejskih predmeta direktno u život zajednice, takav tip izložbi u gradskim četvrtima iznio je na vidjelo različite postojeće ideje identiteta i vlasništva. Muzej je postao nezamjenjiv partner zajednica i, iako su kustosi izgubili dio autoriteta, sigurno su zadobili veći utjecaj“ (Grefe, 2012:38).

Slične projekte razvio je i Muzej Aan de Stroom u Antwerprenu u Belgiji koji je članove zajednice pozivao da odabiru predmete iz zbirke i organiziraju ih prema svojim sklonostima, idejama i inspiraciji te tako stvaraju originalne izložbe za privremeni postav. Istraživanje provedeno na pojedincima koji su se uključili u takav tip aktivnosti otkrilo je povećanje samopouzdanja, razvoj novih vještina i povećanje svijesti o kulturnoj raznolikosti (Grefe i Krebs, 2010).

Jedan od velikih muzeja koji je u svoju praksu odlučio uvesti participativne metode rada s lokalnom zajednicom je i Science Museum u Londonu (Bunning et al., 2015). U listopadu 2014. godine muzej je otvorio novi dio stalnog izložbenog postava pod nazivom *Information age*. Izložba priča priču o tome kako su informacijske i komunikacijske tehnologije promijenile ljudske živote tijekom zadnjih 200 godina. Cilj participativnih aktivnosti provedenih tijekom kreiranja postava bio je poboljšanje iskustva budućih posjetitelja muzeja kroz osmišljavanje i razvijanje tog iskustva u suradnji s korisnicima. Ideja vodilja ovog projekta bila je da će posjetitelji izložbeni prostor koji je oblikovan na participativni način doživjeti relevantnijim za svoje živote te da će se moći više poistovjetiti s pričama. Zaposlenici su radili u suradnji s raznim grupama kroz nekoliko različitih aktivnosti kao što su konzultacije i prikupljanja predmeta kako bi istraživali teme, kreirali sadržaj i utjecali na interpretaciju.

Za razliku od mnogih drugih participativnih projekata, širok rang aktivnosti koje su korištene u razvoju galerije Informacijsko doba bile su manje motivirane željom da se ustupi autoritet i moć donošenja odluka zajednici, a više nastojanjem za povezivanjem s različitim interesnim grupama tijekom kreiranja izložbenog prostora te unošenja različitih gledišta o predmetima i pričama prikazanih unutar njega. U tom smislu ovaj projekt predstavlja odmak od privremene

i povremene participacije malih razmjera prema participaciji koja ima za cilj značajno utjecati na ključnu ponudu velikog muzeja: njegov stalni postav. Suradnja se nastojala postići unutar različitih odjela muzeja kako bi se zajednica u cijelosti uključila u proces razvoja postava (Bunning et al., 2015).

Iskustvo organizacije MAMS (Mid-Antrim Museums Service) u Sjevernoj Irskoj pokazalo je kako razvoj strategije uključivanja različitih lokalnih grupa u muzejske programe može potpomoći pozitivnom istraživanju povijesti i kulturnog identiteta (Bouchard, 2009). MAMS je 2006. godine razvio program *Making History* koji se temeljio na zajedničkoj povijesti i iskustvima obje sukobljene zajednice, ali je pružao prostor i za konstruktivno istraživanje problematičnih razdoblja irske povijesti. Uzimajući u obzir da su se raniji programi razvoja zajednice usmjeravali na pomirbu „dviju zajednica“, te na taj način djelomično poticali stereotipe razdvojenosti, program *Making History* usmjerio se na kompleksnost izgradnje osobnih i kolektivnih identiteta i na zajedničke „preklapajuće identitete“. Program je također podupirao stvaranje osobnih narativa, kako bi razvili kritički stav prema službenim narativima i potaknuli razvijanje šire perspektive te dopustili različita gledišta. U program je uključeno 20 grupa i oko 250 pojedinaca, najvećim dijelom onih koji su bili pogođeni konfliktom te grupa koje su tradicionalno bile isključene iz službene povijesti (žene, mladi, stariji, manjine i osobe s posebnim potrebama). Evaluacija projekta provedena metodom intervjua sa 40 pojedinaca otkrila je pozitivne učinke unutar tri postavljena cilja: promjena stava prema prošlosti, izgradnja pozitivnih odnosa i jačanje kapaciteta. „Program je uspio uključiti sudionike u neposredno istraživanje i debate o vlastitom i tuđem identitetu (kulturnom i osobnom). Na taj način razbio je neke mitove o povijesti, otvorio nove perspektive za sudionike i, najvažnije, stvorio želju za novim znanjima i volju za razmatranjem alternativnih interpretacija prošlih događaja. Ovaj model predstavlja aktivan pristup rješavanju unutarnjih konflikata zajednice na način da se bavi središnjim pitanjima koja potiču nerazumijevanje i manjak poštovanja prema drugim kulturama, povijestima i tradicijama“ (Bouchard, 2009:99). Program je završio regionalnim izložbama na kojima su prikazani filmovi, publikacije i multimedijски arhivi koji su razvijeni u suradnji sa zajednicom. Projekt je značajan jer je spojio suvremenu baštinu, odnosno specifične osobne i kolektivne identitete kao dijelove nematerijalne baštine, s međukulturalnim dijalogom, rješavanjem sukoba i strategijama pomirenja zajednica.

Možda najvažnija institucija za promicanje participacije u baštinskom sektoru u Velikoj Britaniji je Heritage Lottery Fund. HLF dodjeljuje sredstva iz nacionalne lutrije baštinskim projektima, s ciljem proširenja participacije u baštinskim aktivnostima na što veći dio društva, omogućujući fizički i intelektualni pristup baštini i nudeći obrazovne programe za sve dobi. Participativnost je uvedena kao ključni uvjet za dodjelu financijske potpore projektima, a definira se na temelju proširivanja publike i kreiranja mogućnosti za uključivanje i sudjelovanje. Kako bi projekti ispunili uvjete za prijavu, moraju „pomoći široj grupi ljudi da preuzmu aktivnu ulogu u donošenju odluka o baštini te u izvedbi projekta“ (HLF, 2010:19). Iako, HLF savjetuje organizacijama da podrže sudionike „vlastitim planovima“, naglasak je stavljen na „projekte za koje će zajednica preuzeti odgovornost“ (HLF, 2010:18).

Primjer samo jednog od mnoštva takvih projekata je *Discover Beighton*¹³. Lokalni stanovnici su istraživali povijest bivšeg rudarskog mjesta u kojem je nestanak nekadašnje industrije i rast nezaposlenosti doveo do negativnog odnosa prema lokalnom području. Sudionici projekta su intervjuirali starije stanovnike i tako prikupljali usmenu povijest te kreirali digitalni arhiv lokalnih fotografija i filmova. Rezultat projekta bila je web stranica, knjiga, paket školskih resursa i brošura s turističkim itinerarom. Glavni učinak projekta bio je obnovljeni osjećaj lokalnog identiteta i ponosa. Sudionici, školska djeca i šira društvena zajednica, učili su o povijesti mjesta te stekli vještine provođenja intervjua i kreiranja web stranice (mnogi od njih bili su nezaposleni i osobe s posebnim potrebama).

Revisiting Collections naziv je metodologije koju je između 2005. i 2008. godine u Velikoj Britaniji razvio MLA (Museum, Libraries and Archives Council) u partnerstvu s Collections Trustom kako bi predložio muzejima i arhivima inovativan način rada s lokalnim grupama na razvijanju i interpretaciji zbirke (Reed, 2013). Metodologija je do danas korištena u nekoliko participativnih projekata s lokalnom zajednicom, uključujući projekt *Stories of the World* u sklopu događanja *Cultural Olympiad* u Londonu 2012. godine. RC ima za cilj istražiti „skrivenne priče“ iza predmeta i zbirke te razviti bolje razumijevanje njihovog značenja za široku publiku kroz istraživačke sesije s pojedincima i grupama te prikupiti, zabilježiti i potom podijeliti njihove perspektive, mišljenja i znanja. Tijekom sastanaka, pojedince se potiče da istraže ono što znaju, osjećaju i misle o predmetima te da komentiraju i kritiziraju jezik i informacije sadržane u trenutnim interpretacijama tih predmeta. Dobiveni korisnički kreirani sadržaj se potom sprema direktno u muzejski ili arhivski dokumentacijski sustav i

¹³ Heritage Lottery Fund. Discover Brighton. URL: www.hlf.org.uk/our-projects/discover-beighton

postaje dio službene informacije o zbirkama. Iako ima veliki potencijal za izgradnju suradničkih odnosa između muzeja i zajednica u sklopu projekata participativne interpretacije, RC metodologija do sada je slabo korištena. Glavna identificirana prepreka je nekompatibilnost s tradicionalnom muzejskom praksom u kojoj kustosi, dokumentaristi i muzejski pedagozi obično ne rade zajedno na tako blizak način. Proces zahtjeva velike promjene u svim segmentima muzejskog rada, od načina dokumentiranja informacija do procesa kreiranja izložbi. S druge strane, muzejski stručnjaci često nemaju dovoljno znanja i iskustva za aktivan rad sa zajednicom, posebno sa ugroženim skupinama. U pojedinim institucijama došlo je do otpora prilikom dodavanja korisnički kreiranih informacija u službene kataloge kako se ne bi kompromitirala njihova objektivnost i autoritet (Reed, 2013).

Brojni participativni projekti koriste digitalne tehnologije kako bi se posjetiteljima omogućilo da doprinesu vlastitim idejama i materijalom povezanim s muzejskim predmetima i temama. Primjerice, *Tales of Things* naziv je besplatnog sustava baziranog na QR kodovima koji povezuje predmete s njihovom pričom (Billings, 2010). Već ga je koristilo nekoliko muzeja na svojim izložbama. Glavni element ove aplikacije je mogućnost dodavanja vlastite priče na QR kodu tako da korisnik ne samo da čita informacije već i odgovara na njih. Omogućava ljudima da snime vlastita razmišljanja o muzejskim predmetima i prilože ta razmišljanja predmetu kako bi ih i drugi mogli vidjeti i na njih odgovoriti. Na taj način muzeji otvaraju novi tip dijaloga s posjetiteljima, odmičući se od tradicionalnog jednosmjernog slanja informacija.

Na području digitalne participacije razvile su se i razne druge tendencije i modeli. Jedan od njih je tzv. *crowd-curation*, model koji se temelji na ideji omogućavanja širokoj i raznolikoj publici da donosi odluke o sadržaju buduće izložbe preko *online* platforme u kojoj mogu sudjelovati svi zainteresirani korisnici (Simon, 2010). Ovu ideju najbolje ilustrira projekt *Click! A Crowd-Curated Exhibition* koji je osmislio Brooklyn Museum (2008). Projekt je počeo otvorenim pozivom na predaju radova na temu promjena u Brooklynu, nakon čega je uslijedilo otvaranje *online* platforme za glasanje koja je omogućila publici da ocjenjuje fotografije na zadanoj ljestvici (Simon, 2010). Fotografije s najvećim brojem bodova izložene su prema svojem rangu, a otvoren je i internetski forum koji je omogućio posjetiteljima da raspravljaju o umjetničkim djelima i gdje su građani imali priliku i dalje redefinirati djela i izložbeni okvir.

Iako mnogi muzeji kreiraju izložbene participativne projekte unutar vlastitih zidova, neke institucije odlučile su izaći i kreirati takozvane *pop-up*, mobilne i *open-source* izložbe. Radi se o projektima koji približavaju sadržaje korisnicima u njima bliskim prostorima te omogućavaju posjetiteljima da doprinesu sadržaju direktno i na licu mjesta (Simon, 2010). Putujuće izložbene platforme poput *Mobile Arts Platform*, *Black History 101 Mobile Museum* ili *San Francisco Mobile Museum* temelje se na sadržaju koji stvara zajednica i na visokom stupnju javnog pristupa. Stvaraju neformalni muzejski okoliš koji omogućuje da se građanska participacija ostvari unutar same zajednice (Foucault, Treggiari, 2014).

3.3.3. Participativni baštinski projekti s mladima

U sklopu ciljeva suvremenih kulturnih politika koje zagovaraju veće uključivanje i kulturnu demokraciju te osnaživanje marginaliziranih skupina, od 2000. godine nadalje jedan od prioriteta postao je i veći angažman i sudjelovanje mladih u kulturi (Tzibazi, 2013). Temeljna ideja tog pristupa je da se socijalna isključenost mladih može smanjiti povećanjem samopouzdanja i vještina, a do čega može dovesti kontinuirana kulturna participacija. Međutim, postojeća literatura ukazuje na nedostatak istraživanja koja se bave uključivanjem i participacijom mladih u baštinskim projektima (Sowton, 2014).

Tzibazi (2013) opisuje mogućnosti uključivanja mladih u participativna akcijska istraživanja unutar baštinskih institucija te zaključuje da takve aktivnosti imaju transformativnu vrijednost za mlade te služe njihovom rastu i emancipaciji. Njezino istraživanje također je pokazalo da su mladi ljudi izrazito ravnodušni prema ponudi kulturnih institucija te da je najteže doprijeti upravo do mladih između 13 i 19 godina. Autorica navodi brojne prepreke za sudjelovanje kao što su visoki troškovi, nedostatak motivacije, roditeljski utjecaj, fizičke prepreke i nedostatak vremena te ideja da su muzeji i galerije neprivlačna i odbojna mjesta.

U članku je opisan participativni projekt kreiranja izložbe s grupom mladih u umjetničkoj galeriji u Londonu tijekom kojeg su istraživane percepcije mladih o ulozi muzeja kao institucije te izazovi s kojima se muzealaci moraju suočiti kada rade s mladima. Na taj način istražilo se iz prve ruke razumijevanje mladih o procesima kreiranja izložbe i različitim parametrima koji oblikuju muzejsko iskustvo (npr. ograničenja i potencijali prostora, komunikacijski modeli unutar muzejskog prostora, stil i ton komunikacije u pisanju

izložbenih tekstova). Zajedničko stvaranje izložbe pružilo je prostor grupi za izražavanje kritičkih stavova o drugim muzejskim prostorima koje su prethodno vrednovali. Autor naglašava da je unutar procesa bilo vrlo bitno istražiti pojedinačne stavove i ideje, kako bi se svaki sudionik osjećao cijenjenim i nekompromitiranim tijekom završne zajedničke odluke.

Tzibazi zaključuje da se kulturne institucije trebaju oduprijeti dominantnim pedagogijama i razviti nove pristupe koji će uvažavati mlade ljude u procesu učenja. Smatra da, iako već postoje određena nastojanja uključivanja mladih u rad galerija i muzeja, primjerice kroz takozvane „forume mladih“, većina tih nastojanja bi se mogla opisati kao tokenizam i simbolični pokušaji.

Slično kao Tzibazi, Esther Sayers (2011) također najveći problem vidi u pedagoškim pozicijama onoga koji uči nasuprot stručnjaka u muzejskom kontekstu. Iako je obrazovanje važna funkcija u baštinskim institucijama, postoje tenzije između znanstvenih i društvenih ciljeva. Osim toga, postoje nejednakosti jer muzeje još uvijek dominantno posjećuju srednje klase i elite te starije generacije. Autorica navodi neka nastojanja muzeja Tate Modern da se uključi u dijalog s mladima (npr. projekt *Raw Canvas*). Smatra da su takvi projekti omogućili mladima da izraze svoje ideje, ali da i dalje ostaju brojni izazovi uključivanja mladih u sudjelovanje u odlučivanju o pitanjima u vezi muzejskog programa. Sayers smatra da najveći problem leži u napetosti između slobodnijih i konzervativnih pristupa interpretaciji i proizvodnji znanja u muzejima koja postoje među muzejskim stručnjacima.

Heritage Lottery Fund, u izvještaju o svom programu *Young Roots* koji se provodio od 2002. do 2007. godine, a kojemu je cilj bio potaknuti uključivanje mladih (od 13 do 25 godina) u baštinske projekte, navodi da su ključni faktori uspjeha razvijanje partnerstva s različitim tipovima institucija, kreativnost te uključivanje šire lokalne zajednice (HLF, 2007).

Među primjerima participativnog rada s mladima u baštinskim institucijama nalazi se Manchester Art Gallery i njihov projekt *Creative Consultants*. Kreativni konzultanti su grupa od dvadesetak mladih između 15 i 18 godina iz različitih područja grada i okolice koji se redovito sastaju u galeriji kako bi istraživali zbirke i radili s muzejskim osobljem i umjetnicima, stvarali umjetnička djela, interpretaciju i galerijske izložke. Njihov glavni projekt bio je *Visual dialogues*, u partnerstvu s muzejom Tate Modern. Ideja projekta bila je da mladi rade na interpretaciji koja će povezati povijesna dijela iz zbirke sa suvremenim djelima na posudbi iz Tatea. Također su osmišljavali programe povezane s njihovim

izložbama, radili s odjelom za marketing na kreiranju promotivnih materijala namijenjenih mladima i na testiranju novih web stranica. Kroz nekoliko godina rada, grupa je postala dio muzejske organizacije te ih se zaista počelo smatrati muzejskim konzultantima i suradnicima (Adler, 2009:8).

Značajan je i projekt *Collective Minds* koji je osmislio Tyne and Wear Archives and Museums 2006. godine. Pozvali su grupu djece da rade na poboljšavanju izložbi, posebnih aktivnosti, *online* sadržaja i marketinga. Zadatak grupe, koja se sastajala svakih nekoliko mjeseci, bio je predložiti na koji način teme mogu biti najbolje objašnjene i interpretirane. Testirali su interaktivne igre na izložbama i web stranici, savjetovali o izgledu izložaka, procjenjivali marketinški materijal, nove interaktivne sadržaje i popratne aktivnosti. Cilj ovog programa bio je „dobiti vrijedan uvid u inspiraciju, kreativnost i užitek djece“. Institucija smatra da je ovim projektom razvila novi segment publike te poboljšala pristup za djecu, mlade i njihove obitelji (Adler, 2009:20).

Što se tiče digitalnog sudjelovanja, Russo et al. (2009) navode da uključivanje mladih u rad muzeja kroz društvene mreže pridonosi stvaranju „aktivnih kulturnih sudionika“. Društveni mediji proširuju mogućnosti učenja, međutim tehnologija se brzo razvija, a kapaciteti muzeja (jednako kao i škola i drugih organizacija) da odgovore na te nove mogućnosti su ograničeni. Kao dobar primjer autori navode Museum of Modern Art u New Yorku (MOMA) i njihov projekt *Talk Back*, forum za mlade na kojem mladi mogu dijeliti svoje poglede na muzejske zbirke. Također spominju neovisnu medijsku grupu ArtMobs koja potiče mlade na stvaranje vlastitih *podcasta* o posjetu MOMA-i. Autori smatraju da postoji potencijal „uključivanja interesnih zajednica u dijalog, suradnju i zajedničko stvaranje“. Uključivanje kroz društvene medije naglašava potrebu otvaranja i mijenjanja pedagoških pristupa od jednosmjernih na višesmjerne. Ipak, neće svi mladi biti zainteresirani za mogućnosti dijeljenja znanja preko društvenih mreža. Autori naglašavaju da muzeji i druge institucije moraju razumjeti i stalno istraživati nove načine na koje mladima mogu ponuditi personalizirana iskustva.

4. DRUŠTVENI UČINCI INTERPRETACIJE BAŠTINE I NJIHOVO VREDNOVANJE

U zadnjih tridesetak godina sve se više prepoznaje uloga kulture općenito, i kulturne baštine kao njezine važne sastavnice, kao četvrtog stupa održivog razvoja čime se značajno mijenja percepcija njihovog značaja za suvremeno društvo (Grefe, 2012). Baština je danas jedan od važnih pokretača ekonomije u smislu razvoja kreativnih i kulturnih industrija te kulturnog turizma. Međutim, baština je i ono što omogućuje razvoj. S obzirom da je u središtu baštinskih projekata lokalni identitet, oni osnažuju zajednicu i njezine kapacitete da sama vodi svoje razvojne procese (Labadi, 2008).

Uloga baštinskih aktivnosti u društvenom razvoju ostvaruje se kroz brojne učinke u socijalnoj i ekonomskoj domeni kao što su urbana regeneracija, društvena uključenost, rješavanje konflikata, razvoj građanskih vrijednosti, obrazovanja, utjecaj na zapošljivost, turizam, zdravlje i blagostanje, itd. Od početka osamdesetih godina prošlog stoljeća, umjetničke i kulturne aktivnosti postale su važan faktor programa urbanih regeneracija, ponajprije u SAD-u i Velikoj Britaniji, gdje su gradovi tražili rješenja za onodobna ekonomska restrukturiranja i opadanje tradicionalnih proizvođačkih industrija. Gradovi poput Barcelone, Bilbaoa, Glasgowa, Liverpoola i Rotterdama počeli su uvoditi ambiciozne strategije razvitka koje su se temeljile na velikim kulturnim projektima (Reeves, 2002). S vremenom, pažnja se sve više usmjeravala na socijalne zahtjeve regeneracijskih projekata kako bi pozitivni učinci što više zahvatili lokalne zajednice. Naglasak se počinje stavljati na lokalno stanovništvo kao glavno sredstvo postizanja regeneracije (Landry et al., 1996). U isto vrijeme, međunarodne organizacije poput UNESCO-a, UNDP-a, Svjetske banke, EU i Vijeća Europe sve češće u svojim dokumentima i konvencijama počinju naglašavati potencijal kulturne baštine (materijalne i nematerijalne) u smislu održivog razvoja te zagovaraju njezino uvođenje u nacionalne i međunarodne razvojne politike (Vijeće Europe, 2005).

Istodobno, osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, započela su istraživanja o vrijednostima i učincima baštinskih institucija i aktivnosti, u okviru evaluacija javnih politika u kulturi i umjetnosti. Općenito možemo reći da je taj interes potaknut ranije opisanim suvremenim diskursom o baštini u kojem je došlo do značajne promjene smjera od orijentacije na očuvanje i intrinzične karakteristike objekta, prema orijentaciji na instrumentalnu vrijednost baštine (CHCfE Consortium, 2015:46). De la Torre i Mason (2002) također navode da je suvremeni

interes za vrijednosti baštine uzrokovan već spomenutom demokratizacijom baštine i njezinom rastućom važnosti u današnjem društvu. Drugi istraživači misle da je uzrok nedostatak sredstava za upravljanje baštinom uslijed kojeg institucije trebaju dokazati na koji način doprinose širim političkim ciljevima kao što su društvena uključenost, smanjenje kriminala ili obrazovanje (Holden, 2004:13). Potreba za povećanjem broja empirijskih istraživanja unutar kulturnih politika u tom je kontekstu danas još više naglašena uslijed okolnosti kao što su dugoročna globalna ekonomska kriza, propitivanje sustava javnog financiranja, postepeno smanjivanje proračunskih sredstava za kulturu, prijelaz na digitalno doba i promjene u posjetima baštinskim institucijama i općenito kulturnoj participaciji i konzumiranju kulturnih proizvoda (Selwood, 2010).

U prvim studijama vrijednosti kulture za društvo naglasak se stavljao na ekonomsko vrednovanje te se većina dosadašnjih empirijskih istraživanja o utjecaju baštine i baštinskih projekata na lokalne zajednice bavi analizom i procjenom ekonomskih učinaka, a vrlo su rijetke studije društveno-kulturnih učinaka.¹⁴ Tek krajem devedesetih godina počinju se pojačano istraživati ostali društveni učinci i društvena funkcija baštine (Matarasso, 1997; Landry et al., 1996), pod pretpostavkom da ekonomska vrijednost ne može potpuno objasniti cjelokupnu društvenu vrijednost kulture te da postoje brojni socijalni aspekti koji se ne mogu svesti na monetarni oblik.

Jedna od prvih publikacija iz ovog područja *The Art of Regeneration: Urban renewal through cultural activities* (Landry et al., 1996) opisuje 15 studija slučajeva gradova u Velikoj Britaniji i Zapadnoj Europi u kojima su kulturne aktivnosti korištene kao pokretač za individualni razvoj i razvoj zajednice. Autori su tvrdili da kulturni programi u ovim gradovima stvaraju mnoge važne učinke, uključujući: povećanje društvene kohezije, poboljšanje imidža grada, smanjenje kriminala, rast zanimanja za lokalnu baštinu, razvoj samopouzdanja, izgradnju javno-privatnih partnerstava, istraživanje identiteta i povećanje organizacijskih kapaciteta. Autori, nadalje, smatraju da kulturne aktivnosti bazirane na lokalnoj baštini imaju sposobnost poticanja kreativnosti, stimuliranja dijaloga među osobama i društvenim grupama te pružaju sredstvo za samoizražavanje i preispitivanje. Kao takve,

¹⁴ Studija *Cultural Heritage Counts for Europe* (CHCfE Consortium, 2015) otkrila je da je 80% europske literature posvećene istraživanjima učinaka baštine posvećeno ekonomskim učincima. No, mnoga istraživanja pokrivaju više od jednog tipa učinaka pa je tako istraživanja koja se bave društvenim učincima baštine 51%, kulturnim učincima 46%, a ekološkim učincima 16%. Ovdje također treba spomenuti da u istraživanjima društvenih učinaka baštine prednjači Velika Britanija, gdje je već, više ili manje uspješno, testiran velik broj modela, okvira, pristupa i metodologija, te nakon nje SAD i Australija (Stanziola, 2008:319).

treba ih gledati ne kao jednu od alternativa regeneracijskih inicijativa, već kao vitalnu komponentu koja može imati transformativni učinak.

Drugo kapitalno djelo na području vrednovanja učinaka kulture i baštine bila je Matarassova studija *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in Arts Programmes* (1997) koja je imala ključnu ulogu u priznavanju doprinosa sektora društvenom razvoju. Svrha rada bila je ukazivanje na širok rang potencijalnih društvenih ishoda koji proizlaze iz kulturne participacije, a koji se djelomično odnose i mogu primijeniti na baštinu. Rad je također pridonio razvojem metodološkog okvira za procjenu društvenih učinaka te instrumentima za praktičnu evaluaciju primjenjivima u planiranju i razvoju javnih politika.

U zadnjih desetak godina nekoliko autora (De la Torre, 2002; Merli, 2002; Kelly, 2006; Hooper-Greenhill et al., 2009; Holtorf, 2012; Murzyn-Kupisz, 2013) dokazalo je postojanje mnogostrukih vrijednosti stvorenih kroz baštinske institucije i aktivnosti i, iako su ovi radovi doprinijeli korisnim kategorizacijama i modelima, također su ukazali na problem nepostojanja utvrđenog metodološkog okvira istraživanja. Većina studija, ovisno o naglasku na pojedinim tipovima ekonomskih ili društvenih učinaka, eksperimentira s različitim evaluacijskim metodama i kvalitativnim i kvantitativnim tehnikama. U zadnje vrijeme nastoji se pronaći holistički pristup i ravnoteža između tvrdih i mekih indikatora, pod pretpostavkom da se vrijednost stvara u procesu te ne treba gledati samo na završni proizvod kao vrijednost (Bollo, 2013).

Za razliku od zapadne Europe gdje vrednovanje i korištenje potencijala kulturne baštine ima dužu tradiciju, u srednjoj i istočnoj Europi (pri čemu se ovim terminom obuhvaćaju bivše socijalističke zemlje) istraživanje učinaka baštine je vrlo nedavna pojava. Razlika u pristupu kulturnoj baštini, kao i broju i kvaliteti istraživanja, povezana je s brojnim faktorima: dugotrajnim feudalističkim sustavom, kasnim procesima formiranja nacija s pojavom stvaranja nacionalnih država tek nakon Prvog svjetskog rata, razmjerima štete na spomenicima kulture i umjetnosti nakon Drugog svjetskog rata te, naposljetku, poslijeratnim promjenama granica i tranzicijskim procesima nakon 1989. godine (CHCfE Consortium, 2015:112). Kompleksna i specifična situacija upravljanja kulturnom baštinom u Europi najviše je uzrokovana ekonomskim i političkim sustavima nakon Drugog svjetskog rata, odnosno iskustvom ekonomije slobodnog tržišta (kapitalizmom) na Zapadu nasuprot planskog gospodarstva (socijalizma) na Istoku. Ta razlika omogućila je zapadnoj Europi da puno ranije

prepozna baštinu kao razvojni resurs u koji se isplati investirati. Većinu tranzicijskih zemalja još uvijek karakteriziraju zastarjeli modeli državnog upravljanja kulturom te tradicionalno shvaćanje kulture i baštinskog sektora teretom za državni budžet, a ne razvojnim sredstvom i katalizatorom promjena (Katunarić, 2007). Stoga je tema istraživanja društvenih vrijednosti i učinaka kulture i baštine tek odnedavno postala područje interesa znanstvenih i stručnih istraživanja te postoji manjak i potreba za većim brojem istraživanja. Interes se pojavio prije svega ulaskom srednjeeuropskih zemalja na tržište Europske Unije te uvođenjem strateškog planiranja u područje kulturnih politika, politika urbanog i ruralnog razvoja i turizma, često povezano s projektima financiranim iz EU programa. Korištenje sredstava iz EU fondova značilo je da državne i lokalne vlasti, kao direktni korisnici fondova, moraju preispitati ulogu koju baština može imati u društveno-ekonomskom razvoju kako bi opravdali svoje projektne ideje u aplikacijama za spomenute fondove. Početak političke tranzicije u zemljama srednje Europe donio je promjene u sustavima zaštite kulturne baštine, a jedno od pitanja važnih za shvaćanje srednjeeuropskog pristupa kulturi je i problem vlasništva i brza privatizacija. Trenutno je to jedan od najvažnijih izazova vezanih za kulturnu baštinu čije je rješavanje često ključno za učinkovitu zaštitu baštinskih spomenika. Najvažnije pojave koje određuju probleme kulturne baštine u srednjoj Europi između ostalog uključuju:

- Pojačanu potražnju za baštinom koja je proizašla iz globalizacijskih procesa i snažnog rasta ekonomske uloge turizma
- Promjenu prioriteta od očuvanja inherentne vrijednosti baštine prema potrebama društva; ova primjena načina na koji se tretira baština može se definirati kao promjena u ontološkom statusu baštine (CHCfE Consortium, 2015:110-115).

Trenutno je vrlo malo empirijskih istraživanja provedeno u regiji. Jedan od problema je nedostatak statističkih podataka i istraživačkih metodologija, kao i stručnjaka iz ovog područja. Državni uredi za statistiku obično sakupljaju samo osnovne informacije (kao na primjer broj institucija u različitim područjima kulture, broj posjetitelja, broj otvorenih izložbi u određenoj godini i sl.) te često miješaju kulturu i baštinu (ponekad i sa drugim srodnim sektorima poput obrazovanja i slobodnog vremena) što otežava korištenje podataka. Također, baštinske institucije i organizatori projekata nisu navikli prikupljati specifične podatke koji se tiču njihovog poslovanja i potencijalnih učinaka. Povećanje birokracije u javnom sektoru koja zahtjeva od javnih baštinskih institucija da razviju indikatore i izvještavaju o njima, kako bi dokazale svoju korist za društvo, u praksi nije dovela do dobro dizajniranih metodologija koje potvrđuju potencijal baštine. Ti izvještaji su često kaotični, fragmentarni i napravljeni *ad hoc*

te proizlaze iz brzog, tržišno orijentiranog pristupa (a ne razvojno-orijentiranog) koji čini se da vlasti nekih zemlje prihvaćaju kada je riječ o baštini i kulturi općenito (CHCfE Consortium, 2015:111).

U malobrojnoj hrvatskoj literaturi o učincima baštine za društvo spomenuti su samo osnovni indikatori poput broja posjetitelja, godišnjeg prihoda od ulaznica ili prihoda od baštinske rente, a podaci su uglavnom zastarjeli. Većina postojećih studija bavi se teorijskim razmatranjima o važnoj političkoj, ekonomskoj, kulturnoj i društvenoj ulozi baštine, no ne donose specifične podatke, indikatore niti empirijsku evaluaciju učinaka.

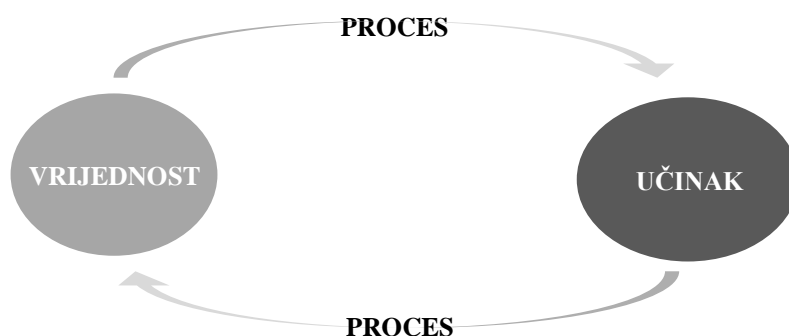
Poglavlje ovog rada posvećeno društvenim učincima interpretacije baštine u nastavku je podijeljeno u tri dijela. Prvo se opisuje pojam društvene vrijednosti baštine, njegova tipologija i, u tom kontekstu, fenomen baštine kao čimbenika u izgradnji društvenog kapitala. Zatim se predstavlja koncept društvenih učinaka baštine te različite vrste društvenih učinaka s osvrtom na rezultate dosadašnjih istraživanja. Posljednji dio odnosi se na pregled različitih metoda i modela vrednovanja društvenih učinaka baštine.

4.1. Pojam društvene vrijednosti baštine

Pojam vrijednosti oduvijek je bio u osnovi procesa očuvanja i upravljanja baštinom; društvo će se uvijek truditi zaštititi i očuvati ono što je vrijedno. No, suvremeni interes za temu društvene vrijednosti baštine nastao je kao posljedica širenja pojma i uloge baštine i baštinskih institucija te suvremene demokratizacije pristupa upotrebi baštine, unutar kojeg su stručnjaci prestali biti jedini koji imaju pravo procjenjivati što je vrijedno (De la Torre i Mason, 2002:4). U procjenjivanje te vrijednosti postepeno se uključuju brojni dionici te se na vrijednost baštine počinje gledati višedimenzionalno.

De la Torre i Mason (2002:4) predložili su definiciju vrijednosti baštine kao „određene pozitivne kvalitete i karakteristike (stvarne i potencijalne) koje pojedinci i zajednice pronalaze u baštinskim predmetima i lokalitetima“. Drugi način definiranja vrijednosti baštine predložio je Institute for Field Archeology and Atkins Heritage iz Velike Britanije (2004:13-14, prema CHCfE Consortium, 2015:52) koji ih definira kao „intrinzične pozitivne karakteristike koje imaju potencijal da se pretvore u određenu korist ili učinak“.

Kod obje definicije, vrijednost baštine se odnosi na ono što ona predstavlja ljudima, odnosno zajednici. Druga definicija stavlja pojam vrijednosti u odnos s pojmom učinka koji se odnosi na realan utjecaj baštine na ekonomiju i društvo nekog područja. Bitno je, dakle, imati na umu da vrijednost i koristi baštine ne proizlaze samo iz specifičnih karakteristika baštine, već ih trebaju postaviti vlasnici, lokalne zajednice ili javni autoriteti. Često je potrebno poduzeti različite korake kako bi se potaknuli potencijalni učinci kulturne baštine. Termini vrijednost i učinci ne mogu se unaprijed definirati, već se trebaju shvatiti kao procesi podložni promjenama.

Slika 1. Odnos između vrijednosti i učinaka (CHCfE Consortium, 2015:53)

4.1.1. Tipologija društvenih vrijednosti baštine

Društvena vrijednost baštine danas se uglavnom opisuje kao makro-kategorija koja u sebi obuhvaća širok rang vrijednosti stvarajući potencijalne pozitivne učinke na pojedince (povezano s kulturnim, obrazovnim i osobnim razvojem), kao i na zajednice i društvo u cjelini (ekonomske, socijalne, građanske vrijednosti, itd.). Kroz povijest, ideja o vrijednostima baštine se mijenjala. Iako se početkom 20. stoljeća, kada su nastale prve tipologije, na baštinu gledalo kroz prizmu intrinzičnih i pretežno kulturnih vrijednosti, neki pojam „društvene korisnosti“ baštine oduvijek je postojao, tada uglavnom opisivan u obliku uporabnih i obrazovnih vrijednosti. Kako se pojam baštine s vremenom mijenjao i proširivao svoj opseg, tako su se mijenjale i tipologije vrijednosti baštine koje su sve više počele uključivati i socijalnu, ekonomsku, političku i druge dimenzije. U ovom poglavlju kronološki će se prikazati i usporediti najvažniji autore koji su se bavili ovom temom i njihove teorije.¹⁵

Tablica 3. Prikaz klasifikacija vrijednosti baštine kroz povijest, u tekstovima različitih autora i organizacija (prema Mason, 2002: 9-10)

Reigl (1902)	Lipe (1984)	Burra povelja (1998)	Frey (1997)	English Heritage (1997)
Starosna	Ekonomska	Estetska	Monetarna	Kulturna
Povijesna	Estetska	Povijesna	Vrijednost mogućnosti	Obrazovna i akademska
Komemorativna	Asocijativno-simbolička	Znanstvena	Vrijednost postojanja	Vrijednost resursa
Uporabna	Informacijska	Društvena (uključujući duhovnu, političku, nacionalnu i druge kulturne)	Vrijednost prestiža	Rekreacijska
Novitet			Obrazovna	Estetska

U tablici je prikazano nekoliko najznačajnijih tipologija nastalih tijekom 20. stoljeća. Različit pristup (koji umanjuje značaj nekih vrsta vrijednosti dok naglašava druge), prvenstveno je prisutan zbog različitih perspektiva koje proizlaze iz temeljnih disciplina istraživača

¹⁵ Uočljiva je određena nedosljednost korištenja i klasifikacije pojma vrijednosti/društvene vrijednosti baštine, odnosno različiti autori koriste vrlo različitu terminologiju. Raniji autori uglavnom govore o „općoj vrijednosti baštine“ koju potom klasificiraju na različite kategorije prema svom konceptualnom okviru. Među suvremenim autorima, pojedini koriste termin „kulturno-društvena vrijednost“ koju razlikuju od „ekonomske“ (De la Torre i Mason, 2002), drugi govore o „kulturnoj vrijednosti“ kojoj je „društvena“ jedna od potkategorija (Throsby, 2001; Holden, 2004) ili započinju od pojma „društvene vrijednosti baštine“ unutar koje „kulturnu“ i „ekonomsku“ navode kao potkategorije (NMA, 2011). U ovom će se radu „društvena vrijednost baštine“ koristiti kao krovni pojam za sve vrijednosti koje baština može imati za pojedince i zajednice (uključujući kulturne, obrazovne, socijalne, ekonomske, političke i dr.).

(arheologija, zaštita spomenika, ekonomija). Primjerice Frey polazi iz ekonomske perspektive, Riegl iz perspektive povijesti umjetnosti, dok Burra povelja pokazuje jednostranost u smislu da uopće ne uključuje ekonomsku vrijednost. Tipologija koju je predložila organizacija English Heritage je među prikazanima najsveobuhvatnija i najuravnoteženija te se fokusira na načine potencijalne upotrebe i vrednovanja baštine od strane zajednica, za razliku od drugih koje se više temelje na vrjednovanjima stručnjaka i pod snažnim su utjecajem pojma intrinzične vrijednosti baštine.

Randall Mason (2002) vrijednosti baštine dijeli na društveno-kulturne i ekonomske, međutim naglašava da postoje brojna preklapanja među pojedinih kategorijama.

Tablica 4. Tipologija vrijednosti baštine prema Masonu (2002:10)

Društveno-kulturne vrijednosti	Ekonomske vrijednosti
Povijesna	Uporabna (tržišna) vrijednost
Kulturna / simbolička	Neuporabna (netržišna) vrijednost Vrijednost postojanja Vrijednost mogućnosti Vrijednost ostavštine
Društvena	
Duhovna / religiozna	
Estetska	

Različite kategorije vrijednosti baštine Mason (2002:11-12) opisuje na sljedeći način:

Kulturno-društvene vrijednosti

- **Povijesna vrijednost** proizlazi iz nekoliko elemenata: iz fizičke starosti baštine, iz njezine povezanosti s ljudima i događajima u prošlosti, iz njezine rijetkosti i / ili jedinstvenosti, iz njezinih tehnoloških osobitosti ili iz njezinog arhivskog / dokumentarnog potencijala. Postoje dva važna podtipa povijesnih vrijednosti: obrazovna / akademska vrijednost i umjetnička vrijednost. Obrazovna vrijednost baštine leži u mogućnosti stjecanja znanja o prošlosti kroz kreativnu interpretaciju povijesnih informacija utjelovljenih u baštini. Umjetnička vrijednost temelji se na jedinstvenosti predmeta, činjenici da je to najbolji primjer nečega, rad određenog pojedinca itd.
- **Kulturna vrijednost** odnosi se na ideje, norme i običaje koji se prenose kroz vrijeme i generacije. Odnosi se na zajednička značenja koja dijeli neka zajednica, povezana s baštinom.

- **Društvena vrijednost** baštine omogućava stvaranje društvenih veza i mreža, na primjer upotrebu baštinskih lokaliteta za društvena okupljanja. Uključuje „osjećaj privrženosti mjestu“ koji baština potiče. Taj se pojam odnosi na društvenu uključenost, identitet zajednice i druge osjećaje povezane sa stvaranjem društvenih grupa.
- **Duhovna/religiozna vrijednost** odnosi se na vjerska ili druga duhovna značenja. Ove duhovne vrijednosti mogu proizlaziti iz uvjerenja i učenja organiziranih religija, ali također mogu obuhvatiti svjetovna iskustava čuda, strahopoštovanja i slično, koja mogu biti izazvana posjetom baštinskih mjesta.
- **Estetska vrijednost** odnosi se na vizualne kvalitete koje posjeduje baština.

Ekonomске vrijednosti

Ekonomске vrijednosti preklapaju se s mnogim gore opisanim sociokulturnim vrijednostima, a odlikuju se najviše po tome što se mjere ekonomskim analizama.

- **Uporabna vrijednost (tržišna vrijednost)** odnosi se na robe i usluge proizašle iz baštine kojima se može trgovati i koje se može procjenjivati na postojećim tržištima. Na primjer, vrijednost su ulaznice za baštinske lokalitete, cijena zemljišta ili plaće zaposlenih.
- **Neuporabna vrijednost (netržišna vrijednost)** odnosi se na vrijednosti koje nisu na tržištu i koje se stoga teško izražavaju u obliku cijene ili iznosa. Mogu se klasificirati kao ekonomske vrijednosti jer bi pojedinci biti spremni izdvojiti sredstva kako bi ih kupili i / ili zaštitili ih.

Neuporabne vrijednosti često se dijele u sljedeće, blisko povezane kategorije (koje nisu iscrpne), kako bi se odredilo koje točno kvalitete baštine motiviraju ekonomske odluke:

Vrijednost postojanja: Pojedinci vrednuju baštinu zbog njenog postojanja, iako ju oni sami možda ne koriste ili ne "konzumiraju njezine usluge" izravno.

Vrijednost mogućnosti: Odnosi se na nečiju želju da se sačuva mogućnost korištenja usluga baštine za neka buduća vremena.

Vrijednost ostavštine: Proizlazi iz želje za mogućnošću ostavljanja baštine kao imovine budućim generacijama.

Mason (2002:15) naglašava da ove vrijednosti ne postoje same po sebi, već samo u slučaju da su izražene i zagovarane od strane dionika, i to ne samo stručnjaka za baštinu, već društva u cjelini.

U svojem utjecajnom djelu *Economy and Culture* David Throsby (2001) klasificira kulturnu vrijednost na estetsku, duhovnu, društvenu, povijesnu, simboličku i obrazovnu vrijednost, od kojih svaka jednim dijelom pridonosi općoj vrijednosti sadržanoj u kulturnom objektu, instituciji ili iskustvu.

- **Estetska vrijednost** odnosi se na ljepotu koju objekt baštine sadržava i izražava.
- **Duhovna vrijednost** je ona koja može doprinijeti kreiranju osjećaja identiteta cijele zajednice ili pojedinih članova zajednice.
- **Društvena vrijednost** potencijalno doprinosi stabilnosti i povezanosti određene zajednice.
- **Povijesna vrijednost** doprinosi oblikovanju identiteta grupe pružajući poveznicu s prošlošću i djelujući kao izvor u sadašnjosti.
- **Simbolička vrijednost** je karakteristika baštine da posjeduje određeni smisao i sadržaj koji pomaže zajednici da interpretira svoj identitet i definira svoju kulturnu osobnost.
- **Vrijednost autentičnosti** odnosi se na karakteristiku jedinstvenosti i cjelovitosti baštine.

Throsby (2002:101) također uvodi pojam „kulturnog kapitala“ kako bi objasnio specifične vrijednosti baštine s obzirom da ona, kao kapital, ima drukčije karakteristike nego drugi tipovi kapitala (fizički, ljudski i prirodni). Prema autoru, taj pojam obuhvaća njezine osnovne ekonomske i kulturne karakteristike. Razlika naspram drugih oblika kapitala leži u tipu vrijednosti koji je utjelovljen u baštinskim resursima, odnosno u dobrima i uslugama koji iz baštine proizlaze, a koje su odvojene od bilo kakve ekonomske vrijednosti koje resurs može posjedovati. Neopipljivi dio tog kapitala sastoji se od ideja, tradicija, vjerovanja i običaja koje dijeli grupa ljudi, uključujući također intelektualni kapital poput jezika, književnosti, glazbe, itd.

Temu vrijednosti kulture, te unutar nje kulturne baštine, detaljno je obradio John Holden u svojoj knjizi *Capturing Cultural Value* (2004) u kojoj predlaže razmatranje i vrednovanje kulturne vrijednosti unutar okvirnog koncepta „javne vrijednosti“. Prema njemu, javna

vrijednost temelji se na „nepromjenjivom konceptu javnih dobara kao što su jednakost i poštenje, povjerenje u javni sektor, zdravlje i prosperitet te ciljevi kao što su društvena uključenost i raznolikost“ (Holden, 2004:60). Nadalje, smatra da je potrebno naći modele razmatranja i procjenjivanja šire javne vrijednosti kulture, izvan čisto ekonomskog i komercijalnog konteksta te konačno potaknuti istraživanje nematerijalnih učinaka kulturnih iskustava i „uporabnih vrijednosti koje su izvan tržišta“ (Holden, 2004:32). Takav pristup, prema autoru, također će omogućiti priznavanje uloge javnosti kao kokreatora u razvijanju narativa vrijednosti kulture s obzirom da „model javne vrijednosti stavlja vrijednost kulture unutar subjektivnog iskustva sudionika i građana“ (Holden, 2004:10).

Holden (2004) predlaže dosta prihvaćenu kategorizaciju kulturnih vrijednosti na tri tipa: intrinzičnu, instrumentalnu i institucionalnu, koje se ne trebaju smatrati međusobno isključivima već komplementarnima. Kategorizaciju su kasnije razrađivali i drugi autori (usp. Clark i Maaer, 2008).

- **Intrinzična vrijednost** je vrijednost svojstvena baštini odnosno one dobrobiti koje proizlaze iz samog postojanja baštine. Odnosi se isključivo na umjetničku i povijesnu vrijednost baštine i predstavlja osnovni dio kulturnog iskustva. Koristi se i za opisivanje subjektivnog iskustva koje kultura ima na pojedinca, na emocionalnom, intelektualnom i duhovnom nivou (Holden, 2006:14). Različiti tipovi baštine imaju zajedničko to da predstavljaju nešto što ljudi cijene, što je naslijeđeno iz prošlosti i želi se sačuvati za budućnost. Baština može za ljude imati različite oblike intrinzične vrijednosti: može biti lijepa, rijetka ili stara, može biti izvor znanja ili užitka, može imati povijesnu vrijednost ili doprinositi krajoliku koji nas okružuje, sadržavati memoriju ili pružati inspiraciju (Clark, Maeer, 2008). S obzirom da se intrinzične vrijednosti doživljavaju na nivou pojedinaca, ovaj je tip vrijednosti najteže procijeniti u smislu „učinaka“. Na njih je nemoguće primijeniti standardne kvantitativne pokazatelje i mjerne instrumente. Holden također naglašava da se ovdje ne radi o starom pojmu „umjetnosti radi umjetnost“ ili „kulture zbog nje same“. Naprotiv, ova je vrijednost utemeljena u susretu ili interakciji između pojedinaca (sa svim njihovom već postojećim stavovima, vjerovanjima i znanjima) s jedne strane, i predmeta ili iskustava s druge strane. Intrinzične je vrijednosti stoga bolje smatrati kapacitetom ili potencijalom koji baština ima da djeluje na nas, a ne mjerljivom i fiksnom vrijednošću (Holden, 2006:15).

- **Instrumentalna vrijednost** je koncept prihvaćen za opisivanje situacija kada se kultura koristi kao sredstvo ili „instrument“ za postizanje drugih ciljeva, uglavnom u socijalnoj i ekonomskoj domeni (urbana regeneracija, društvena uključenost, zapošljavanje, turizam, zdravlje, itd.). U okviru javnih politika ovo je najznačajniji tip vrijednosti pri čemu je kultura vrijedna u onoj mjeri u kojoj doprinosi dosezanju ciljeva javnih politika, uključujući i onih koje nisu direktno povezani s kulturom, na primjer integracija imigranata u društvo. Instrumentalne vrijednosti baštinskih projekata su one koje nastaju kao posljedica ulaganja i mogu donijeti ekonomske, socijalne i ekološke dobrobiti na nivou zajednice. One mogu uključivati obrazovanje i učenje, individualno blagostanje, jačanje lokalnih zajednica, prosperitet (Clark, Maeer, 2008). Tu spadaju i ekonomski učinci koji se mogu postići kroz različite mehanizme od kojih je najočitiji direktna potrošnja povezana s povećanim brojem posjetitelja ili indirektni učinci povezani s poboljšanjem imidža lokaliteta. Ove vrijednosti se često iskazuju u brojevima. Mogu se reflektirati, na primjer, u broju novih radnih mjesta na baštinskom lokalitetu, razlici u broju izostanaka djece koja sudjeluju u obrazovnom programu ili vremenu oporavka pacijenta koji sudjeluje u umjetničkoj radionici (Holden, 2006:16). Problem kod objektivnog mjerenja instrumentalne vrijednosti nastaje zbog činjenice da i ovaj tip vrijednosti ima više potencijalne nego predvidljive učinke.
- **Institucionalna vrijednost** odnosi se na procese i tehnike koje organizacije koriste kako bi stvorile vrijednost za javnost. Određena je međuodnosom između organizacija i publike, radnim praksama i stavovima organizacije, organizacijskim legitimitetom, odgovornošću i osjećajem za etiku javne službe. Također, bitna je mjera u kojoj organizacije rastu i postaju dio zajednice te poštenje i jednakost unutar organizacijskih procesa. Kroz svoju brigu za javnost, institucija može postići takve vrijednosti kao što su povjerenje i međusobno poštovanje među građanima, pružanje konteksta za socijalizaciju ili uživanje u zajedničkim iskustvima (Holden, 2006:18). Ova vrijednost, kako za druge javne sektore, tako je važna i za baštinski, jer baština uključuje brigu o nečemu u ime javnosti. Baštinske institucije mogu biti, ne samo repozitoriji predmeta ili mjesta iskustava ili instrumenti za stvaranje kulturnih značenja, već mogu same kreirati te vrijednosti. Nije postojanje muzeja ono što stvara ove vrijednosti; one su stvorene iz načina na koji se organizacije odnose prema publici kojoj su, kao javne ustanove, odgovorne. Institucionalna vrijednost najrjeđe je od svih vrsta baštinskih vrijednosti do sada bila predmet empirijskih vrednovanja. Teško ju je empirijski

mjeriti; jedan od načina bio bi, primjerice, kroz poboljšano povjerenje u javne ustanove (Clark, Maeer, 2008).

Holden u kasnijem radu (2006:31) ukazuje na problem nerazumijevanja različitih grupa dionika kada se radi o prepoznavanju vrijednosti baštine. Političari i tvorci javnih politika zainteresirani su uglavnom za instrumentalne učinke, baštinski stručnjaci su zainteresirani za intrinzične vrijednosti, dok je javnost uglavnom zainteresirana za intrinzične i instrumentalne vrijednosti. Naglašava da je u kulturnom sektoru bitno stvoriti ravnotežu između tri tipa vrijednosti, izbjegavajući naglašavanje jedne te pogotovo izbjegavajući opasnost stavljanja prevelikog naglaska na samo instrumentalnu upotrebu kulture.

Publikacija *More Than Worth It. The Social Significance of Museums* Muzejskog društva Nizozemske (NMA, 2011), baveći se društvenom vrijednošću muzeja, navodi da je u suvremenom društvu vrijednost muzeja jednaka njihovoj sposobnosti da istovremeno stvaraju različite oblike učinaka. Različite vrijednosti koje stvaraju muzeji za javnost NMA dijeli na pet kategorija:

- **Vrijednost zbirki** – one su temelj muzejskog postojanja i sadrže širok rang vrijednosti povezanih sa prikupljanjem, očuvanjem, upravljanjem i izlaganjem muzejskih predmeta.
- **Povezujuća vrijednost** – ovisi o sposobnosti muzeja da djeluje kao mreža ili medijator među različitim grupama unutar društva, pružajući platformu za komunikaciju i debate o različitim aktualnim temama i pitanjima i za ulazak u partnerstva s različitim dionicima.
- **Obrazovna vrijednost** – leži u sposobnosti muzeja da postane formalna ili neformalna okolina za učenje za širok rang pojedinaca.
- **Vrijednost iskustva** – odnosi se na sposobnost muzeja da pruža prilike za užitak, iskustvo i avanturu, da postane mjesto inspiracije, opuštanja, ali i akcije, stimulirajući ljude fizički i intelektualno.
- **Ekonomska vrijednost** – ovisi o doprinosu koji muzej može imati za ekonomiju mjesta: broj turista koje muzej privlači, broj poslova koje stvara direktno i indirektno, kapital koji predstavljaju volonteri, privlačenje novih ulaganja i sl.

4.1.2. Baština kao čimbenik izgradnje društvenog kapitala

Različite vrijednosti i učinci baštine na društvo često se objašnjavaju i iskazuju kroz pojam ojačavanja i izgradnje „društvenog kapitala“. Ovaj tip kapitala svojstven je društvenim odnosima i može se opisati kao važan nematerijalni resurs pojedinaca i društvenih grupa koji ima učinak na ekonomski rast, demokratske procese i kvalitetu života. Prema Svjetskoj banci (Grootaert i Van Bastelaer, 2001:4) „društveni kapital obuhvaća sve veze, vrijednosti, stavove i institucije, koji određuju interakcije među ljudima i pridonose društvenom i ekonomskom razvoju“. Unutar javnih politika društveni kapital se percipira kao učinkovito i ekonomično sredstvo društvene i ekonomske politike. Kao takav, bio je predmetom mnogih analiza međunarodnih organizacija kao što su Svjetska Banka ili OECD, unutar kojih su bile uključene i kultura i kulturna baština te njihov utjecaj na jačanje društvenog kapitala (Murzyn-Kupisz i Działek, 2013:36).

Pojam društvenog kapitala, kao sjedinjujućeg koncepta unutar multidisciplinarnog pogleda na funkcioniranje i razvoj društva, u najvećoj su mjeri obradili autori Robert Putnam i James Coleman (Murzyn-Kupisz i Działek, 2013:36). Prema Putnamu „društveni kapital odnosi se na karakteristike društvene organizacije kao što su mreže, norme i socijalno povjerenje koje omogućuje koordinaciju i suradnju za zajedničku dobrobit. Društveni kapital nas čini pametnijima, zdravijima, sigurnijima, bogatijima i omogućuje nam da bolje održavamo pravednu i stabilnu demokraciju“. Coleman se bavio ulogom društvenog kapitala kao onoga što „potičući suradnju među pojedincima, omogućava ostvarivanje ciljeva koji se inače ne bi mogli ostvariti ili bi se ostvarili uz veći trošak“. Prema njemu, moguće je razlikovati dva tipa društvenog kapitala. Prvi, koji uključuje snažne veze i osobno povjerenje naziva se „povezujući društveni kapital“ i karakterističan je za obiteljske, prijateljske i susjedske odnose. Drugi, koji se naziva „premošćujući društveni kapital“, karakteriziraju slabije osobne veze i društveno povjerenje te se odnosi na poznanike i članove skupine. Oba tipa se smatraju korisnima za društveno ekonomski razvoj i poboljšanje stupnja kvalitete života. Prvi tip omogućava integraciju zajednice i brigu za druge, a u kontekstu ekonomskog razvoja drugi tip se smatra vrednijim jer pridonosi stvaranju novih resursa i rastu kreativnosti, inovativnosti i poduzetničkog duha (Murzyn-Kupisz i Działek, 2013:36-37).

Društveni kapital posebno je povezan s pojmom povjerenja. Društva s visokim stupnjem povjerenja, koja su spontanija u socijalizaciji i ne uvjetuju je pripadanjem istoj podgrupi

stabilnih odnosa, lakše će razviti društveni kapital s obzirom da je to intrinzično njihovoj kulturi (Attanasi et al, 2012:230). Resursi društvenog kapitala ovise o dugoročnim procesima povijesnog razvoja. Razlikuju se od drugih tipova kapitala upravo po tome što su obično stvarani i prenošeni kroz kulturne mehanizme kao što su religija, tradicija ili povijesni običaji. Sustav zajedničkih vrijednosti i tradicija, kao i potreba za potvrđivanjem vlastitog lokalnog identiteta, snažni su elementi kohezije i razlozi za grupiranje i povjerenje među pojedincima (Attanasi et al, 2012:3).

Utjecaj koji baština može imati na društveni kapital proizlazi iz njezine sposobnosti da ujedini zajednicu ili da stvori društvene mreže. Zajednica koju karakterizira jak društveni kapital će imati jači osjećaj društvene ili osobne odgovornosti i pokazivat će tendencije poštivanja društvenih vrijednosti. Kao posljedica, društvena odgovornost će osigurati održivost baštinskih projekata i potaknuti smanjenje društvenih problema kao što su antisocijalno ponašanje i kriminalitet (CHCfE Consortium, 2015:72). Istraživanja o društvenom kapitalu poslužila su kao inspiracija za inicijativu *Better Together* koja je predložila nekoliko načina na koji se može izgraditi društveni kapital kroz aktivnosti povezane s kulturnom baštinom i baštinskim institucijama. One mogu uključivati aktivnosti poput „posjećivanja lokalnih tradicijskih festivala, prikupljanje usmenih priča od starijih stanovnika, posjećivanja i rasprava o povijesnim lokalitetima, sudjelovanja u volonterskim aktivnostima u lokalnim muzejima i knjižnicama ili učenja o nematerijalnim tradicijama mjesta kroz sudjelovanje na tečajevima i radionicama“ (Murzyn-Kupisz i Dzialek, 2013).

Istraživanje koje su proveli Attanasi et al. (2012) na tradicionalnom festivalu „La Notte della Taranta“ u južnoj Italiji, dokazalo je da kulturna događanja, kada se temelje na baštini mjesta, mogu doprinijeti povećanju povjerenja među sudionicima, osjećaju pripadanja i jačanju identiteta mjesta te s vremenom stvoriti, odnosno osnažiti, društveni kapital.

Murzyn-Kupisz i Dzialek (2013) bavili su se odnosom baštine i društvenog kapitala te su identificirali načine na koje kulturna baština može imati pozitivan učinak na razvoj društvenog kapitala:

- **Baštinska mjesta i institucije mogu djelovati kao središta zajednica, mjesta gdje se ljudi susreću i provode slobodno vrijeme, gdje dolazi do interakcija i diskusija.** Na takvim mjestima, primjerice prilikom posjete muzeja s obitelji ili sudjelovanja u

muzejskim aktivnostima, stvara se povjerenje i kreiraju se društvene mreže, produbljuju se odnosi između članova obitelji i prijatelja, pružaju se prilike za susret s drugim društvenim grupama, koje se u drugim prilikama ne bi susrele.

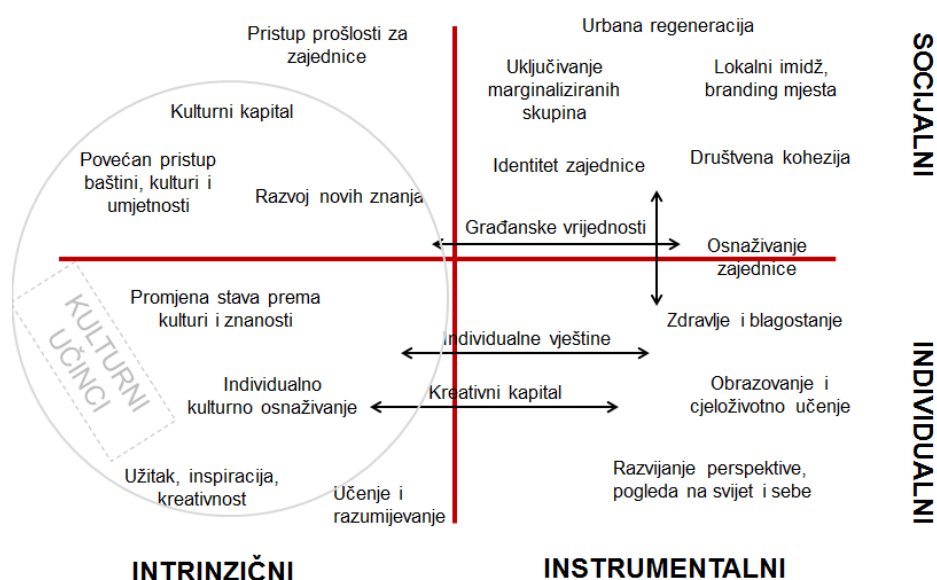
- **Baština je sastavni dio i izraz identiteta, ponosa, osjećaja mjesta i pripadanja.** Može biti poticaj organiziranju lokalnih proslava i festivala koji će potaknuti lokalnu uključenost, naglasiti osjećaj mjesta, definirati lokalni identitet, biti razlogom lokalnog ponosa i osjećaja povezanosti, povećavajući osjećaj pripadnosti među članovima zajednice.
- **Gusta mreža osobnih i profesionalnih veza prenosi se s generacije na generaciju te sama po sebi predstavlja nematerijalnu baštinu mjesta.**
- **Baština može igrati važnu ulogu u privlačenju novih stanovnika i olakšavanju njihove integracije u lokalnu zajednicu.** Novi stanovnici mogu veoma cijeniti lokalnu baštinu, ali nemaju znanja o društvenim mrežama. Stari stanovnici, unatoč početnom nepovjerenju, mogu nakon nekog vremena priznati da zbog „stranaca“ sada više cijene lokalnu baštinu i snažnije se s njom povezuju. Sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima od „stranca“ stvara „lokalnog stanovnika“.
- **Baštinska mjesta prenose simbolička značenja, promiču društvenu uključenost, toleranciju, poštivanje raznolikosti, uključujući potrebe i potencijal društvenih i etničkih grupa kojima prijeti društvena isključenost.** Društvena integracija može postati jedan od glavnih ciljeva baštinskih projekata jer se smatra prilikom za uključivanje marginaliziranih grupa koje iz različitih razloga (ekonomskih, društvenih, političkih) mogu biti isključene iz kulturne participacije i baštinske prezentacije. To može biti poseban eksplicitni cilj pojedinih baštinskih ustanova koje svjesno proširuju programe kako bi uključile aktivnosti koje potiču nove susrete, bilo općeg karaktera ili namijenjene posebnim grupama. Uključivanje posebnih lokalnih (regionalnih) tema i referenci u muzejske izložbe pomaže samoidentifikaciji posjetitelja s temom i potiče dijalog o tome što su vidjeli. Mnoge baštinske institucije su slabo povezane s lokalnom zajednicom, a njihovi redovni korisnici predstavljaju specifične ekonomski i društveno privilegirane grupe. U tom slučaju baštinski projekti mogu također biti društveno regresivni, produbljujući osjećaj isključenosti, naglašavajući razlike, viši status i dominaciju određenih grupa.
- **Baština može biti glavni cilj organiziranja zajedničkih aktivnosti i grupiranja unutar zajednice.** Broj organizacija trećeg sektora i njihovih aktivnosti smatraju se

jednim od glavnih indikatora društvenog razvoja. Istraživanja su pokazala da volontiranje na baštinskim aktivnostima omogućava razvoj novih vještina, poboljšava zdravlje i blagostanje te omogućuje sudjelovanje u javnom životu i životu lokalne zajednice što vodi jačoj integraciji i rastu društvenog kapitala. Takvi projekti daju priliku kreiranju novih veza, razvijaju međusobno razumijevanje i potiču razmjenu iskustava između starijih i mlađih generacija.

- **Baština može imati ključnu ulogu u urbanoj i ruralnoj regeneraciji koja može utjecati ne samo na fizičku revitalizaciju mjesta, već i na društvenu obnovu.**

4.2. Društveni učinci baštine

U širem smislu, mogli bismo definirati društvene učinke baštine kao sve potencijalne načine na koje baština može igrati ulogu u osobnom razvoju pojedinca ili društvenom razvoju zajednica. Landry et al. (1993), primjerice, definiraju društvene učinke kulturnih aktivnosti kao „one učinke koji idu dalje od predmeta i izvedbi i imaju stalni i direktni utjecaj na ljudske živote“ te napominju kako je u razmatranju učinaka baštine i baštinskih institucija ključno promišljati izvan okvira tradicionalne evaluacije specifičnih aktivnosti (u smislu broja posjetitelja i neposrednih efekata) te uzeti u obzir dugoročne učinke koje aktivnosti imaju na zajednice. Ti učinci mogu biti povezani s društvenim razvojem, osobnim razvojem i ekonomskim razvojem. Radi se o „dinamičnom konceptu koji podrazumijeva odnos uzroka i posljedice i može se mjeriti kratkoročno i dugoročno, kroz evaluaciju ishoda pojedine aktivnosti, bila ona inicijativa, skup inicijativa koje tvore politiku ili skup politika koje tvore strategiju“ (Landry et al. 1993). Pojam društvenih učinaka baštine odnosi se, dakle, na širok spektar željenih učinaka koje baštinski projekti mogu imati na, između ostaloga, poticanje osobnog rasta i razvoja pojedinaca, poticanje sudjelovanja i interesa za umjetnost i kulturu, poticanje društvene promjene, dobrobiti u područjima kao što su kvaliteta života, urbana regeneracija, promicanje zdravlja, izgradnja zajednica, prevencija kriminaliteta, itd. (Bollo, 2013).

Slika 2. Mapa društvenih učinaka baštine (prema Bollo, 2013:22)

Prikazana tablica sažima različite tipove društvenih učinaka kulture i baštine koje u svojim teorijskim i empirijskim radovima navode najznačajniji istraživači na ovom području (Matarasso, 1997; Throsby, 2001; De la Torre, 2002; Holden, 2004; Bollo, 2013). Većina autora društvene učinke dijele, s jedne strane, na „individualne učinke“, one koje baština ima na pojedince te, s druge strane, na „socijalne učinke“ koje baština i baštinske aktivnosti imaju na društvo u cjelini. Druga podjela odnosi se na to radi li se o „intrinzičnim učincima“ (kulturna iskustva svojstvena baštini, odnosno one dobrobiti koje proizlaze iz samog postojanja baštine) ili „instrumentalnim učincima“ (koji se odnose na korištenje baštine za postizanje nekih vanjskih ciljeva na područjima kao što su obrazovanje, zdravlje, društvena kohezija, urbana revitalizacija i dr.). Dok su neki učinci smješteni samo u jednoj kategoriji (primjerice, urbana regeneracija je instrumentalni učinak koji se odnosi na razvoj zajednice), postoje učinci koji se protežu kroz više kategorija (osnaživanje građanske vrijednosti jednako je važan učinak za razvoj pojedinaca kao i zajednica).

Pojedini autori smatraju „kulturne učinke“ posebnom kategorijom društvenih učinaka koji proizlaze iz povijesne, komemorativne, estetske, simboličke i obrazovne vrijednosti. Oni se specifično odnose na bit, misiju i viziju baštinskih institucija i njihovih ključnih funkcija (Bollo, 2013:23). Kulturni učinci, koji se u mnogočemu preklapaju s ostalim područjima društvenih učinaka te se protežu i na individualnom i na kolektivnom nivou, trebaju se shvatiti kao specifični rezultati baštinskih aktivnosti poput boljeg razumijevanja svijeta, prošlosti i različitih oblika kulture (Selwood, 2010), povećanja sudjelovanja javnosti u pojedinim aktivnostima, promjenom stava prema kulturi, baštini i znanost, rastu kulturnog i kreativnog kapitala i sl. (Bollo, 2013:23).

Najrecentniju klasifikaciju društvenih učinaka baštine donijela je studija izrađena u sklopu projekta *The Cultural Heritage Counts for Europe* (CHCfE Consortium, 2015) koju je naručila Europska komisija. Temeljeći se na UNESCO-voj *Hangzhou deklaraciji*, studija društvene učinke baštine klasificira na četiri potpodručja potencijalnih učinaka: ekonomski, društveni, ekološki i kulturni. Ovo je holistički pristup koji održivi razvoj smješta u sjecište ova četiri područja, pod pretpostavkom da do takvog razvoja dolazi kada se uzmu u obzir sva četiri područja i sve moguće poveznice između njih. Mnogi autori smatraju da su različiti učinci međusobno povezani, posebno ekonomski i društveni. S jedne strane, ekonomski rast donosi prosperitet područja na različitim razinama. S druge strane, društvena harmonija (kohezija zajednice, nepostojanje konflikata, tolerancija, itd.) preduvjet je za ekonomski razvoj. Tako se mogućnost baštine da učini područje jedinstvenim smatra prednošću i za

privlačenje turista i za dobrobit lokalne zajednice. Na sličan način, poboljšanje društvene klime također može značajno doprinijeti poboljšanju investicijske klime.

U studiji se, kao i ranije kod drugih autora, naglašava da postoje značajna preklapanja među kategorijama te da se većina potkategorija može smjestiti unutar više od jednog područja. Na primjer, obrazovanje spada i u kulturnu kategoriju (jer se vrijednosti baštine i znanje mogu prenositi kroz kulturu), društvenu (jer znanje o kulturnoj baštini može potaknuti osjećaj identiteta i pripadnosti), ali i ekonomsku (jer neka znanja i vještine, npr. tradicionalne tehnike mogu biti pokretači lokalnog razvoja) (CHCfE Consortium, 2015:57-58).

Pojedini autori smatraju da je potrebno razlikovati kratkoročne od dugoročnih učinaka te da je potrebno također uzeti u obzir tzv. „združene učinke“ koji dolaze dugoročno kroz kumulativni efekt kratkoročnih učinaka (Scott, 2006:55; Bollo: 2013). Na primjer, jedan od učinaka posjete izložbe na pojedinca je pristup jedinstvenom tipu učenja što dugoročno može rezultirati razvojem znanja. Na sličan način, muzejsko iskustvo pruža neposredan pristup prošlosti što dugoročno može doprinijeti razvoju kulture, identiteta i ponosa zajednice. Mogućnost dijeljenja iskustva s drugima u muzeju može doprinijeti poboljšanom razumijevanju i društvenoj koheziji, dok izlaganje novom i neobičnom može pružiti zajednici bolje razumijevanje zajedničkog svijeta.

Također, ono što većina autora naglašava je da bilo koja klasifikacija društvenih učinaka služi samo u konceptualno-teorijske svrhe te se prilikom izrada planova evaluacije baštinskih aktivnosti i projekata može koristiti samo kao početna točka. Nakon toga, potrebno ih je prilagoditi i revidirati za svaki pojedini projekt, odnosno kontekst.

U sljedećim potpoglavljima prikazani su najvažniji društveni učinci baštine podijeljeni u dvije glavne kategorije: učinci baštine na osobni razvoj pojedinca te učinci baštine na razvoj zajednice. Ekonomski i ekološki učinci baštine opisani su u posebnom potpoglavlju pod naslovom Povezani učinci. Već je spomenuto da nekolicina autora ekonomske i ekološke učinke svrstava u društvene učinke baštine i njihovo uzimanje u obzir definitivno je važno za dobivanje cjelokupne slike o doprinosu baštine za društvo. Međutim, s obzirom da ova dva tipa učinaka imaju različitu povijest i metodologije istraživanja od drugih i s obzirom da ih većina autora ne svrstava u „društvene učinke“, u ovom radu će također biti tretirani kao

zasebni tipovi učinaka, koji se neće istraživati u empirijskom dijelu rada, te će se ovdje ukratko opisati njihove karakteristike, dosadašnja istraživanja i metodologije vrednovanja.

4.2.1. Učinci na osobni razvoj

Najviše se istraživanja provelo i najsnažniji dokazi o pozitivnim društvenim učincima baštine do sada su nađeni unutar područja osobnog razvoja pojedinaca. Tu spadaju različiti pozitivni utjecaji koje baština može imati na stjecanje novih znanja, vještina i interesa te opću kvalitetu života kroz užitek i zabavu, razvoj kreativnosti te poboljšanje samopoštovanja i samopouzdanja.

Izvještaj pod naslovom *Impact Evaluation of Museums, Archives and Libraries: Available Evidence Project*, objavljen 2002. godine (Wavell et al., 2002), sakupio je podatke dotadašnjih istraživanja provedenih na temu učinaka baštinskih institucija u Velikoj Britaniji. Dio izvještaja koje se odnosi na društvene učinke identificira osobni razvoj kao najvažnije područje zbog neposrednih ishoda koje je jednostavno identificirati i koji su manje problematični u smislu utvrđivanja uzročno-posljedične veze. Dobrobiti sudjelovanja u aktivnostima baštinskih institucija su, prema ovom izvještaju, sljedeće (Wavell et al. 2002:79):

- Poboljšano znanje i razumijevanje
- Uživane i osobno zadovoljstvo
- Stjecanje novih vještina
- Isprobavanje novih iskustava
- Povećano samopouzdanje
- Promijenjeni stavovi
- Razvoj kreativnosti, kulturne svijesti, komunikativnosti i pamćenja
- Pružanje potpore za obrazovne tečajeve, traženje posla i vještine potrebne na radnom mjestu

Ipak, značajno je da ovaj izvještaj naglašava kako „većina rezultata istraživanja ukazuje na potencijalna područja učinaka, umjesto dokazivanja stvarnih učinaka“ (Wavell et al. 2002:34). Na mnogim mjestima unutar ovog opsežnog izvještaja može se pronaći mišljenje o nedostatku

sustavno prikupljenih opipljivih podataka. Autori smatraju da ne postoji način utvrđivanja kvalitete metoda prikupljanja podataka, kvalitete korištenih indikatora, kao ni opsega učinaka u vidu, na primjer, postotaka posjetitelja. Većina autora se slaže da je ovo nedostatak svih dosadašnjih istraživanja na području društvenih učinaka baštine. Općenito možemo reći da mnoga istraživanja spominju pozitivne rezultate bez davanja podataka i snažnih dokaza te su izvještaji uglavnom bazirani na vrlo općenitim rezultatima koji ne omogućavaju donošenje čvrstih zaključaka.

Razvoj znanja, vještina i interesa

Obrazovanje se obično široko definira kao učenje i stjecanje znanja i vještina koje, u konačnici, rezultiraju jačanjem društvenih kompetencija. Ono može biti formalno ili neformalno te je potencijalno usmjereno na sve dobne i društvene grupe.

Smatra se da upoznavanje baštine kroz različite aktivnosti, ne samo da izgrađuje znanja, svijest i razumijevanje o tom području, već i širi horizonte i doprinosi razvoju različitih drugih vještina, od pismenosti do kreativnosti te doprinosi sposobnosti promišljanja i razumijevanja svijeta. Učinkovito učenje dovodi kod pojedinca do razvoja i promjene te do znatiželje i želje da se nauči još više (Selwood, 2010:12).

Osim stjecanja znanja o baštini i s njom povezanih vještina, obrazovni programi bazirani na baštini sve više stavljaju naglasak na postizanje drugih instrumentalnih ciljeva poput razvoja samopoštovanja, većeg poštivanja drugih kultura, razvoja mašte i kreativnosti, znatiželje te različitih individualnih kapaciteta i vještina. Prema Murzyn-Kupisz i Dzialek (2013), baština, odnosno predmeti, mjesta i poveznice s prošlošću, nisu same po sebi objekti znanja, već djeluju i kao instrumenti za objašnjavanje suvremenosti i njezinih povijesnih uvjeta, kao sredstvo započinjanja međugeneracijskog dijaloga, izgradnje sposobnosti za timski rad, inspiriranje znatiželje, mašte i kreativnosti, poticanja interesa za različite društveno-ekonomske fenomene, stvaranja tolerantnih stavova i otvaranja prema učenju o različitim kulturama i običajima.

Ovakav tip neformalnog učenja, kakav omogućava bavljenje baštinom, posebno je važan kod mladih ljudi u smislu razvoja njihovih osobnosti, pogleda na svijet i sebe, identiteta i društvene svijesti.

Pojedini autori također navode da baština može privući ljude koji su zbog različitih razloga prekinuli obrazovanje i žele nastaviti stjecati znanja i vještine čime postaje važan dio procesa cjeloživotnog učenja (Mataraso, 1997). Baština također, može igrati važnu ulogu u kontinuiranom razvoju društvenog kapitala starijih ljudi (CHCfE Consortium, 2015:147).

Istraživanja koja su se do sada bavila evaluacijom obrazovnih učinaka baštine, uglavnom su proučavala učinke muzeja i njihovih programa na posjetitelje. Takvih istraživanja je, za razliku od istraživanja ostalih tipova učinaka, provedeno dosta, međutim zaključak velike većine njih bila je nemogućnost stvaranja čvrstih empirijskih dokaza o utjecaju interpretacije baštine na obrazovanje zbog nedostatka tvrdih indikatora i općeprihvaćene metodologije mjerenja i evaluacije (Matarasso, 1997; Bollo, 2013) te se, unatoč prikupljenim podacima, i uz nekoliko izuzetaka, uglavnom zaustavljaju na deklarativnoj razini. Primjerice, Kelly (2006:9) navodi da muzeji „imaju mogućnost preispitivati, utjecati te često i promijeniti način na koji posjetitelji razmišljaju o određenim temama, inspirirajući ih da budu informiraniji građani te da djeluju unutar globaliziranog svijeta“.

Obrazovna vrijednost baštine u Velikoj Britaniji najdetaljnije je analizirana u izvještajima o projektima koje je financirao Heritage Lottery Fund (Clark i Maeer, 2008). Metodologija istraživanja uključivala je analizu literature, kvalitativne dubinske intervju te posjete projektnim aktivnostima. Rezultati su pokazali da su istraživani projekti imali snažan učinak na povećanje znanja, svijesti o baštini te osobnog zadovoljstva i užitka. Sudionici projekta stekli su i unaprijedili različite vještine, ovisno o tipu projekta u kojem su sudjelovali, npr. istraživačke vještine, komunikacije vještine, socijalne vještine, samopouzdanje (kroz grupni rad, slušanje, prezentiranje, intervjuiranje, promatranje). Značajno je i da su sudionici brojnih projekata izjavili da su zainteresiranu dalje usavršavati svoje vještine, upisati tečajeve ili tražiti zaposlenje unutar nekog područja kao direktan rezultat sudjelovanja u baštinskom projektu (Clark i Maeer, 2008:50-52).

Obrazovni učinci na djecu i adolescente u kontekstu baštine također su najviše istraživani u Velikoj Britaniji. Godine 2005. Heritage Lottery Fund objavio je istraživanje pod nazivom *The Impact of HLF Funding for Curriculum-Linked Learning for 5-19 Year Old* (Wilson et al., 2005) koji je imao za cilj otkriti povezanost između projekata koje je fond financirao i učenja unutar naznačene dobne skupine. Istraživanje je trajalo dvanaest mjeseci i uključivalo je pedeset projekata. Rezultati su pokazali da je povezanost relativno niska i određena širokim

nizom faktora. Poseban fokus je stavljen na promjenu stavova, ponašanja i samopouzdanja, kao i na poboljšanje vještina učenika. Ključni zaključci su da su učenici uživali u iskustvu posjećivanja baštinskih lokaliteta te su nastavnici izvijestili o poboljšanjima u stavovima, ponašanjima i samopouzdanju. Nastavnici su također izvijestili o poboljšanjima u međukurikularnim vještinama učenika kao što su pismenost, promatranje, vještine razmišljanja, timskog rada i motoričke vještine. „Međutim, bilo je teško povezati sudjelovanje u aktivnostima baštinske edukacije s poboljšanjima u znanjima učenika povezanih s kurikularnim znanjem, iako su ona bila najnaglašenija na području povijesti.“ (Wilson et al., 2007:44-45).

Poseban značaj obrazovnih aktivnosti baštinskih institucija očituje se u radu s društveno ugroženim skupinama. Evaluacija programa *In Touch* Muzeja Manchestera i Imperijalnog ratnog muzeja provedenog u suradnji s Trafford College-om pokazala je da je taj program bio uspješan u uključivanju pojedinaca koji su društveno, ekonomski ili kulturno isključeni. Program je omogućio pojedincima da se uključe u rad muzeja i nauče raditi kao volonteri što je poboljšalo njihovo samopouzdanje, razvilo pismenost i druge vještine te im pomoglo da se ponovno povežu s društvom (HLF, 2015:14).

Kvaliteta života, zdravlje i blagostanje

Povećanje kvalitete života je jedan od učinaka koji se u literaturi često spominje vezano uz baštinu, a koji se preklapa sa više kategorija individualnih i grupnih učinaka. Primjerice, već spomenuto neformalno obrazovanje povezano s baštinom, prema Matarassu, „bilo svjesno ili ne, s namjerom ili bez, uvijek je povezano s inspiracijom, ispunjenjem te osobnim zadovoljstvom“ (Matarasso, 1997). Ova kategorija se također preklapa s učincima baštine na jačanje lokalnih zajednica s obzirom da je kvaliteta života, u smislu uživanja i fizičkog i psihičkog zdravlja, važan element osobnog blagostanja, ali dugoročno i element razvoja i osnaživanja zajednica.

Sam pojam kvalitete života koristi se za opisivanje različitih oblika individualnog i društvenog blagostanja, no njegova znanstvena konceptualizacija je dosta problematična s obzirom da ga svaka disciplina opisuje drukčije. Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, kvaliteta života je individualna percepcija nečije pozicije u životu unutar konteksta kulture i

vrijednosnog sustava u kojima pojedinac živi i u odnosu na njegove ciljeve, očekivanja, standarde i brige. To je široko obuhvatni pojam koji se na kompleksan način odnosi na fizičko zdravlje pojedinca, psihološko stanje, stupanj neovisnosti, društvene odnose te odnos pojedinca prema istaknutim karakteristikama njegove okoline (prema Ilišin, 2006). Smatra se da kulturna participacija i kreativno provođenje vremena značajno utječu na povećanje kvalitete života pojedinca pri čemu baština i s njom povezane aktivnosti mogu imati važnu ulogu. Na primjer, povijesni gradovi mogu biti atraktivniji za život te se smatra da su na taj način vrijedan element u izgradnji psihološke stabilnosti stanovnika.

Istraživanja rađena u sklopu evaluacije učinaka projekata financiranih od strane Heritage Lottery Funda u Velikoj Britaniji ukazala su na to da baština najviše može doprinijeti individualnom osjećaju blagostanja kroz učinke na samopoštovanje pojedinaca te na poboljšanje međuljudskih odnosa (Clark i Maeer, 2008:5).

Daniel Fujiwara u dva je svoja istraživanja koristio standardne kvantitativne metode za procjenjivanje učinaka posjećivanja baštinskih mjesta na osobno blagostanje. Godine 2013. u sklopu projekta *Happy Museum* procjenjivao je utjecaj posjeta muzeja i sudjelovanja u muzejskim aktivnostima na osobnu sreću i zadovoljstvo te je, koristeći veliki nacionalni uzorak, monetarno procijenio vrijednost muzeja za kvalitetu života na preko 3 tisuće funti godišnje (Fujiwara, 2013). Godine 2014. u istraživanju za organizaciju Historic England dokazao je da posjećivanje baštinskih mjesta ima značajan pozitivan učinak na zadovoljstvo životom. U sklopu istraživanja, učinak osam različitih baštinskih lokaliteta procjenjivao je upotrebom regresijske analize nakon što su određene glavne odrednice osobnog blagostanja. Svih osam mjesta imalo je pozitivan učinak na zadovoljstvo životom s tim da su povijesni gradovi i građevine imale najveći učinak (Fujiwara et al., 2014).

4.2.2. Učinci na razvoj zajednica

Za razliku od općeg konsenzusa o tome kako baština, kroz obrazovne učinke i učinke na kvalitetu života, može imati utjecaj na pojedince, puno je manje slaganja o tome na koji način može doprinijeti razvoju na razini čitavih zajednica (Clark i Maeer, 2008; HLF, 2015). Očito je da baština značajno doprinosi zadovoljavanju kulturnih i obrazovnih potreba lokalne

zajednice, no, kako je ranije prikazano, mnogi autori smatraju da ona može pomoći i u postizanju mnogih drugih razvojnih ciljeva. Međutim, još uvijek nije razjašnjeno kako dolazi do tih učinaka niti postoje bilo kakvi čvrsti empirijski podaci koji bi te učinke dokazali. Istraživanja koja postoje, uglavnom spominju sljedeće vrste kolektivnih dobrobiti koje proizlaze iz sudjelovanja u baštinskim aktivnostima (HLF, 2015):

- Veća interakcija između ljudi koja vodi do razvoja mreža i odnosa, dakle jačanja društvenog kapitala
- Povećani stupanj svijesti i razumijevanja među pojedinim grupama, s pozitivnim učinkom na društvenu koheziju
- Dublji osjećaj kolektivnog ponosa, identiteta i pripadnosti, povezan s osjećajem mjesta

Društvena kohezija i uključenost

Europska komisija definirala je društvenu koheziju kao „skup zajedničkih normi i vrijednosti društva koje uzimaju u obzir raznolikost porijekla ljudi te pomažu osigurati da oni s drukčijim porijeklom imaju slične životne mogućnosti“ (CHCfE Consortium, 2015:168). Društvena kohezija jedan je od očekivanih rezultata društvenog razvoja. Podrazumijeva, dakle, sposobnost nekog društva da, kroz izgradnju zajedničkih vrijednosti i osjećaja pripadnosti, osigura dobrobit svim svojim članovima, da smanji nejednakosti na najmanju moguću mjeru te da izbjegne bilo kakve podjele. Razvoj paradigme društvene kohezije posljedica je neoliberalnog ekonomskog razvoja koji je doveo do čitavog niza društvenih i političkih problema, poput porasta siromaštva, pogoršavanja zdravlja stanovništva, gubitka povjerenja u javne institucije i slično. Danas je društvena kohezija jedan od prioriteta velikog broja nacionalnih politika te se sagledava kao veza između ekonomskog rekonstruiranja, društvenih promjena i političke akcije (Jenson, 2002).

U kontekstu društvenih učinaka baštine, pojam društvene uključenosti je vrlo široka kategorija koja se može koristiti kako bi se izrazili različiti načini na koje se baština može koristiti na društveno progresivan način u izgradnji zajednica (Pendlebury et al. 2004:21 prema CHCfE Consortium, 2015:73). Jedan od tih načina je povećanje pristupa postojećoj baštini, uključujući fizičku, financijsku i intelektualnu dostupnost što može igrati važnu ulogu u povezivanju pojedinaca sa zajednicom kroz prenošenje društvenih vrijednosti i ideja. Autori također smatraju da bi proširivanje i demokratizacija pojma baštine mogli utjecati na

poboljšanje društvene participacije općenito, a poticanje volontiranja i uključivanja članova zajednice u baštinske projekte stvaranju aktivnije zajednice i razvijanju građanskih kompetencija.

Matarasso (1997) je u svom djelu *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in Arts Programmes* prvi ustvrdio da kulturne aktivnosti imaju moć promicanja zajedništva i stvaranja čvršćih veza među ljudima i mjestima u kojima žive. Omogućuju stvaranje novih mreža i međusobno približavaju ljude različitog porijekla koji mogu naučiti više o mjestu u kojem žive te tako stvoriti zajedničku točku interesa. Štoviše, sudjelovanje u baštinskim projektima može rezultirati osjećajem vlasništva i povećanim osjećajem građanskog ponosa. Baštinski projekti također mogu pridonijeti poboljšanju samopoštovanja zajednice što onda rezultira povećanjem društvenog kapitala.

Jenson (2002) također navodi da kultura ima važnu ulogu u jačanju društvene kohezije, građanske participacije, demokratizacije i reduciranju socijalne isključenosti zbog svoje sposobnosti poticanja sudjelovanja i stvaranja društvenih mreža unutar zajednice. Nadalje, autorica smatra da kultura i baština mogu djelovati kao agenti društvenih promjena u zajednici i direktno utjecati na kvalitetu života.

Druga područja učinaka koja su istraživana povezano s utjecajem baštine na zajednice su: borba protiv nezaposlenosti, uključivanje novih stanovnika u život zajednice, podržavanje međugeneracijske integracije, razumijevanje i prihvaćanje društvene raznolikosti, pojačavanje osobne interakcije unutar zajednice i formiranje zajednica.

Clark i Maeer (2008) su saželi rezultate istraživanja koji pokazuju da baštinski projekti mogu pridonijeti razumijevanju, toleranciji i poštovanju među generacijama i između različitih zajednica, potaknuti aktivno građanstvo te potaknuti ponos i interes za baštinu kod zajednica koje su tradicionalno bile marginalizirane.

Još jedan aspekt kojim baštinski projekti utječu na rast društvenog kapitala i razvoj društvene uključenosti je volontiranje. Jedno od istraživanja na temu društvenih učinaka volontiranja u baštinskim projektima naručio je Heritage Lottery Fund (BOP Consulting, 2011). Gotovo svi njihovi projekti uključuju volontere koji imaju ključnu ulogu u menadžmentu, dizajnu i vođenju projekata. Iako rezultati istraživanja ne mogu biti povezani isključivo s ulogom baštine već se odnose na sam čin volontiranja, istraživanje je dokazalo da volontiranje u HLF

projektima može doprinijeti razvoju društvenog kapitala na tri razine: povećavajući osobne interakcije, međugeneracijske kontakte i osjećaj pripadanja. Volontersko sudjelovanje u takvim projektima može stimulirati osobno samopouzdanje, ojačati veze unutar zajednice i pojačati osjećaj blagostanja pojedinaca. Baštinski projekti mogu tako kreirati inkluzivnu okolinu za poticanje rasprave i komunikacije među različitim pojedincima i zajednicama. Istraživanja također navode među dobrobitima volontiranja u baštinskim aktivnostima stjecanje novih prijatelja, rast međugeneracijskih kontakata i povećan osjećaj zajedništva i pripadanja (Clark i Maeer, 2008; HLF, 2015).

Selwood (2010) je istraživala učinke muzeja na zajednice te zaključuje da se jedan od najznačajnijih doprinosa muzeja u razvoju aktivnog građanstva nalazi u pružanju konteksta za izgradnju osjećaja identiteta i na taj način izgradnju većeg samopoštovanja marginaliziranih zajednica. Daje primjer izložbe *Belonging: Voices of London's Refugees* (2006-07) koja je istraživala živote izbjeglica u Londonu i njihov doprinos gradu kroz usmene priče, osobne fotografije, predmete, umjetnost i filmove. Cilj je bio omogućiti prikazivanje osobnih narativa i perspektiva te na taj način reflektirati kompleksnost i raznolikost iskustava. Evaluacija izložbe pokazala je značajne učinke i na sudionike, koji su smatrali da je javno prikazivanje njihovih priča simbol njihovog prihvaćanja u britansko društvo, i na posjetitelje izložbe kod kojih je dovelo do povećanja svijesti i empatije (Selwood, 2010:40).

Iako je praksa korištenja baštine za poboljšanje dijaloga u društvu tek nedavna, postoje i drugi primjeri korištenja baštine u svrhu poticanja međukulturalnog razumijevanja poput studije *Museums as places for intercultural dialogue: selected practices from Europe* (Bodo et al., 2009) koja sadrži 30 studija slučaja iz četiri europske zemlje koje opisuju rad muzeja s manjinama i emigrantskim zajednicama. Studija opisuje muzejske programe usmjerene prema boljoj integraciji imigrantskih zajednica kroz upoznavanje povijesti i kulture svojih novih zemalja, ali i programe u kojima su imigrantske zajednice koristile baštinske resurse kako bi naučile domaće zajednice nešto o svojoj kulturi. Istraživanje je pokazalo da su najuspješniji upravo programi koji se temelje na dinamičkom shvaćanju baštine unutar koje se značenja mogu mijenjati i rekonstruirati i koji potiču aktivni dvosmjerni dijalog unutar kojega su obje strane jednako važni sudionici.

Društveni učinci baštine na području izgradnje zajednica u svim spomenutim studijama najčešće su istraživana korištenjem kvalitativnih metoda, fokusiranjem na studije slučaja,

analizu narativa i intervjuje koji su ispitivali osjećaje i iskustva stanovnika i sudionika baštinskih projekata. Kvalitativnim analizama bilo je moguće skupiti relevantne subjektivne informacije. Ipak, takva istraživanja nije moguće provesti na većim područjima i uglavnom se ne mogu generalizirati.

Lokalni imidž, identitet i osjećaj mjesta

Baština oduvijek ima simboličku vrijednost, predstavlja kolektivnu memoriju gradova, regija i zemalja te je važan dio kreiranja nacionalnih, regionalnih i lokalnih identiteta. Kroz aktivnosti povezane s baštinom stvaraju se narativi, priče o mjestu. Povijesna mjesta s dobro održavanim baštinskim resursima pružaju razlikovni identitet i imidž te imaju važnu ulogu u ojačavanju osjećaja lokalnog ponosa i osjećaja mjesta. Građani koji su ponosni na svoju lokalnu baštinu, snažno se identificiraju sa svojim mjestom što dovodi do izgradnje i jačanja kolektivnog osjećaja pripadnosti i zajedništva. Baština također doprinosi pozitivnom stavu o nekom području te vanjskom imidžu kao jedinstveni razlikovni faktor gradova i regija koji privlači turiste, ulagače, kvalitetnu radnu snagu i nove stanovnike.

Istraživanje provedeno u Poljskoj o učinku revitalizacije povijesnih mjesta na lokalni razvoj potvrdilo je značenje baštine u kreiranju estetskih i simboličkih vrijednosti mjesta te, u konačnici, njihove atraktivnosti za posjetitelje. Autori su otkrili da lokalni stanovnici smatraju prednošću mogućnost života u blizini dobro održavanih palača ili u gradu poznatom po obnovljenoj baštini. Istodobno, baština privlači nove stanovnike koji cijene ljepotu krajolika. U istraživanim gradovima, obnova najpoznatijih povijesnih spomenika također je doprinijela njihovom prepoznavanju kao glavnih simbola i markera identiteta određenog mjesta i kod lokalnih stanovnika i kod turista (Murzyn-Kupisz i Dzialek, 2013).

Izvještaj o društvenim učincima baštinskih projekata financiranih iz Heritage Lottery Funda u Velikoj Britaniji (Clark, Maeer, 2008) navodi da su projekti doveli do povećanja svijesti o vlastitom identitetu među stanovnicima. Tri četvrtine lokalnih stanovnika smatra da ulaganje u povijesne građevine čini lokalna područja atraktivnijima i daje im identitet, a 60% građana smatra da ih to čini boljim mjestima za život. U istoj studiji također je dokazano da baštinski projekti stvaraju snažnije veze među ljudima i mjestima u kojima žive.

Postojanje veze između graditeljske baštine, osjećaja mjesta i društvenog kapitala također je potvrđeno istraživanjem provedenim 2009. godine u Velikoj Britaniji na dvije dobne skupine: odraslima (pomoću telefonske ankete) i adolescentima (kroz upitnike distribuirane po školama). Svi ispitanici su se složili da graditeljska baština ima važan utjecaj na osjećaj mjesta (Bradley et al. 2009:12). Autori su postavili drugu hipotezu da osjećaj lokalnog ponosa i identifikacije s mjestom dovodi do povećanja društvenog kapitala kroz različite oblike lokalne uključenosti i manje mogućnosti raseljavanja stanovništva. Međutim, hipoteza o postojanju poveznice između povijesnih građevina i društvenog kapitala je slabije dokazana. Autori zaključuju da je odnos između baštine i društvenog kapitala indirektan te nastaje kroz ojačani osjećaj mjesta, potaknut postojanjem povijesnih građevina. Povijesne građevine mogu potaknuti interakciju ljudi na tri načina: pružanjem konteksta za razmjenu znanja o baštini, aktivnim uključivanjem u aktivnosti povezane s baštinom i kreiranjem okoliša u kojem se mogu provoditi aktivnosti slobodnog vremena koje nisu povezane s baštinom. To znači da baština ne samo da ojačava osjećaj mjesta već pruža i društveni kontekst u kojem dolazi do interakcije i međusobnog upoznavanja ljudi (Bradley et al, 2009).

Istraživanje koje je objavio National Heritage Board of Poland 2013. godine provedeno je na reprezentativnom uzorku i podržano kvalitativnim istraživanjem provedenim metodom fokus grupa. Također je dokazalo da je baština faktor izgradnje kolektivnog identiteta. Na pitanje koja je najveća vrijednost spomenika, 62% ispitanika spomenulo je činjenicu da su spomenici svjedočanstvo zajedničke povijesti. Autori zaključuju da kulturna baština nudi „mogućnost prijenosa normi, vrijednosti i modela ponašanja“ te da „ponos na vlastitu državu postaje briga o njezinoj budućnosti, a zanimanje za lokalnu baštinu pojačava potrebu za poduzimanjem akcija koje će osigurati njezino očuvanje te u isto vrijeme stvara vjerovanje u vlastite sposobnosti da se utječe na okruženje. Sudjelovanje u promociji baštine potiče pojedince da nauče kako se uključiti u građanske akcije što se, s druge strane, pretvara u stupanj društvene participacije (CHCfE Consortium, 2015:152).

Unutar ove vrste istraživanja provedeno je i jedno od malobrojnih istraživanja učinaka baštine na mlade. Studija English Heritagea (2010) ispitala je kako mladi iz različitih sredina reagiraju na graditeljsku baštinu i stupanj važnosti koji pridaju povijesnim građevinama, spomenicima i mjestima. Istraživanje je dovelo do sljedećih najvažnijih zaključaka:

- Graditeljska baština ima utjecaj na izgradnju osjećaja mjesta adolescenata, s tim da je veće zanimanje za lokalno područje povezano s jačim osjećajem mjesta

- Zadovoljstvo mjestom življenja veće je kod onih adolescenata koji žive u području s više povijesnih građevina
- Među građevinama koje su adolescenti naveli kao važne i koje ih čine ponosnima na svoje mjesto, većim dijelom se nalaze povijesne građevine
- Povijesne građevine i njihovu važnost adolescenti uglavnom povezuju s osobnim korištenjem ili osobnim sjećanjima povezanim s konkretnom građevinom
- Ostali razlozi koje su navodili za odabir pojedinih građevina kao osobito važnih su njihova povijesnost, atraktivnost, arhitektonska posebnost i/ili važnost koju imaju za zajednicu (npr. religiozne svrhe)

4.2.3. Povezani učinci

Ekonomski učinci baštine i njihovo vrednovanje

Područje evaluacije ekonomskih učinaka baštine je područje s najdužom tradicijom. Prva istraživanja na ovu temu datiraju još iz 1980-ih godina. No, u prošlosti, ekonomska funkcija baštine dugo je bila smatrana sporednom, sekundarnom i često jedva toleriranom upotrebom spomenika i lokaliteta koji su inicijalno identificirani, očuvani i interpretirani iz sasvim drugih razloga. Većina postojećih artefakata, kolekcija, građevina i lokaliteta i dalje bi postojala, ispunjavala većinu svojih sadašnjih funkcija i zadržala većinu istih vrijednosti za suvremeno društvo čak i kada bi se dokazalo da ne posjeduju nikakvu intrinzičnu ekonomsku vrijednost i nimalo ne pridonosi ekonomskoj dobrobiti. Također, prema nekim shvaćanjima pokušaji vezivanja ekonomske vrijednosti baštini bili su smatrani neprihvatljivima, a termini koji se za to koriste kao što su resurs, proizvod, cijena ili konzumacija gledali su se kao oblik negativne komercijalizacije kulture. No, danas se smatra da baštinu možemo smatrati ekonomskim fenomenom i dijelom šireg ekonomskog sustava iz dva razloga. Prvo, baština košta, odnosno održavanje i očuvanje sve veće liste zaštićenih spomenika i područja predstavlja velike i rastuće financijske obaveze za vlasnike, korisnike ili društvo u cjelini. Drugo, baština privređuje i njezina ekonomska vrijednost može se koristiti za povrat profita, stvaranje prihoda i novih poslova na lokalnom, regionalnom ili čak nacionalnom nivou (Graham et al., 2000). Procjena vrijednosti baštine u monetarnim terminima također je politički važna jer legitimizira potrošnju na obnovu i očuvanje baštine. S obzirom na manjak resursa, u

pojedinin slučajevima ponekad se rade ekonomska istraživanja kako bi se odgovorilo na pitanja o efikasnosti i prioritetima što može objasniti relativno veliki broj istraživanja iz ovog područja posljednjih godina.

Mnogi su načini na koji kulturna baština može doprinijeti ekonomskom razvoju područja. Jedan od najznačajnijih je kulturni turizam iako mnogi autori navode da su iskustva u brojnim slučajevima pokazala ograničene učinke u smislu ekonomskih prihoda te brojne negativne posljedice na kulturnu baštinu i lokalnu sredinu (Grefe, 2009). Pri upravljanju kulturnim turizmom treba imati na umu da samo ono što pridonosi i kvaliteti života lokalnih stanovnika može rezultirati kvalitetnim kulturno-turističkim proizvodom, dakle uvijek je potrebno ekonomske učinke kombinirati s ostalim društvenim učincima (Landry, et al., 1996). Drugi aspekt je doprinos koji nematerijalna baština (lokalne vještine i *know how*) ima u kreativnim industrijama i ekonomiji znanja. Taj je doprinos puno teže procijeniti jer su njegovi učinci sporiji i manje je direktan. Treće je baština kao samostalan ekonomski sektor koji koristi resurse, generira radnja mjesta, podupire male tvrtke te ostvaruje direktne i indirektne prihode.

Pogled na baštinu koji promovira već spomenuta *Faro konvencija* (Vijeće Europe, 2005), a koji ide dalje od pojedinačnih spomenika i obuhvaća cijeli kontekst u kojima oni postoje, donio je i širi pristup evaluaciji ekonomskih učinaka baštine koja na širi način uzima u obzir različite tipove indirektnih i induciranih učinaka na zajednicu. Različiti oblici interpretacije baštine doprinose lokalnoj ekonomiji kroz različite vrste ekonomskih učinaka: otvaranje radnih mjesta, potražnja za robom i uslugama, multiplikativni učinci na lokalnu ekonomiju (prihodi i prodaja, atraktivnost za turiste i investitore, brendiranje mjesta, utjecaj na tržište nekretnina i urbana regeneracija). Kulturni kapital privlači ulaganja i nova partnerstva koja mogu, u konačnici, poboljšati kapacitete lokalnih zajednica. Primjerice, uloga muzeja u urbanoj regeneraciji kroz izgradnju novih građevina (npr. Muzej Guggenheim u Bilbao) ili prenamjeni postojećih građevina (Tate Modern u Londonu) donijela je tim gradovima turističku promociju i imidž kulturnih destinacija.

Dva najčešća pristupa vrednovanju ekonomskih učinaka baštinskih projekata su pristup temeljen na mjerenju potrošnje i evaluacijski pristup. Prvi se fokusira uglavnom na financijske aspekte pokušavajući izmjeriti direktne i multiplikativne učinke proizašle iz potrošnje posjetitelja. Evaluacijski pristup ima za cilj mjeriti šire učinke koji za lokalnu

zajednicu imaju kultura i umjetnost i „prevesti“ ih u monetarnu vrijednost. Najčešće upotrebljavane metodologije u baštinskom sektoru su (Throsby, 2001; Bollo, 2013):

- **Analiza ekonomskih učinaka** – Bazira se na ideji da baština privlači posjetitelje i turiste koji dolaze iz drugih mjesta te troše na ulaznice, smještaj, prijevoz, kupovinu. Baštinske institucije također nabavljaju robu i usluge od lokalnih dobavljača što sve stvara multiplikativni efekt na lokalnu ekonomiju. U ovom je pristupu dakle ključno odrediti koncept „lokalnog“ područja kako bi se uzeli u obzir posjetitelji, aktivnosti, usluge i promet koji donosi dobit području. Što se tiče korisnika baštine, ova je metodologija neadekvatna za istraživanje potrošnje lokalnih posjetitelja. Koncept multiplikatora je ključna komponenta analize ekonomskih učinaka s obzirom da direktna potrošnja stimulira ekonomsku aktivnost i stvara dodatni promet, radna mjesta, prihode od poreza za određenu lokalnu zajednicu. Treća razina su tzv. inducirani učinci, odnosno povećanje ekonomske aktivnosti lokalnih potrošača zbog povećanja plaća (uzima se u obzir porezna i fiskalna dimenzija). Obično se koristi kombinirana metodologija analize sekundarnih podataka i anketiranja posjetitelja.
- **Društveni povrat ulaganja** (eng. *social return on investment - SROI*) – analiza troškova i koristi koja dodjeljuje monetarnu vrijednost svim društvenim i ekološkim dobrobitima koji su stvoreni kroz baštinski projekt. Ova metoda se do sada najviše koristila u sektoru knjižničarstva, a primjenjiva je isključivo na baštinske projekte kojima je svrha postizanje određenih, jasno zacrtanih socijalnih ciljeva.
- **Metoda uvjetne procjene vrijednosti** (eng. *contingnet valuation - CV*) – Ova metoda omogućuje prikazivanje vrijednosti za aktivnosti koje inače nemaju komercijalnu tržišnu cijenu. Cilj joj je procijeniti, u ekonomskom smislu, uolikoj mjeri korisnici imaju koristi od nekog proizvoda ili usluge. Te koristi se mjere i prikazuju u monetarnom obliku kroz izražavanje spremnosti za plaćanje (eng. *willingness to pay*) za potencijalne kulturne dobrobiti ili za izbjegavanje njihovog gubitka. Vrijednost se, dakle, mjeri u odnosu na cijenu koju su korisnici spremni dati ili na trud koji su spremni uložiti da bi došli do određenog dobra ili usluge. Metoda zahtjeva ispitivanje reprezentativnog uzorka kako korisnika tako i ne-korisnika pri čemu se može mjeriti uporabna vrijednost (direktna, indirektna i opcionalna) kao i neuporabna vrijednost (vrijednost postojanja, altruistična vrijednost i nasljedna vrijednost).

Mnogi autori dokazivali su postojanje ekonomskih učinaka baštine u teorijskim tekstovima (De la Torre, 2010; Greffe, 2009; Rypkema, 2009) te brojnim empirijskim istraživanjima koja

su upotrebljavala opisane metodologije na cijelim zemljama i regijama (Hierro i Fernández, 2008; Ozdemiroglu, 2012) te pojedinim institucijama i projektima (Grefe, 2011; Pastor Eixarch et al., 2011). Spomenute studije potvrdile su da baština, ako se njome pravilno upravlja, može biti sredstvo stimuliranja turističkog razvoja, otvaranja novih radnih mjesta i poboljšanja uvjeta za ulaganja. Drugim riječima, ulaganje u kulturu može ostvariti dobit u obliku ekonomskog razvoja.

Ekološki učinci

Utjecaj baštine na okoliš relativno je nedavno područje istraživanja u odnosu na istraživanja ostalih učinaka baštine. Pojava ovakvih studija nakon 2000. godine može se pripisati promjenama prema sve inkluzivnijoj definicije baštine, odnosno prema konceptu sveobuhvatnog povijesnog urbanog krajolika kao i promijenjenom kontekstu urbanizacije i razvoju brige za okoliš.

Vrednovanje ekoloških učinaka baštine uključuje s jedne strane, usmjerenost na postojanje i „atraktivnost“ baštine u širem povijesnom urbanom okolišu te, s druge strane, razumijevanje učinaka baštine na ekološku održivost. S obzirom na opću atraktivnost okoliša, ekološki učinci baštine uključuju sve faktore koji doprinose kvaliteti okruženja te imaju utjecaj na odabir lokacije za stanovanje i poslovanje: raznolikost, toleranciju, sigurnost, kvalitetu okoliša, estetiku, urbani krajolik, nove sadržaje i objekte, mogućnosti rekreacije te različite kulturne i ekološke podrške izboru životnog stila (Cervello Royo et al., 2012).

S obzirom na ekološku održivost, ovi učinci se odnose na istraživanje utjecaja klimatskih promjena na baštinu čiji fokus se kreće u rasponu od evaluacije vizualnih učinaka i oštećenja na baštinskim građevinama do rigoroznih statističkih analiza i tehničkih studija fizičkih promjena.

Najveći broj dosada objavljenih istraživanja na ovom području u središte stavlja koncept povijesnog urbanog okoliša te analizira različite učinke koje nepokretna baština može imati u ovom kontekstu, poput poboljšanja kvalitete okoliša i povećanja ekološkog, ekonomskog i društvenog blagostanja regije do pitanja kreiranja pozitivnog imidža područja (HLF, 2015; Bollo, 2013). Značajna je i studija Sophije Labadi (2008) koja vrednuje četiri studije slučaja u

povijesnim urbanim okolišima Liverpoola, Lillea, Manchestera i Krakova gdje je integrirani pristup baštini pridonio regeneracijskim procesima cijelog područja.

Studije o ekološkoj vrijednosti baštine bave se i podizanjem svijesti o važnosti baštine za održivo urbano planiranje i ulogom građevinske industrije. Briga oko ekološke održivosti potaknula je investiranja unutar građevinskog sektora u održavanje postojećih struktura za razliku od izgradnje novih. Autori zagovaraju činjenicu da je pri stvaranju planova urbanog razvoja potrebno uzeti u obzir mogućnosti i prijetnje za baštinu, kroz renovaciju i korištenje postojećih građevina i urbanih struktura te integraciju postojećih baštinskih elemenata u urbano tkivo. To može uključiti, između ostalog, korištenje povijesnih ostataka kao osnovnih elemenata urbanog dizajna i stvaranje odnosa između novog razvoja i postojećih urbanih struktura te na taj način poticanja i njegovanja kontinuiteta.

Ekonomski učinci baštine povezani su s društvenim učincima na način da uzimaju u obzir „društvenu kvalitetu“ baštine, koriste tradicionalne elemente i strukture kao prepoznatljive razlikovne elemente koji naglašavaju povijesni kontinuitet i identitet mjesta te upotrebljavaju povijesne i kulturne elemente za ojačavanje lokalnog identiteta (Bollo, 2013).

4.2.4. Negativni učinci

Učinci koje baština i aktivnosti vezane uz baštinu imaju na društvo ne moraju uvijek biti pozitivni. Pojedini autori također navode neželjene i neočekivane negativne učinke povezane s projektima revitalizacije baštine i lokalnim razvojem. Neki od njih su, na primjer, gentifikacija, proces inspiriran revitalizacijom povijesnih dijelova grada. Do njega dolazi kada novoobnovljeni dijelovi privlače nove stanovnike, često višeg financijskog, društvenog i kulturnog statusa, što dovodi do isključivanja, marginaliziranja i iseljavanja lokalnog stanovništva koji si više ne može priuštiti život na regeneriranom području zbog povećanih troškova (Labadi, 2008; Thys, 2014).

Iako procesi interpretacije baštine, kao što je prikazano u ranijim poglavljima, mogu imati važnu ulogu u integraciji i poticati društvenu uključenost, također mogu dovesti do negativne pojave društvene isključenosti u slučajevima kada se koriste u cilju formiranja nacionalnog

ponosa i osjećaja baziranog na vrijednostima samo jedne društvene skupine (Van der Auwera et al., 2015). Interpretacijom baštine mogu se promicati stavovi dominantnih društvenih, ekonomskih i političkih grupa, čime ta aktivnost postaje sredstvo dominacije i kontrole. Zajednička baština u nekim prilikama stvara zatvorene, tradicionalne i nepovjerljive zajednice koje imaju negativne stavove prema došljacima i ne žele stvarati veze s drugima (Murzyn-Kupisz i Działek, 2013:45-46).

Na mjestima s problematičnom prošlošću, interpretacija baštine može biti glavni uzrok žestokih lokalnih konflikata oko toga što treba pamtiti, očuvati i promovirati kao baštinu. Na primjer, u mnogim europskim zemljama baštinski lokaliteti ne ujedanjuju već odbijaju pojedine društvene grupe. Takve tenzije mogu dovesti do slabljenja povjerenja, lokalnih veza i mreža suradnje ili ih čak potpuno raskinuti. Slično, neke vrste baštine koje se mogu opisati kao „problematična ili disonantna baština“ ili ona koja je u lošem stanju zapuštenosti, može, umjesto loknog ponosa, biti razlog za sram i slabiju povezanost zajednice s određenim lokalitetom (Tunbridge i Ashworth, 1996).

Obrazovni učinci baštinskih mjesta, čiji korisnici uče o svojim i tuđim tradicijama i prošlosti, također mogu biti ugroženi osjećajima isključenosti uzrokovanim dojmom elitizma (Landry et al., 1996).

Neki od negativnih učinaka baštine proizlaze i iz načina na koji je ona korištena u kulturnom turizmu. Iako ima brojne pozitivne posljedice, od ekonomskih do društvenih, može uzrokovati degradaciju baštinskih mjesta uzrokovanu prevelikim brojem posjetitelja i eksploataciju lokalnih tradicija. Takva situacija, osim što smanjuje kvalitetu baštinskog iskustva, može značajno negativno utjecati i na kvalitetu života lokalnog stanovništva. Neki od negativnih učinaka su, primjerice:

- Negativne promjene u lokalnom stilu života: napuštanje običaja, tradicionalnih zanimanja, vrijednosti
- Degradacija lokalnih obrta i običaja kroz masovnu proizvodnju ili stvaranje lažnih tradicija, gubitak tradicionalnih značenja
- Isključivanje i udaljavanje lokalne zajednice od njene baštine: zbog skupih cijena ulaznica, nesudjelovanja u planiranju turističkog razvoja i sl.

- Smanjivanje kvalitete života lokalnih stanovnika zbog gužvi, zagađenosti, ili neprimjerenog ponašanja turista
- Pojačavanje socijalnih razlika i podjela u zajednici (Russo, 2002).

4.3. Metode i modeli vrednovanja društvenih učinaka baštine

Vrednovanje društvenih učinaka baštine i baštinskih projekata i aktivnosti je prilično novo područje interesa unutar znanstvenih i stručnih istraživanja, no u zadnjih nekoliko godina više je autora predložilo različite metodološke okvire za mjerenje i procjenu te vrste učinaka. Za razliku od ekonomskih učinaka baštine, čija evaluacija, opisana u prethodnom poglavlju, ima dužu tradiciju i ustaljenu metodologiju, za mjerenje društvenih učinaka uglavnom su korištene serije deskriptivnih studija slučaja te podaci koji su uglavnom kvalitativni i bazirani na upitnicima ili intervjuima sa stručnjacima. Unutar nekoliko studija pokušalo se razviti opću metodologiju kvantitativnog mjerenja društvene vrijednosti baštine baziranu na konzistentnom sustavu mjerljivih indikatora (ECOTEC, 2010). Većina autora zagovara kombiniranje tih metoda i upotrebu mješovite metodologije koja bi integrirala različite tehnike te kvalitativne i kvantitativne pokazatelje relevantne za mjerenje baštinskih vrijednosti i učinaka čime bi se trebalo doći do točnijih rezultata (Mason, 2002; Reeves, 2002; Bollo, 2013).

Jedan od problema sa kojima su se susreli istraživači društvenih učinaka baštine su razlikovanje kratkoročnih i dugoročnih ishoda baštinskih aktivnosti i projekata, odnosno razlikovanje neposrednih rezultata od dugoročnih društvenih koristi (Scott, 2006). Zbog toga se sve češće zagovara provođenje longitudinalnih istraživanja i praćenja koja bi uzela u obzir i dugoročne i združene učinke. Također, bitno je imati na umu da se mjerenje i evaluacija društvenih učinaka ne odnose na samu aktivnost, već na njezin rezultat i promjene do kojih je dovela kod pojedinaca i društvenih grupa. Iz tog se razloga istraživanja ne bi trebala fokusirati na pokazatelje koji se odnose na aktivnost kao što su broj posjetitelja, broj ostvarenih edukativnih radionica ili broj ljudi koji su sudjelovali, već bi se trebali proučavati ishodi aktivnosti kao što su, na primjer, promjene u stavovima i percepcijama ljudi nakon provođenja nekog baštinskog projekta.

Također, učinci određenih aktivnosti bi se trebali mjeriti u odnosu na ciljeve koje su postavili organizatori i glavni dionici. Pri tome je ključno unaprijed definirati učinke i način na koji želimo da planirana aktivnost ostvari određeni cilj. Sljedeći korak je određivanje indikatora koji će dokazati ostvarivanje željenih rezultata te prikupljanje podataka različitim tehnikama (statističke analize, upitnici za posjetitelje, intervjui, fokus grupe, promatranje) (Bollo, 2013). Treba voditi računa o tome da različite vrste učinaka zahtijevaju korištenje raznih metoda za

njihovu procjenu te da korištenje različitih metoda i tehnika na komplementarni način (takozvana triangulacija) treba biti u srži procjenjivanja vrijednosti baštine (Mason, 2002:16).

Mason (2002:17) također naglašava važnost uključivanja različitih dionika u evaluaciju. U tu svrhu je potrebno identificirati grupe dionika i kreirati metode kojima će se doći do njih i čuti njihova mišljenja. Autor, nadalje, smatra da stručnjaci trebaju biti otvoreniji u prihvatanju mišljenja nestručnjaka o vrijednostima baštine te „prihvatiti alternativne načine shvaćanja vrijednosti, stvarajući ravnotežu među različitostima“ (Mason, 2002:18).

4.3.1. Metode vrednovanja društvenih učinaka baštine

Metode korištene za mjerenje, procjenjivanje i vrednovanje društvenih učinaka baštine mogu biti kvantitativne i kvalitativne.

Kvantitativne metode evaluacije odnose se na sistematska istraživanja učinaka kroz matematičke, statističke i brojčane podatke. Iako su uobičajene za procjenu ekonomskih učinaka (primjerice, metoda analize ekonomskih učinaka, metoda uvjetne procjene vrijednosti, *cost-benefit* analiza i sl.), kvantitativne statističke analize mogu se koristiti i za procjenu različitih drugih učinaka baštine na društvo. U tu svrhu najčešće se upotrebljavaju različiti oblici kvantitativnih anketa na većim uzorcima. Analiziraju se uz pomoć deskriptivne i multivarijantne statistike kako bi se izgradilo kontekstualno razumijevanje te shvatili i teoretizirali odnosi među različitim fenomenima (Mason, 2002:21).

Kvalitativne metode imaju za cilj dobivanje uvida i razumijevanje učinaka povezanih s baštinom oslanjajući se na nestatističke podatke. Među različitim kvalitativnim metodama upotrebljavanjem u tu svrhu, razlikuju se one koje se temelje na participativnim tehnikama i one koje se ne temelje na participativnim tehnikama. Participativne metode istraživanja usmjerene su na provođenje istraživačkih procesa u suradnji s ljudima čiji životi i postupci su predmet istraživanja, uključujući civilno društvo, političke institucije, kao i lokalne zajednice. Kvalitativne metode istraživanja, bez obzira temeljile se na participativnim tehnikama ili ne, karakterizira humanistički i holistički pristup u smislu filozofskog stava koji smatra da ljudi i ljudsko ponašanje ne mogu biti shvaćeni ili proučavani izvan konteksta svakodnevnog života

osobe, životnog okoliša i aktivnosti. Metodološke strategije koje su u skladu s ovim stavom uključuju kognitivne, opažačke, fenomenološke, povijesne, etnografske i diskursne pristupe istraživanju čije karakteristike su prikazane u tablici u nastavku (Law, 2002:31-33).

Tablica 5. Kvalitativna metodologija u istraživanju društvenih učinaka baštine: prikladnost istraživačkih pristupa (prema Law, 2002:33)

METODOLOŠKI PRISTUP	PREDMET ISTRAŽIVANJA	STUPANJ UKLJUČENOSTI	PROBLEM ISTRAŽIVANJA
kognitivni	pojedinač	minimalno	pravila, ideje i percepcije
opažački	grupa (pojedinač)	minimalno	ponašanja i aktivnost
fenomenološki	pojedinač	potpuno	doživljaj prostora i događaja
povijesni	društvo	minimalno	društveni i kulturni trendovi, usporedba
etnografski	grupa (pojedinač)	umjereno	kulturna motivacija, norme, vrijednosti, namjere, simboli i značenja
diskursni	pojedinač (društvo)	umjereno	temeljna značenja iz razgovora

Kognitivni i opažački pristupi fokusiraju se na jednoj dimenziji ljudske aktivnosti: mentalnom ili bihevioralnom procesu. Fenomenološki i povijesni pristupi proučavaju ljudsku aktivnost unutar konteksta okoline. Etnografski i diskursni pristupi uključuju ljudsku aktivnost, okolinu te društveni, kulturni i politički kontekst (Law, 2002:32).

Prednost kvalitativne analize je u tome što podaci nisu odvojeni od svog konteksta te na taj način zadržavaju svoju valjanost. Završni korak istraživanja društvenih učinaka, kao što je već spomenuto, trebao bi uključivati triangulaciju različitih analiza pri čemu se pretražuju zajednički elementi i obrasci te identificiraju zajednička područja interesa i konflikata (Mason, 2002:21). Također, preporuča se prilagođavanje skupa metoda za svaki specifični projekt (Mason, 2002:18, Bollo, 2013).

Sljedeća tablica sažima najčešće do sada korištene metode istraživanja vrijednosti i društvenih učinaka baštine (prema Law, 2002:31-33 i Mason, 2002:19). Te metode preuzete su iz različitih humanističkih i društvenih znanstvenih disciplina kao što su etnologija, antropologija, arheologija, sociologija, urbanizam, ekologija i geografija.

Tablica 6. Metode istraživanja društvenih učinaka baštine (prema Law, 2002 i Mason, 2002)

KVALITATIVNE NE-PARTICIPATIVNE METODE	
ANALIZA STRUČNJAKA	To je metoda koja se oslanja na znanja i iskustva stručnjaka u specifičnom području. Povijesno tradicionalna metoda za procjenu vrijednosti baštine bila je evaluacija od strane povjesničara umjetnosti, arhitekata, arheologa i dr., prema skali vrijednosti svojstvenoj određenoj profesiji. I dalje su važan dio evaluacije, ali se kombiniraju s drugim evaluacijama koje su prikladne za prikazivanje stavova ostalih dionika. Analize mogu biti tekstualne, ikonografske, formalne i semiološke. Mogu uključivati tehniku intervjua koji mogu biti strukturirani, nestrukturirani ili polu-strukturirani.
ANALIZA PRIMARNE / SEKUNDARNE LITERATURE	Zbirke povijesnih dokumenata ili pregledi relevantne arhivske građe, analiza sadržaja medijskih objava, analiza sekundarnih podataka (statistički podaci, knjige, članci).
STUDIJE SLUČAJA	Metoda koja se sastoji od pružanja narativnih primjera koji služe kao diseminacija informacija o rezultatima istraživanja.
ANALIZA POLITIKA	Određivanje koja od alternativnih politika bi najvjerojatnije dovela do postizanja određenog skupa ciljeva s obzirom na odnose između politika i ciljeva.
KVALITATIVNE PARTICIPATIVNE METODE	
ETNOGRAFSKA METODA	Uključuje različite metode za opisivanje i bilježenje kulturnih karakteristika i otkrivanje podataka o kulturnim vrijednostima povezanim s baštinom. Informacije se prikupljaju kroz tehnike kao što su promatranja sudionika, intervjue, fokus grupe, prikupljanje usmene povijesti, mapiranje, bilježenje karakteristika materijalne kulture, Delphi metoda.
BRZA ETNOGRAFSKA PROCJENA (eng. REAP - <i>Rapid ethnographic assessment procedure</i>)	Metoda razvijena unutar sustava američkih nacionalnih parkova, u početku je služila za istraživanje i opisivanje odnosa između lokalnih zajednica i parkova. Danas se upotrebljava i za istraživanje povezanosti zajednica i baštinskih lokaliteta. Unutar ove metode koriste se različite tehnike za kreiranje skupa podataka koje je moguće triangulirati kako bi se dobila sveobuhvatna analiza lokaliteta.
PARTICIPATIVNA RURALNA PROCJENA (eng. PRA – <i>Participatory rural assessment</i>)	Razvijena unutar područja razvojnih studija (posebno vezano uz razvoj javnog zdravstva i poljoprivrede u slabije razvijenim zemljama), sastoji se od fleksibilnog skupa tehnika uključivanja javnosti koje imaju za cilj razumijevanje vrijednosti i znanja lokalne populacije. Jedan od ciljeva je i direktno osnaživanje lokalne zajednice.
PARTICIPATIVNO MAPIRANJE	Kartografska metoda koja se koristi za istraživanje odnosa između ljudi i njihovog okoliša. Koristi tehnike skiciranja, participativnog 3D modeliranja, GPS i GIS sustave.
KULTURNO MAPIRANJE	Metoda se koristi za dokumentiranje lokalnih materijalnih i nematerijalnih resursa. Posebne vrste metode su interaktivno mapiranje (kada zajednica sama upravlja odabirom i bilježenjem resursa), mentalno mapiranje (koje se provodi u obliku svojevrzne ankete), korisnički-generirane mape (poput „mapa župa“ koje je razvila engleska grupa Common Ground, a koje potiču zajednice da predstave identitet svog mjesta na inovativan način).

4.3.2. Modeli vrednovanja društvenih učinaka baštine

Tri do sada najcitiranija modela za evaluaciju društvenih učinaka u baštinskom sektoru su Matarassova lista društvenih učinaka sudjelovanja u kulturnim aktivnostima (Matarasso, 1997) te Lista općih društvenih učinaka muzeja, knjižnica i arhiva (MLA, 2008a) i Lista općih obrazovnih učinaka muzeja, knjižnica i arhiva (MLA, 2008b). U nastavku će biti pojedinačno ukratko opisani.

Matarassova lista društvenih učinaka objavljena je 1997. godine u studiji *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in Arts Programmes* (Matarasso, 1997), jednom od pionirskih djela na području evaluacije društvenih vrijednosti kulturnih aktivnosti koja je snažno utjecala na sve kasnije radove u tom području. Studija je bila prvi pokušaj velikih razmjera prikupljanja dokaza o učincima kulturne participacije u Velikoj Britaniji, ali i svijetu. Osim toga, važna je i kao prvi pokušaj uspostavljanja djelotvornog metodološkog okvira za procjenu društvenih učinaka, kroz predlaganje različitih kvalitativnih tehnika i listu sveobuhvatnih indikatora. Lista se sastoji od 50 društvenih učinaka sudjelovanja u umjetničkim aktivnostima koje Matarasso kategorizira u 6 grupa: individualni razvoj, društvena kohezija, osnaživanje i samo-određivanje zajednice, lokalni imidž i identitet, imaginacija i vizija, zdravlje i blagostanje. Matarassovi učinci često su korišteni prilikom izrade indikatora u sklopu različitih studija učinaka baštinskih projekata (AEA, 2005).

Tablica 7. Matarassova lista društvenih učinaka (Matarasso, 1997)

OSOBNI RAZVOJ	Povećava osobno samopoštovanje i osjećaj vlastite vrijednosti
	Potiće uključivanje u društvene aktivnosti
	Daje ljudima mogućnost utjecanja na to kako ih drugi vide
	Potiće zanimanje i samopouzdanje za bavljenje umjetnošću
	Pruža prostor za istraživanje ljudskih prava i odgovornosti
	Doprinosi obrazovnom razvoju djece
	Potiće odrasle da se uključe u aktivnosti obrazovanja i osposobljavanja
	Pomaže razvoju novih vještina i radnog iskustva
	Doprinosi zapošljivosti
	Pomaže ljudima da započnu ili razviju karijere u umjetnosti
DRUŠTVENA KOHEZIJA	Smanjuje usamljenosti pomažući ljudima da steknu prijatelje
	Razvija mreže i društvenost unutar zajednice
	Potiće toleranciju i doprinosi rješavanju konflikata
	Pruža mjesto za međukulturalno razumijevanje i prijateljstvo
	Pomaže vrednovati doprinos čitave zajednice
	Potiće međukulturalni kontakt i suradnju
	Razvija kontakte među generacijama
	Pomaže prijestupnicima i žrtvama da se suoče s problemima kriminala

	Pruža sredstvo rehabilitacije i integracije prijestupnika
OSNAŽIVANJE I SAMOODREĐENJE ZAJEDNICE	Izgrađuje organizacijske kapacitete zajednice
	Potiče lokalnu samodostatnost i projektni menadžment
	Pomaže ljudima da preuzmu kontrolu nad svojim životima
	Sredstvo je stjecanja uvida u političke i društvene ideje
	Omogućava učinkovite javne konzultacije i participaciju
	Pomaže uključiti lokalno stanovništvo u regeneracijske procese
	Omogućava razvoj partnerstava
	Izgrađuje potporu za projekte zajednice
	Osnažuje suradnju i umrežavanje unutar zajednice
LOKALNI IMIDŽ I IDENTITET	Razvija ponos prema lokalnim tradicijama i kulturama
	Pomaže ljudima razviti osjećaj pripadanja i uključenosti
	Stvara zajedničke tradicije u novim gradovima ili dijelovima grada
	Uključuje stanovnike u poboljšanja okoliša
	Pruža razlog ljudima da razvijaju aktivnosti unutar zajednice
	Poboljšava percepciju marginaliziranih grupa
	Pomaže promijeniti sliku javnih institucija
	Pomaže ljudima da se osjećaju bolje u vezi mjesta na kojem žive
MAŠTA I VIZIJA	Pomaže ljudima da razviju svoju kreativnost
	Smanjuje razliku između potrošača i kreatora
	Omogućava ljudima da istraže vlastite vrijednosti, značenja i snove
	Obogaćuju praksu profesionalaca u javnom i volonterskom sektoru
	Transformira odaziv organizacija javnih službi
	Ohrabruje ljude da pozitivno prihvaćaju rizike
	Pomaže grupama unutar zajednice da povećaju viziju
	Preispituje konvencionalne javne službe
	Podiže očekivanja o tome što je moguće i poželjno
ZDRAVLJE I BLAGOSTANJE	Ima pozitivan učinak na to kako se ljudi osjećaju
	Učinkovito je sredstvo zdravstvenog obrazovanja
	Doprinosi opuštenijoj atmosferi u zdravstvenim centrima
	Pomaže poboljšati kvalitetu života ljudi lošeg zdravlja
	Pruža jedinstveni i duboki izvor užitka

Lista općih društvenih učinaka muzeja, knjižnica i arhiva (Generic Social Outcomes – GSO) (MLA, 2008a) metodološki je okvir koje je razvilo Vijeće za muzeje, knjižnice i arhive Velike Britanije (MLA) kako bi pomoglo institucijama da opišu i vrednuju šire učinke svog djelovanja u zajednici. Okvir je primjenjiv i za bilo koje druge tipove baštinskih aktivnosti i projekata. GSO se sastoji od tri opća područja učinaka: jače i sigurnije zajednice, jačanje javnog života te zdravlje i blagostanje. Svaka kategorija je zatim podijeljena na mikro-kategorije te, na trećoj razini, indikatore pojedinih kategorija. Prema autorima, ovakav proces evaluacije društvenih učinaka može potaknuti institucije da poboljšaju svoje usluge i strateško planiranje kao i da bolje shvate svoj odnos sa zajednicom te sustavno procijene koje aktivnosti postižu ciljeve, a koje ne.

Tablica 8. Lista općih društvenih učinaka muzeja, knjižnica i arhiva (MLA, 2008a)

1. SNAŽNIJE I SIGURNIJE ZAJEDNICE	2. JAČANJE JAVNOG ŽIVOTA	3. ZDRAVLJE I BLAGOSTANJE
1.1. Poboljšanje dijaloga i razumijevanja unutar i između grupa	2.1. Poticanje i podržavanje svijesti i sudjelovanja u lokalnom donošenju odluka i širom građanskom i političkom odlučivanju	3.1. Poticanje zdravih životnih stilova i doprinos mentalnom zdravlju i fizičkom blagostanju
1.2. Podupiranje kulturne raznolikosti i identiteta	2.2. Izgradnja kapaciteta zajednice i volonterskih grupa	3.2. Podrška njezi i oporavku
1.3. Poticanje obiteljskih veza i odnosa	2.3. Pružanje sigurnih, inkluzivnih i pouzdanih javnih prostora	3.3. Podrška starijim ljudima da vode neovisne živote
1.4. Smanjenje straha od kriminala i antisocijalnog ponašanja	2.4. Omogućavanje osnaživanja zajednice kroz svijest o pravima, dobrobitima i vanjskim službama	3.4. Pomaganje djeci i mladima da uživaju u životu i naprave pozitivan doprinos
1.5. Doprinos prevenciji i smanjenju kriminala	2.5. Poboljšanje odaziva službi na zahtjeve i potrebe lokalne zajednice, uključujući druge dionike	

Lista općih obrazovnih učinaka muzeja, knjižnica i arhiva (General Learning Outcomes – GLO) (MLA, 2008b) model je koji je također razvio MLA te ga je već dosta institucija koristilo kako bi vrednovalo dobrobiti koji ljudi dobivaju iz interakcije s kulturnim institucijama, u smislu široko definiranog cjeloživotnog učenja kao procesa osobnog razvoja. Kreirana je kao dio projekta *Learning Impact Research Project* koji je započeo 2001. godine u Velikoj Britaniji (Bollo, 2013:51). GLO se razlikuju od specifičnih ciljeva učenja formalnog obrazovanja i povezani su sa specijalnim vještinama, stavovima i znanjima. Ovi učinci su važni za projekte kojima je cilj cjeloživotno učenje i prenošenje ne samo znanja već i vrijednosti povezanih s građanskim vrijednostima i društvenom uključenosti (Fristrup et al., 2012). Prema ovoj metodologiji ne procjenjuje se znanje kao takvo, odnosno ne prikupljaju se objektivne informacije o tome što su korisnici naučili već se mjeri njihova samopercepcija. Cilj je skupiti podatke o tome što su posjetitelji rekli da su naučili kroz baštinsko iskustvo. Učinci su podijeljeni u pet kategorija: znanje i razumijevanje; vještine; stavovi i vrijednosti; užitek, inspiracija i kreativnost; aktivnost, ponašanje i napredovanje. GLO je 2004. godine zajedno s uputama, primjerima i upitnicima, objavljen na posebnoj *online* platformi pod nazivom *Inspiring Learning for All*, dostupnoj za sve zainteresirane institucije. Analiza, koja je i kvalitativna i kvantitativna, može se prilagoditi svakoj instituciji na način da se odaberu pitanja iz ponuđenog seta ili da se formuliraju vlastita.

Mnogi od učinaka povezanih s učenjem su takozvani „meki“ učinci. Oni uključuju stavove, vrijednosti, emocije i vjerovanja. U dokumentu koji opisuje projekt također se navodi da posjetitelji često koriste muzeje, knjižnice i arhive kako bi potvrdili već stečena znanja te da treba razlikovati kratkoročno od dugoročnog učenja. „Posjetitelj ponekad može koristiti stečeno znanje tek dugo nakon aktivnosti“ (RCMG, 2003:6).

Tablica 9. Lista općih obrazovnih učinaka muzeja, knjižnica i arhiva (MLA, 2008b)

ZNANJE I RAZUMIJEVANJE	znati nešto o nečemu	produbljivanje razumijevanja
	učiti činjenice ili informacije	znati kako muzeji, knjižnice i arhivi djeluju
	naći smisao u nečemu	stvaranje veza i odnosa među stvarima
VJEŠTINE	znati kako nešto napraviti	socijalne vještine
	biti sposoban napraviti nešto novo	kommunikacijske vještine
	intelektualne vještine	fizičke vještine
	vještine upravljanja informacijama	
STAVOVI I VRIJEDNOSTI	osjećaji	empatija
	percepcije	povećana motivacija
	stavovi o samima sebi (npr. samopouzdanje)	stavovi prema organizaciji (npr. muzej, knjižnica, arhiv)
	stavovi o drugim ljudima	pozitivni i negativni stavovi prema nekom iskustvu
	povećana tolerancija	
UŽITAK, INSPIRACIJA I KREATIVNOST	zabavljati se	Kreativnost
	biti iznenađen	istraživanje, eksperimentiranje i stvaranje
	inovativne misli	biti inspiriran
AKTIVNOST, PONAŠANJE, NAPREDOVANJE	što ljudi rade	prijavljene ili uočene aktivnosti
	što ljudi namjeravaju raditi	promjena u načinu na koji ljudi upravljaju svojim životima
	što su ljudi napravili	

Opisani modeli, iako predstavljaju iskorak u priznavanju društvenih učinaka baštinskih institucija i doprinos metodologiji njihovog vrednovanja, kritizirani su od različitih autora koji su im zamjerali da služe u političke svrhe opravdavanja dodijeljenih proračunskih sredstava (Newman, 2013). Belfiore i Bennett (2010) nazvali su GSO i GLO metodologiju „priručničkim pristupom“ u kojem su pitanja postavljena na način da sugeriraju pozitivne odgovore koji se očekuju (na primjer: „Osjećam da sam naučio/la neke nove informacije“ s ponuđenim Da/Ne odgovorima). Selwood (2010:5) smatra da takvi generički okviri ne vode dovoljno računa o specifičnosti pojedinih programa, ne razlikuju različite tipove aktivnosti, teme i sadržaje koji stvaraju određene vrijednosti i učinke te, u konačnici, ne mogu i nisu rezultirali boljim razumijevanjem učinaka baštinskih institucija na društvo.

Neki autori smatraju da je GLO, iako prikladan za opisivanje i vrednovanje procesa učenja (jesu li i što su osobe naučile), manje učinkovit u utvrđivanju rezultata tog učenja (kako će osoba iskoristiti to što je naučila). Iz tog razloga, predlažu se novi pristupi koji će biti u mogućnosti utvrditi rezultate povezane s individualnim učenjem, a koje će na neki način biti društveno upotrebljivo i relevantno. Bollo (2013:52) u tu svrhu predlaže eksperimentiranje s različitim modelima i metodološkim okvirima kako bi se naglasila povezanost između različitih učinaka na individualni i kolektivni razvoj.

Većina drugih autora također se slaže da je potrebna kombinacija ovih modela, odnosno da za svaki projekt treba stvoriti poseban okvir ovisno o ciljevima i specifičnostima aktivnosti (Mason, 2002, Reeves, 2002). Slabost svih dosadašnjih modela upravo i leži u nemogućnosti upotrebe jedinstvenih i testiranih indikatora koji bi bili primjenjivi na većinu situacija (Kelly, 2006). Također, teško je razlikovati kratkoročne i dugoročne učinke i ne postoji slaganje oko vremenskog okvira na koje bi se procesi evaluacije trebali orijentirati (Bollo, 2013:23).

Holden (2004:18) navodi sljedeće probleme objektivnog vrednovanja društvenih učinaka baštine:

- Učinci sudjelovanja u kulturnim aktivnostima mogu biti vremenski i prostorno preudaljeni da bi se stavili u jednostavan odnos uzroka i posljedice
- Kulturne i baštinske aktivnosti su dio kompleksne mješavine faktora koji utječu na ljudske živote te ih je teško odvojiti od drugih elemenata
- Sustavi prikupljanja podataka nemaju način mjerenja onoga što se nije dogodilo (na primjer, ako je netko odustao od neke loše stvari jer je sudjelovao u kulturnoj aktivnosti)
- Reakcije na baštinu su osobne i individualne; neki ljude se značajno mijenjaju zbog specifičnog kulturnog iskustva dok drugi ostaju netaknuti. Mjerenje subjektivnog iskustva je teško i često se ne uzima u obzir kao „neobjektivno“.

Labadi (2008) navodi sljedeće probleme mjerenja društvenih učinaka baštine:

- nedostatak sekundarnih podataka na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou u većini zemalja (što znači da evaluatori najčešće moraju bazirati svoje evaluacije na procjenama)

- „sklonost optimizmu“ većine evaluatora, pri čemu zbog želje za dokazivanjem pozitivnih učinaka, prenaglašavaju određene elemente
- nedostatak dokaza koji se tiču utjecaja baštine na društvenu koheziju i uključenost do kojih je vrlo teško doći i do sada su slabo obrađivani
- ne uzimanje u obzir negativnih učinaka, posebno gentrifikacijskih procesa.

Bollo (2013:45) navodi još neke poteškoće evaluacije društvenih učinaka baštine:

- Ponekad se učinci tiču zajednice u cjelini, ali dokazi se mogu prikupiti samo kroz iskustva pojedinaca
- Pojedincima je teško procijeniti na sebi samima učinke povezane s učenjem, osobnim vještinama i razvojem
- Percepcija vrijednosti i učinaka kod javnosti može biti puno drukčija nego kod baštinskih stručnjaka
- Pitanja povezana s identitetom, posebno ona povezana sa baštinom i zajednicom, često su krivo shvaćena ili nisu shvaćena na način na koji su evaluatori mislili da će biti.

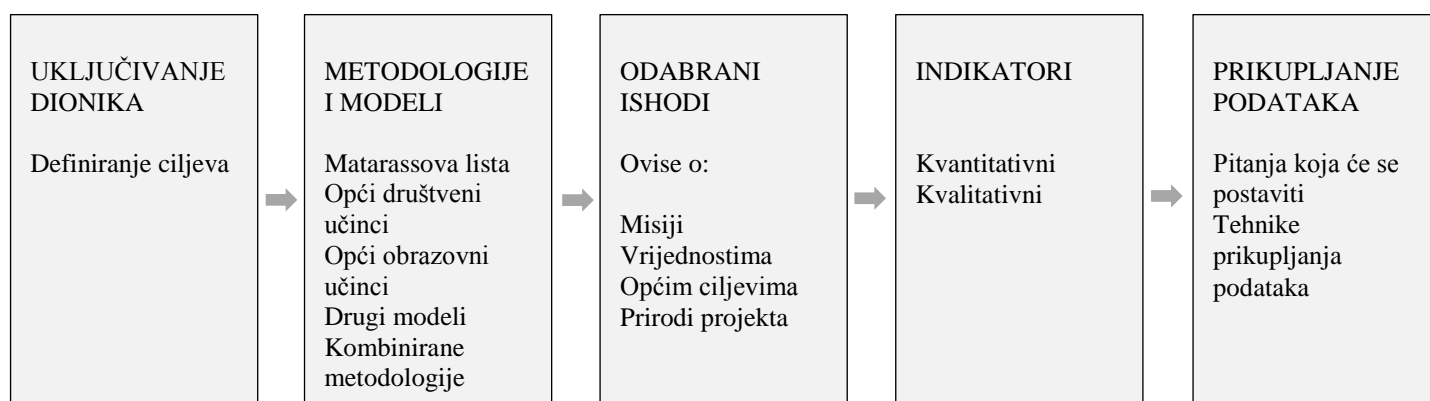
Stanziola (2008) kritizira stalno kreiranje i testiranje novih modela artikuliranja učinaka kulture na društvo. Umjesto toga, on smatra da je potrebno pomiriti različita gledišta unutar interdisciplinarnih istraživanja, staviti ih u kontekst postojećih kulturnih politika te odabrati određen broj modela, koji će uvijek neizbježno biti nedovoljni i nezadovoljavajući, te ih primijeniti za podupiranje upravljanja, komunikacijskih strategija i inovacija u baštinskom sektoru. Autor zaključuje kako nije moguće razviti rigorozan protokol za procjenu učinaka kulturnog iskustva koji bi se mogao svesti na lako upotrebljiv priručnik i koji bi se jednostavno primijenio na sve oblike kulture i baštine i u svim kontekstima kada god bi bilo potrebno vrednovati učinke (Stanziola, 2008:319).

Newman (2013) smatra da je važno kreirati nove metode evaluacije koje će prepoznati aktivnu ulogu koju imaju korisnici u konstruiranju svojih iskustava, na temelju kojih se stvaraju specifični učinci. Autor smatra da dosadašnje metodologije počivaju na pretpostavci da su poruke koje šalju baštinske institucije i načini njihovog prihvaćanja i razumijevanja od strane posjetitelja jednoznačni i neproblematični. Svojim istraživanjem učinaka umjetničkih muzeja na stariju populaciju, dokazao je da je način na koji ljudi konzumiraju baštinu

kompleksan i povezan s njihovim kulturnim kapitalom i životnim okolnostima, zbog čega se ni društveni učinci ne mogu smatrati predvidljivima.

Nedavne tendencije u istraživanju društvenih učinaka baštine, iz navedenih se razloga uglavnom temelje na pokušaju pronalaska holističkog pristupa, uspostavljanjem ravnoteže između instrumentalnih i intrinzičnih vrijednosti te proširivanju evaluacijskog diskursa uključivanjem novih faktora povezanih s održivošću (kulturni, socijalni i ekološki učinci). Preporuča se širi spektar analize te kombiniranje kvalitativne i kvantitativne metodologije i različitih tehnika koje će uzeti u obzir i tvrde i meke indikatore. Mnogi autori također naglašavaju ključnu ulogu uključivanja svih dionika u proces evaluacije (Bollo, 2013:19).

Godine 2013. osnovana je u sklopu međunarodne mreže HEREIN European Heritage Network Radna skupina za društvene i ekonomske vrijednosti baštine koja je pokušala uzeti u obzir navedene kritike i sva dosadašnja dostignuća na ovom području. U izvještaju sa svog prvog sastanka grupa opisuje preporučeni proces evaluacije društvenih učinaka baštine (HEREIN, 2013:5). Proces se sastoji od nekoliko koraka koji su slikovno prikazani u nastavku.

Slika 3. Proces planiranja evaluacije društvenih učinaka baštine (HEREIN, 2013:5)

Evaluacija društvenih učinaka baštinskih projekata trebala bi započeti definiranjem ciljeva i očekivanih rezultata projekta. Ti ciljevi i rezultati trebali bi biti u skladu s očekivanjima glavnih dionika. Uključivanje dionika u evaluaciji u svrhu identificiranja glavnih ciljeva pridonosi određivanju što šireg ranga mogućih učinaka i usmjeravanje prema specifičnom pristupu mjerenja (npr. određeni tip instrumentalnih ili intrinzičnih učinaka, kratkoročno ili

dugoročno) (Bolo, 2013:43). Pri tome kao pomoć mogu poslužiti već postojeće metodologije i modeli kao što su Matarassova lista društvenih učinaka. Konačan odabir i određivanje indikatora koji mogu biti izraženi kvantitativno ili kvalitativno, ovise o misiji i viziji institucije i projekta, kao i samoj prirodi predviđenih baštinskih aktivnosti. Nakon što su identificirani indikatori, kreće se u razvoj metodologije prikupljanja podataka i provođenje istraživanja koja može uključivati različite metode i tehnologije. Podaci se potom interpretiraju te, u konačnici, služe za uvođenje poboljšanja u buduće planiranje i evaluaciju, čime proces postaje kružni i kontinuirani (HEREIN, 2013).

5. PARTICIPATIVNA AKCIJSKA ISTRAŽIVANJA KAO SUVREMENI PRISTUP ISTRAŽIVANJU DRUŠTVENIH PROCESA

Akcijska istraživanja najčešće se definiraju kao istraživanja društvenih situacija u čijoj realizaciji sudjeluju oni koji su neposredni sudionici te situacije, s ciljem unaprjeđivanja prakse i kvalitete njezinog razumijevanja (Kindon et al., 2007:1). To je metodološki okvir koji ima za cilj stjecanje konceptualnog, ali i praktičnog znanja, kroz istraživanja u suradnji s ljudima, za razliku od provođenja istraživanja nad njima. Proces stvaranja znanja provodi se u stvarnoj holističkoj životnoj situaciji i kontekstu, kroz aktivno eksperimentiranje tijekom kojeg istraživač i sudionici zajednički generiraju nova znanja i ideje.

Koncept akcijskog istraživanja odnosi se istovremeno na istraživačku ideologiju i na strategiju provođenja istraživanja. Kao ideologija, akcijsko istraživanje predstavlja skup vjerovanja koja se tiču uloge društvenih istraživanja u ublažavanju društvene nepravde i promicanju uključivanja zajednica u napore oko društvenih promjena. S druge strane, nudi karakteristične smjernice za planiranje i implementaciju istraživačkih projekata, a specifični oblik koji preuzima određeni proces akcijskog istraživanja ovisi o kontekstu istraživanja.

Istraživački pristup akcijskog istraživanja, koje se ponekad naziva i „participativno akcijsko istraživanje“¹⁶, osim stvaranja novih znanja, kao jedan od glavnih ciljeva ima i osnaživanje zajednice kroz omogućavanje njezinim članovima da definiraju svoja vlastita pitanja, sudjeluju u procesu istraživanja te stvaraju vlastita rješenja za uvođenje promjene. Kroz taj proces zajednica izgrađuje svoje vještine i kapacitete, daje joj se mogućnost uključivanja u donošenje odluka koje će utjecati na njezin život te se potiču interakcije i stvaranje veza, što su sve nužni preduvjeti društvene inkluzije. Na taj način se participativno akcijsko istraživanje može smatrati konkretnom metodologijom za izgradnju društveno inkluzivnih politika (Amsden i VanWynsberghe, 2005:359). Kroz proces akcijskog istraživanja, koji se karakterizira kao „učenje za osnaživanje i demokraciju“, nastoje se kreirati teorije i prakse koje će pomoći ljudima da povećaju kontrolu nad relevantnim aspektima svog života (Balcazar et al., 2004:19).

¹⁶ Unutar različitih pokušaja razvoja tipologija akcijskih istraživanja, neki autori su *participativna* ili *sudjelujuća* akcijska istraživanja navodili kao jednu od specifičnih vrsta akcijskih istraživanja (Bognar, 2006). Drugi pak autori koriste te termine jednoznačno (Kindon et al., 2007). S obzirom da se većina autora slaže da je participativnost jedna od temeljnih karakteristika svakog akcijskog istraživanja, u ovom radu će se termini *akcijsko istraživanje* i *participativno akcijsko istraživanje* koristiti kao sinonimi.

Takva perspektiva, koja stavlja naglasak na osnaživanje i implicira vjerovanje u sposobnost ljudi da sudjeluju u istraživačkim procesima, vrlo je bliska vrijednostima i filozofiji participativne interpretaciji baštine, a metode i tehnike akcijskog istraživanja primjenjive su i već su primjenjivane u okviru nastojanja baštinskih institucija za uključivanjem korisnika u njihove procese. Kod oba koncepta se radi o kontinuiranim, interaktivnim procesima koji uključuju suradnju, zajedničko učenje, sudjelovanje i promjenu. Oba koncepta naglašavaju važnost perspektiva svih dionika, nastoje ih podržati, postaviti nove izazove te na taj način proizvesti nove sadržaje, vrijednosti, znanja i razumijevanja. Iz tog razloga, akcijsko je istraživanje prirodni pristup unutar projekata u suradnji s lokalnom zajednicom i unutar istraživanja takvih projekata te je bio očigledan metodološki izbor za ovaj doktorski rad.

Iako se počinju razvijati već u prvoj polovici 20. stoljeća, sve do 80-ih godina akcijska istraživanja su se vrlo rijetko susretala u znanstvenoj literaturi. Međutim, u posljednjih nekoliko desetljeća ta se situacija znatno promijenila, povezano i s općim trendom porasta važnosti konstruktivističkih i interpretativnih znanstvenih paradigmi nasuprot pozitivističkoj znanosti. Danas su akcijska istraživanja prihvaćena kao relevantna znanstvena istraživačka metodologija i sve prisutniji istraživački pristup. Najrazvijenija su na području obrazovanja, psihologije, socijalnog rada i razvojnih studija, no primjenjiva su i na razna druga područja društvenih znanosti (Bognar, 2008). S obzirom da su u hrvatskom kontekstu dosta rijetka i nedovoljno razvijena, u ovom poglavlju rada ukratko će se definirati akcijsko istraživanje te iznijeti njegova najvažnija epistemološko-metodološka obilježja. Poglavlje završava pregledom literature o akcijskim istraživanjima s mladima.

5.1. Definiranje akcijskih istraživanja

Postoje različite definicije akcijskih istraživanja, no u kontekstu ovog rada najkorisnija je ona koja ih opisuje kao „sudjelujući, demokratski proces razvijanja praktičnog znanja u potrazi za svrhovitim ljudskim djelovanjem i postojanjem“ (Reason i Bradbury, 2001, prema Stubbs, 2006:33). Ostale ključne karakteristike koje definiraju akcijsko istraživanje su: da je to istraživanje koje se radi s dionicima unutar proučavane grupe ili zajednice, da je orijentirano na provođenje nekog oblika akcije te da mu je cilj dovesti do neke promjene unutar proučavanog okruženja i/ili kod samih sudionika (Herr i Anderson, 2004:4).

Utemeljiteljem akcijskih istraživanja smatra se američki psiholog Kurt Lewin koji je djelovao 1940-ih godina (Norton, 2009:51). Lewin je prvi upotrijebio riječ „akcijsko istraživanje“ u namjeri da razvije integralni pristup analizi i evaluaciji akcije kroz istraživanje specifičnih društvenih problema. Sistematično proučavanje kroz „ciklus planiranja, akcije i pronalaženja činjenica o rezultatima akcije“ trebalo je rezultirati objektivnim standardima za rješavanje tih problema (Baumfield et al., 2013:3). Lewin je smatrao da nije dovoljno da akademska zajednica razjasni postojeće društvene probleme i ponudi opće smjernice, već je važno, u konkretnoj socijalnoj situaciji, imati mogućnost usmjeravanja djelovanje na temelju znanstveno uočenih rezultata.

Prema Basseyju (1995:6, prema McNiff et al., 1996:12) akcijska istraživanja su, uz teorijska istraživanja i evaluacijska istraživanja jedno od tri glavne vrste istraživačkih paradigmi u društvenim znanostima. „Teorijska istraživanja“ nastoje opisati, interpretirati i objasniti događaje bez donošenja vrijednosnih sudova; „evaluacijska istraživanja“ opisuju, interpretiraju i objašnjavaju događaje kako bi se oni mogli vrednovati; dok su „akcijska istraživanja“ namijenjena opisivanju, interpretiranju i objašnjavanju događaja dok se oni nastoje promijeniti nabolje.

Postoje još neke temeljne razlike između akcijskih istraživanja i ostalih vrsta istraživanja. Kao prvo, kod ostalih istraživanja postoji stroga zabrana utjecanja na predmet istraživanja intervencijama u proces istraživanja dok se akcijska istraživanja temelje upravo na takvim intervencijama.

Druga razlika je eksplicitna vrijednosna utemeljenost akcijskih istraživanja. Namjera akcijskog istraživača je da dovede do situacije koja je u skladu s njegovim vrijednosnim stavovima pri čemu svaki istraživač može sam izabrati koje vrste vrijednosti su bitne za

njegovo istraživanje (moralne i estetske, duhovne, dijaloško-dijalektičke, političke, ekonomske i dr.). Odabrane vrijednosti postaju standard za procjenu kvalitete ostvarenog akcijskog istraživanja (McNiff et al., 1996:12). To nije slučaj u ostalim društvenim istraživanjima koja su po definiciji vrijednosno neutralna. Takvim aktivističkim pristupom, akcijska istraživanja idu u prilog radikalnoj kritici funkcionalističkog pozitivizma u društvenim istraživanjima koji se temelji na akademskom poimanju „čistih“ znanosti (Halmi, 1996).

Povezano s tim, u akcijskim istraživanjima se bitno mijenja i pozicija istraživača, odnosno u određenoj mjeri se briše tradicionalna podjela između istraživača i subjekta istraživanja. Subjektivnost i osobna uključenost istraživača u proučavani proces još je jedna od temeljnih metodoloških različitosti s obzirom na druge tipove društvenih istraživanja. To ne znači da akcijsko istraživanje smije biti išta manje rigorozno u svojim metodama niti da se radi o neformalnom proučavanju prakse. Radi o sustavnom empirijskom istraživanju utemeljenom na znanstvenoj teoriji i sustavnoj metodologiji (McNiff et al., 1996).

Povezivanje koncepata akcije i istraživanja, odnosno uvođenje promjena i njihovo istraživanje je ono što čini glavnu karakteristiku akcijskih istraživanja: drugim riječima, „isprobavanje ideja u praksi kao sredstvo napretka i kao sredstvo povećanja znanja“ (Kemmis i McTaggart, 1982, prema McNiff et al., 1996:9). Akcijska istraživanja idu u tom smislu puno dalje od mjerenja stavova i mišljenja sudionika. Jedan od rezultata akcijskog istraživanja trebaju biti realne promjene u onome što ljudi rade, u njihovoj interakciji sa svijetom i sa drugim ljudima, u onome što smatraju značajnim i vrednuju te u diskursima pomoću kojih razumijevaju i interpretiraju svijet (Kemmis i Wilkinson, 1998:25). Većina akcijskih istraživanja usmjerena su prema mjerenju ishoda i učinaka te odgovaranju na pitanja: Koje su specifične promjene proizašle iz istraživačkog procesa? Do koje mjeru su sudionici doživjeli osobno osnaživanje kao rezultat istraživanja?

U sljedećoj tablici prikazane su sumarno glavne karakteristike akcijskih istraživanja (Norton, 2009:54-55).

Tablica 10. Karakteristike akcijskog istraživanja (razrada prema Norton, 2009)

DRUŠTVENA PRAKSA	Aksijska istraživanja bave se društvenom praksom čiji je kontekst često kompleksan i u tom smislu predstavljaju odmak od pozitivistički orijentiranih istraživanja.
USMJERENOST PREMA POBOLJŠANJU	Ideja unosenja pozitivne promjene najvažnija je karakteristika koja odvaja aksijska istraživanja od drugih vrsta istraživanja.
CIKLIČNOST	Ova karakteristika se često opisuje kao provođenje spiralnog niza refleksije, planiranja, akcije, promatranja, ponovne refleksije itd. Međutim, u stvarnosti je aksijsko istraživanje kompleksnije i cikličnost se očituje u rješavanju pitanja i refleksija o idejama koje se pojavljuju tokom istraživanja, a koja se nisu naslućivala kada je istraživanje planirano.
SISTEMATIČNOST	Fleksibilnost aksijskog istraživanja ne znači da su ona išta manje rigorozna od bilo koje druge vrste istraživanja. Naprotiv, zahtjeva se još veća pažnja u oblikovanju nacrt istraživanja i analizi podataka kako bi se mogla dokazati valjanost i pouzdanost rezultata.
REFLEKSIVNOST	Refleksija je fundamentalna u procesu provođenja aksijskog istraživanja. Odnosi se na stalnu interpretaciju nalaza i planiranje promjena.
PARTICIPATIVNOST	Aksijsko istraživanje je uvijek otvoreno i uključuje rad s drugim ljudima.

U nastavku će biti detaljnije opisan koncept participativnosti kao jedne od najvažnijih karakteristika i osobitosti aksijskog istraživanja u kontekstu središnje teme ovog rada.

5.1.1. Participacija kao temeljno načelo akcijskih istraživanja

Građanska participacija središnji je koncept i ključni izazov u radu na razvoju zajednica i mobilizaciji njihovih resursa općenito, a kao što je prethodno prikazano, i konkretno unutar procesa interpretacije baštine koji je tema ovog rada. Opseg, svrhovitost i kvaliteta participacije također su glavna pitanja unutar procesa upravljanja akcijskim istraživanjima.

Mnogi autori smatraju da će uključivanje građana kao partnera u proces akcijskih istraživanja osigurati da on bude u skladu s njihovim potrebama i vrijednostima te da će uslijed interakcije sudionika i istraživača doći do zajedničkog stvaranja i učenja te osnaživanja. Sudionici pri tome nisu samo izvor podataka, već aktivno pomažu kreirati nova značenja i interpretirati informacije koje su stvorene tijekom istraživačkog procesa. Taj proces postaje sve bolji kako istraživanje napreduje i sudionici stječu sve više iskustva. Da bi se to postiglo važno je

nastojati da sudionici budu ti koji provode proces promjene, dok istraživači imaju ulogu voditelja i savjetnika, pomažući članovima određene društvene skupine u definiranju problema i pronalaženju učinkovitih rješenja (Balcazar et al., 2004:20-21). Istraživač se ne postavlja iznad društva, nego kao ravnopravan subjekt sudjeluje u konkretnoj društvenoj akciji. Formalne granice između tradicionalnih uloga istraživača i subjekata istraživanja smanjene su ili eliminirane i svatko tko sudjeluje u participativnom radu može preuzeti različite uloge i dužnosti u procesima akcije i istraživanja (Taylor et al., 2004:4). Ispitanici sudjeluju u oblikovanju akcije na kojoj se temelji istraživanje, odnosno aktivno određuju kriterije i standarde prema kojima će se određena akcija prosuđivati i vrednovati. Kao rezultat, svi partneri u procesu proširuju i obogaćuju svoje razumijevanje i znanja o društvenim pitanjima. Nova znanja i spoznaje koje će steći i istraživač i sudionici jedan su od središnjih ciljeva participativnog akcijskog istraživanja (Taylor et al., 2004:5).

Participativno akcijsko istraživanje je prije svega društveni proces koje namjerno istražuje odnos između individualnog i društvenog aspekta. Ono uočava „da nikakva individualizacija nije moguća bez socijalizacije, a socijalizacija nije moguća bez individualizacije (Habermas, 1992, u Kemmis i McTaggart, 2007:280) te da procesi individualizacije i socijalizacije kontinuirano oblikuju pojedince i društvene odnose u svim uvjetima u kojima se nalazimo. Kroz proces akcijskog istraživanja ljudi se uključuju u proučavanje svog znanja (razumijevanja, vještina i vrijednosti) i interpretativnih kategorija (načina na koji interpretiraju sebe i svoje djelovanje u materijalnom i društvenom svijetu). Nastoje razumjeti na koji način njihova znanja oblikuju njihov identitet i njihovo djelovanje. Istražuju načine svoje komunikacije, stvaranja i društvene organizacije i nastoje spoznati ih i poboljšati ako se pokažu neučinkovitima, nepravednima ili neispunjavajućima (Kemmis i McTaggart, 2007:280-82).

Zagovarana demokratičnost i učinkovitost participativnih procesa razvoja zajednice, pa tako i uz njih vezanih akcijskih istraživanja, ne isključuje prisutnost unutrašnjih proturječja i dilema, a mnoštvo praksi koje se smatraju participativnima uvelike se razlikuju po svojoj kvaliteti i stupnju uključivanja sudionika. Američki akcijski istraživači Schafft i Greenood (2003, prema Škrabalo et al., 2006:9) navode sljedeće probleme pri provođenju participativnih akcija:

- Legitimitet participacije može biti doveden u pitanje ako postoje manjkavosti reprezentativnosti sudionika, osobito pripadnika marginaliziranih skupina u zajednici

ili pak u slučaju podzastupljenosti većinske etničke skupine i lokalne političke ili ekonomske elite.

- Participacija prerasta u organizacijski izazov prilikom provedbe suradnički planiranih akcija koje može ugroziti manjak kapaciteta za koordinaciju ili precijenjena mogućnost dobrovoljnog rada.
- Inzistiranje na konsenzusu kao preduvjetu kolektivne akcije može omesti pravovremeno razotkrivanje i izražavanje postojećih razlika u razumijevanju i očekivanjima među sudionicima. Potisnute razlike u shvaćanju mogu dovesti do problema u provedbi preporuka ili planova.
- Nije realno očekivati da participativni procesi istraživanja, kao i rada na društvenoj promjeni, mogu sami po sebi izbrisati ili preoblikovati ustaljene obrasce i razlike u moći. Upravo suprotno, prilikom planiranja participativnih procesa istraživanja i razvoja zajednice, važno je pravovremeno prepoznati postojeće obrasce moći, te tako biti u stanju predvidjeti njihov potencijalni utjecaj na dinamiku i ishode participacije.

5.1.2. Akcijsko istraživanje kao sredstvo osnaživanja lokalnih zajednica

Jedan od osnovnih ciljeva participativnih nastojanja akcijskog istraživanja je pronaći sredstva kojima će se pomoći ljudima da uspostave moć i kontrolu u svojim vlastitim životima i da uvide svoju snagu kao člana zajednice. Na taj način, participativno akcijsko istraživanje utjelovljuje element društvene akcije koji se odnosi na izgradnju društveno-političke svijesti i omogućava različite vrste društvene promjene (Taylor et al., 2004:4). Akcijska istraživanja počivaju na pretpostavci da je znanje o određenoj zajednici dostupno i prisutno unutar same zajednice, da ga mogu artikulirati akteri procesa istraživane društvene promjene te da njegovo stvaranje, razmjena i primjena mogu koristiti tim istim akterima (Škrabalo et al., 2006:8). U tom smislu, priznata su kao djelotvorna strategija uvođenja i evaluacije promjena unutar lokalnih razvojnih inicijativa.

Akcijska istraživanja obilježava težnja da se, uz nove spoznaje o predmetu istraživanja, kao cilj istraživanja pojavi „promjena društvene situacije bilo pojedinca ili društvene grupe u okviru zajednice, u svrhu zadovoljavanja, razvijanja i humaniziranja totaliteta ljudskih potreba“ (Halmi, 1996:233). Pri tome neki autori, predstavnici takozvanog kritičko-

emancipatorskog pristupa akcijskim istraživanjima, smatraju kako akcijska istraživanja ne doprinose samo ograničenim promjenama u lokalnom kontekstu, već dugoročno mogu doprinijeti i promjenama na široj društvenoj razini (Kemmis i McTaggart, 2007).

Većina autora smatra da su akcijska istraživanja vrijednosno utemeljena te da istraživači trebaju biti aktivno i kreativno uključeni u ostvarivanje demokratskih društvenih i političkih ideala. Ernest Stringer (1996:9-10, prema Bognar, 2008:46) navodi sljedeće eksplicitne vrijednosti od kojih mora početi svako akcijsko istraživanje:

- **Demokratičnost** – omogućavanje sudjelovanja svih ljudi
- **Jednakost** – priznaje ljudima jednaku vrijednost
- **Oslobađanje** od tiranskih, iscrpljujućih uvjeta
- **Unaprjeđenje života** – omogućuje izražavanje punih ljudskih potencijala.

Te vrijednosti utječu na provođenje akcijskog istraživanja na način da ona probijaju granice pozitivističke metodologije te razvijaju konstruktivni plan promjene situacije. Deskriptivnu i analitičku metodologiju u akcijskim istraživanjima zamjenjuje participativna i evaluacijska metodologija (Halmi, 1996:233). Ideja o tome što je znanje proširena je na način da ne uključuje samo tradicionalne oblike znanja koje proizlaze iz racionalističko-deduktivističkih pristupa znanosti, već uključuje i alternativne epistemologije koje mogu uključiti iskustvene, estetske, prezentacijske i reprezentacijske oblike znanja. Takva konceptualizacija različitih vrsta znanja može dati važne pokazatelje o učinkovitosti intervencija, programa i drugih akcija utemeljenih u zajednici (Taylor et al., 2004:5).

Važna i inovativna komponenta akcijskih istraživanja je, dakle, sposobnost da osnaže sudionike kroz učenje. Elden i Levin (1991, prema Balcazar et al., 2004:20) tvrde da akcijsko istraživanje kao učenje može osnažiti sudionike na tri načina:

1. Kroz nove uvide, nova razumijevanja i nove mogućnosti koje sudionici otkrivaju kroz proces kreiranja boljih objašnjenja njihove društvene realnosti. Takva svijest mijenja način na koji ljudi vide sebe i svoj ljudski potencijal.
2. Uključivanjem u akcijsko istraživanje sudionici također uče kako učiti. Ljudi su često nesigurni u vezi svog znanja, a tradicionalno školstvo ne usađuje strast za učenjem i samostalnim otkrivanjem novih razumijevanja. Od učenika se uglavnom traži da reproduciraju sadržaj izvan konteksta s ciljem dostizanja nekih proizvoljnih standarda

u ispitivanju. Često ljudi ne znaju kako učiti i akcijsko istraživanje im pruža priliku da uče jedni od drugih i da poboljšaju razumijevanje svoje vlastite društvene stvarnosti uključivanjem u intenzivan dijalog jednih s drugima.

3. Akcijsko istraživanje može podučiti sudionike kako transformirati svoju vlastitu društvenu stvarnost. U tom slučaju, znanje postaje društvena praksa. To učenje je u stvari ono što Freire (1970) karakterizira kao nužan korak prema razumijevanju vlastitog potencijala za djelovanjem kako bi se mijenjao svijet. Stoga, proces učenja postaje proces preuzimanja kontrole koji vodi prema transformativnoj akciji.

Unutar akcijskog istraživanja sudionici se potiču da prepoznaju, koriste i izgrađuju vlastite snage i postojeće resurse kako bi postigli vlastite ciljeve i izgradili kapacitete svojih zajednica. Aktivnom uključenošću u planiranje interventnih programa, sudionici dobivaju potporu, uče identificirati resurse i postati bolji u rješavanju problema kako bi mogli bolje upravljati budućim izazovima i problemima (Taylor et al., 2004:5). U tom kontekstu Balcazar et al. (2004:22-23) navode sljedeće smjernice za implementiranje akcijskog istraživanja u istraživanje zajednice:

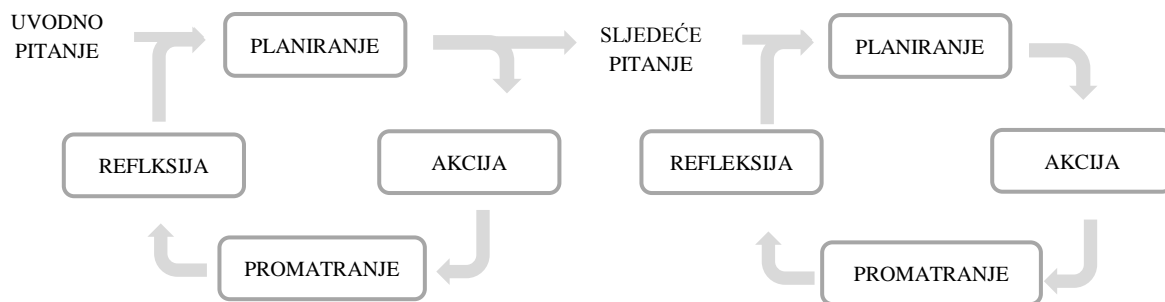
- Gledajte na sudionike kao na društvene aktere, s pravom glasa, sposobnošću odlučivanja, razmišljanja i mogućnošću da u potpunosti sudjeluju u istraživačkom procesu.
- Krajnji cilj akcijskog istraživanja je osnaživanje zajednice, odnosno transformacija društvene stvarnosti sudionika kroz povećanje stupnja kontrole koju imaju nad relevantnim aspektima svoje zajednice.
- Problem se javlja u samoj zajednici te se definira, analizira i rješava od strane sudionika. Ljudima treba pomoći da shvate da su oni ti koji mogu riješiti svoje vlastite probleme što nije lako jer je većina ljudi skeptična i nesigurna u vezi svojih kapaciteta i mogućnosti promjene svoje društvene realnosti.
- Aktivna participacija vodi ka boljem razumijevanju povijesti i kulture zajednice i analizi društvene stvarnosti. Vanjski agenti nikada ne mogu postići potpuno razumijevanje prirode zajednice bez autentičnog dijaloga s njezinim članovima.
- Uključivanje u dijaloški pristup također vodi prema kritičkoj svijesti. Ljudi postaju svjesniji svoje društvene realnosti, njezine povijesti i faktora koji održavaju loše uvjete. To razumijevanje pomaže im da se odmaknu od pasivne percepcije

viktimizacije prema percepciji sebe kao aktera odgovornih za stvaranje svoje budućnosti.

- Prepoznavanje snage ljudi također povećava njihovu svijest o resursima koji su im na raspolaganju i mobilizira ih da pomognu sami sebi. Često zajednice nisu uopće svjesne skrivenih resursa koje posjeduju.
- Istraživački proces također promiče osobnu promjenu i kod sudionika i kod istraživača. Akcijsko istraživanje je transformativno iskustvo u smislu da dijalog i proces analize društvene stvarnosti navode sudionike da preispituju svoje vlastite uloge i odgovornosti prema društvenoj promjeni.

5.2. Proces akcijskog istraživanja

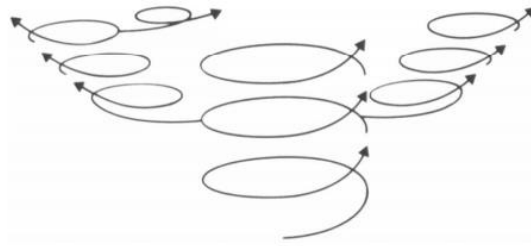
Proces akcijskog istraživanja obično se opisuju kao ciklički, s četiri međusobno povezane faze: planiranje, akcija, promatranje i refleksija, odnosno spiralni, kada akcija dovede do novog pitanja ili problema koji se potom rješava (McNiff et al., 1996). Spiralni proces akcijskog istraživanja prikazan je na slici u nastavku.

Slika 4. Spiralni proces akcijskog istraživanja (prema Kemmis i McTaggart, 2007)

U središtu akcijskih istraživanja je uvijek akcija, a prikupljeni podaci služe kao povratna informacija na temelju koje je moguće prilagođavati i mijenjati te ponovno planirati aktivnosti. „Time cijeli proces istraživanja postaje fleksibilan i kreativan odgovor na potrebe sudionika istraživanja“ (Bognar, 2002:177).

U praksi, proces akcijskih istraživanja fleksibilan je, otvoren i promjenjiv proces, a navedene faze planiranja, akcije, promatranja i refleksije preklapaju se na način da se prvobitni plan, u svjetlu novih informacija i iskustava mijenja, te vodi u nove, često neočekivane smjerove (Kemmis i McTaggart, 2007). U posljednje vrijeme, stoga, sve više autora napušta inzistiranje na strogom praćenju etapa zbog opasnosti od pojednostavljivanja procesa i ometanja spontanosti i kreativnosti istraživača (Bognar, 2002:182). Primjerice, umjesto jednodimenzionalne spirale, McNiff i Whitehead (2002, prema Baumfield et al., 2013) koriste višedimenzionalnu spiralu koja ukazuje na značaj spontanosti u stvaralačkom i razvojnom procesu akcijskog istraživanja. Polazeći od jednog problema, za vrijeme istraživanja često se javljaju novi koje je važno uzeti u obzir jer se na taj način može sagledati sva kompleksnost onoga čime se bavimo.

Slika 5. Višedimenzionalna struktura akcijskog istraživanja (McNiff et al., 1996)

Različiti autori na različite načine opisuju izradu plana akcijskog istraživanja. Primjerice, McNiff et al. (1996) strukturu plana izražavaju u obliku pitanja:

- Što je predmet mog interesa?
- Zašto sam zainteresiran/a?
- Što smatram da mogu učiniti?
- Što ću učiniti?
- Kako ću prikupiti dokaze kako bih pokazao/la da sam utjecao/la na situaciju?
- Kako ću osigurati prihvatljivost i istinitost mojih prosudbi?

S druge strane, Kemmis i McTaggart (2007) proces planiranja akcijskog istraživanja opisuju kao niz uzastopnih koraka:

1. zabilježiti problem-fokus istraživanja
2. definirati varijable
3. razraditi istraživačka pitanja
4. opisati intervencije ili inovacije
5. utvrditi sudionike u akcijsko - istraživačkoj skupini
6. obaviti neophodne dogovore
7. razraditi vremenski plan
8. izraditi popis potrebnih resursa
9. osmisлити postupke prikupljanja podataka

Iako se sam proces akcijskih istraživanja u mnogim karakteristikama razlikuje od ostalih vrsta znanstvenih istraživanja, jednak je drugima u činjenici da se temelji na analizi relevantne literature koja pomaže objasniti podatke, produbiti razumijevanje te sugerirati smjerove

daljnje akcije. Tijekom cijelog procesa bitno je povezivati sve veću količinu prikupljenih podataka i opservacija s onime što su drugi već istražili o sličnim pitanjima i kontekstima. Preporučuje se upoznavanje teorijskih pristupa važnih za izabrani problem, definiranje vrijednosnih polazišta, objašnjenje kako se problem istraživanja uklapa u širi institucijski i društveni kontekst, proučavanje povijesnog konteksta koji je doveo do trenutne situacije te prepoznavanje osobnih stavova. Završni rezultat trebao bi biti analiza podataka utemeljena na relevantnoj literaturi te proširivanje literature kroz znanstveni doprinos akcijskog istraživanja (Herr i Anderson, 2004:84).

Kod akcijskog istraživanja također je važno sustavno i planski prikupljati podatke o svemu bitnome što se događa za vrijeme procesa implementacije plana. Pri tome je moguće koristiti različite metode istraživanja i izvore podataka. Zbog svoje primjenjivosti, akcijska istraživanja su u većoj mjeri permissivna i hibridna u pogledu istraživačkih metoda koje mogu biti kvantitativne (npr. ankete, analize sadržaja) i kvalitativne (intervjui, fokus grupe, promatranja, analiza tekstualnog i vizualnog materijala). Često korištene metode su etnografske koje su primjerene jer usmjeravaju na izgradnju suradničkih odnosa sa zajednicom koju istražuju, a svim partnerima u istraživanju omogućuju veću metodološku fleksibilnost u odnosu na promjenjive okolnosti (Bernard, 1998:725 prema Škrabalo et al., 2006:8).

5.2.1. Valjanost i pouzdanost akcijskih istraživanja

Kriteriji kvalitete akcijskih istraživanja postižu se uz pomoć kriterija valjanosti koji su povezani s ciljevima akcijskog istraživanja. Prema Herr i Anderson (2004:54), ciljevi akcijskog istraživanja su:

1. stvaranje novog znanja
2. postizanje ciljeva povezanih s akcijom
3. obrazovanje i usavršavanje i istraživača i sudionika
4. rezultati koji su povezani s lokalnim kontekstom
5. jasna i prikladna istraživačka metodologija

Temeljeći se na ovim ciljevima, identificirani su indikatori kvalitete za akcijska istraživanja, kako je prikazano u sljedećoj tablici (prema Herr i Anderson, 2004: 55-57).

Tablica 11. Indikatori kvalitete akcijskih istraživanja (razrada prema Herr i Anderson, 2004:55-57)

Ciljevi akcijskog istraživanja	Kriteriji kvalitete i valjanosti akcijskog istraživanja	Opis
Stvaranje novog znanja	Dijaloška valjanost	Sudjelovanje u kritičkom i reflektivnom dijalogu koji će potvrditi istraživačeve spoznaje. Provodi se kroz kontakt s drugim istraživačima i tzv. „kritičkim prijateljima“.
Postizanje ciljeva povezanih s akcijom	Valjanost rezultata	Mjera u kojoj provedena akcija vodi prema rješenju problema koji je potaknuo istraživanje, odnosno uspješan rezultat istraživačkog projekta.
Obrazovanje i usavršavanje i istraživača i sudionika	Katalitička valjanost	Stupanj u kojem istraživački proces reorijentira, fokusira i pokreće sudionike prema spoznaji stvarnosti u svrhu njezine promjene. Naglašava transformativni potencijal akcijskog istraživanja.
Rezultati koji su povezani s lokalnim kontekstom	Demokratska valjanost	Mjera u kojoj je istraživanje provedeno u suradnji sa svim dionicima unutar istraživnog procesa. Uključuje pitanja etike i društvene pravde.
Jasna i prikladna istraživačka metodologija	Procesna valjanost	Mjera u kojoj su problemi identificirani i riješeni na način koji dozvoljava kontinuirano učenje - kvaliteta procesa refleksije i kvaliteta prikupljenih podataka. Za postizanje te kvalitete preporuča se triangulacija podataka i uključivanje višestruke perspektive.

Kako bi se povećala valjanost i pouzdanost akcijskih istraživanja česta je praksa uključivanja takozvanih „kritičkih prijatelja“. Kritičko prijateljstvo predstavlja jedan od važnih oblika refleksivnog pristupa. Oni osiguravaju argumentirana, kritičku raspravu radi osvješćivanja pogrešaka, pružanja alternativnih gledišta i zajedničkog dogovora za nove prijedloge ili akcijske hipoteze koje će se primijeniti u praksi. Nazivani još i kritičkim kolegama ili kritičkim sudionicima, to mogu biti suradnici, mentori ili vanjske osobe koje će pratiti rad na projektu (McNiff et al., 1996:30). Proces suradnje može podrazumijevati (Bognar, 2006:55):

- pomoć akcijskim istraživačima u prikupljanju podataka (npr. vođenju bilješki o interakciji sa sudionicima, fotografiranje, snimanje video zapisa, popunjavanje protokola promatranja);
- davanje povratnih informacija o provedenoj akciji;
- savjetovanje o mogućim rješenjima za uočene probleme;
- psihološku potporu akcijskim istraživačima posebno za vrijeme kriznih razdoblja u ostvarivanju planiranih promjena.

5.2.2. Etički principi provođenja akcijskih istraživanja

Prema Nortonu (2009:181), osnovna etička načela koja treba slijediti svako akcijsko istraživanje su:

- Informiranje i pristanak sudionika
- Privatnost i povjerljivost
- Zaštita sudionika od bilo kakve štete

Načelo informiranja i pristanka sudionika odnosi se od dva jednako važna elementa. Pristanak znači pitati ljude slažu li se biti dio istraživanja bez ikakve prisile. Informiranje znači dati im dovoljno informacija na temelju kojih mogu donijeti realističnu procjenu mogućih posljedica sudjelovanja. U većini istraživanja preporuča se da informiranje bude u obliku pisane informacije koja se daje sudionicima, a koja uključuje opis i svrhu istraživanja, obaveze sudionika, moguće koristi i rizike sudjelovanja te izjavu o dobrovoljnosti sudjelovanja i povjerljivosti podataka. Pristanak sudionika također se dobiva pismeno, u obliku obrasca koji sudionik potpisuje (Norton, 2009:181-185).

Privatnost odnosno anonimnost znači da će istraživač prikriti identitet sudionika u bilo kakvom tipu završnih izvještaja o istraživanju. Povjerljivost se odnosi na činjenicu da samo istraživač ima pravo na pristup podacima koje su dali sudionici (Norton, 2009:185-187).

Zaštita sudionika kod akcijskih istraživanja, za razliku od na primjer medicinskih istraživanja, odnosi se više na moguću psihološku nego fizičku štetu, na primjer učinci na samopoštovanje ili samopouzdanje, primjerice povezano s određenim postignućima (McNiff et al, 1996). Pri

tome treba imati na umu kompleksne implikacije kao što su vrijeme koje oduzimamo sudionicima, pitanja povjerljivosti i sl.

5.3. Akcijska istraživanja s mladima

Iako su akcijska istraživanja do sada već upotrebljavana unutar različitih disciplina, uključivanje mladih kao sudionika unutar takvih istraživanja je relativno nova pojava (Powers i Tiffany, 2006:79). Uključivanje mladih u istraživanje i evaluaciju ne samo da stvara korisno znanje za zajednice i pojedince, već pruža i prilike za razvoj i osnaživanje mladih sudionika i rezultira brojnim koristima za mlade, za lokalne organizacije, širu zajednicu i sam istraživački proces. Unatoč tome, postoji malo sustavnih istraživanja koje dokazuju takve učinke.

Postojeća nastojanja za uključivanjem mladih u istraživačke procese temelje se na već poznatim metodama participativnog akcijskog istraživanja i stvaraju mogućnosti za promicanje osobnog razvoja mladih, kao i za usavršavanje znanstvenih istraživanja koja se bave pitanjima povezanim s mladima. Do sada su mladi u istraživanja bili uključivani gotovo isključivo kao subjekti odnosno ispitanici, a ne kao sudionici i partneri u otkrivanju novih znanja ili u razvoju programa, strategija i politika. Znanja i iskustva mladih su često bila podcjenjivana i odbacivana kao nevažeca. Kao u slučaju mnogih obespravljenih grupa, mladi su bili zakinuti zbog loših odluka, programa i politika koje su im imale namjeru pomoći, ali su bile kreirane bez njihovog doprinosa. Uključivanje mladih u istraživačke procese može promijeniti tu dinamiku, pružajući im sredstva za razvijanje i vrednovanje znanja i utjecanje na razvoj programa i politika kreiranih da utječu na njihove živote (Powers i Tiffany, 2006:80).

Powers i Tiffany (2006:80) navode sljedeće pozitivne učinke koje uključivanja u participativna akcijska istraživanja imaju na mlade:

- Razvijanje vještina vođenja i organizacijskih sposobnosti kao sredstva stvaranja promjena
- Razvijanje sposobnosti kritičkog mišljenja
- Izgradnja raznolikih društvenih mreža i širokih obrazovnih temelja
- Mogućnosti preuzimanja različitih uloga i odgovornosti uključujući donošenje odluka
- Stvaranje novih veza i odnosa s odraslima i članovima šire zajednice
- Djelovanje kao uzor za druge mlade i kao stručnjaka koji posjeduju lokalno znanje o pitanjima koja utječu na mlade

Autori, u nastavku rada, opisuju četiri studije slučaja uključivanja mladih u akcijska istraživanja te sažimaju ishode i učinke takvih projekata, ovisno o tome radi li se o dobrobitima za mlade i zajednicu u cjelini ili o koristima za istraživački proces (Powers i Tiffany, 2006:84-85):

Koristi za mlade – Svi su projekti bili uspješni u stvaranju razvojnih mogućnosti za mlade. Pružene su im mogućnosti za različite oblike i stupnjeve vodstva. Iskustvo u kojem su odrasli slušali njihova mišljenja povećalo im je samopouzdanje. Mladi su naučili o procesima provođenja istraživanja i razvili različite vještine uključujući kako kreirati i planirati projekt, razviti instrumente (npr. kako pisati pitanja za upitnik), koristiti različite metodologije i procedure (npr. provoditi intervjue i fokus grupe), raditi s podacima i interpretirati rezultate. Mnogi od njih stekli su vještine javnog govora i naučili kako prezentirati pred različitim publikama te kako se zalagati za stvari koje su im važne. Također su imali priliku doći u interakciju i izgraditi odnose s ljudima različite dobi i porijekla.

Koristi za istraživački proces – Uključivanje mladih u akcijsko istraživanje poboljšalo je pristup istraživanoj populaciji, pogotovo u istraživanjima u kojima se radilo o populaciji do koje je teško doći ili temi koja im nije od interesa. U tim slučajevima ova metoda ima puno bolji odaziv od tradicionalnih istraživačkih metoda. Konstruktivne kritike mladih za vrijeme sastavljanja instrumenta osiguravaju da ti instrumenti budu prilagođeni mladima i da se koristi njima razumljiv i pristupačan jezik. Prilikom komentiranja i interpretacije rezultata, mladi daju zanimljive, neočekivane i pronicave komentare koji pomažu boljem razumijevanju podataka. Također mogu potvrditi rezultate te pomoći procijeniti daju li podaci točnu sliku ili još uvijek postoje određene rupe u znanju.

Prema Amsden i VanWynsberghe (2005:358-359) akcijska istraživanja s mladima trebaju se temeljiti na sljedećim principima:

- Kroz proces se trebaju izgraditi kapaciteti mladih
- Perspektive mladih se moraju poštivati
- Mladi i njihovi resursi se trebaju mobilizirati
- Mladi trebaju imati ulogu donositelja odluka
- Procesi treba voditi prema razvoju zajednica

Powers i Tiffany (2006:86) navode još neke ključne elemente koje treba imati na umu prilikom provođenja participativnog akcijskog istraživanja s mladima:

- Svi istraživači trebaju vremena da uče, prakticiraju i usavršavaju svoj rad. Participativno istraživanje, koje se često odvija na ciklički način i kroz ponavljanja, idealan je za takvo učenje i izrazito je prikladan za uključivanje adolescenata.
- Vremenski rok treba biti realističan: dovoljno dug da dođe do razvoja, testiranja i revidiranja novih vještina i znanja, ali ne toliko dug da mladi izgube interes ili iz bilo kojeg razloga ne mogu vidjeti završetak svog rada.
- Rad mladih sudionika mora imati potporu u obliku adekvatnih ljudskih, financijskih i logističkih resursa.
- Mladi moraju biti informirani o svojim pravima i odgovornostima unutar istraživanja.
- Organizacije koje uključuju mlade u participativna istraživanja i evaluacije moraju shvatiti mišljenje mladih ozbiljno, slušajući i djelujući prema preporukama mladih. U isto vrijeme, preporuke mladih ne trebaju biti nekritički podržane, već trebaju uključivati promišljanje i proces odlučivanja, jednako rigorozan kao u drugim procesima.
- Važno je koristiti višestruke metode za poticanje participacije. Potrebno je uključiti sve sudionike i svatko treba imati mogućnost sudjelovati na svoj način i prema svojim potrebama. Važno je pružiti poticaje i načine za povećanje participacije i za davanje postupno sve veće odgovornosti, kao i načine da mladi smanje svoju uključenost, ukoliko to žele, a da istovremeno zadrže vezu s projektom.

Amsden i VanWynsberghe (2005:358) navode da provođenje akcijskog istraživanja s mladima zahtjeva razvoj kreativnih metoda i tehnika koje će od istraživanja napraviti zabavan i ispunjavajući proces i dovesti do značajnih rezultata.

Autori, kao jednu od takvih tehnika, opisuju „mapiranje zajednice“ (Amsden i VanWynsberghe, 2005), vizualnu tehniku prikupljanja podataka koja se koristi kako bi se dokumentirale ne samo geografske, već i bilo koja druge vrste apstraktnih podataka. Grupa mladih okuplja se kako bi nacrtala, napisala ili bilo kakvim drugim sredstvom izrazila lokalno znanje i iskustvo. Proces je fleksibilan jer omogućuje unošenje podataka u različitim oblicima (riječi, slike, brojevi i sl.). Cilj je potaknuti sposobnost ljudi da prezentiraju sebe i svoje

razumijevanje svijeta oko sebe. Proces omogućuje suradnju, dijalog i stvaranje veza među sudionicima.

U drugim radovima o akcijskom istraživanju s mladima spominju se još neke kreativne istraživačke tehnike i metode, poput „foto-eseja“, metode u kojoj mladi kombiniraju fotografiju i tekst kako bi izrazili neki osjećaj ili dojam (Amsden i VanWynsberghe, 2005). Slične metode su i „participativno foto mapiranje“ (Dennis, et al., 2009) i „*photovoice* metoda“ (Wang, 2006) u kojima fotografije koje izrađuju mladi postaju izvor za provođenje detaljnih intervjua i fokus grupa na određenu temu, pri čemu se dokumentiraju individualni i kolektivni narativi povezani sa specifičnim slikama.

II. DIO - EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

6. POLAZNE VRIJEDNOSTI, PROBLEM I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Za odabir istraživačke metodologije ključni kriterij je njezina prikladnost u odnosu na svrhu istraživanja (Ajduković, 2008:39). Tako je i izbor akcijskog istraživanja za ovaj rad bio usko povezan s istraživačkim pitanjem i ciljem istraživanja. Kako je već ranije naglašeno, akcijsko istraživanje sustavan je proces planiranja, djelovanja, promatranja, opisivanja, refleksije, modificiranja i evaluacije koji treba unaprijediti praksu, osnažiti sudionike kroz uključenost u istraživanje te promicati participaciju (Cohen et al., 2007:79). Cilj mu je detaljno upoznavanje određenog procesa i iskustva, uz prikupljanje što više informacija različitim metodama, kako bi se utvrdila točna narav pojave i njezinih učinaka na sudionike procesa. U središtu akcijskog istraživanja ovog doktorskog rada je proces kreiranja izložbe o lokalnoj baštini kroz participativni model u suradnji s učenicima srednje škole u Zaprešiću. Akcija se u ovom slučaju odnosi na provođenje participativnog modela interpretacije baštine (kreiranje izložbe), a istraživanje podrazumijeva prikupljanje podataka, analizu podataka i izradu izvještaja o provedenom projektu i njegovim učincima na mlade. S metodološkog je aspekta, stoga, u ovom slučaju bilo optimalno koristiti kvalitativni nacrt istraživanja akcijskog tipa uz korištenje kvantitativnih metoda za provjeru hipoteza i odgovaranje na istraživačka pitanja.

Akcijska istraživanja su po svojoj definiciji vrijednosno utemeljena te je, prema McNiff et al. (1996), prvi korak u planiranju i provedbi akcijskih istraživanja određivanje polaznih vrijednosti istraživanja. O njima se kritički promišlja tijekom istraživanja što bi trebalo rezultirati promjenama i poboljšanjima unutar istraživnog procesa kao i na osobnoj razini. Na temelju vrijednosti donose se i glavni kriteriji za procjenu uspješnosti ostvarenja planiranih ciljeva istraživanja. Polazne vrijednosti koje određuju ovo istraživanje su inkluzivnost, suradnja, motiviranost sudionika, osnaživanje zajednice, poštivanje lokalnog konteksta i holistički pristup.

1. Kroz planirano akcijsko istraživanje pokušalo se odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:
2. Koje su vrijednosti baštine za mlade?
3. Koji su mogući društveni učinci participativne interpretacije baštine na mlade i kako ih mjeriti?
4. Koje strategije i metode je moguće primijeniti u projektima interpretacije baštine da bi se ostvarili pozitivni društveni učinci na mlade?

5. Kako proces participativne interpretacije baštine utječe na mlade i njihove stavove i percepcije o baštini?

Polazeći od navedenog istraživačkog problema, postavljen je glavni cilj doktorskog rada: istražiti učinke participativne interpretacije baštine na individualni i socijalni razvoj mladih kroz akcijsko istraživanje u lokalnoj zajednici, te sljedeći izvedeni ciljevi istraživačkog projekta:

- Stvoriti konceptualni okvir za proučavanje vrijednosti baštine te klasificirati i operacionalizirati društvene učinke interpretacije baštine na mlade.
- Ispitati stavove i percepcije mladih o vrijednostima i društvenim učincima baštine.
- Kreirati i evaluirati model participativne interpretacije lokalne baštine koji će uključivati mlade kao glavne sudionike.
- Ispitati učinke provedenog projekta participativne interpretacije baštine s mladima.
- Ustanoviti koji su čimbenici povezani s pozitivnim učincima interpretacije baštine na mlade.

Također, u skladu s navedenim ciljevima rada, postavljene su dvije hipoteze istraživanja:

1. Interpretacija baštine može imati pozitivne učinke na individualni i socijalni razvoj mladih u lokalnoj zajednici.
2. Veći društveni učinci interpretacije baštine postižu se aktivnim uključivanjem mladih u proces interpretacije baštine.

7. KONTEKST I SUDIONICI AKCIJSKOG ISTRAŽIVANJA

Kao što je već spomenuto, projekt participativne interpretacije baštine provodio se u Zaprešiću, sudionici istraživanja i partneri u izvođenju projekta bili su učenici Srednje škole „Ban Josip Jelačić“, a završni proizvod projekta bila je izložba o lokalnoj baštini postavljena u Muzeju Matija Skurjeni u Zaprešiću.

Za kontekst istraživanja značajno je istaknuti da u gradu Zaprešiću danas gotovo da ne postoje institucije koje se bave sustavnom interpretacijom lokalne baštine. Jedini muzej na području grada je Muzej Matija Skurjeni koji čuva ostavštinu proslavljenog lokalnog slikara naive. Djelovanje tog muzeja trenutno je vrlo ograničeno, bez nastojanja za uključivanjem lokalne zajednice i bez jasne vizije i misije. Jedina aktivnost muzeja je povremeno organiziranje izložbi hrvatskog slikarstva čime on više ima funkciju galerijskog prostora. U okolici se nalazi Muzej Brdovec, osnovan kao zavičajni muzej koji pokriva teritorij bivše općine Zaprešić, no danas je taj teritorij podijeljen na grad Zaprešić i pet zasebnih općina. Iako više ne spada pod grad Zaprešić, muzej istražuje i prikuplja predmete koji su dio kulturne baštine ovog kraja unutar arheološke, etnografske i kulturno-povijesne zbirke te organizira obrazovne aktivnosti.

Jedan oblik interpretacije lokalne baštine preuzele su časne sestre u sklopu Duhovno-obrazovnog centra Marijin dvor koji se nalazi u dvorcu Lužnica u Zaprešiću. Radi se o baroknom dvorcu iz 18. stoljeća okruženim velikim engleskim perivojem koji je u prvoj polovici 20. stoljeća došao u posjed Družbe sestara milosrdnica. Časne sestre nude redovite vođene razglede dvorca, održavaju web stranicu o njegovoj povijesti i organiziraju različite programe čime je on postao atraktivno mjesto okupljanja šire zajednice.

U blizini centra grada nalaze se Novi dvori Jelačićevi, cjelovito očuvan povijesni historicistički kompleks koji je bio u vlasništvu Bana Josipa Jelačića, a u koji spadaju vlastelinski dvorac okružen perivojem s kapelicom, obiteljskom grobnicom, izvedenom prema nacrtima Hermana Bolléa, i gospodarskim zgradama. Od njih je najvažnija Vršilnica iz 17. stoljeća, najstariji sačuvani takav objekt u Hrvatskoj i reprezentativni primjer gospodarskog graditeljstva, koja se danas koristi za održavanje različitih gradskih događanja poput izložbi i koncerata. Nekadašnja zgrada žitnice je također obnovljena i uređena kao Muzej Matija Skurjeni. Glavna zgrada dvorca nedavno je djelomično obnovljena te postoje planovi za njezinu revitalizaciju, no trenutno ne postoji nikakav oblik interpretacije kompleksa. Jedan od praktičnih ciljeva projekta provedenog u sklopu doktorskog rada je, u

tom smislu, bio i doprinos razvoju interpretacije lokalne baštine, polazeći od potreba mladih, koji će po mogućnosti služiti i kao podloga nekom budućem stalnom izložbenom postavu.

Zaprešić se često opisuje kao grad s velikim udjelom mladih, u kojem je prosječna starost stanovnika značajno niža od prosjeka Zagrebačke županije i Republike Hrvatske. Prema posljednjem popisu stanovništva provedenom 2011. godine, u gradu Zaprešiću (uključujući pripadajuća naselja) živi 25.223 stanovnika, od kojih je 4678 (18,53%) mladih od 15 do 29 godina. Od toga je 1319 mladih osoba u dobi između 15 i 19 godina (5,22%) (Grad Zaprešić, 2015:4) koji su ciljana skupina ovog istraživanja.

Početkom 2015. godine, u sklopu projekta *Lokalni plan djelovanja za mlade grada Zaprešića* provedeno je istraživanje s ciljem prikupljanja podataka za izradu *Gradskog programa za mlade za razdoblje 2015. – 2020* (Grad Zaprešić, 2015).¹⁷ Istraživanje je pokazalo da je samo 11,57% mladih u potpunosti zadovoljno kvalitetom života u Zaprešiću, dok ih je 48,37% djelomično zadovoljno. Mladi su u upitniku probleme s kojima se susreću poredali po važnosti (od najvećeg do najmanjeg) na sljedeći način: nezaposlenost, nedostatak interesa mladih za društvena zbivanja, nedovoljna briga društva i države za mlade, nepostojanje mjesta za izlaske i druženja, nedostatak životne perspektive, nemogućnost osamostaljivanja, nizak životni standard, ovisnost o drogama, alkoholu i duhanu, okupiranost zabavom i potrošnjom, nedostatak tolerancije prema manjinskim društvenim skupinama, niska politička participacija mladih, nasilje među mladima, neodgovorno seksualno ponašanje mladih i nekvalitetno i nedostupno obrazovanje za mlade.

Samo 25,22% mladih je zadovoljno ponudom aktivnosti za provođenje slobodnog vremena u Zaprešiću. Podaci prikupljeni upitnikom pokazuju da veći dio mladih ima dovoljno slobodnog vremena (45,7% ih ima 1 do 4 sata slobodnog vremena dnevno, 30,4% više od 4 sata dnevno). U slobodno vrijeme mladi preferiraju druženje s prijateljima i obitelji te noćne izlaske. Razmjerno velik broj mladih uključen je u rekreativne sportske aktivnosti (66%), 74% posjećuje koncerte, dok manji broj mladih u slobodno vrijeme sudjeluje u humanitarnom radu i volontiranju (11%), ekološkim aktivnostima (4%), političkim aktivnostima (3%), posjećuje

¹⁷ U okviru istraživanja potreba mladih u Gradu Zaprešiću podaci su prikupljeni putem upitnika u razdoblju od siječnja do ožujka 2015. godine. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 337 ispitanika, što predstavlja 7,21% ukupne populacije mladih s prebivalištem u Gradu Zaprešiću. Ciljana populacija su bile mlade osobe u dobi od 15 do 29 godina života. To se ne poklapa s ciljanom populacijom istraživanja ovog doktorskog rada koja obuhvaća mlade grada Zaprešića u dobi od 15 do 19 godina, ali se neki podaci dobiveni unutar navedenog istraživanja mogu smatrati indikativnima i koristiti za opisivanje šireg konteksta stavova i percepcija te uvjeta i mogućnosti mladih u Zaprešiću.

kulturno-umjetničke izložbe (5,6%) i odlazi na kazališne predstave (2%). Kulturne sadržaje za mlade na području Grada Zaprešića nude ustanove Pučko otvoreno učilište Zaprešić (dramski studio za djecu i mlade, likovne radionice, tečajevi, izložbe i koncerti), Gradska knjižnica Ante Kovačića (čitaonica, audiovizualna zbirka, odjel za mladež - programi urbane kulture, nastupi glazbenika) te udruge u kulturi i tehničkoj kulturi (glazbene i plesne, likovne, KUD-ovi, urbane kulture i kulture mladih i dr.).

Prema ranije navedenim ciljevima doktorskog rada i opisanom kontekstu istraživanja, sudionici provedenog akcijskog istraživanja bili su učenici Srednje škole „Ban Josip Jelačić“ u Zaprešiću. Radi se o jedinoj srednjoj školi na području zaprešićkog kraja koja pokriva područje od 50 000 stanovnika. Školu pohađa oko 850 redovnih učenika unutar devet obrazovnih programa, četiri četverogodišnja: opća gimnazija, hotelijersko-turistički tehničar, ekonomist, tehničar za računalstvo i pet trogodišnjih: prodavač, frizer, kuhar, slastičar i konobar. Škola je poznata po modernoj, kreativnoj nastavi i vrlo otvorena prema uključivanju u različite izvannastavne projekte (interdisciplinarna projektna nastava, aktivnosti međunarodne suradnje, filmska grupa, sportski klubovi, programi prevencije i volontiranja u humanitarne svrhe, organizacija kulturnih i društvenih događanja). Ta činjenica je omogućila i uvelike olakšala provođenje projekta akcijskog istraživanja u srednjoj školi u sklopu ovog rada.

8. NACRT ISTRAŽIVANJA I METODOLOŠKI POSTUPCI

Zbog nepostojanja sličnih istraživanja u Hrvatskoj pa čak i na međunarodnoj razini, u smislu predmeta i opsega istraživanja i istraživane skupine, bilo je potrebno, za potrebe ovog rada, razviti metodološki okvir istraživanja.

Istraživanje je podijeljeno u četiri faze:

1. postavljenje teorijskog okvira na temelju proučenih dokumenata i postojeće znanstvene i stručne literature
2. postavljanje metodološkog okvira empirijskog istraživanja
3. provođenje empirijskog istraživanja u tri faze (početno kvantitativno istraživanje, provođenje akcijskog istraživanja participativne interpretacije baštine, završno kvantitativno istraživanje)
4. analiza prikupljenih podataka i interpretacija rezultata

Početak rada na ovom istraživanju bio je usmjeren na prikupljanje i analizu relevantne literature koja se odnosila na teoriju baštine i razvoja, literature o društvenim učincima baštine i metodologiji njihove evaluacije te literaturu o participativnim modelima interpretacije baštine. Proučena je i stručna metodološka literatura vezana uz postupke provođenja participativnih akcijskih istraživanja.

Na temelju proučene literature izrađen je osnovni teorijski i metodološki koncept proučavanja društvenih učinaka participativne interpretacije baštine. Identificirani su i klasificirani mogući društveni učinci interpretacije baštine za mlade. Kreirana je lista indikatora društvenih učinaka koji su zatim korišteni u kvalitativnom i kvantitativnom dijelu istraživanja kao osnova za konstrukciju radnog materijala za radionice, anketnih upitnika i protokola za fokus grupu. Definirani su načini prikupljanja specifičnih informacija i podataka s obzirom na određene indikatore društvenih učinaka. Indikatori su, kod kojih je to bilo moguće, pretvoreni u pitanja za anketni upitnik. Za ostale indikatore određen je način i plan prikupljanja dokaza korištenjem kvalitativnih metoda (fokus grupa, sudjelujuće promatranje uz korištenje tehničkih pomagala, kontinuirani neformalni intervjui sa sudionicima i sadržajna analiza radnog materijala).

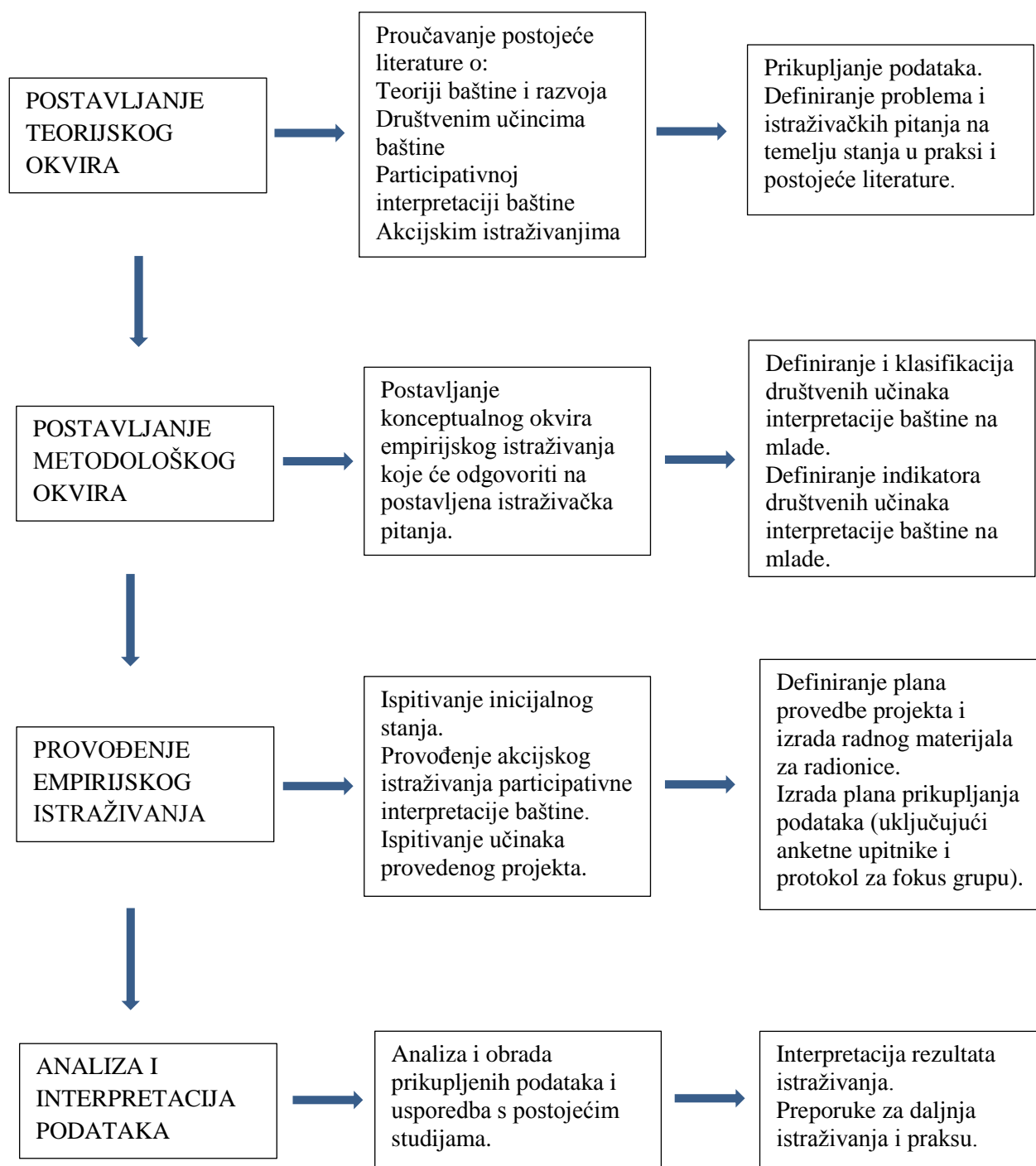
Empirijski dio istraživanja proveden je u tri faze. Početno i završno istraživanje bili su kvantitativnog, a središnji dio kvalitativnog karaktera. Prema tome, cjelokupno istraživanje provedeno je takozvanom mješovitom metodologijom.

Prva faza istraživanja odnosila se na ispitivanje početnog stanja (pred-test) kroz analizu stavova i percepcija mladih o baštini i društvenim učincima baštine. Korištena je metoda ankete.

Druga faza odnosila se na provedbu akcijskog istraživanja participativne interpretacije baštine s mladima, u ovom slučaju učenicima srednje škole. Na temelju prethodno proučene literature i rezultata kvantitativnog dijela istraživanja izrađen je plan i radni materijal za radionice s učenicima. Izrada plana akcijskog istraživanja slijedila je uobičajeni spiralni proces provođenja takvih istraživanja koji se sastoji od ponavljanja koraka planiranja, provođenja akcije, promatranja i refleksije te prilagođavanja prvobitnog plana (Kemmis i McTaggart, 2007). U ovoj fazi su za prikupljanje podataka korištene kvalitativne metode promatranja uz sudjelovanje i fokus grupe.

Treća kvantitativna faza istraživanja odnosila se na ispitivanje učinaka provedenog projekta (post-test). Korištena je metoda ankete za ispitivanje recepcije kreirane izložbe kod mladih posjetitelja te postignutih promjena u stavovima i percepcijama srednjoškolaca o baštini i njezinim učincima.

U nastavku su sažeto prikazani glavni metodološki postupci prilikom provođenja istraživanja u sklopu izrade ovog doktorskog rada.

Slika 5. Nacrt istraživanja i metodološki postupci

9. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

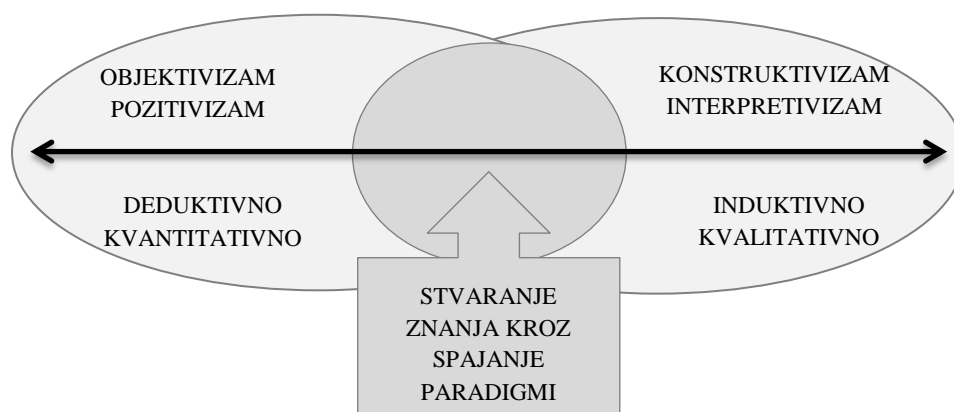
9.1. Mješovita metodologija

Mješovita metodologija odnosi se na upotrebu raznih istraživačkih metoda za generiranje i analizu različitih vrsta podataka u jednoj studiji. Takav nacrt istraživanja obuhvaća kvantitativno i kvalitativno prikupljanje i analizu podataka za dobivanje odgovora na jedno ili više istraživačkih pitanja (Tkalac Verčić et al., 2011:22-23).

Razlika između kvantitativne i kvalitativne metodologije proizlazi iz različitih teorijskih perspektiva i paradigmi u kojima su ova dva tipa istraživanja utemeljeni. Kvalitativna istraživanja se obično povezuju s „interpretativnim“ ili „konstruktivističkim“ paradigmama, dok su kvantitativna istraživanja generalno povezana sa „znanstvenim“ ili „pozitivističkim“ paradigmama. Pozitivizam se oslanja na elemente stvarnosti koji su jasno vidljivi i za rezultat ima poopćavanje temeljeno na zakonu sličnosti. Da bi se poopćavanje moglo postići, primjenjuje se visoko strukturirana metodologija koja omogućava mjerljiva promatranja koja se potom statistički analiziraju. Primjenjuje se deduktivan pristup istraživanju koji omogućava razvoj teorije i hipoteza s ciljem njihova testiranja. Konstruktivizam, naprotiv, polazi od postulata da je društvena strana svijeta presložena, a situacije jedinstvene i predstavljaju funkciju određene skupine okolnosti i osobnih utjecaja. Iz tog razloga bi se poopćavanjem moglo izgubiti bogatstvo informacija o predmetu istraživanja. Ovaj metodološki pristup polazi od pojedinačnih podataka i induktivnom ih logikom pretvara u opće činjenice. Pritom uvažava kontekst istraživanja, različite interpretacije i tumačenja te prihvaća da je istraživač subjektivan i dio istraživačkog procesa (Tkalac Verčić et al., 2011).

Ova dvije istraživačke metodologije nisu međusobno isključive. Od 2000. godine nadalje sve više društvenih istraživanja svjesno kombinira oba pristupa, kreirajući tako novi pristup – tzv. pristup „mix metoda“ ili mješovitu metodologiju u kojoj se miješanjem procedura, metoda i paradigmi dobivaju nove, komplementarne snage. Na ovaj način rezultati se proširuju ili se otkriva nešto što se samo kvantitativnim ili samo kvalitativnim pristupom ne bi moglo dobiti (Jeđud, 2008:24-26). U ovom istraživanju koristila se kombinirana metodologija u kojoj su se kvantitativne i kvalitativne metode nadopunjavale, odnosno proučavane pojave su se i kvantificirale i opisivale. Takva je metodologija u ovom specifičnom slučaju dala optimalne

rezultate s obzirom da su društveni učinci participativne interpretacije baštine na mlade različitog opsega i karaktera te da sve aspekte društvenih učinaka baštine na mlade nije moguće kvantificirati.

Slika 6. Kontinuum istraživačkih pristupa i područje stvaranja znanja (Baumfield et al., 2013:23)

Mješovita metodologija u ovom istraživanju odnosila se na korištenje različitih metoda u prikupljanju i istraživanju, uključivanje više različitih izvora i vrsta podataka, te na više istraživača, odnosno surađivanje s pomoćnim istraživačima koji se u akcijskim istraživanjima nazivaju „kritički prijatelji“ (Kemmis i McTaggart, 2007). Metodološka struktura istraživanja uključivala je kvantitativni pristup u obliku anketnog istraživanja i kvalitativni pristup koji se temeljio na promatranju i provođenju grupnog intervjua – fokus grupe. Istraživačka pitanja tako nisu određena samo operacionaliziranim varijablama, već su formulirana na način da omogućuju istraživanje područja participativne interpretacije baštine i društvenih učinaka u svoj njegovoj složenosti.

Pristup mješovite metodologije u smislu korištenja dvaju ili više postupaka prikupljanja podataka u proučavanju nekog aspekta ljudskog ponašanja naziva se još i „triangulacija“. Mnogi autori smatraju da triangulacija može značajno poboljšati valjanost i pouzdanost istraživanja, npr. kada se isti rezultat potvrdi kroz različite metode i više vrsta podataka (Cohen et al., 2007:112; Baumfield et al., 2013:26-27).

9.2. Kvantitativno istraživanje

Predmet analize kvantitativnog dijela istraživanja bilo je mjerenje učinaka projekta participativne interpretacije baštine (kreiranja izložbe o baštini grada Zaprešića u suradnji s učenicima Srednje škole „Ban Josip Jelačić“) na individualni i društveni razvoj učenika.

Kvantitativni pristup korišten je u dvije faze istraživanja. Prvo kvantitativno istraživanje provedeno je prije početka provođenja akcijskog istraživanja, odnosno prije projekta kreiranja izložbe. Drugo kvantitativno istraživanje provedeno je nakon provedbe akcijskog istraživanja, odnosno nakon postavljanja i otvorenja izložbe te nakon što su učenici posjetili izložbu. Dakle, radi se o „pretest - posttest nacrtu“ istraživanja kojim se nastojalo objektivno izmjeriti učinke provedenog projekta participativne interpretacije baštine, proučiti povezanost određenih varijabli istraživanja te izmjeriti razliku između različitih skupina ispitanika.

Podaci su u obje faze prikupljeni terenskom anketom u srednjoj školi, a kao instrument prikupljanja podataka korišten je pisani upitnik. Anketa je danas unutar društvenih znanosti najčešće korišten standardizirani postupak pomoću kojeg se prikupljaju i analiziraju izjave odabranih ispitanika s namjerom da se dobije uvid u stavove, mišljenja, preferencije, motive ili oblike ponašanja određenih društvenih skupina ili nešto dozna o njihovim demografskim, socijalnim i ostalim osobinama (Lamza Posavec, 2014:5).

Temeljem postavljenih općih i izvedenih ciljeva te hipoteza istraživanja, definirani su sljedeći problemi kvantitativnog dijela empirijskog istraživanja:

- Utvrditi početno stanje – stavove, percepcije i ponašanja mladih u gradu Zaprešiću vezano uz baštinu te stavove i percepcije mladih o vrijednostima i društvenim učincima baštine
- Utvrditi korelacijske odnose za pojedine varijable istraživanja, odnosno ispitati povezanost varijabli na svim razinama
- Utvrditi postoje li razlike na skali društvenih učinaka u prvom i drugom mjerenju, odnosno izmjeriti ostvarene promjene
- Utvrditi razliku u postignutim učincima projekta između učenika koji su sudjelovali u participativnoj interpretaciji baštine i onih koji su bili ciljani korisnici izložbe, odnosno učenika koji su samo posjetili izložbu

9.2.1. Sadržaj i struktura anketnog upitnika

S obzirom na pretest – posttest nacrt kvantitativnog istraživanja, postojale su dvije verzije upitnika; prvi su učenici ispunjavali prije provedbe projekta, a drugi su isti učenici ispunjavali nakon provedbe projekta. Oba upitnika sadržavala su ljestvicu društvenih učinaka interpretacije baštine na mlade od 28 tvrdnji koja je bila jednaka u oba upitnika. Osim toga, upitnici su sadržavali neka dodatna pitanja koja su se razlikovala u prvom i drugom upitniku.

Prvi upitnik (Prilog 1) po strukturi sadržava 22 pitanja podijeljena u sedam grupa:

- Stavovi i percepcije o identitetu i specifičnostima grada Zaprešića i zaprešićkog kraja
- Znanje i zainteresiranost mladih za različite aspekte baštine
- Percepcije mladih o važnosti i utjecaju baštine na kvalitetu života i razvoj grada
- Stavovi i percepcije mladih o važnosti različitih elemenata lokalne baštine
- Navike sudjelovanja mladih u kulturnim i baštinskim aktivnostima
- Ljestvica društvenih učinaka interpretacije baštine na mlade
- Sociodemografske karakteristike ispitanika (razred, obrazovno usmjerenje, spol, mjesto prebivališta i dužina boravka u trenutnom mjestu prebivališta)

Osim četiri pitanja otvorenog tipa, većina pitanja bila su zatvorenog tipa, u obliku Likertove kategorijske ljestvice od 5 stupnjeva.

Drugi upitnik (Prilog 2) sastojao se od 10 pitanja podijeljenih u četiri teme:

- Ljestvica društvenih učinaka interpretacije baštine na mlade
- Upoznatost mladih s izložbenih projektom prije samog posjeta izložbi i načini na koji su informirani
- Stavovi i percepcije o posjećenoj izložbi
- Sociodemografske karakteristike ispitanika (razred, obrazovno usmjerenje, spol)

Ključan instrument ovog istraživanja, koji je ponovljen u oba upitnika, bila je ljestvica od 28 tvrdnji o društvenim učincima interpretacije baštine na mlade. Tvrdnje na ljestvici društvenih učinaka sadržavaju i pozitivan i negativan stav, odnosno korištene su dvosmjerne čestice.

Sadržaj upitnika definiran je na osnovi proučene relevantne znanstvene literature o društvenim učincima kulturnih i baštinskih aktivnosti. Pri konstrukciji upitnika korištena je i analiza postojećih i već testiranih instrumenata koji mjere slične koncepte. Okvir za istraživanje baziran je na konceptu javne i kulturne vrijednosti baštine (Holden, 2004) i namjera mu je bila identificirati različite vrste vrijednosti i učinaka koje bi proces participativne interpretacije baštine mogao generirati za mlade i lokalnu javnost općenito. Za izradu ljestvice učinaka korištene su sljedeće liste društvenih učinaka, prilagođene za potrebe ovog istraživanja: Matarassova lista od 50 društveno-ekonomskih učinaka sudjelovanja u kulturno-umjetničkim aktivnostima (Matarasso, 1997), lista općih društvenih učinaka muzeja, knjižnica i arhiva (Generic Social Outcomes – GSO) (MLA, 2008a) i lista općih obrazovnih učinaka muzeja, knjižnica i arhiva (General Learning Outcomes – GLO) (MLA, 2008b).

Izabrane tvrdnje formirane su na način da po sadržaju i formi budu razumljive srednjoškolcima. Konstruirani upitnik pretestiran je na manjem uzorku srednjoškolaca (N=8) u svrhu provjere smislenosti, jasnoće i empirijske prikladnosti te trajanja samog popunjavanja upitnika. Trajanje ispunjavanja prvog upitnika procijenjeno je na prosječno 35 minuta, a drugog upitnika na prosječno 15 minuta.

9.2.2. Istraživana populacija i opis uzorka

Istraživanu populaciju u ovom istraživanju čine mladi grada Zapešića i okolice u dobi od 15 do 19 godina. Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku učenika različitih razreda i usmjerenja Srednje škole „Ban Josip Jelačić“ u Zapešiću.

Prigodni uzorak ispitanika u ovom istraživanju bio je određen:

- Ciljevima istraživanja
- Spremnosti srednje škole i nastavnika na suradnju
- Dostupnosti i dobrovoljnosti sudionika

S obzirom da se radi o manjoj i prilično homogenoj skupini, time su zadovoljeni temeljni kriteriji izbora sudionika istraživanja (Cohen et al., 2000:92-93), a ciljana populacija se nastojala zahvatiti što šire s obzirom na dob, spol, usmjerenje i prebivalište.

Radi organizacije kompleksnog provođenja dugačke ankete u dvije faze, ispitivanje je provedeno samo za vrijeme nastave povijesti i etike kod dvije nastavnice što je djelomično odredilo odabir i sastav uzorka, odnosno u nekim razredima su u anketi sudjelovali samo oni učenici koji su pohađali nastavu etike. Ta činjenica treba biti spomenuta kao jedno od ograničenja ovog istraživanja, iako u stvarnosti vjerojatno nema utjecaja na rezultate, odnosno ne bi trebalo biti razlika između onih učenika koji su izabrali etiku i onih koji su izabrali vjeronauk u karakteristikama bitnim za temu ovog istraživanja.

U prvom ispitivanju anketirano je 206 učenika, a u drugom 192. Nakon što su isključeni svi nevažeći upitnici (prazni ili u kojima su svi odgovorili bili isti), konačni ostvareni uzorak iznosio je 197 ispitanika u prvom istraživanju i 172 ispitanika u drugom istraživanju.

Tablice u nastavku prikazuju opis realiziranog uzorka prema sociodemografskim karakteristikama ispitanika u prvom i drugom mjerenju.

Tablica 12. Opis realiziranog uzorka – prvo mjerenje

		N	(%)
SPOL	M	86	(44,3%)
	Ž	108	(55,7%)
UKUPNO		194	(100%)
RAZRED	1.	17	(8,6%)
	2.	50	(25,4%)
	3.	85	(43,1%)
	4.	45	(22,8%)
	UKUPNO	197	(100%)
USMJERENJE	Gimnazija	118	(59,9%)
	Hotelijsko-turistički tehničar	35	(17,8%)
	Ekonomist	13	(6,6%)
	Tehničar za računalstvo	16	(8,1%)
	Prodavač	2	(1,0%)
	Frizer	8	(4,1%)
	Ugostitelj	5	(2,5%)
UKUPNO		197	(100%)
PREBIVALIŠTE	Grad Zaprešić	100	(51,0%)
	Okolica Zaprešića	71	(36,2%)
	Drugo	25	(12,8%)
UKUPNO		196	(100%)
DUŽINA BORAVKA U PREBIVALIŠTU	Oduvijek	124	(63,9%)
	Više od 10 godina	43	(22,2%)
	4-9 godina	22	(11,3%)
	Manje od 3 godine	5	(2,6%)
UKUPNO		194	(100%)

Tablica 13. Opis realiziranog uzorka – drugo mjerenje

		N	(%)
SPOL	M	78	(45,9%)
	Ž	92	(54,1%)
UKUPNO		170	(100%)
RAZRED	1.	19	(11,0%)
	2.	36	(20,9%)
	3.	74	(43,0%)
	4.	43	(25,0%)
UKUPNO		172	(100%)
USMJERENJE	Gimnazija	123	(59,9%)
	Hotelijsko-turistički tehničar	32	(17,8%)
	Ekonomist	12	(6,6%)
	Tehničar za računalstvo	4	(8,1%)
	Prodavač	0	(0,0%)
	Frizer	0	(0,0%)
	Ugostitelj	1	(0,6%)
UKUPNO		172	(100%)

Kao jedino iskrivljenje uzorka uočljiva je prevelika zastupljenost 3. razreda, a premala zastupljenost 1. razreda. Budući da se radi o maloj dobnoj razlici (učenici od 15 do 18 godina), a za ciljeve ovog istraživanja razlike s obzirom na dob nisu značajne, mjerenja razlika u rezultatima prema dobi ispitanika nisu provedena u daljnjoj analizi podataka.

U pojedinim kategorijama usmjerenja nalazi se mali broj ispitanika te će se za potrebe statističke analize usmjerenja hotelijersko-turistički tehničar, ekonomist, tehničar za računalstvo, prodavač, frizer i ugostitelj grupirati u skupnu kategoriju „strukovno usmjerenje“. U svim analizama prikazivat će se rezultati za gimnazijsko usmjerenje (59% ispitanika) i strukovno srednjoškolsko usmjerenje (41% ispitanika) bez obzira na smjer strukovnog usmjerenja.

Ispitanici su prilikom ispunjavanja upitnika koristili osobnu šifru¹⁸ koja je garantirala anonimnost, a prema kojoj su se predtest i posttest ankete mogle upariti, odnosno dodijeliti istom ispitaniku, što je omogućilo provedbu specifičnih statističkih postupaka. Pri analizi tvrdnji na ljestvici društvenih učinaka prije i poslije provedenog projekta korišteni su samo oni anketni upitnici koje je bilo moguće upariti (N=137).

¹⁸ Učenici su dobili instrukciju (pismeno i usmeno) da kao šifru ankete u za to predviđenu kućicu upišu sljedeće: inicijali imena i prezimena oca, inicijali imena i prezimena majke, kućni broj.

9.2.3. Terenska provedba istraživanja

Kvantitativno istraživanje provedeno je metodom terenske pismene ankete, prva faza početkom prvog polugodišta u rujnu 2015. godine u srednjoj školi, a druga faza u prvoj polovici prosinca 2015. godine u Muzeju Matja Skurjeni. Učenici su u oba navrata samostalno popunjavali pismeni upitnik.

Anketiranje učenika u školi izvršeno je u razredima za vrijeme trajanja nastave i po razrednom odjelu je trajalo 45 minuta.¹⁹ Na samom početku anketnog istraživanja, učenicima je dan kratki uvod u kojem im je objašnjena svrha istraživanja. Učenicima je napomenuto da anketiranje nije provjera znanja, da se ne ocjenjuje i nema točnih i netočnih odgovora te su zamoljeni da u svojim odgovorima budu što iskreniji. Objašnjeno im je da će se podaci koristiti isključivo u znanstvene svrhe, radi boljeg razumijevanja mladih i njihovih stavova i ponašanja.

Nisu primijećeni problemi pri provedbi što znači da su učenici razumjeli pitanja i način popunjavanja upitnika. Većina upitnika je bila savjesno popunjena. Nekoliko je upitnika bilo nepotpuno ili su bili zaokruženi isti odgovori za sve tvrdnje, bile one pozitivnog ili negativnog smjera te su ti upitnici kod obrade podataka, sukladno statističkim pravilima, isključeni.

Drugo istraživanje provedeno je nakon provedbe akcijskog istraživanja. Učenici su prema razrednim odjeljenjima zajednički posjećivali kreiranu izložbu, nakon čega je provedena druga anketa u prostoru muzeja. Ispunjavanje druge ankete trajalo je oko 15-20 minuta.

9.2.4. Statistička obrada i analiza podataka

Kvantitativna obrada i analiza podataka provedena je uz pomoć statističkog programa SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*), verzija 20.

Podaci su prvo obrađeni deskriptivno, izračunate su apsolutne i relativne frekvencije, srednje vrijednosti te mjere disperzije. Zatim je korištena interferencijalna statistika u svrhu

¹⁹ Samo popunjavanje upitnika je trajalo oko 35 minuta, no nakon provođenja ankete, učenicima je opisan planirani projekt te su pozvani na uključivanje. Učenici zainteresirani za sudjelovanje upisali su svoje podatke i pozvani su na prvu radionicu. Provođenje ankete te popisivanje dobrovoljaca trajalo je ukupno 45 minuta, odnosno cijeli školski sat te je za provođenje prve ankete utrošeno ukupno 13 školskih sati.

definiranja odnosa između varijabli. S obzirom da su varijable korištene u upitniku ordinalne te da podaci nisu distribuirani prema normalnoj distribuciji, provedeni su neparametrijski statistički postupci: hi-kvadrat test, Wilcoxonov test ekvivalentnih parova za zavisne uzorke i Mann-Whitney U-test za nezavisne uzorke; svi su provedeni uz 5% rizika pri zaključivanju. Ova tri testa detaljnije su opisana u nastavku.

Hi-kvadrat (x²) test je neparametrijski test kojim se utvrđuje povezanost između dvije varijable kvalitativnog tipa čije distribucije značajno odstupaju od normalne (Tkalac Verčić et al., 2011:138). Može se koristiti i na nominalnoj skali, na primjer za mjerenje jesu li frekvencije jednog skupa nominalnih varijabli (npr. spol ili usmjerenje) značajno povezane sa određenim skupom ordinalnih varijabli.

U ovom istraživanju hi-kvadrat test korišten je kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna povezanost između određenih nezavisnih varijabli kao što su spol, usmjerenje, mjesto prebivališta, dužina boravka u prebivalištu i varijabli povezanih s indikatorima društvenih učinaka interpretacije baštine. To mjerenje provedeno je kako bi se odgovorilo na istraživačko pitanje o tome koji su sociodemografski čimbenici povezani s pozitivnim učincima interpretacije baštine.

Wilcoxonov test ekvivalentnih parova je neparametrijska inačica testova za zavisne uzorke. Koristi se umjesto t-testa za dva zavisna uzorka kada nisu ispunjeni uvjeti za primjenu tog testa, odnosno kad distribucija malog broja podataka značajno odstupa od normalne ili kada se radi o nominalnim ili ordinalnim mjernim ljestvicama.

U ovom istraživanju Wilcoxonov test ekvivalentnih parova korišten je za ispitivanje statističke značajnosti razlika u pred-post testovima, odnosno da bi ispitali postoji li razlika u odgovorima na ljestvici društvenih učinaka participativne interpretacije baštine prije i nakon provedenog projekta. Budući da se radi o istim ispitanicima koje testiramo na početku i na kraju projekta, ovo je najbolja metoda za utvrđivanje statistički značajnih razlika između dvije procjene. Procjena je koristila za dokazivanje glavne hipoteze rada prema kojoj interpretacija baštine može imati pozitivne učinke na individualni i socijalni razvoj mladih u lokalnoj zajednici.

Mann-Whitney U-test je neparametrijski statistički test koji mjeri bilo kakvu značajnu razliku između dva nezavisna uzorka. U ovom istraživanju je korišten je za ispitivanje razlike u odgovorima na ista pitanja između dvije grupe učenika: grupe koja je aktivno sudjelovala u

projektu kreiranja izložbe te grupe učenika koja je samo posjetila izložbu. Istraživalo se ima li značajne razlike u rezultatima ljestvice procjene društvenih učinaka kod te dvije grupe kako bi se testirala hipoteza da se veći učinci interpretacije baštine postižu aktivnim uključivanjem mladih u proces interpretacije baštine.

9.3. Kvalitativno istraživanje

Kvalitativno istraživanje u sklopu ovog doktorskog rada provedeno je tijekom i na samom kraju provedbe akcijskog istraživanja participativne interpretacije baštine, odnosno procesa kreiranja izložbe o baštini Zaprešića. Ispitivanje je rađeno samo na jednoj skupini učenika, onima koji su bili aktivno uključeni u proces kreiranja izložbe. Korištene su različiti postupci prikupljanja podataka kroz metode promatranja uz sudjelovanje (sustavno praćenje promjena korištenjem tehničkih pomagala kao što su evaluacijski upitnici, snimanje, fotografiranje, zadaci za učenike) i metoda fokus grupe.

Kvantitativna analiza korištena je za ostvarivanje nekoliko ciljeva:

- U svrhu triangulacije podataka dobivenih kvantitativnim istraživanjem, kako bi se korištenjem dodatnih metoda postiglo bolje i dublje razumijevanje postignutih promjena, odnosno ostvarenih društvenih učinaka participativne interpretacije baštine.
- Za utvrđivanje i bolje razumijevanje razlika u postignutim učincima kod učenika koji su bili aktivno uključeni u projekt i onih koji su samo posjetili izložbu.
- U svrhu evaluacije kreiranog modela participativne interpretacije baštine u suradnji s mladima iz lokalne zajednice, odnosno evaluacije korištenih strategija i metoda kako bi se ustanovilo koje od njih su utjecale na pozitivne učinke te na koje načine je cjelokupni proces utjecao na sudionike.
- Za dokumentiranje procesa ostvarivanja projekta i sustavno praćenje promjena.

Kvalitativna metodologija je po svojoj prirodi otvorenija i svrha joj je dublji uvid i razumijevanje istraživnog problema. Glavna je osobina kvalitativne metodologije da se nastoji istražiti suština složenih odnosa između bića, pojava i događaja. Pri tome se želi postići cjeloviti (holistički) i detaljni opis situacija, procesa, događaja, iskustava i aktivnosti (Ajduković, 2008:39).

Prema Tkalac Verčić et al. (2011:18-19), za provedbu kvalitativne metodologije bitno je sljedeće:

- Istraživač je primarno zainteresiran za proces, a manje za rezultate ili zaključke
- Naglasak je na značenju
- Istraživač je osnovni instrument za prikupljanje i interpretaciju rezultata

- Istraživanja podrazumijevaju terenski rad i odlazak u stvarno okruženje
- Istraživanja su opisna, budući da je istraživač primarno zainteresiran za proces, značenje i razumijevanje riječi sudionika
- Proces zaključivanja je induktivan (od detalja do zaključka)

Miles i Huberman (1994, prema Jeduđ, 2008:29) tehnike interpretacije podataka u kvalitativnim istraživanjima nazivaju „taktikama izvlačenja smisla“. Neke od njih su npr. uočavanje obrazaca i tema, povezivanje u kategorije, korištenje metafora, uspoređivanje, uspostavljanje teorijske suvislosti i sl. Isti autori (1994, prema Bogнар, 2006: 184) razlikuju tri bitne etape kvalitativne analize:

1. Redukciju podataka – svođenje podataka na bitno u odnosu na problem istraživanja. Redukcija podataka nije odvojena od analize, već je njen sastavni dio. Kvalitativni podaci mogu biti reducirani i transformirani na mnogo načina: selekcijom, sažimanjem i parafriziranjem, uključivanjem u šire obrasce i sl.

2. Sređivanje podataka – podrazumijeva svrstavanje bitnih podataka u odgovarajuće matrice što se postiže postupkom kategorizacije. Kategorije su natuknice ili oznake koje dodjeljujemo smislenim jedinicama prikupljenim za vrijeme istraživanja. Kategorije se obično pridružuju cjelinama različite veličine (riječi, izrazi, rečenice ili cijeli odlomci) povezani ili nepovezani u specifičnom okviru. One mogu imati oblik jednostavnih kategorija ili mogu biti kompleksnije (npr. metafore). Kategoriziranje se koristi za pronalaženje i organiziranje podataka. Podaci se organiziraju u cjeline prema istraživačkim pitanjima, hipotezama, zamislima ili temama.

3. Izvođenje zaključaka

Kvalitativni dio ovog istraživanja slijedio je nacrt i pravila provođenja participativnog akcijskog istraživanja gdje se prikupljanje podataka odvija u stvarnim uvjetima, bez manipulacije i kontrole, a po potrebi se, uslijed promjena situacijskih uvjeta, početni plan mijenja i prilagođava. Pri tome se otkrivaju i slijede novi smjerovi u istraživanju. Istraživač je u izravnom kontaktu s ljudima, situacijama i fenomenom istraživanja, potpuno je uključen i empatičan prema ispitanicima te je njegovo osobno iskustvo važno za istraživanje i razumijevanje fenomena. Ispitanici su, pritom, sudionici i subjekti istraživanja, zajednički s istraživačem nastoje postići razumijevanje podataka na način da redovito pomažu u procjeni valjanosti opisa i tumačenja (Tkalac Verčić et al., 2011:19-20).

9.3.1. Sustavno sudjelujuće promatranje

Promatranje (opažanje) je jedna od osnovnih tehnika kvalitativnih istraživanja. To je metoda prikupljanja primarnih podataka kroz proces uočavanja i bilježenja činjenica ili događaja relevantnih za istraživanje. Za akcijsko istraživanje posebno je važno sustavno i planski prikupljati podatke o svemu bitnom što se događa za vrijeme njegovog ostvarivanja.

Promatranje je tijekom provođenja ovog istraživanja uključivalo i podatke dobivene usmenim i vizualnim putem. Vršilo se primjenom različitih tehničkih pomagala kao što su fotografije i video snimke, evaluacijski listići i radni zadaci za učenike te istraživački dnevnik. Kroz promatranje se nastojalo doći do odgovora na početna istraživačka pitanja vezana uz sam proces te vrijednosti i društvene učinke participativne interpretacije baštine za mlade, uz otvorenost i za druge moguće podatke koje se mogu pojaviti vezano za temu odnosa baštine i mladih. Radilo se, dakle, o „polustrukturiranom opažanju“ u kojem unaprijed postoji plan problema koji će se istraživati, no podaci koji trebaju rasvijetliti te probleme prikupljaju se na način koji nije sasvim predodređen i sustavan (Cohen et al., 2007:305).

Istraživački dnevnik je oblik nestrukturiranog bilježenja promatranja i koristi se kao uobičajeno pomagalo prilikom provođenja akcijskih istraživanja, budući da podrazumijeva element stalne i kontinuirane refleksije i samoevaluacije istraživača. Bilješke koje se pišu u istraživački dnevnik su opisne i sadržavaju sve što istraživač procjenjuje važnim. To uključuje opis prisutnih osoba, interakcije i ponašanja sudionika te aktivnosti koje su se dogodile. Bilješke također sadrže i mišljenja, osjećaje i reakcije promatrača te ideje, poglede i analitičke komentare koji će se razviti kasnije u analizi i interpretaciji (Tkalac Verčić et al., 2011:100-102).

McNiff et al. (1996: 89) smatraju kako vođenje istraživačkog dnevnika može poslužiti za ostvarivanje sljedećih ciljeva:

- praćenje vremenskog slijeda događaja pri čemu je važno navesti uz svaku bilješku datum;
- vrijeme i kontekst opisanog događaja;
- ilustracija (detaljan opis) bitnih događaja kako bi omogućili čitatelju uživanje u situaciju našeg istraživanja;

- izvor podataka potrebnih za analizu;
- prikaz napredovanja u akcijskom istraživanju, uključujući uspješne i neuspješne aktivnosti;
- osobno učenje koje proizlazi iz refleksije.

U istraživanju su također korištene **fotografije i video zapisi** za dokumentiranje radionica i ostalih aktivnosti te analizu procesa provedbe i evaluaciju akcijskog istraživanja. Audiovizualno snimanje može prevladati parcijalnost istraživačevog gledanja na određeni događaj. Osim toga, kako su u ovom istraživanju često fotografiranja i video snimanja vršili sami ispitanici, dobiveni materijal bio je koristan kao pokazatelj njihovog fokusa, gledišta na određene teme i interesa.

Tijekom izvođenja projekta provedene su i različite **kreativne tehnike prikupljanja podataka** poput *brainstorminga*, *mind-mapinga* (mape misli), fotosortiranja, crtanja, izrade kolaža i skica te vježbe pisanja. Ove se istraživačke tehnike temelje na pretpostavkama da se ljudi slobodnije izražavaju ukoliko nisu izravno upitani za mišljenje. U isto vrijeme, mijenja se perspektiva i potiče izražavanje i mašta, odnosno ispitaniku se omogućuje da slobodno, nestrukturirano i na neizravan način izrazi svoje mišljenje i osjećaje o temi istraživanja (Tkalac Verčič et al., 2011:115). U ovom istraživanju te tehnike provedene su kao radni zadaci za učenike u sklopu radionica participativne interpretacije baštine, ali su, osim kao rad na kreiranju buduće izložbe, služili i kao metoda prikupljanja podataka o percepcijama, odnosima, vrijednostima i učincima baštine na mlade. Također, na taj način dobivene su mnoge informacije o motivaciji učenika i adekvatnim i učinkovitim strategijama rada s mladima. Posebno su bili važni mnogi prikupljeni **vizualni podaci** (fotografije, crteži, skice) koji su služili kao uvod u rasprave s učenicima (te potaknuli njihove međusobne rasprave) te tako pružili vrijedne uvide koji se ne bi mogli dobiti korištenjem drugih metoda.

Također, tijekom sudjelujućeg promatranja provodili su se i razgovorni **neformalni intervjui** sa sudionicima projekta, tijekom kojih su im se postavljala pitanja koja su se odnosila na njihovo iskustvo tijekom provedbe procesa. Također, nakon svake radionice, učenici su ispunjavali **evaluacijske listiće** u kojima su ocjenjivali dotadašnji rad na projektu i davali svoje kritike, komentare i prijedloge za poboljšanja (Prilog 3).

9.3.2. Fokus grupa

Fokus grupa je nestrukturirani intervju slobodnog tijeka s manjom skupinom ispitanika, s kojom se razgovara o određenoj temi. To je oblik kvalitativnog istraživanja u kojem se grupa ispituje o njihovim iskustvima, percepciji, mišljenjima, stavovima i uvjerenjima vezanim uz neki specifični problem. Zadatak istraživača koji provodi fokus grupu je da sudionike uvede u temu, ohrabruje ih da daju odgovore, postavlja potpitanja te usmjerava razgovor o temi koja je predmet istraživanja (Tkalac Verčić et al., 2011:112).

Fokus grupa je u ovom istraživanju provedena na kraju projekta participativne interpretacije baštine, odnosno nakon otvorenja izložbe, te je provedena s grupom učenika koji su bili aktivni sudionici procesa kreiranja izložbe. Metoda je korištena u svrhu triangulacije podataka, kako bi se potvrdili i nadopunili rezultati dobiveni anketom i promatranjem. Također korištena je kako bi se stekle dublje i sveobuhvatnije spoznaje o učincima provedenog projekta na mlade koji su bili partneri u akcijskom istraživanju, odnosno na načine na koji se ti učinci kod njih manifestiraju. Očekivani rezultat bio je dobiti bolji uvid u pojedine aspekte društvenih učinaka baštine te eventualno otkriti neke nove i još nepredviđene oblike učinaka. Osim ostvarenih društvenih učinaka, tema fokus grupe bila je evaluacija procesa participativne interpretacije baštine s mladima kako bi se utvrdili pozitivni i negativni aspekti, učinkovite metode i strategije te čimbenici koji utječu na ostvarivanje pozitivnih učinaka interpretacije baštine na mlade.

Prednosti metode fokus grupe za ispitivanje stavova i mišljenja učenika sudionika projekta je ta što učenici, sudjelujući u grupnoj dinamici, slušaju odgovore drugih i u tom kontekstu mogu davati svoje komentare, bez da se traži konsenzus ili slaganje sa stavovima pojedinaca ili grupe. Fokus grupa vrlo je pogodna za ispitivanje djece i mladih, posebno ako se ona međusobno poznaju jer se time izbjegava nelagoda koja prirodno nastaje kod nekih učenika prilikom individualnog intervjuiranja. Prilikom fokus grupe među sudionicima, posebno onima koji su neko vrijeme radili zajedno na istom cilju, odvija se interakcija koja potiče sudionike na razgovor i poboljšava kvalitetu podataka. Ispitanici se općenito u skupini osjećaju sigurnije što omogućava njihovo otvorenije i spontanije izražavanje te se dobiva širi raspon odgovora. Sinergija skupine pruža veći broj informacija, pogleda, ideja i mišljenja, a

na površinu mogu izaći i neke ideje koje se nisu očekivale na početku istraživanja (Tkalac Verčić et al., 2011:113). Kod fokus grupe je važno dozvoliti sudionicima da kažu sve što misle da je važno, a vezano uz postavljena pitanja. Moderator ima zadaću usmjeravati diskusiju te istovremeno nastojati da se što više pitanja prodiskutira te da se o svakoj pojedinoj temi iz razgovora može nešto zaključiti. Važno je biti fleksibilan i osjetljiv na osjećaje sudionika te paziti na to da pojedinci ne dominiraju razgovorom te da svatko ima priliku dati svoje mišljenje (Cohen, 2007:287).

Pitanja u fokus grupi sa sudionicima projekta, prema unaprijed ustanovljenom protokolu (Prilog 4), obuhvaćala su sljedeća pitanja:

- uvodna pitanja koja se odnose na općenito mišljenje o procesu provođenja projekta (motivacija, očekivanja, zadovoljstvo ostvarenim, opažene poteškoće, preporuke za buduće projekte)
- pitanja o učincima projekta vezanim za kvalitetu života, zdravlje i blagostanje
- pitanja o učincima projekta vezanim za obrazovanje, učenje i osobni razvoj
- pitanja o učincima projekta vezanim za društvenu koheziju i uključenost
- pitanja o učincima projekta vezanim za lokalni imidž i identitet

Na fokus grupi sudjelovalo je 12 učenika, sudionika projekta kreiranja izložbe. Razgovor je trajao 70 minuta. Fokus grupa provedena je u prikladno pripremljenom prostoru Srednje škole „Ban Josip Jelačić“. Učenici su dobro reagirali na pitanja, bili su zainteresirani za razgovor, a pojedinci su i sami poticali diskusiju i pružali podršku drugima. Cijeli se postupak bilježio diktafonom i naknadno je analiziran.

Fokus grupa je transkribirana u cijelosti, a u ovom radu će se koristiti pojedine priče, iskustva i njihovi dijelovi, odnosno citati koji pružaju konkretne primjere i koji će služiti kao ilustracija pojedinih društvenih učinaka participativne interpretacije baštine na mlade. Analiza transkripata vođena je induktivnim pristupom, a primijenjena je tzv. „tematska analiza“ za određivanje i predstavljanje obrazaca (tema) koji se pojavljuju u podacima.

9.4. Uloga istraživača i valjanost metodologije

Jedno od glavnih obilježja metode akcijskog istraživanja je aktivno uključivanje istraživača u društvenu grupu i provođenje planiranog procesa. Poznato je da je općenito u svim vrstama kvalitativnih istraživanjima istraživač ujedno i instrument istraživanja (Tkalac Verčić et al., 2011:19-20). Istraživač ima neposrednu ulogu, ne samo u planiranju istraživanja, već i u prikupljanju podataka te njihovoj analizi i interpretaciji. Osim toga, istraživač u ovakvom obliku istraživanja, sam služi kao mjerni instrument koji je u stalnom kontaktu s materijalom i subjektima istraživanja. Izravna posljedica je što on tijekom prikupljanja podataka prolazi kroz vlastitu promjenu: unosi osobna tumačenja u materijal dok ga prikuplja, svojim ponašanjem utječe na subjekte i izvore informacija te je istodobno sam pod utjecajem materijala. Unatoč tome, postoje i trebaju se koristiti načini utvrđivanja načela za formuliranje istraživačkih pitanja, standardiziranje postupaka prikupljanja podataka i njihove analize kako bi spoznaje koje iz njih slijede bile vjerodostojne (Ajduković, 2008:40-41).

Prilikom prikupljanja podataka, bez obzir na bliskost istraživača sa sudionicima, potrebno je voditi računa o kontekstualnim i subjektivnim faktorima. Stoga stav koji neki autori nazivaju „postpozitivizmom“ (Ajduković, 2008: 41) zagovara postupke kojima se vodi računa o ulozi samog istraživača, njegovim mentalnim procesima, interakcijama sa sudionicima istraživanja, osobnoj promjeni tijekom istraživanja, specifičnostima prikupljanja kvalitativnih podataka koji se najčešće sastoje od verbalnih iskaza i različitih drugih, već spomenutih, oblika komuniciranja (crtež, fotografija, napisani tekst). Primjer praktičnog izraza postpozitivističkog nastojanja da se poveća sistematičnost u prikupljanju kvalitativnih podataka predstavlja multimetodološko prikupljanje informacija karakteristično za metodu triangulacije. Osim toga, mješovita metodologija, koja se oslanja na kvantitativni i kvalitativni pristup u okviru jednog te istog procesa, sve se više koristi kad su istraživačka pitanja složenija, pa je tako bila i prikladan odabir za ovo istraživanje.

Sukladno preporukama za izvođenje akcijskih istraživanja, na istraživanju je sudjelovalo još nekoliko pomoćnih istraživača – asistentica i šestero studenata Menadžmenta u kulturi Veleučilišta Baltazar Zaprešić. Njihovi zadaci bili su neposredan rad s učenicima na različitim fazama projektnog zadatka, redovito i sustavno komentiranje napretka i planiranje daljnjih

koraka te sustavna evaluacija procesa (formalna i neformalna). Također djelovali su kao pomoć prilikom provođenja ankete te kao pomoćni moderatori tijekom fokus grupe. Osim pružanja operativne pomoći u složenom poslu organiziranja izložbe, uloga pomoćnih istraživača bila je važna i zbog triangulacije, odnosno potvrđivanja prikupljenih podataka i njihove interpretacije u cilju postizanja što veće objektivnosti u analizi i tumačenju rezultata. Redoviti razgovori sa studentima-pomoćnim istraživačima, neposredno nakon svake radionice s učenicima, bio je izuzetno važan segment provođenja akcijskog istraživanja jer su se tijekom tih razgovora komentirali tijek i napredak projekta te planirala poboljšanja i daljnji koraci.

Uključivanje pomoćnih istraživača zahtijevalo je kontinuirani rad na njihovim kompetencijama, jasno definiranje uloga i statusa svakog sudionika u projektu te poštivanje etičkih načela u istraživanju. To se prije svega odnosilo na uspostavljanje odnosa poštovanja i povjerenja, pokazivanje interesa za sve sudionike i njihove različite potrebe, davanje sudionicima na važnosti te učinkovito primanje i davanje povratnih informacija.

9.5. *Etički aspekti istraživanja*

Slijedenje etičkih smjernica prilikom provođenja istraživanja ključno je ne samo u zaštiti sigurnosti ispitanika, već i za osiguravanje kvalitete podataka.

Ovo istraživanje vodilo se etičkim principima za provedbu akcijskog istraživanja (opisanim u poglavlju 5.2.2. ovog rada) te *Etičkim kodeksom istraživanja s djecom* (Ajduković i Kolesarić, 2003) koji se odnosi na provođenje istraživanja na ispitanicima mlađim od 18 godina. Osim ovih specifičnih etičkih smjernica, istraživanje je vođeno i općim etičkim smjernicama za sva empirijska istraživanja u društvenim znanostima. Konkretno, najveća pažnja je posvećena osiguravanju informiranog pristanka, zaštite anonimnosti ispitanika i zaštite povjerljivosti podataka.

Prema spomenutim etičkim načelima, provedeni su sljedeći koraci:

- Formalno je zatraženo dopuštenje ravnatelja za provedbu istraživanja u Srednjoj školi „Ban Josip Jelačić“ u Zaprešiću.
- Obavljen je razgovor s nadležnima u školi – pedagogom i nastavnicima koji su bili zamoljeni da sudjeluju i pomognu u organizaciji provođenja istraživanja.
- Sudionici su obaviješteni o tome koji je cilj istraživanja, pod kojim uvjetima će istraživanje biti provedeno, koji postupci će se koristiti i što će se učiniti s informacijama koje daju. Zatražen je svjestan dobrovoljni pristanak sudionika.²⁰ Sudionici su obaviješteni da u bilo kojem trenutku mogu odustati, ukoliko im istraživanje izaziva probleme.
- Dobivena su jasna dopuštenja od sudionika za navođenje citata (transkripata fokus grupe, opažanja određenih osoba te dijelova audio i video zapisa) i objavljivanje tuđih gledišta (npr. opis pismene i usmene komunikacije, reproduciranje dijelova radnih zadataka učenika – crteži, pisani tekstovi).
- Nastojalo se postići da istraživanje bude objektivno koliko god je to moguće pri čemu je velika pažnja posvećena nacrtu, provedbi i izvještavanju u istraživanju.
- Nastojalo se da se poštuje dostojanstvo, privatnost te interesi, potrebe i želje svih sudionika.

²⁰ S obzirom da se radi o sudionicima iznad 14 godina, prema Etičkom kodeksu istraživanja s djecom (Ajduković i Kolesarić, 2003) nije bilo potrebna dobiti pismenu suglasnost roditelja, već samo usmeni pristanak sudionika.

10. PROCES OSTVARIVANJA PLANA ISTRAŽIVANJA

Akcijsko istraživanje opisano u ovom radu odnosilo se na projekt kreiranja izložbe o baštini zaprešićkog kraja u suradnji s učenicima Srednje škole „Ban Josip Jelačić“ u Zaprešiću. Projekt je koristio metodu participativne interpretacije baštine u svrhu približavanja kulturne baštine mladima te uključivanja mladih u brigu i upravljanje lokalnom baštinom s ciljem postizanja pozitivnih učinaka na njihov individualni i socijalni razvoj.

Pristup kreiranja izložbe zamišljen je kao participativan i inkluzivan u smislu da su mladi imali priliku sudjelovati u svakom koraku, od osmišljavanja konceptualnih poruka i tema izložbe i provođenja istraživanja pa sve do osmišljavanja dizajna izložbenog postava i komuniciranja sa širom javnošću. Projekt je nastojao potaknuti mlade da istraže što baština znači za njih, da odaberu teme na koje se žele fokusirati i da stvore izložbu koja će reflektirati njihove percepcije o vrijednostima i značenjima baštine i koja će biti stvorena od mladih i za mlade. Mišljenja, ideje i percepcije mladih bile su ključne točke za razvoj izložbenog projekta, a ciljana publika bili su drugi mladi ljudi iz lokalne zajednice koje će ovakva izložba privući i na njih pozitivno djelovati.

Sljedeća tablica pokazuje hodogram planiranih aktivnosti istraživanja.

Tablica 14. Hodogram aktivnosti provođenja akcijskog istraživanja

	PLANIRANE AKTIVNOSTI	METODE	VRIJEME OSTVARIVANJA
1.	Dogovor o provođenju istraživanja u Srednjoj školi Ban Josip Jelačić u Zaprešiću. Teorijsko istraživanje. Izrada plana projekta i radnog materijala.	<i>Desk research</i> ; istraživanje, analiza i usporedba relevantne literature (teorijske i dosadašnjih empirijskih istraživanja) i sekundarnih podataka	svibanj - kolovoz 2015.
2.	Uključivanje studenata menadžmenta u kulturi u projekt u ulozi suradnika i suistraživača: provedba radionice sa studentima u svrhu njihovog osposobljavanja za rad na akcijskom istraživanju. Predtestiranje upitnika. Ispitivanje inicijalnog stanja	Anketa	rujan 2015.

	kvantitativnim istraživanjem: anketiranje učenika srednje škole.		
3.	Uključivanje učenika u manju grupu za rad na projektu. Provedba akcijskog istraživanja: rad na kreiranju i postavljanju izložbe kroz radionice u prostorima škole i terenske aktivnosti. Postavljanje i otvorenje izložbe.	Promatranje sa sudjelovanjem uz korištenje tehničkih pomagala (istraživački dnevnik video zapisi, fotografije, evaluacijski upitnici, neformalni intervjui) Fokus grupa	rujan – studeni 2015.
4.	Ispitivanje finalnog stanja ponovljenim kvantitativnim istraživanjem: anketiranje učenika srednje škole. Interpretacija i evaluacija prikupljenih podataka.	Anketa Izveštaj o rezultatima istraživanja.	prosinac 2015.-svibanj 2016.

10.1. Pripremne aktivnosti i odabir sudionika projekta

Pripremne aktivnosti za projekt započele su već u travnju 2015. godine. Pripreme su obuhvaćale dogovor o suradnji s tri glavne partnerske institucije na projektu, Srednjom školom „Ban Josip Jelačić“, Veleučilištem Baltazar Zatrešić i Udrugom likovnih stvaralaca Zatrešić. Sa Srednjom školom „Ban Josip Jelačić“ postignut je dogovor o provođenju istraživanja te organizaciji radionica s učenicima. Treba napomenuti da je projekt imao punu potporu ravnatelja i pedagoga škole te da su svi nastavnici s kojima se kontaktiralo bili susretljivi te pokazali spremnost surađivati kao i interes za temu istraživanja. S Veleučilištem Baltazar Zatrešić dogovoreno je uključivanje studenata stručnog studija Menadžment u kulturi kao suradnika na projektu. Udruga likovnih stvaralaca Zatrešić uključila se kao partner koji će sudjelovati u provedbi pojedinih aktivnosti projekta (vođenje umjetničkih radionica) te pružiti pomoć pri dizajnu izložbenog postava i tehničkom postavljanju izložbe. Od Grada Zatrešića dobiveno je dopuštenje za postavljanje izložbe unutar povijesnog kompleksa Novih dvora u Zatrešiću²¹. Uslijedilo je nabavljanje financijskih sredstava koja su osigurana javljanjem na natječaj Zagrebačke županije za sufinanciranje projekata neprofitnih

²¹ Prvobitno je izložba trebala biti postavljena u Vršilnici, povijesnoj građevini u sklopu kompleksa Novih dvora. No, s obzirom da su u studenom 2015. godine započeli radovi na obnavljanju Vršilnice, odlučeno je da će se izložba postaviti u Muzeju Matija Skurjeni koji se također nalazi unutar kompleksa Novih dvora, nasuprot zgrade Vršilnice (u nekadašnjoj zgradi žitnice).

organizacija te donacijom Grada Zaprešića. Ostale pripremne aktivnosti uključivale su nabavku i istraživanje stručne literature, utvrđivanje procesa provođenja projekta, utvrđivanje postupaka za prikupljanje podataka te izradu instrumenata za praćenje promjena tijekom akcijskog istraživanja.

Početno kvantitativno istraživanje provedeno je sredinom rujna 2015. godine kada je anketirano sveukupno 206 učenika Srednje škole „Ban Josip Jelačić“ u Zaprešiću u 14 nastavnih odjeljenja. Anketno ispitivanje trajalo je dva tjedna, a u organizaciji ankete i regrutiranju učenika za sudjelovanje u projektu veliku pomoć pružila je nastavnica povijesti i etike, uz podršku ravnatelja i pedagoga škole. Podrška iz škole bila je nužna jer se na anketiranje utrošilo ukupno 13 školskih sati što je zahtijevalo puno vremena i organizacije.

Istodobno su održani sastanci i radionice sa studentima stručnog studija Menadžment u kulturi Veleučilišta Baltazar Zaprešić kako bi ih se osposobilo za ulogu suradnika i suistraživača u akcijskom istraživanju. Za sudjelovanje u projektu prijavilo se sveukupno šestero studenata, od toga četiri studentice treće godine studija i dvoje studenata druge godine studija. Studentima su objašnjeni ciljevi projekta i prošli su kratku obuku koja je uključivala informiranje o procesu provođenja akcijskih istraživanja te istraživačkim metodama koje će se koristiti u projektu. Svi studenti uključeni u akcijsko istraživanje sudjelovali su u njemu do kraja. Uz studente, u istraživanju je tehničku pomoć pružala i asistentica zaposlena na stručnom studiju Menadžment u kulturi. Uloga studenata bila je pomoć u organizaciji i vođenju radionica, mentoriranje i pružanje organizacijske i tehničke pomoći učenicima u različitim fazama izvedbe projekta te prikupljanje informacija i podataka bitnih za istraživanje metodom sudjelujućeg promatranja uz bilježenje i audiovizualno snimanje. U skladu s postavkama akcijskog istraživanja, nakon svake provedene radionice sa učenicima, sa studentima su se, na temelju prikupljenih informacija, kolaborativno raspravljali postignuti rezultati te planirali i promišljali daljnji koraci.

Tijekom anketiranja po razredima, učenicima srednje škole su objašnjeni ideja i cilj projekta kreiranja izložbe o baštini Zaprešića te su pozvani da se dobrovoljno u njega uključe. Rečeno im je da će se radionice održavati jednom tjedno tijekom deset tjedana u prostorima srednje škole, uz povremene odlaske na teren, da će učenici sudjelovati u svim aspektima osmišljavanja i postavljanja izložbe te da će izložba biti postavljena u kompleksu Novih dvora u studenom 2015. godine. Jedna od stvari koju je trebalo riješiti bilo je odlučiti kakav oblik

nagrade će se dati učenicima koji će sudjelovati u projektu. Praksa u nekim zemljama je ponuditi različite tipove naknada mladima prilikom sudjelovanja u participativnim projektima kako bi se osjećali da je njihov rad cijenjen i vrednovan. Brošura *Participation works* britanske organizacije National Children's Bureau (2009) navodi da se takve naknade mogu podijeliti na tri tipa: opipljive nagrade (novac, pokloni, grupne aktivnosti), poticaje (ocjene, mogućnost stjecanja vještina, upoznavanja novih ljudi) i priznanja (potvrde, diplome). Većina mladih nije tražila kompenzaciju. Neki su, osobito maturanti, vidjeli projekt kao važan dodatak njihovom životopisu, s obzirom da su se uskoro pripremali za upis na fakultete. Nekoliko sudionika je reklo da su zainteresirani za temu lokane povijesti, koju će im projekt pomoći istražiti. S obzirom na navedeno, odlučeno je da učenici neće dobivati posebne materijalne nagrade, već im je dodijeljen certifikat o sudjelovanju na projektu, a dobili su i dodatnu ocjenu iz povijesti.

Bilo je planirano da će na izložbi raditi između 15 i 20 učenika, no u inicijalnoj fazi nismo željeli raditi selekciju, nego dati priliku svim zainteresiranima da bez obaveze dođu na prvu radionicu. Također, smatrali smo da će veći broj učenika poboljšati kvalitetu početnih rasprava na kojima će se utvrđivati glavne ideje i teme izložbe. Na prvu radionicu došlo je 34 učenika. Smatrali smo da će se nakon prve radionice smanjiti broj sudionika te da će ostati samo oni koji žele nastaviti raditi na projektu. Broj učenika se zaista i smanjio, no greška koju smo napravili je bila što je rok za konačno odlučivanje o sudjelovanju ostao fleksibilan. Neki učenici su odustajali, a druge strane su se stalno pojavljivali novi te je broj učenika varirao iz radionice u radionicu. Konačan broj sudionika ustalio se tek nakon pete radionice što je već bila gotovo na polovici projekta. Pozitivna strana te situacije bila je činjenica da je veći broj učenika imao priliku sudjelovati i dati svoje mišljenje prilikom početnih rasprava i formiranja teme izložbe, čime je i rezultat bio kvalitetniji. Negativni aspekt je taj što se osjećaj povezanosti grupe i zajedništva stvorio tek u drugoj polovici rada na projektu. Kada se formirao konačni tim od 16 učenika, dolaznost na radionice je bila redovitija i stabilnija, iako i tada često promjenjiva zbog drugih obaveza koje su imali srednjoškolci vezano uz školske, izvanškolske i obiteljske obaveze.

Konačni tim učenika koji su radili na projektu sastojao se od 16 članova koji su imali između 16 i 18 godina, od toga 15 učenica i samo jedan učenik. Svi su pohađali gimnaziju, osim jedne učenice hotelijersko-turističkog usmjerenja²².

Većina sudionika bila je iz grada Zaprešića, nekoliko ih je bilo iz uže okolice Zaprešića te je jedna sudionica bila iz Zagreba. Struktura tima prema razredima, usmjerenjima i mjestu prebivališta prikazana je u tablici.

Tablica 15. Sociodemografske karakteristike sudionika

RAZRED	BROJ (N)
1.	0
2.	6
3.	6
4.	4
USMJERENJE	BROJ (N)
Gimnazija	15
Hotelijersko-turistički tehničar	1
SPOL	BROJ (N)
Ž	15
M	1
PREBIVALIŠTE	BROJ (N)
Zaprešić	9
Okolica Zaprešića	6
Drugo (Zagreb)	1

Učenici su potpisali Ugovor o sudjelovanju u projektu u kojem su se obvezali biti dostupnima tijekom deset tjedana stvaranja izložbe, dolaziti na zakazane radionice i terenske aktivnosti, izvršavati zadane zadatke u dogovorenom roku te poštivati rad u timu te stavove, mišljenja i ideje drugih članova tima. Voditelji projekta su se istim ugovorom obvezali pružati potporu i vodstvo učenicima u svim projektnim aktivnostima, uvažavati njihove ideje i prijedloge, navesti ih kao autore izložbe u komunikacijskom materijalu te nakon završetka projekta dati učenicima certifikat o sudjelovanju.

²² Uz činjenicu da su sudionici projekta participativne interpretacije baštine bili skoro isključivo gimnazijalci, treba napomenuti da su učenici drugih (strukovnih) usmjerenja tijekom anketiranja bili prilično nezainteresirani te se nekoliko puta mogla čuti izjava da je to „nešto što je za gimnazijalce, a ne za njih“. U budućnosti bi trebalo pokušati raditi na prevladavanju ove predrasude kod učenika, pogotovo jer su dobro reagirali na završni proizvod projekta i prilikom posjete izložbi izjavljivali da bi se drugi put i oni uključili. U tom smislu značajno je akcijsko istraživanje Sanje Klubičke (2011) *Kako poboljšati kvalitetu života u školi* koja se bavi upravo problemom razbijanja predrasuda i poticanja interesa i kreativnosti kod učenika strukovnih srednjoškolskih usmjerenja.

10.2. Proces participativnog kreiranja izložbe s mladima

Proces kreiranja izložbe proveden je prema principima participativnog akcijskog istraživanja kojemu je jedan od glavnih ciljeva da osobe koje bi inače bile subjekti istraživanja postanu glavni kreatori znanja i dio pozitivne društvene promjene (Kemmis i McTaggart, 2007). Akcijsko istraživanje karakterizira nastojanje da se sudionici aktivno uključe u sve faze provedbe projekta te je orijentirano prema praktičnoj promjeni i jačanju vještina i kapaciteta svih uključenih. Participativni način kreiranja izložbe u suradnji s mladim ljudima zahtijevao je od istraživača da ima potpuno povjerenje u mogućnosti sudionika, tretira ih kao kompetentne i sposobne suradnike te prihvaća njihove akcije i doprinose.

Prema Simon (2010) voditelji participativnih projekata u muzejskom okruženju ne bi trebali imati unaprijed zamišljene ideje o ishodima takvih projekata. Trebali bi biti sposobni pustiti da proces ide u smjeru koji će biti od najveće dobrobiti za sudionike, unutar okvira smjernica projekta. Idealno, participativni projekti trebaju u konačnici biti korisni sudionicima, temeljiti se na kontekstu i na njihovim vrijednostima i vjerovanjima. Participativni projekti interpretacije baštine zahtijevaju vrijeme, strpljenje i suradnju te, ponajviše, pažljivo balansiranje između strukturiranosti i fleksibilnosti. Svi uključeni moraju biti spremni na „kaos, neizvjesnost i kreativni nered“ (Simon, 2010) te u startu prihvatiti da se neće sva pitanja i problemi moći potpuno razmotriti i razriješiti.

Sadržaj i postav izložbe o baštini Zaprešića kreiran je tijekom 10 radionica s učenicima od kojih su neke održane u prostorima Srednje škole „Ban Josip Jelačić“, a neke kao različiti oblici terenskih istraživanja.

Pomoć pri izvođenju radionica i terenskih istraživanja su, osim već spomenutih studenata menadžmenta u kulturi, pružali iiskusni stručnjaci: etnolog, novinar i stručnjak za odnose s javnošću, fotograf, dizajner i likovni umjetnici. Smatrali smo važnim da mladi rade sa stručnjacima kako bi stekli nove vještine i kompetencije te proizveli kvalitetnu izložbu koja će se prikazati u formalnom muzejskom okruženju. Iako su mladi samostalno proizveli izložbu i provodili sve aktivnosti, od istraživanja do osmišljanja postava, rad sa stručnjacima omogućio je profesionalizam u izvedbi. Stručnjaci su učenicima pružali obuku i davali savjete koji su bili nužni da bi se izbjegao rizik da sami sudionici gledaju na čitav proces kao amaterski, naivan, eksperimentalan i slično.

Početni izazov u prvoj fazi projekta bio je osmisliti načine kako održati mlade zainteresirane tijekom dužeg vremenskog perioda, budući da se često smatra kako imaju ograničenu pažnju i interes i da su općenito slabo zainteresirani za teme vezane uz kulturu i baštinu. Također, bilo je pitanje hoće li učenici biti spremni preuzeti odgovornost koja im je povjerena, osobito budući da većina od njih nije nikada ni razmišljala o uključivanju u rad na kreiranju izložbe. U početnoj fazi se s učenicima puno razgovaralo i nastojalo razraditi ciljeve koje oni žele postići kroz proces. Tijekom razvoja projekta s mladima se raspravljalo o lokalnoj povijesti i baštini te onome što ona znači za njih. Bila je to prilika da se sazna više o tome kakvu ulogu baština ima u osobnom i lokalnom identitetu te osjećaju mjesta mladih. Nadali smo se da će ih te rasprave navesti i pripremiti da prilikom izvođenja zadataka dublje i kritički razmišljaju o sadržaju izložbe i onome kakav bi željeli da bude završni proizvod.

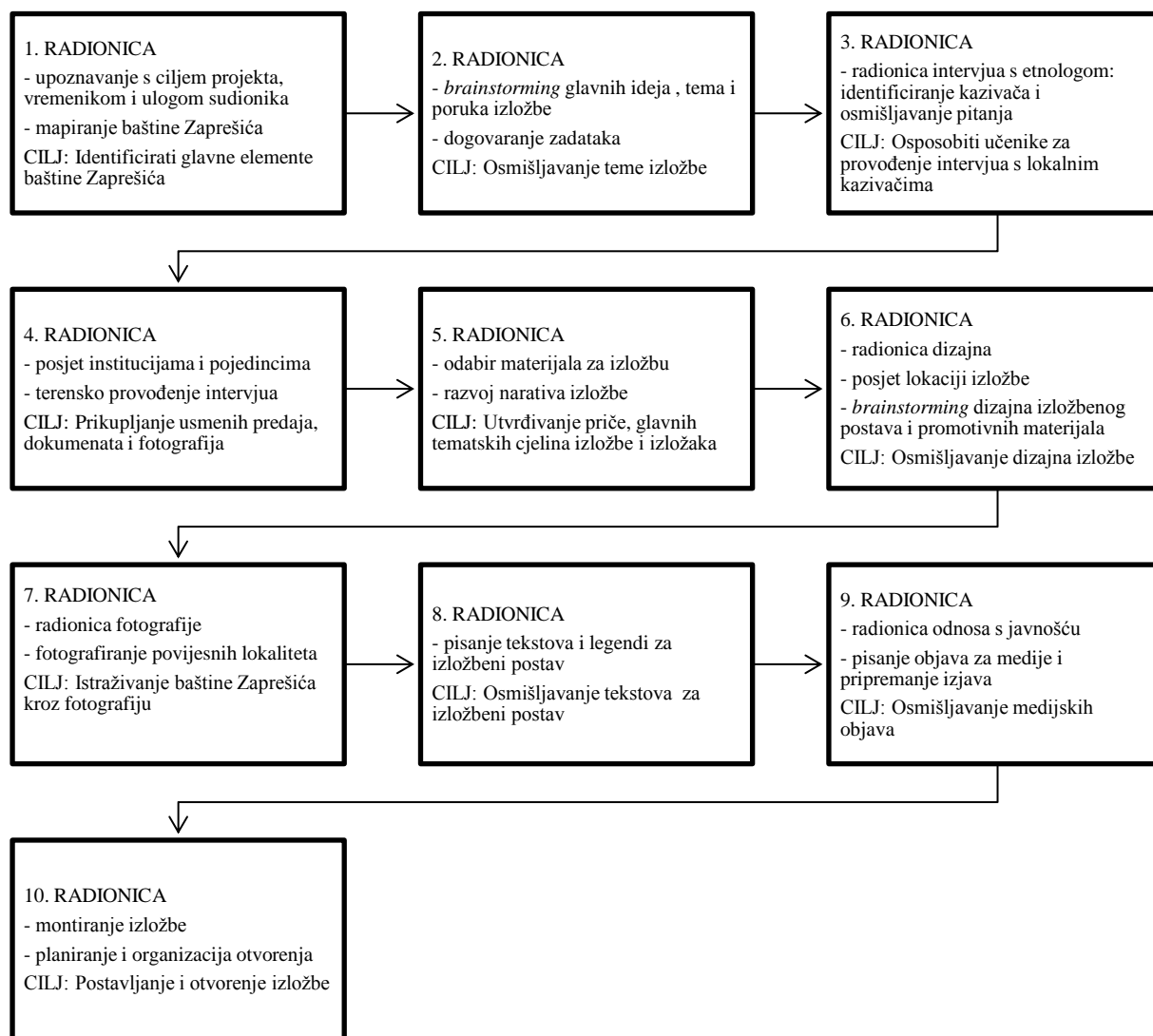
Od samog početka s mladima se počelo raditi na upoznavanju glavnih aspekata kreiranja izložbe. Bilo je vrlo važno da mladi budu uključeni u donošenje svih odluka vezano uz izložbu, od odabira teme i načina prezentacije do postavljanja i komuniciranja izložbe. Učili su kako provoditi terenski rad i proučavati literaturu. Uvedeni su u pojmove osmišljavanja koncepta i narativa izložbe, kreiranja dizajna i osmišljavanja marketinga. Iako su im neki aspekti rada vidljivo bili manje zanimljivi od drugih, uvođenje u sve aspekte je bio način da mladi shvate projekt ozbiljno te uvide da se na njih gleda kao na važne sudionike na kojima leži odgovornost.

Kako se znanje učenika povećavalo, njihovi zadaci su postajali sve ambiciozniji što je omogućavalo mladima da postanu samostalniji i razvijaju svoje vlastite ideje. Ovakav stupanj uključenosti bio je nužan kako bi mladi zadržali osjećaj vlasništva nad završnim proizvodom, što je ključan preduvjet za ostvarivanje društvenih učinaka participativnog projekta (Govier, 2010).

Svi učenici su bili uključeni u osmišljavanje teme i cjelina izložbe te provođenje istraživanja u lokalnoj zajednici. Uz to, postojali su i posebni timovi kojima su dodijeljeni dodatni zadaci, prema njihovim vlastitim željama i interesima (marketing i odnosi s javnošću, foto i video snimanje i montiranje, organizacija otvorenja izložbe i dr.).

Grafički prikaz u nastavku prikazuje plan radionica. Taj inicijalni okvirni plan pomogao je da se projekt strukturira i da se učenike što bolje vodi kroz cijeli proces. Različite nove teme i pitanja koja su se pojavljivala, rješavala su se u hodu, čime se početni plan djelomično

modificirao. Nastojalo se da učenici budu vrlo slobodni u procesu odabira svih detalja izložbe. Neke pretpostavke su zadane s obzirom na prethodno istraženu literaturu, na primjer, započelo se s istraživanje obiteljske povijest kao najučinkovitijeg načina da se učenike zainteresira za lokalnu baštinu (HLF, 2007). Također, kako smo učenike željeli osposobiti za određene aktivnosti povezane s istraživanjem, interpretacijom i komunikacijom baštine, od početka su planirane radionice prikupljanja usmenih predaja, fotografije, dizajna te marketinga i odnosa s javnošću. Ostatak procesa bio je otvoren i fleksibilan.

Slika 7. Dijagram slijeda planiranih radionica

Prva radionica s učenicima u Srednjoj školi „Ban Josip Jelačić“ održana je 25. rujna 2015. godine. Naredne radionice provodile su se jednom tjedno po dva školska sata ili u obliku poludnevničkih ili cjelodnevničkih terenskih aktivnosti, tijekom 10 tjedana do otvorenja izložbe 29. studenog 2015. godine. Radionice u školi održavale su se u večernjim terminima kako bi mogli sudjelovati svi zainteresirani učenici, iz obje smjene. U početku su bile organizirane petkom navečer, a kasnije, kako se približavalo otvorenje izložbe, dogovarane su fleksibilno prema potrebama projekta i mogućnostima sudionika. Terenske aktivnosti su se uglavnom organizirale vikendom, osim nekih intervju s kazivačima koji su organizirani prema njihovoj raspoloživosti.

Na radionicama se nastojala stvoriti ugodna radna atmosfera koja učenike neće podsjećati na tradicionalnu školsku nastavu, već će ih motivirati na kreativno razmišljanje i timski rad. Tijekom radionica korištene su različite metode i tehnike participativnog dizajna s fokusom na dijalog i kolektivnu akciju. Mladi su imali prilike izraziti se kroz različite medije – fotografiju, pisanje, crtanje i skiciranje, izradu umnih mapa, dizajn, *storytelling* i dr. Takve praktične i suradničke aktivnosti su se pokazale vrlo prikladnima za mlade zbog održavanja pažnje i interesa, a vizualne i kreativne tehnike omogućile su im da bolje izraze svoje ideje.

U nastavku će biti prikazan tijek radionica, njihova metodologija te zaključci koji su proizašli iz razmišljanja i samorefleksije istraživača, zabilježenih u istraživačkom dnevniku, iz razgovora sa suistraživačima (učenicima i studentima) te iz podataka dobivenih različitim tehnikama sudjelujućeg promatranja.

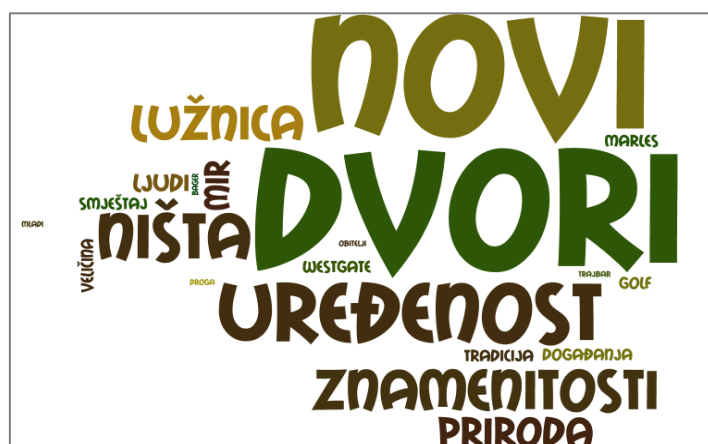
1. radionica

Cilj prve radionice bio je međusobno upoznavanje učenika, objašnjavanje svrhe i vremenskog plana projekta te uloge sudionika. Također, zadatak prve radionice bio je upoznati učenike s pojmom baštine te identificiranje i mapiranje glavnih elementa baštine zaprešićkog kraja.

Na početku je bilo potrebno investirati dosta vremena i truda u *icebreaking* i *team-building* aktivnosti kako bi se učenici, koji su bili iz različitih razreda i usmjerenja, međusobno upoznali i počeli surađivati na radnim zadacima. Radionica je započela kratkim uvodnim izlaganjem o cilju i planu projekta, nakon čega su učenici igrali dvije igre u manjim grupama

sa ciljem međusobnog upoznavanja i zagrijavanja. Nakon toga, timovi su se natjecali u kvizu znanja o baštini Zaprešića. Takozvani *pub-quiz* je iznimno popularan u Zaprešiću i redovito se organizira uz sudjelovanje velikog broja ljudi pa je učenicima ova aktivnost bila poznata i zabavna, a ujedno je služila da ih se uvede u pojam baštine i što on sve može obuhvaćati.

U nastavku su predstavljeni i raspravljani neki od rezultata prve ankete provedene u srednjoj školi u rujnu. Prikazani su najčešći odgovori na anketna pitanja „Koje su vaše prve tri asocijacije na Zaprešić“ i „Postoje li neke karakteristike zaprešićkog kraja koje ga čine posebnim?“ te odgovori na neka od pitanja o značenjima i interesu mladih za baštinu. Podaci su korišteni za uvod u raspravu.

Slika 8. *Wordcloud* s najčešćim odgovorima na pitanje „Postoje li neke karakteristike zaprešićkog kraja koje ga čine posebnim?“ korišten kao uvod u raspravu na prvoj radionici

Slika 9. Prikaz rezultata ankete koji je služio kao uvod u raspravu na prvoj radionici

Prikazani rezultati pokazali su da baštinski elementi, s obzirom na učestalost njihovog navođenja u anketi, čine važan dio identiteta i posebnosti grada Zaprešića po mišljenju mladih. S druge strane, rezultati su također pokazali da većina mladih ne smatra da je baština za njih relevantna, niti uživa u posjetu izložbama. Ipak, gotovo trećina ispitanih učenika željela bi saznati nešto više o baštini svog kraja. O ovim rezultatima raspravljalo se sa sudionicima te je, na osnovu njih, zajednički donesen cilj projekta: kao ciljane skupina buduće izložbe identificirani su mladi grada Zaprešića, a kao projektni zadatak odlučeno je kreirati izložbu o lokalnoj baštini koja će mladima biti zanimljiva i zabavna i koja će im pokazati da je baština relevantna za njih i njihov život.

Učenici su zatim zajednički kreirali umnu mapu s elementima baštine Zaprešića i okolice kao svojevrsni uvod u *brainstorming* ideja o tome što žele istražiti i uključiti u temu izložbe. Tijekom *brainstorming* sesije u 4 tima, prilikom koje je po jedan student moderirao i vodio bilješke za svaki tim, učenici su nastojali doći do što više najrazličitijih ideja o tome kako oni vide izložbu. Iskrsnule su različite zamisli o sadržaju i dizajnu izložbe, njezinoj promociji i popratnim aktivnostima. Studenti su dobili zadatak sakupiti i sažeti sve ideje u tablici kako bi ti rezultati poslužili za nastavak rada na sljedećoj radionici (Prilog 5). Dogovoreno je da će učenici za idući put istražiti kod kuće, od obitelji i od ljudi u svojoj blizini, određene teme o povijesti i baštini Zaprešića. Prije sljedeće radionice učenicima je na mail poslan sažetak *brainstorming* sesije te podsjetnik na zadatak i na termin sljedećeg susreta.

2. radionica

Cilj druge radionice bio je definirati glavnu temu izložbe. Radionica, kao i svaka sljedeća, počela je kratkim pregledom rezultata prošlog susreta tijekom čega su učenici pitani za komentare i pojašnjenja, uključujući i pojašnjenja podataka dobivenih evaluacijskim upitnicima. Nakon toga prešli bismo na aktivnost povezanu s istraživanjem.

Glavni problem koji se pojavio u ovoj fazi bio je taj što su se učenici vrlo teško fokusirali na sam sadržaj izložbe u smislu određivanja teme, tematskih cjelina ili mogućeg materijala kroz koji će se one prikazati. Zbog neiskustva, razgovor je stalno skretao na teme koje su im očito bile bliže i zanimljivije, a koje su se ticale planiranja promocije izložbe te organizacije događanja otvorenja. Iako je i to bila tema koju smo namjeravali raditi s učenicima, u ovoj

Jedna od spomenutih učeničkih ideja bila je priča o Jelici Jug, trinaestogodišnjoj djevojčici koja je, činom skidanja mađarske zastave sa željezničke stanice u Zaprešiću, sudjelovala u važnom povijesnom događaju ustanka zaprešićkih seljaka protiv mađarizacije 1903. godine. Nakon što su čuli ideju, učenici su komentirali: „Ali kako ćemo napraviti izložbu, mi ništa ne znamo o Jelici Jug?“. Iz želje da se sazna više o toj lokalnoj junakinji, na kraju se razvila tema izložbe te je odlučeno da će naslov izložbe biti „*Zaš niš ne znamo o Jelici Jug?*“. Kao središnju temu odabrano je istražiti život i djelo Jelice Jug iz čega će se priča proširiti na cjelokupan život u Zaprešiću i okolici u njezino doba, u prvoj polovici 20. stoljeća. Učenici su zatim raspravljali o temama koje bi se mogle istražiti u sklopu izložbe i odlučeno je da će to za početak biti: svakodnevni život uključujući školu i slobodno vrijeme, različiti običaji, izgled Zaprešića u to doba, važne građevine i poznati stanovnici. Učenici su se podijelili u grupe po temama i dobili zadatak detaljnije istražiti te teme kroz dostupnu literaturu, na internetu, u knjižnicama, muzejima i drugim institucijama. Svakoj grupi dodijeljen je kao mentor po jedan student. Zadatak studenata bio je ostvariti kontakte u lokalnoj zajednici i olakšali učenicima pristup određenim institucijama, udrugama i pojedincima, od kojih se moglo zatražiti određene informacije.

A collection of colorful sticky notes with handwritten text in various languages, including Croatian and English, scattered on a wooden surface. The notes contain phrases like "KAKAVI SU TAVI!", "PRIVATNI ŽIVOT", "KERAMI", "IZ INKERA", "VREMENLOU", "JELIC", "SPORT", "NADJE (NEZAD)", "STARJE KUGA", "NATJE / KRIMINALI", and "KRADEVI".

Već nakon druge radionice uočeni su neki problemi koji su obilježili prvih nekoliko tjedana provedbe projekta i o kojima se raspravljalo na sastancima sa studentima. Na početku projekt nije imao jasno određen tijek i ciljeve, kako bi se omogućilo mladima da ih sami odluče i definiraju. To je dovelo do sumnji i nelagode kod nekih članova grupe. Učenici, a djelomično

i studenti, osjećali su nesigurnost i nekompetentnost te očekivali jasne i strogo strukturirane upute što i kako raditi. Učenici su to iskazali u evaluacijskim upitnicima koje su popunjavali nakon svake radionice, a studenti na radnim sastancima i u *mailovima* koje smo razmjenjivali. Studenti su se bojali neizvjesnih ishoda i smatrali su da učenicima treba dati jasniji smjer. S obzirom da ni jedni ni drugi nisu bili, unutar obrazovnog konteksta, navikli raditi na takav slobodniji način, neke od zadataka nisu obavili na vrijeme i trebalo im je dosta vremena da shvate da se od njih očekuje i djelomična samoinicijativa. Takav pristup bio je nužan da bi se osigurali demokratski procesi i stvarno i smisleno uključivanje mladih u participativnu akciju. Problem je prevladan na način da su im se u početku davale nešto strukturiranije i jasnije upute i zadaci, a kasnije su se i učenici i studenti sve više osamostaljivali i u tom aspektu je uočen vrlo veliki napredak. U nastavku su prikazani primjeri korespondencije sa studentima i isječak evaluacijskog upitnika učenika na početku projektu u kojima i jedni u drugi izražavaju nezadovoljstvo što ne dobivaju jasnije upute i zadatke.

Pozdrav,

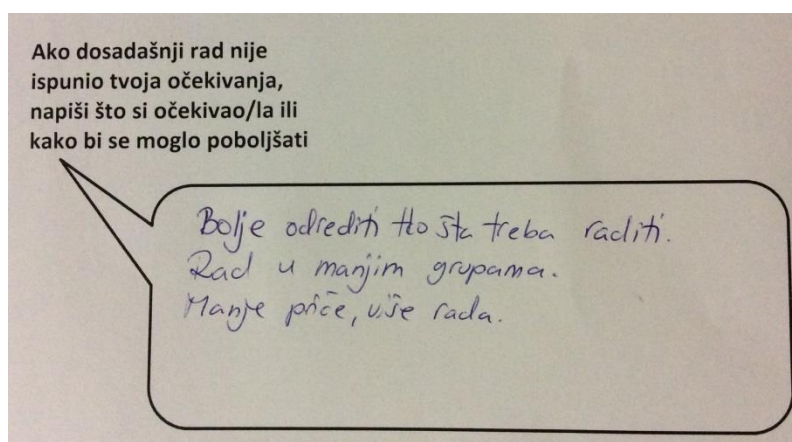
Budući da sam ja (kod Vas) poznata kao kritičarka:

Ideja mi se od početka jako svidjela jer je bila uistinu posebna i drugačija. Jako mi se dopalo to što su učenici bili centar svega i što ste nama studentima pružili priliku za sudjelovanje u takvom projektu i dali nam konkretno iskustvo izrade izložbe - na što se sve treba misliti, kako ide tijekom izložbe, itd.

Također, genijalna mi je ideja da učenici sudjeluju u stvaranju izložbe koja je njima bliska i, iako su se na početku malo odupirali (to je barem neki moj dojam), mislim da su se brzo ufurali u priču i počeli razmišljati kako i što napraviti što mislim da je jako dobro jer oni su potencijalna buduća publika i mislim da je ovo super (u smislu odgoja u smijeru da se zavoli kultura jer im postaje bliža).

Dakle, inicijative involviranja učenika u takav projekt sa super osobom koja zna zainteresirati na čelu (Vama) stvarno je odlična i apsolutno sam time oduševljena i jako mi se sviđa baš taj element na koji ste sve to vodili. Međutim, mislim da u nekim stvarima nismo imali jasnu vodilju, odnosno, jasne točke/pravce kojima smo se vodili. Smatram da nam je falilo malo više konkretne organizacije, odnosno, strukturiranosti - upravo zbog nedostatka vremena. Možda sam u krivu, ali imam osjećaj da smo dosta djelovali kaotično jer ni mi studenti (a imam osjećaj ni učenici) u nekim stvarima nismo znali točna/jasna pravila i da je zbog toga dolazilo do konfuzije.

Slika 12. Primjer korespondencije sa studentima

Slika 13. Isječak iz evaluacijskog listića učenika nakon 2. radionice

3. radionica

Različita proučena literatura o uključivanju korisnika u baštinske projekte navodi da je jedan od tipova aktivnosti u kojem sudionici najviše uživaju prikupljanje usmene povijesti (HLF, 2015). Iz tog razloga je od početka bilo planirano uključiti u ovaj projekt neki oblik prikupljanja usmenih svjedočanstava, ovisno o smjeru u kojem projekt bude išao. S obzirom na dogovorenu temu izložbe, cilj treće radionice bio je osposobiti učenike za provođenje intervjua sa starijim lokalnim stanovnicima o njihovim sjećanjima o životu u Zaprešiću u prošlosti, kako bi prikupili priče za izložbu. Radionica je organizirana uz pomoć etnologa iz Etnografskog muzeja u Zagrebu te novinara – stručnjaka za medijske intervjue. Etnolog je održao predavanje o tome kako provesti terensko istraživanje, analizirati prikupljenu građu i prezentirati je. Najveća pažnja bila je posvećena uputama kako se ponašati na terenu, kako postupati s kazivačima prilikom prikupljanja usmenih predaja te kakva pitanja im postavljati da bi se dobili vrijedni i upotrebljivi odgovori. Novinar je podučio učenike trikovima kako doći do dobre i zanimljive priče te kako iz intervjua izvući ono što je važno. Nakon toga, učenici su u grupama, prema određenim temama, uz pomoć i komentare gostujućih stručnjaka, pripremali pitanja i protokol za intervjue (Prilog 6).

Učenici su zatim raspravljali o mogućnostima korištenja materijala prikupljenih na terenu, fotografija i transkripata tekstova prikupljenih usmenom predajom, kao izložbenog materijala. Smatrali su da bi izložba koja sadrži samo fotografije i tekstove mogla biti nedovoljno atraktivna te su predložili izradu video materijala. Odlučeno je da će se intervjui s kazivačima, osim diktafonima, snimati i video kamerama te da će se dijelovi transkripata koristiti za tekstualni dio izložbe, a od video snimaka će se napraviti dokumentarni film koji će se prikazivati na izložbi.

Novinar je u tu svrhu objasnio učenicima kako snimati intervjue video kamerom da bi materijal bio upotrebljiv za kasniju montažu dokumentarca. Primjerice, kako bi dobiveni materijal bio kvalitetniji i dinamičniji, odlučeno je da će se svaki intervju snimati s dvije kamere od kojih će jedna biti statična i snimati kazivača, a drugom će se snimati zanimljivosti kao što su fotografije koje kazivač pokazuje, geste rukama i očima, detalji iz okruženja i sl. Međutim, na kraju su, prilikom provedbe, većinu video snimanja intervjua i posao montaže dokumentarnog filma ipak preuzeli studenti jer se učenici nisu osjećali dovoljno sigurnima i bili su zabrinuti za kvalitetu završnog materijala. Ipak, većina ih je bila prisutna na

intervjuima, postavljali su pitanja, asistirali su prilikom snimanja i montiranja i završna odluka o tome što će biti prikazano u filmu je bila njihova.

Slika 14. Gostujuće predavanje novinara

Slika 15. Učenici rade na pripremanju intervjua

U ovoj fazi procesa se uvidjelo da je aktivnost i motivacija učenika (a i studenata) vrlo promjenjiva u različitim fazama projekta te je prihvaćen način rada u kojem je svatko pridonosio onoliko koliko je mogao i u kojim segmentima je htio. Primjerice, neki sudionici su bili izuzetno zainteresirani za provođenje intervjua sa starijim stanovnicima, ali ne i za osmišljavanje postava izložbe, i obrnuto. Iako je to značilo da neki dodijeljeni zadaci nisu bili obavljeni na vrijeme ili uopće, dopuštanje učenicima da doprinose u onim segmentima koji ih zanimaju, povećalo je njihovu motivaciju i osjećaj osobnog doprinosa.

Kao jedan od problema se pokazala i komunikacija s učenicima. U početku smo s učenicima komunicirali *e-mailom*, no ubrzo se pokazalo da učenici *mailove* ne čitaju redovito (neki čak nisu ni imali vlastite *e-mail* adrese nego su dali adrese roditelja). To je prevladano tako da su se u trećem tjednu učenici sami organizirali u Facebook grupu što je omogućilo daljnju kontinuiranu i nesmetanu komunikaciju. Grupiranje i dijeljenje prikupljenog materijala se djelomično obavljalo preko servisa Google drive što je također prihvatila samo jedna grupa učenika.

4. radionica

Četvrta radionica nije održana u školi već se taj tjedan u grupama provodilo terensko istraživanje. Ono je podrazumijevalo posjete institucijama i pojedincima te provođenje i

snimanje intervjua. Ukupno je provedeno deset intervjua u Zaprešiću i okolnim mjestima. Jedan dio kazivača su predložili učenici i dolazili su iz kruga njihovih obitelji ili obiteljskih prijatelja. Do ostalih kazivača koji su bili bitni za upotpunjavanje istraživane priče, zbog jedinstvenih informacija o tom periodu koje su mogli pružiti, došlo se kroz kontakte u lokalnoj zajednici. To su, primjerice, bile nećakinja Jelice Jug ili snaha slikara Matije Skurjenija i njegove žene Hanike koja je bila kuharica u Novim dvorima Jelačićevim.

Većina intervjua provedena je u kućama kazivača, dva intervjua provedena su u prostorijama Kulturno-umjetničkog društva u Kupljenovu te jedan u Duhovno-obrazovnom centru Marijin dvor u Lužnici. Intervjue je, ovisno o uvjetima, radio tim od 2-4 učenika i 1-2 studenta. Tri intervjua proveli su učenici pojedinci samostalno, gdje se radilo o intervjuiranju starijih članova vlastitih obitelji.

Učenici su u početku bili malo nesigurni i bojali su se postavljati pitanja, no nakon nekog vremena su se opustili i oni i kazivači. Iako je bilo predviđeno da intervjui traju od sat do sat i pol vremena, zbog početnog zagrijavanja trajali su najčešće nešto više od dva sata. Stvorena je dobra komunikacija između mladih istraživača i kazivača koji su se izuzetno zainteresirali za projekt. Kazivači su se u nekoliko navrata kasnije javljali jer su se sjetili još nečega što su željeli reći ili su nas pozivali da dođemo po dodatne fotografije koje su pronašli. Dobili smo dojam da im je jako drago što je netko zainteresiran za njihove priče i informacije koje mogu podijeliti, a posebno što se to radi o mladim ljudima.

Na provođenje intervjua s časnim sestrama u dvorcu Lužnica išli su svi učenici i studenti jer su ujedno radilo i o terenskoj nastavi tijekom koje su sudionici projekta upoznali dvorac, njegovu povijest i arhitektonske i umjetničke karakteristike. U Lužnici su proveli nekoliko sati, posebno istražujući period povijesti dvorca pokriven izložbenim projektom, prvu polovicu 20. stoljeća, kada on iz ruku obitelji Rauch prelazi časnim sestrama milosrdnicama koje su imale značajan utjecaj na život lokalnog stanovništva u tom periodu. Ova terenska nastava bila je organizirana jer je većina sudionika izjavila da nikad nisu posjetili dvorac Lužnicu, a radi se o važnoj povijesnoj građevini koja se nalazi vrlo blizu samog centra grada.

Tijekom terenskih istraživanja učenici i studenti su prikupljali i stare fotografije koje su ilustrirale izgled Zaprešića i okolice te tamošnji život u periodu prve polovice 20. stoljeća. Ukupno je prikupljeno oko 150 fotografija od kojih je 88 bilo prikazano na izložbi u originalima i još 40 reproducirano na izložbenim plakatima. Također, prikupljeni su neki

dokumenti kao stare školske pohvalnice, pozivnice na koncerte i novinski isječci koji su također uključeni u izložbeni postav.

Slika 16. Posjet Lužnici
(*screenshot iz dokumentarnog filma*)

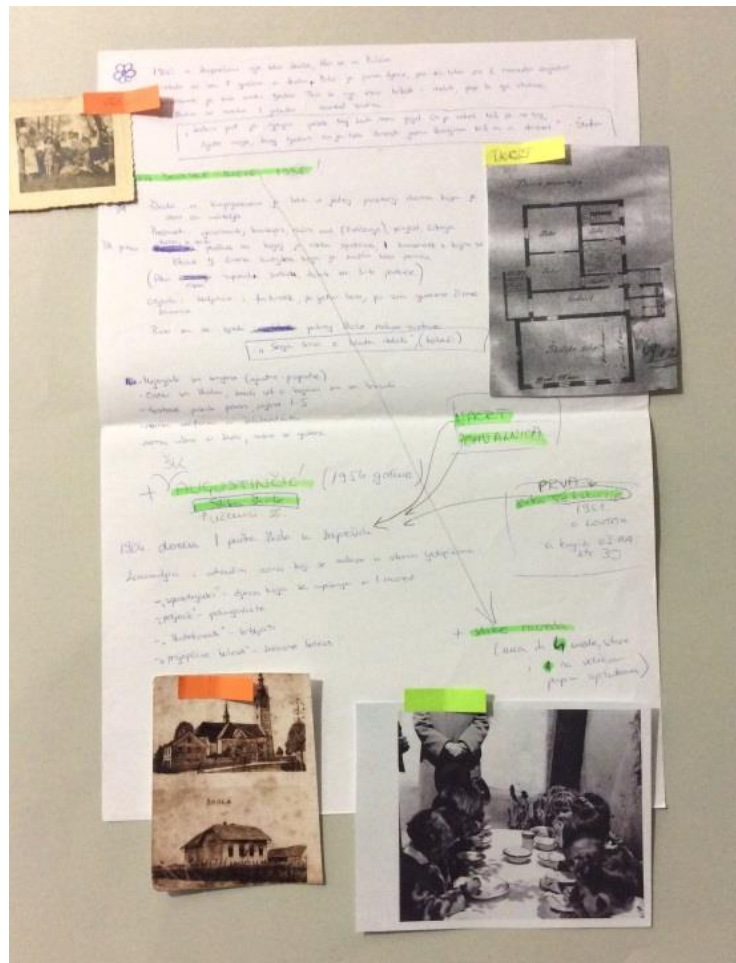
Slika 17. Intervjuiranje lokalnih kazivača
(*screenshot iz dokumentarnog filma*)

5. radionica

Cilj pete radionice bilo je utvrđivanje narativa izložbe. Učenici su bili podijeljeni u timove prema tematskim cjelinama koje su definirane, s obzirom na prikupljeni materijal i interese učenika, kao sljedeće:

- Priča o Jelici Jug i događajima u Zaprešiću 1903. godine
- Škola
- Svakodnevni život
- Svadbe i svečanosti
- Sport i rekreacija
- Novi dvori
- Lužnica

Učenici su radili na transkriptima intervjuja i prikupljenim fotografijama te iz tog materijala odabirali sadržaj koji će biti prikazan na izložbi. Za svaku temu odabrali su dijelove transkripata intervjuja i fotografije koje će biti izložene ili reproducirane na izložbenim plakatima.

Slika 18. Primjer rada sudionika na osmišljavanju tema izložbenih plakata

U petom tjednu rada odlučeno je točan termin otvorenja izložbe, 29. 11. 2015. u 19 sati, s obzirom da su učenici smatrali da je to vrijeme u kojem se može očekivati najbolji odaziv naše ciljane publike. Datum je javljen Turističkoj zajednici Grada Zaprešića te se u tom trenutku moglo početi sa provođenjem marketinških aktivnosti.

Oformljen je tim za vođenje Facebook stranice projekta čiji cilj je bio prezentirati rezultate i tijekom rada na projektu prvenstveno ostalim mladima u Zaprešiću (učenicima i studentima), ali i široj lokalnoj zajednici. Za vođenje Facebook stranice prijavile su se četiri učenice te im je kao mentorica dodijeljena jedna studentica. Strategija marketinga izložbe na Facebooku dogovorena je zajednički s čitavom projektnom grupom. Učenici su bili vrlo zainteresirani za ovu aktivnost i imali su odlične ideje u vezi vizualnog identiteta i sadržaja koji će se objavljivati. Vizualni identitet stvoren je prema njihovim idejama uz pomoć dizajnera. Ideja

učenika je bila da u početku vizualni elementi budu vrlo minimalistički, kako bi davali dojam tajanstvenosti i potaknuli interes potencijalnih posjetitelja.

Slika 19. Facebook stranica projekta

Usporedno s početkom aktivnosti na Facebooku, učenici su osmislili svojevrsnu *guerilla marketing* strategiju. Odlučili su po cijelom gradu polijepili naljepnice koje su sadržavale samo natpis „Zaš niš ne znamo o Jelici Jug?“ i QR kod koji je vodio na Facebook stranicu projekta.

Slika 20. Akcija lijepljenja naljepnica po Zaprešiću

Učenici su osmislili i nagradnu igru u kojoj su se sudionici trebali uslikati pokraj jedne od naljepnica te objaviti sliku na Facebooku, a pobjednici će biti oni čije slike skupe najviše *like-ova*. Cilj nagradne igre bio je da što više mladih prati Facebook stranicu kako bi se ujedno

zainteresirali i saznali više o projektu i njegovom sadržaju. Nagrade za pobjednike, prema ideji učenika, bit će ulaznice za kino, a pobjednici će biti proglašeni i nagrade će im biti uručene na otvorenju izložbe. Iako smo razgovarali s učenicima o tome da zadamo neki „kreativniji“ zadatak i više povezan sa samom temom izložbe, učenici su bili uvjereni da je ovo najbolji način da zainteresiramo širu skupinu mladih da nas „prate“ na Facebooku i dođu na otvorenje izložbe. Uspostavilo se da su bili u pravu jer je u mjesec dana trajanja nagradne igre slike objavilo dvadesetak mladih, a pobjednička je fotografija imala 120 *like-ova*.

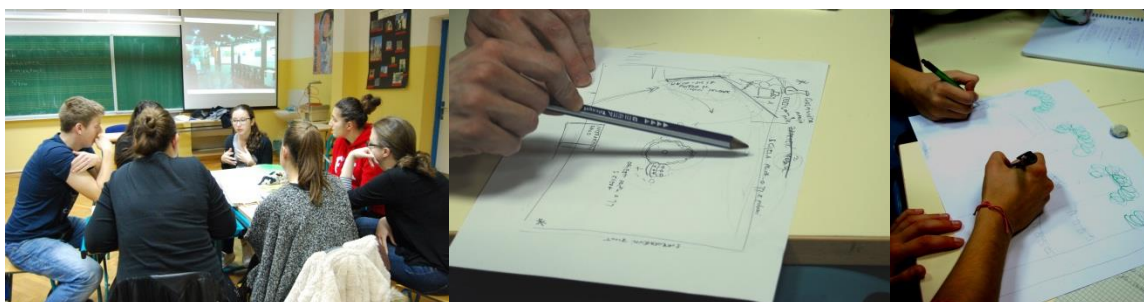
Slika 21. Neke od fotografija primljenih u sklopu nagradne igre

Učenici su također po gradu snimali video snimke u kojima su ispitivali prolaznike koliko znaju o Jelici Jug i povijesnim događajima njezinog vremena te su te snimke objavljivali na Facebook stranici, usput pozivajući prolaznike da prate novosti o izložbi.

6. radionica

Učenici su na šestoj radionici razrađivali dizajn izloženog postava. Unaprijed smo posjetili izložbeni prostor u muzeju gdje smo se neko vrijeme zadržali i raspravljali o idejama koje su učenicima padale na pamet. Kada smo se ponovno našli u školi, učenicima je održano kratko predavanje o elementima dizajna izložbe kako bi mogli dalje razvijati i razrađivati svoje ideje. Učenici su zatim u grupama osmišljavali i na velikim kartonima crtali skice dizajna postava. Na većini skica pojavila se ideja drveta koje su željeli nekako ukomponirati u postav. Drvo bi simboliziralo kesten na koji se Jelica Jug popela kako bi skinula mađarsku zastavu sa

željezničke stanice. Razmišljali su o poruci koju žele prenijeti izložbom i složili su se da središnja ideja treba biti o hrabrosti i slijeđenju vlastitih snova jer ih je na to asocijala priča o Jelici Jug. U vezi s tim osmislili su da drvo služi kao interaktivni dio izložbe. Listovi će biti od papira i posjetitelji će se pozvati da ispisuju svoje poruke i ideje koje je kod njih inspirirala izložba.

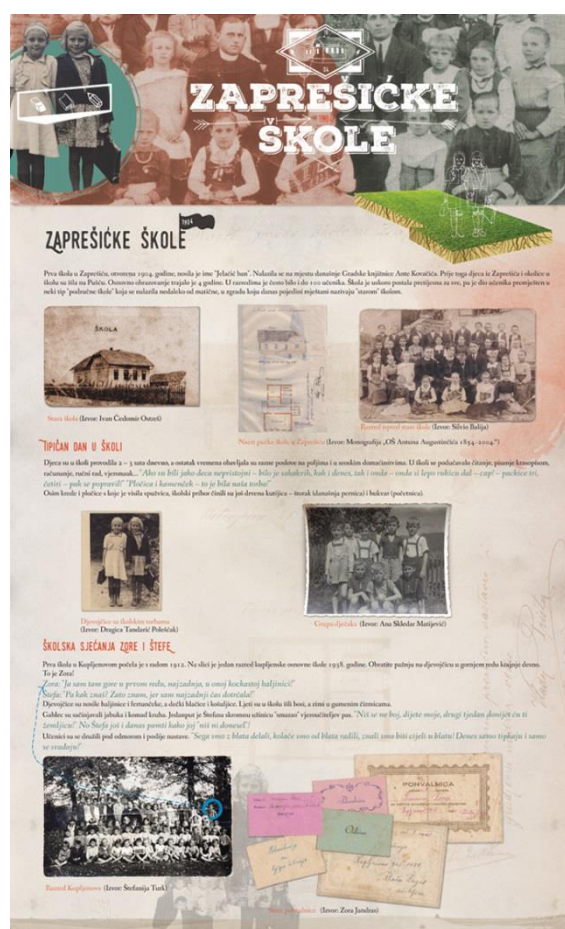

Slika 22. Učenici osmišljavaju dizajn izložbenog postava

Na ovoj radionici sudjelovao je i grafički dizajner koji je poslušao ideje učenika i razgovarao s njima o njihovim prijedlozima. Poticao ih je da razmišljaju o osjećaju i atmosferi koje žele da izložba prenese te bojama, tipografiji i drugim elementima dizajna. Učenici su predložili da izložbeni plakati budu u *retro* stilu koji će podsjećati na povijesno vremensko razdoblje koje izložba obrađuje, s ubačenim modernim ilustracijama i neobičnim detaljima. Grafički dizajner je slijedeći ideje i upute učenika oblikovao plakate za izložbeni postav koji su zatim poslani učenicima kako bi dali eventualne kritike i prijedloge za promjene.

Tijekom ove radionice učenici su s grafičkim dizajnerom također dogovarali izradu promotivnog plakata i pozivnica. Odlučili su da neće koristiti minimalistički logo i tipografiju koji su izrađeni za *guerilla* marketing i koji su do tada koristili na Facebooku, čija je svrha bila potaknuti i održavati interes javnosti kroz dojam „tajnovitosti“ i „enigme“, već da će novi vizualni identitet biti u skladu s dizajnom izložbenog postava. Radeći na prijedlogu promotivnog plakata, došli su do ideje kolaža sačinjenog od prikupljenih fotografija i ta je ideja na kraju prihvaćena. Dizajner je izradio pozivnice i promotivne plakate koje su učenici i studenti potom polijepili po gradu i odnijeli u najvažnije institucije.

Učenici su također željeli imati neki oblik suvenira koji će dijeliti posjetiteljima na izložbi. Bilo je različitih prijedloga, od gumenih narukvica do torbi i majci. Učenici su proučavali

[illegible]

193

Slika 24. Promotivni plakat i pozivnice koje su osmislili učenici

7. radionica

Već u prvobitnom nacrtu projekta planirano je da će se provesti neki oblik istraživanja lokalne baštine kroz medij fotografije, s obzirom da je više autora unutar proučavanje literature o participativnom radu i akcijskim istraživanjima s mladima, navelo rad s fotografijom kao jednu od aktivnosti u kojoj mladi najviše uživaju i koja donosi vrlo dobre rezultate (Amsden i VanWynsberghe, 2005; Dennis et al, 2009).

S obzirom na tijek projekta i odabranu temu izložbe, dogovoreno je da će se s učenicima sudionicima projekta održati radionica *camere obscure* koja će biti organizirana i provedena u suradnji s Udrugom likovnih stvaralaca (ULS) iz Zaprešića. Odlučeno je da će učenici tijekom radionice fotografirati građevine i mjesta u Zaprešiću koji su ostali sačuvani iz istraživanog perioda (početak i prva polovica 20. stoljeća) te da će kreirana djela biti prikazana na izložbi.

Tehnika *camere obscure*, kao prethodnica fotoaparata, odabrana je iz nekoliko razloga. Kao prvo, dobivene fotografije estetski će se uklapati u izložbeni postav te će činiti skladnu cjelinu sa starim fotografijama koje će biti izložene. S obzirom da ih je ipak nekako trebalo odvojiti

od starih fotografija, učenici su naknadno odlučili da će one biti izložene na mreži, na kojoj će biti prikvačene drvenim kvačicama.

Drugo, kroz tehniku *camere obscurae* učenici su imali priliku detaljnije proučavati fotografirane povijesne objekte. Za razliku od modernih fotografskih tehnika, kod *camere obscurae* imali su samo jedan pokušaj tako da su, kad su se našli na terenu, morali dobro razmisliti gdje će smjestiti kameru (kutiju) s obzirom na motiv koji su željeli snimiti i dnevnu svjetlost kakva je bila u tom trenutku. Također, sama ekspozicija je, ovisno od svjetlosti, trajala od desetak minuta do čak četrdeset minuta pa su učenici puno vremena proveli na samom terenu, upoznajući se s lokalitetima.

Treće, smatrali smo da će im učenje tehnike *camere obscurae* biti zanimljivo i neobično iskustvo u kojem će uživati pa će imati veću motivaciju za rad na tom dijelu projekta.

Radeći sa stručnjakom i dugogodišnjim proučavateljem *camere obscurae* te umjetnicima iz udruge, učenici su trebali producirati set visokokvalitetnih fotografija za izložbu pri čemu je pristup opet bio taj da, uz adekvatnu obuku i kad im se da odgovornost i povjerenje, učenici mogu proizvesti kvalitetan izložbeni materijal. Odlučeno je da će se fotografije izložiti kakve god ispale, što je dalo dodatnu ozbiljnost zadatku i odgovornost mladima.

Učenici su prvo sastavili popis lokaliteta koje su željeli fotografirati među kojima su se nalazila mjesta važna za povijesne događaje iz 1903. godine (poput nekadašnje Stanišakove krčme u kojoj su se okupili pobunjeni seljaci ili željezničke stanice) te mjesta važna za povijest grada kao što su Novi dvori, Lužnica, tvornica Karbon, stara škola, zgrada Narodnog doma i dr.

Sama radionica je trajala cijelu nedjelju i započela je predavanjem o povijesti i osnovama *camere obscurae* te tehničkim uputama za izradu fotografija. Taj dio radionice održan je prostorijama Foto kino video kluba Zaprešić. Učenici su se zatim odvojili u dvije grupe, međusobno su podijeliti odabrane teme i lokacije te su krenuli fotografirati po gradu. U pratnji svake grupe išlo je nekoliko umjetnika iz udruge. Fotografije su kreirane izvornim tipom *camere obscurae* bez objektiva s lećom, samo s objektivom rupicom, vlastite konstrukcije voditelja radionice. Nakon fotografiranja po gradu, učenici su se vratili u prostorije Foto video kino kluba gdje su, uz stručnu pomoć, razvijali fotografije u tamnoj komori.

Slika 25. Radionica *camere obscurae*

Kreirano je dvadesetak fotografija koje su izložene na izložbi. Učenici su odlučili i o načinu prezentacije fotografija, odnosno načinu na koji će one biti uključene u izložbu te su napisali tekst objašnjenja uz slike.

Slika 26. Fotografije izrađene u sklopu radionice *camere obscurae*

8. radionica

Cilj ove radionice bio je napisati tekstove za izložbene plakate i legende za fotografije koje će biti prikazane na izložbi. Učenici su tekstove pisali podijeljeni u male grupe prema temama. Tijekom radionice nastalo je ukupno devet izložbenih plakata na različite istraživane teme.

S ovim dijelom posla je bilo najviše problema jer se u tako kratkom vremenu nije od učenika uspio dobiti materijal ujednačene kvalitete. Učenici su napisali tekstove, no neki od njih su bili u obliku skica i natuknica pa su na kraju studenti morali završiti posao uobličavanja i dopunjavanja tekstova. Neki učenici su imali vrlo zanimljive ideje koje su prihvaćene u realizaciji tekstova, primjerice da jedan dio priče o Jelici Jug bude napisan u formi novinskog intervjua, u kojem Jelica odgovara u prvom licu na pitanja koja joj postavlja novinar.

U završnom dijelu pisanja tekstova angažirana je i lektorica koja je osim lekture i korekture napravila i stilsko ujednačavanje materijala. Također smo uključili i voditeljicu lokalnog kulturno-umjetničkog društva koja je pregledala, razjasnila i korigirala materijal koji se odnosio na detalje svakodnevnog života i opise običaje. U transkriptima intervjua mnoge riječi, poput naziva dijelova nošnji ili prehrambenih namirnica, bile su u lokalnom dijalektu. Odlučeno je da određeni citati ostanu u takvom izvornom obliku.

Završni kreirani tekstualni materijal dobili su svi učenici, prvo kako bi mogli dati eventualne primjedbe i prijedloge za izmjene i dopune, te, zatim, kako bi se mogli pripremiti da budu vodiči tijekom trajanja izložbe. Odlučeno je da će se svi učenici pripremiti za ulogu vodiča, a zatim će se napraviti raspored vodstva prema potrebi, nakon otvorenja izložbe. U tu svrhu učenicima su dane upute kako da pripreme vodstvo i na što da obrate pažnju prilikom pripreme.

Svi pripremljeni tekstovi, odnosno kreirani izložbeni plakati, objavljeni su i u obliku kataloga izložbe koji je tiskan u nakladi od 200 primjeraka.

9. radionica

Cilj devete radionice bio je osposobiti učenike za pisanje medijskih objava i davanje izjava za medije. Studenti menadžmenta u kulturi održali su učenicima predavanje na tu temu nakon čega su učenici u grupama, uz njihovu pomoć, pisali tekstove.

Pripremljeno je nekoliko različitih vrsta tekstova: tekst s opisom projekta i pozivom na otvorenje izložbe koji je poslan Turističkoj zajednici grada Zaprešića, a koja ga je zatim prosljedila medijima; poziv na otvorenje izložbe za Facebook stranicu te skice za usmene

izjave novinarima na otvorenju izložbe. Također, jedna učenica je, uz pomoć studenata, pripremila svoj govor za otvorenje izložbe.

Učenicima se jako svidio ovaj zadatak i dobro su se u njemu snašli. Većina njihovih tekstova je bila odmah upotrebljiva te je zahtijevala vrlo minimalne korekcije.

Slika 27. Učenici daju izjave novinarima na otvorenju izložbe

10. radionica

Zadnji tjedan učenici su postavljali izložbu u izložbenom prostoru na prvom katu Muzeja Matija Skurjeni te su dogovarali završne detalje otvorenja izložbe. Postavljanje izložbe uključivalo je pripremu izložbenog prostora, raspoređivanje originalnih fotografija u stakla, određivanje rasporeda pojedinih dijelova i dr. Učenici su u muzeju proveli cijeli dan u postavljanju izložbe, vrlo motivirani i uzbuđeni zbog skorašnjeg otvorenja. Tehničku pomoć prilikom montiranja izložbe pružili su im umjetnici iz Udruge likovnih stvaralaca Zaprešić. Najkompleksniji dio postava bio je kreiranje drveta na koje će posjetitelji ispisivati svoje poruke. Učenici su dan prije izradili papirnato lišće koje je zatim montirano u središtu izložbenog prostora uz pomoć akademske kiparice koja je osmislila tehniku.

Na samom ulazu u izložbeni prostor postavljena je drvena maketa Jelice Jug u prirodnoj veličini, reprodukcija jedine njezine sačuvane fotografije na kojoj se nalazi sa zastavom u ruci i natpisom u oblačiću: „Ja sam Jelica Jugova i moj je barjak hrvatski“. Uz nju se nalazio uvodni plakat koji je opisivao temu izložbe i davao podatke o autorima i organizatorima. Zidovi izložbenog prostora bili su prekriveni naizmjenice plakatima i originalnim fotografijama iz prve polovice 20. stoljeća u staklu. Neke fotografije visjele su u originalnim

okvirima, a pokraj malih fotografija visjela su povećala za detaljnije istraživanje. Plakati su prikazivali, tekstovima, slikama i isječcima intervjua, sljedeće teme: Škola, Svakodnevni život, Svadbe i svečanosti, Sport i rekreacija, Novi dvori i Lužnica.

Na sredini prostora visio je veliki pano koji je s obje strane pričao priču o Jelici Jug. Na jednoj strani nalazili su se biografski podaci i priča o ustanku seljaka 1903. godine, dok se na drugoj nalazio fiktivni novinski intervju s Jelicom Jug. Uz pano nalazilo se drvo koje je simboliziralo kesten na koji se popela Jelica kako bi skinula mađarsku zastavu. Listovi su bili od papira te se uz drvo nalazila poruka za posjetitelje: „Jelica se usudila, usudi se i ti. Svoju poruku napiši na listić“. Uz drvo je bio stalak s flomasterima koje su posjetitelji mogli koristiti kako bi napisali svoje poruke.

Na jednom zidu nalazile su se fotografije koje su učenici izradili tehnikom *camere obscure*, a bile su izložene na metalnoj mreži na koju su bile pričvršćene drvenim kvačicama.

Na središnjem zidu izložbenog prostora, nasuprot ulaza, prikazivala se projekcije filma koji su snimili učenici i studenti, a koji prikazuje usmena svjedočanstva kazivača o povijesti i životu Zaprešića početkom 20. stoljeća.

Učenici su sami osmislili i program otvorenja izložbe. Odlučeno je da će se program sastojati od govora te nastupa pjevačkog zbora (Hrvatsko pjevačko društvo „Ban Jelačić“ iz Zaprešića osnovano je 1925. godine pa je samo po sebi bilo važan dio priče koja je prikazana na izložbi, a učenici su ih zamolili da otpjevaju pjesmu „Ustani bane“ koja opisuje povijesne događaje u Zaprešiću u kojima je sudjelovala Jelica Jug). Kao dio programa otvorenja planirano je i prikazivanje dokumentarnog filma u trajanju od 10 minuta.

Izložba je bila postavljena na prvom katu muzeja pa je u prizemlju (ulaznom prostoru) planiran nastup benda i domjenak kako bi se posjetitelji duže zadržali i družili nakon razgledavanja izložbe. Učenici su odabrali mladi lokalni bend koji je svirao popularne pjesme, a domjenak su pripremili učenici ugostiteljskih usmjerenja Srednje škole „Ban Josip Jelačić“ (kuhari i slastičari). Također, dio hrane i pića donijeli su i sami sudionici koji su se u tom smislu samoinicijativno angažirali i podijelili zadatke pa je svatko donio neke domaće specijalitete.

Cijeli program vodila je učenica obučena u narodnu nošnju zaprešićkog kraja kakvu je nosila Jelica Jug. Kao dio programa otvorenja podijeljene su i nagrade za pobjednike nagradne igre.

Slika 28. Postavljanje izložbe

10.3. Ostvareni rezultati participativnog procesa

Kao što je ranije u tekstu naglašeno, participativna akcijska istraživanja su sudjelujuća, fleksibilna, otvorena i respozivna. Uključuju stalnu samorefleksiju, što dovodi do učestalih promjena prvobitnog okvirnog plana istraživanja. Okvirni koraci se mogu opisati kao spirala ciklusa: plan – akcija – promatranje – refleksija – revidirani plan – akcija, itd. (Kemmis i McTaggart, 2007). Proces treba biti kolaborativan i u njega moraju biti uključeni svi sudionici. U praksi je to značilo, kao što je opisano u prethodnom poglavlju, kontinuirana nastojanja za poboljšanjem procesa, stalne razgovore sa sudionicima o tome kako oni vide cijeli proces, o postignutim rezultatima i mogućim poboljšanjima, tjedne evaluacijski upitnike, sastanke i raspravu sa studentima nakon svake sesije s učenicima i druge načine praćenja napretka.

Učenike i studente se nastojalo potaknuti da aktivno sudjeluju u provedbi projekta kako bi se on kreirao kroz suradnički proces u kojem bi se svi sudionici jednakim dijelom osjećali kao „vlasnici“ konačnog proizvoda. Trebalo je proći neko vrijeme prije nego što se to dogodilo. Učenici su se snažnije angažirali tek nakon tri do četiri tjedna rada i nakon što je detaljnije konkretizirana ideja i struktura izložbe. Na primjer, u početku ih je većina govorila da ne poznaju nikoga koga bi mogli intervjuirati ili od koga bi mogli posuditi fotografije. Nakon nekog vremena gotovo svi su se sjetili nekoga (člana obitelji, susjeda, prijatelja) i počeli donositi materijal u toj mjeri da smo čak imali i problema s viškom kvalitetnog materijala kojeg nismo mogli obraditi u tako kratkom vremenu trajanja projekta.

Postignuta je participativnost koja je bila glavni cilj projekta, u smislu da su učenici bili uključeni u sve korake osmišljavanja i organiziranja izložbe, kako bi završni proizvod bio što više u skladu s njihovim zamislima te na taj način reflektirao vrijednosti i značenja koja mladi pridaju lokalnoj baštini.

Mladi su tijekom rada na projektu ostvarili sljedeće:

- osmislili glavnu temu i tematske cjeline izložbe
- pronašli i odabrali povijesne fotografije
- proveli intervjue sa starijim lokalnim stanovnicima i prikupili njihova sjećanja
- napravili transkripte intervjua i odabrali priče i citate za izložbu
- pisali tekstove za izložbene plakate
- pomagali u snimanju i montiranju dokumentarnog filma
- napravili umjetničke fotografije povijesnih lokaliteta u Zaprešiću tehnikom *camere obscure*
- osmislili dizajn izložbenog postava uključujući interaktivni dio za uključivanje u dijalog s posjetiteljima
- osmislili dizajn vizualnog identiteta i promotivnih materijala
- vodili Facebook stranicu projekta
- osmislili nagradnu igru i druge marketinške aktivnosti
- planirali i organizirali otvorenje izložbe koje je uključivalo glazbeno-scenski program i domjenak za 200 ljudi
- postavili izložbu u muzejskom prostoru
- napisali objave za medije i davali usmene izjave novinarima za radio i televiziju
- pripremili i provodili vodstva po izložbi
- evaluirali projekt kroz evaluacijske upitnike, anketu i fokus grupu

Izložba je, u konačnici, doživjela čak i veći uspjeh nego što je prvotno bilo očekivano. Na otvorenje je došlo oko 200 ljudi koji su jedva stali u muzej i što je, prema navodu dviju djelatnica muzeja, bio do sada najveći broj ljudi na nekom otvorenju u tom muzeju. Kako smo već prije otvorenja, kroz Facebook stranicu i medijsku popraćenost, uvidjeli da je izložba privukla veliki interes, ravnatelj muzeja odobrio je da se postav premjesti u veći prostor te

osigura dodatni prostor za popratna događanja i okupljanje tijekom otvorenja. Otvorenju izložbe prisustvovali su gradonačelnik i ravnatelj srednje škole, a događaj su popratili lokalni mediji. Televizija Zapad snimila je prilog o izložbi za svoju emisiju Kulturama. Izložba je bila otvorena u muzeju dva tjedna nakon čega je premještena u Galeriju Anima Srednje škole „Ban Josip Jelačić“ gdje je ostala otvorena još dva mjeseca.

Slika 29. Otvorenje izložbe

U dva tjedna koliko je bila otvorena izložba u muzeju, organizirano ju je posjetilo 12 razreda srednje škole i 5 razreda osnovnih škola iz Zaprešića. Učenici koji su radili na projektu stvaranja izložbe bili su i vodiči. Pričali su o načinu kreiranja izložbe, povijesnim temama koje su istražili, fotografijama koje su sami izradili na povijesnim lokacijama, a svakoj grupi su prikazali i dokumentarni film.

Nakon posjeta izložbi, sa onim razredima koji su sudjelovali u inicijalnom anketnom istraživanju, provela se nova anketa, s ciljem evaluacije ostvarene izložbe, njezine recepcije od strane učenika srednje škole te ispitivanja društvenih učinaka provedenog projekta. Drugu anketu ispunilo je ukupno 192 učenika.

Slika 30. Posjet srednjoškolaca izložbi

11. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U ovom poglavlju prikazat će se rezultati provedenog kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja. Glavni cilj istraživanja bio je ispitati učinke participativne interpretacije baštine na individualni i socijalni razvoj mladih. Ostali ciljevi bili su istražiti stavove i percepcije mladih o baštini i značenjima koje joj pripisuju, proširiti znanja o vrijednostima baštine za mlade i širu lokalnu zajednicu te istražiti i utvrditi čimbenike koji mogu imati utjecaj na postizanje pozitivnih učinaka interpretacije baštine na mlade.

U skladu s glavnim istraživačkim pitanjima, rezultati su u ovom dijelu rada prezentirani na način da su prikazane glavne utvrđene teme i s njima povezani prikupljeni relevantni kvantitativni i kvalitativni podaci, koji pojedinu temu najbolje objašnjavaju. Podaci se odnose na interpretirane rezultate prve i druge ankete provedene na cjelokupnom uzorku učenika srednje škole te fokus grupe provedene sa sudionicima akcijskog istraživanja.

11.1. Baština kao čimbenik identiteta mladih

Prvim dijelom upitnika nastojalo se istražiti koju važnost imaju različiti elementi materijalne i nematerijalne baštine kao sastavnice lokalnog i osobnog identiteta mladih u Zaprešiću.

Na samom početku anketnog upitnika postavljena su dva otvorena pitanja:

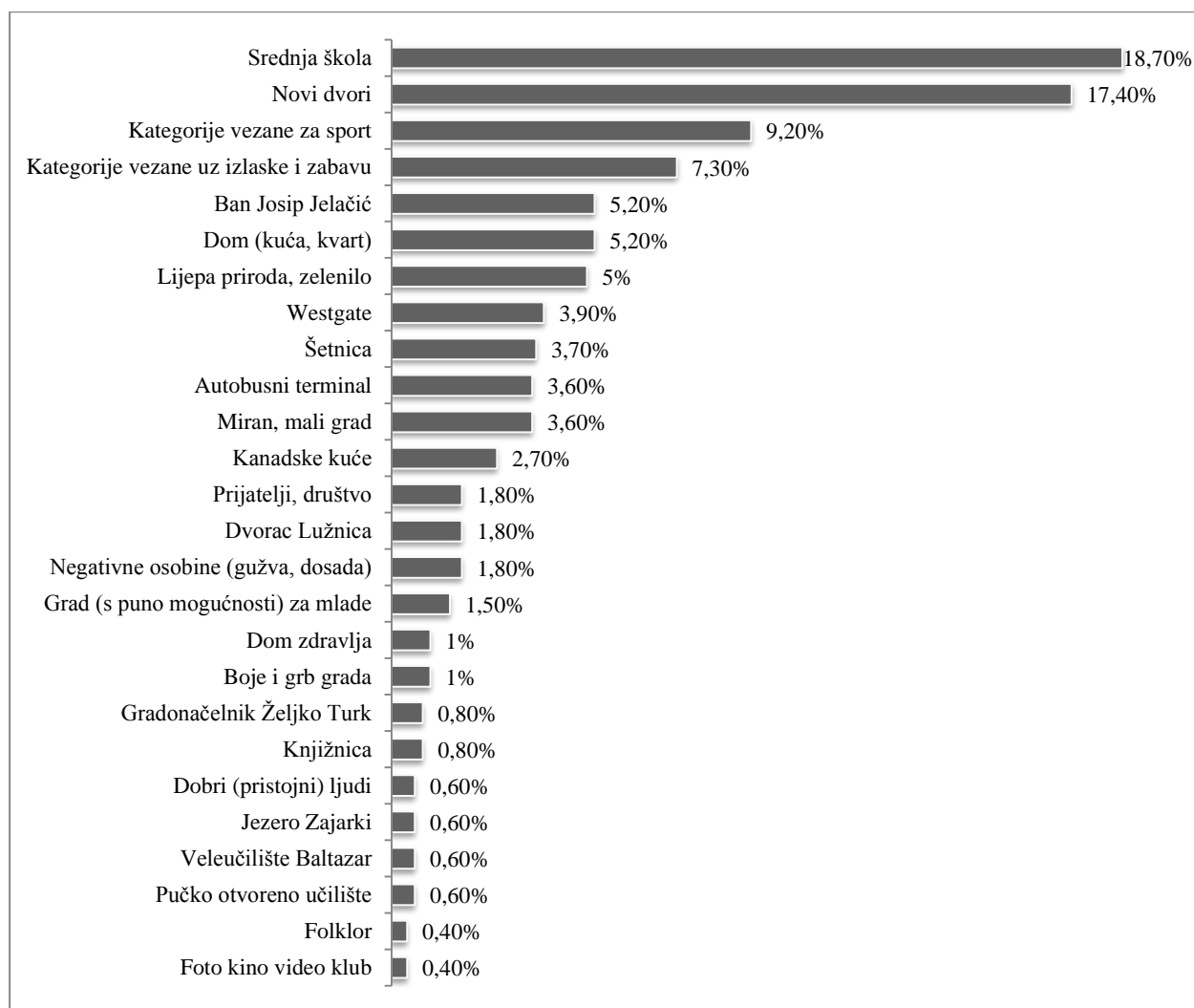
Koje su vaše prve tri asocijacije na Zaprešić?

Postoje li neke karakteristike zaprešićkog kraja koje ga čine posebnim?

Kao odgovor na prvo postavljeno pitanje, sveukupno je 59% ispitanika navelo barem jedan baštinski element kao jednu od svoje prve tri asocijacije na Zaprešić. Od toga je barem jedan baštinski element navelo 66% ispitanih učenica i 52% ispitanih učenika, dakle pokazala se dosta velika razlika između mladića i djevojaka. Što se tiče razlika u usmjerenju, 64% učenika gimnazije te 57% učenika strukovnih škola navelo je barem jedan baštinski element kao svoju prvu asocijaciju na Zaprešić.

Od baštinskih elemenata koji su učenici naveli kao asocijacije na svoj grad 78% ih se odnosi na materijalnu baštinu, dok se samo 22% navoda odnosi na nematerijalnu baštinu.²³

Svi odgovori na ovo pitanje su kodirani te su grupirani u 26 kategorija koje su prikazane u nastavku.

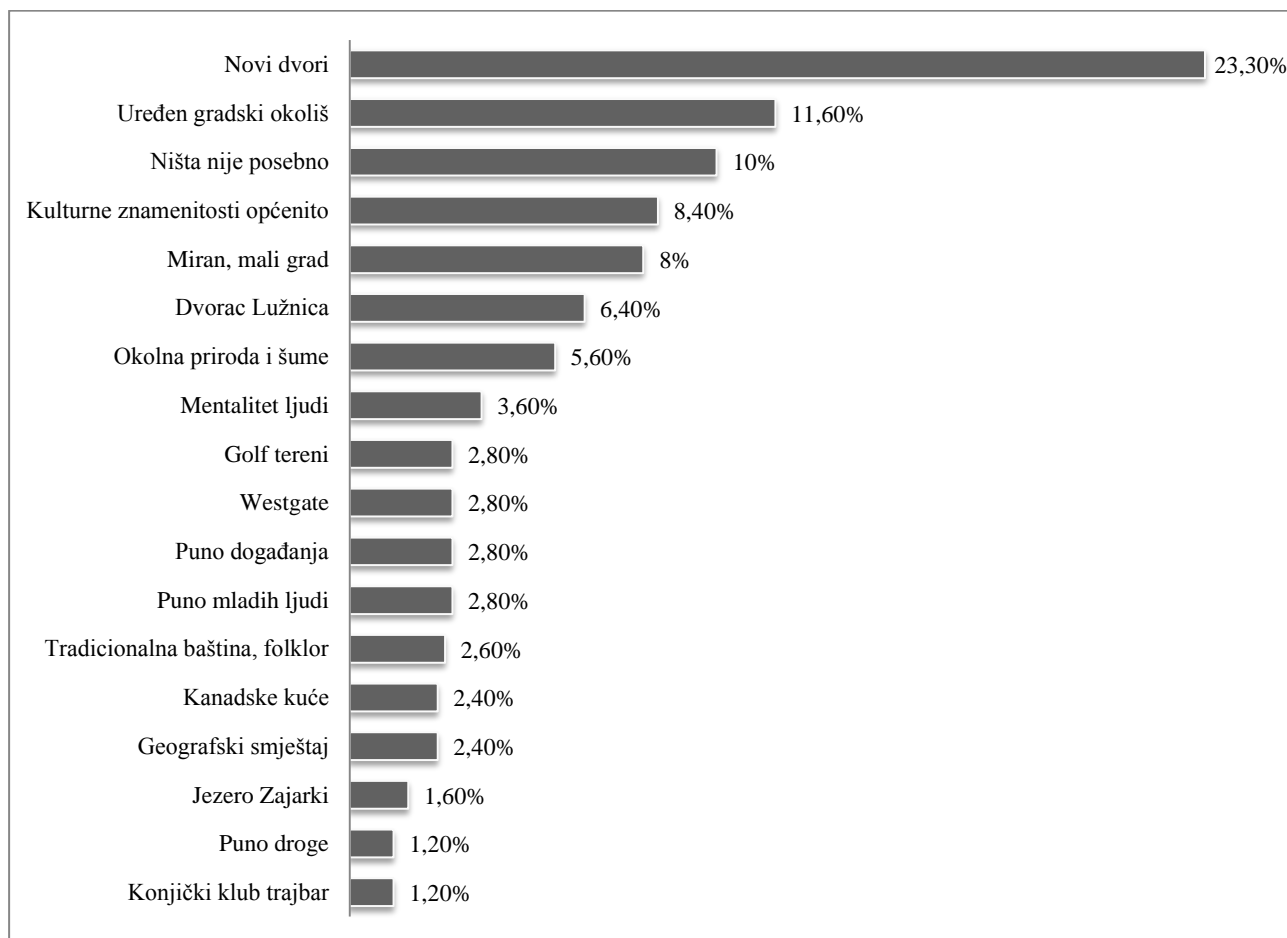
Slika 31. Najčešći odgovori na otvoreno anketno pitanje: „Koje su vaše prve tri asocijacije na Zaprešić?“

Na pitanje o karakteristikama koje, prema mišljenju mladih, čine zaprešićki kraj posebnim, 48% učenika je navelo barem jedan baštinski element. Tu su opet prednjačile djevojke: 58% ispitanih učenica i 36% ispitanih učenika smatra da je Zaprešić poseban zbog svoje baštine.

²³ Neki učenici su naveli više baštinskih elemenata. Ukupno je 152 puta u odgovorima naveden neki baštinski element (od toga 119 materijalnih elemenata, najčešće „Novi dvori“; 33 nematerijalnih baštinskih elementa, najčešće „ban Jelačić“).

Što se tiče razlike u usmjerenjima, 51% gimnazijalaca nasuprot 43% učenika strukovne škole navelo je neki baštinski element kao posebnost zaprešićkog kraja. Od elemenata koje su učenici naveli, 92% ih se odnosi na materijalnu baštinu, a samo 8% na nematerijalnu baštinu.²⁴

Odgovori na ovo pitanje su kodirani, a rezultati klasificirani u nekoliko kategorija prikazani su na grafikonu.

Slika 32. Najčešći odgovori na otvoreno anketno pitanje: „Postoje li neke karakteristike zaprešićkog kraja koje ga čine posebnim?“

U sljedećem pitanju mladi su procjenjivali važnost određenih čimbenika za kreiranje identiteta grada Zaprešića. Ponuđene elemente ocjenjivali su na Likertovoj ljestvici od 5 stupnjeva koji su rangirani od „uopće nije važno“ do „izrazito je važno“. Ostvareni rezultati, u

²⁴ Učenici su ukupno 121 put spomenuli neki baštinski element kao karakteristiku koja čini zaprešićki kraj posebnim (111 puta je to bila materijalna baština, samo 10 puta se radilo o nematerijalnoj baštini.)

frekvencijama i postocima, prikazani su u tablici, rangirani prema broju odgovora od onih koje mladi smatraju najvažnijih do onih najmanje važnih.

Tablica 16. Elementi koje mladi smatraju važnima za identitet Zaprešića

Čestica		Uopće nije važno	Nije važno	Niti je važno niti je nevažno	Važno je	Izrazito je važno	Ukupno
		n %	n %	n %	n %	n %	n %
1.	Kulturno-povijesne građevine (npr. dvorci, crkve)	6 (3,0%)	5 (2,5%)	22 (11,2%)	99 (50,3%)	65 (33,0%)	197 (100%)
2.	Institucije i sadržaji (npr. obrazovni, kulturni, gospodarski, rekreacijski)	1 (,5%)	7 (3,6%)	25 (12,7%)	90 (45,7%)	74 (37,6%)	197 (100%)
3.	Ljudi (mentalitet i način života)	7 (3,6%)	10 (5,1%)	34 (17,3%)	57 (28,9%)	89 (45,2%)	197 (100%)
4.	Lokalna povijest (npr. povijesni događaji, poznate ličnosti)	10 (5,1%)	13 (6,6%)	37 (18,8%)	100 (50,8%)	37 (18,8%)	197 (100%)
5.	Geografski položaj	10 (5,1%)	15 (7,6%)	40 (20,3%)	100 (50,8%)	32 (16,3%)	197 (100%)
6.	Sport	8 (4,1%)	11 (5,6%)	46 (23,4%)	68 (34,5%)	64 (32,5%)	197 (100%)
7.	Suvremena arhitektura i izgled grada	4 (2,0%)	17 (8,6%)	49 (24,9%)	72 (36,5%)	55 (27,9%)	197 (100%)
8.	Lokalne tradicije (npr. folklor, običaji, gastronomije, jezik)	14 (7,1%)	16 (8,1%)	59 (29,9%)	75 (38,1%)	33 (16,8%)	197 (100%)

Među česticama za određivanje elemenata koji su najvažniji za identitet Zaprešića, prema sumi odgovora „Važno je“ i „Izrazito je važno“, može se vidjeti da su mladima na prvom mjestu kulturno-povijesne građevine (83,3%) i gradske institucije i sadržaji (83,3%) te mentalitet ljudi i način života (74,1%). Najmanje važnima ispitanici su ocijenili lokalne tradicije i običaje (54,9%) i suvremenu arhitekturu i izgled grada (64,4%).

Na otvoreno pitanje o baštini kao dijelu osobnog identiteta odgovorilo je 61% od svih anketiranih učenika. Pitanje je glasilo: „Molim vas razmislite o baštini Zaprešića i okolice (građevinama, prošlosti, tradicijama i običajima). Navedite koja su tri elementa baštine Zaprešića najvažnija za vas osobno i zašto“. Više od pola ispitanih učenika navelo je barem jedan baštinski element i razlog zbog kojih im je važan. Učenici su, kao elemente baštine koji su im osobno najvažniji, najčešće navodili Nove dvore (36% svih odgovora) te dvorac Lužnicu (19% svih odgovora). Ostali elementi baštine koje mladi navode kao njima osobno važne vrlo su raznoliki:

- elementi povezani s tradicijom i običajima (uključujući lokalni govor i gastronomiju) (11%)
- prirodni okoliš (jezera, šume) (7%)
- lokalni muzeji (Matija Skurjeni, Brdovec) (6%)
- lokalitet Kameni svati (5%)
- ostali dvorci u okolini Zaprešića (Jakovlje, Laduč, Januševac, Bistra) (4%)
- lokalne manifestacije (Dani Jelačića, Kak su brali naši stari, fašnik i dr.) (3%)
- ostali spomenuti elementi: knjižnica, seljačka buna, ban Jelačić, lokalne crkve, tvornica Karbon, stambena zgrada „Ljepotica“, gradske skulpture, sport, glazbena škola (9%)

Razlozi koje su učenici navodili kao objašnjenje zašto su im određeni baštinski elementi osobno važni vrlo su različiti i često povezani s tipom baštine. Primjerice, najčešće spominjane elemente, dvorce Nove dvore i Lužnicu, učenici navode kao važne s jedne strane zbog povijesnih vrijednosti, a s druge strane zbog njihove atraktivnosti te šire društvene upotrebe (rekreacija, opuštanje). Uz elemente tradicionalne baštine i manifestacija mladi najčešće navode njihovu vrijednost u smislu povezivanja građana i prenošenja identiteta na mlađe generacije, a povezuju ih i s važnim osobnim uspomnama.

Razlozi koje su učenici navodili da objasne zašto su im određeni elementi baštine osobno važni grupirani su u šest kategorija te su prikazani u tablici zajedno s najilustrativnijim primjerima.

Tablica 17. Kategorije razloga zbog kojih je baština osobno važna mladima i primjeri odgovora

Kategorije	(%)	Primjeri
POVIJESNI ZNAČAJ	32%	<p>„Mjesto gdje je živio ban Jelačić bitno je za povijest Hrvatske.“</p> <p>„Dio je povijesti našeg grada i podsjeća nas na važne povijesne osobe.“</p> <p>„Prikazuje način života u prošlosti.“</p> <p>„Zanimljivo je vidjeti kako su i gdje živjeli ljudi prije nas.“</p> <p>„Moramo poznavati to od kud dolazimo, tj. moramo poznavati korijene.“</p> <p>„Važno se prisjećati prošlosti.“</p> <p>„Prikazuje važan dio hrvatske povijesti, ne samo Zaprešića.“</p> <p>„Zbog velikog povijesnog značaja i važnosti, ali bi se trebao do kraja urediti.“</p>

		<p>„To je nešto što se prenosi generacijama.“</p> <p>„Važno je da običaji ne budu zaboravljeni.“</p> <p>„Drago mi je prisjetiti se starih običaja.“</p> <p>„Jer tamo živim i drago mi je da postoji nešto povijesno u našem selu.“</p> <p>„Iza svakog spomenika stoji neka priča, a meni je to zanimljivo naučiti i znati.“</p> <p>„Prošlost u susjedstvu moje obitelji.“</p>
<p>ATRAKTIVNOST</p> <p>ZANIMLJIVOST</p>	20%	<p>„Jedan od najljepših dvoraca.“</p> <p>„Zanimljiva priča.“</p> <p>„Fora mi je ta legenda.“</p> <p>„Dvorac odiše posebnom ljepotom, a i priroda koja ga okružuje je predivna.“</p> <p>„Jako lijepo mjesto.“</p> <p>„Bitno mi je živjeti u lijepom okruženju.“</p> <p>„Uljepšava grad.“</p> <p>„Opuštajuće je.“</p> <p>„Zbog ljepšeg i zanimljivijeg okoliša.“</p> <p>„Važno je da se stanovnici Zaprešića ugodno osjećaju u svom gradu i vole ga.“</p> <p>„Odlično sačuvano.“</p>
<p>JEDINSTVENOST</p> <p>AUTENTIČNOST</p> <p>POZNATI SIMBOL GRADA</p>	14%	<p>„To je svima prva asocijacija na Zaprešić.“</p> <p>„Poznati lokalitet za snimanje serija.“</p> <p>„Naglašava stari štih grada.“</p> <p>„U ostalim gradovima toga nema.“</p> <p>„Lijepo je da i naš grad ima dvorac koji je recimo poznat.“</p> <p>„Simbol Zaprešića.“</p> <p>„To je nešto što se može ponuditi ljudima koji su tu prvi puta.“</p> <p>„To je nešto po čemu smo jedinstveni.“</p> <p>„Poznato i bitno mjesto.“</p> <p>„Privlači turiste.“</p>
<p>OSOBNUPOTREBA</p>	13%	<p>„Volim otići tamo.“</p> <p>„Rekreacija.“</p> <p>„Često sam tamo.“</p> <p>„Puno vremena provodim tamo, volim ujutro tamo trčati.“</p> <p>„Zbog ljepote i u slobodno vrijeme tamo idem prošetati.“</p> <p>„Igram golf tamo te mi je park izuzetno drag i bitan.“</p> <p>„Volim ići u knjižnicu, volim čitati.“</p> <p>„Tamo idem s curom.“</p>
<p>ŠIRADRUŠTVENUPOTREBA</p>	11%	<p>„S vremena na vrijeme tamo se održavaju razna događanja koja okupljaju ljude Zaprešića i okolice.“</p> <p>„Lijepo mjesto za druženje i boravak u prirodi.“</p> <p>„Lijepo mjesto za provođenje vremena s obitelji i prijateljima.“</p> <p>„Najstarija tvornica u Zaprešiću, trebala bi biti opet u pogonu radi zapošljavanja.“</p> <p>„Zaprešićani tamo odlaze uživati i provoditi slobodno vrijeme.“</p> <p>„Taj dvorac je pretvoren u bolnicu za djecu.“</p> <p>„Ljudi se druže.“</p> <p>„Događaj koji okuplja ljude iz Zaprešića i okolice.“</p> <p>„Da bolje provodimo svoje slobodno vrijeme.“</p> <p>„Ljudi se rekreiraju i prilikom rekreacije mogu vidjeti povijesne građevine.“</p>

USPOMENE OSOBNOST POVEZANOST	10%	„Većinu djetinjstva sam išla na folklor.“ „S obitelji sam često išla tamo kao mala.“ „Živim blizu pa imam dosta uspomena.“ „Uz Nove dvore me vežu lijepe uspomene iz djetinjstva, a i sada volim ići tamo.“ „Tamo sam održala koncert s Glazbenom.“ „To je ujedno i dječji dom u kojem je radila moja baka i zato ga smatram važnim.“ „I sama sam bila učlanjena u KUD.“ „Jer su tamo provedeni lijepi trenuci u mom životu.“ „Kao mali sam više puta posjetio muzej.“ „Čula sam priče o tome od bake, i čitala sam.“ „Zato što moja baka radi najbolje štrikle i rakiju.“ „Jedino mjesto u Zaprešiću u koje sam kao dijete s roditeljima često izlazio.“
---------------------------------	-----	--

Rezultati ovog dijela upitnika pokazuju kako postoje brojni faktori koji čine baštinske elemente važnima za mlade. Za više od polovice ispitanika, baština je bila jedna od prvih asocijacija na Zaprešić. Uz elemente koji čine svakodnevnicu mladih kao što su škola, druženja, izlasci i s njima povezana mjesta, lokalne povijesne građevine pokazale su se kao važan čimbenik u izgradnji njihovog osjećaja mjesta.

Otpriblike polovica ispitanih učenika smatra da je baština ono što čini njihov grad posebnim, prije svega navodeći graditeljsku i prirodnu baštinu. Kulturno-povijesne građevine smatraju najvažnijim elementom gradskog identiteta uz lokalne obrazovne, kulturne, gospodarske i rekreacijske institucije i sadržaje.

Također, u otvorenom su pitanju naveli vrlo različite razloge zašto im je baština osobno važna što pokazuje da su mladi sposobni samostalno promišljati važnost i značenje baštine.

Možemo, stoga, zaključiti da je baština za mlade jedan od važnih čimbenika lokalnog i osobnih identiteta. Dobiveni podaci važni su za potencijalne projekte uključivanja mladih u baštinske aktivnosti jer ukazuju na to da postoji mogućnost poticanja i proširivanja njihovog interesa.

11.2. Razumijevanje pojma i zainteresiranost mladih za baštinu

Sljedećim setom pitanja u anketnom upitniku istraživalo se kako mladi razumiju pojam baštine te koliko su osobno za nju zainteresirani.

U pitanju kojim se željelo doznati što za mlade znači riječ baština, ispitanicima je ponuđeno 11 aspekata baštine te ih se tražilo da navedu u kojoj mjeri pojam „baština“ za njih označava

navedene elemente. Tablica u nastavku prikazuje frekvencije i postotke odgovora na pojedine čestice. Čestice su u tablice poredane od onih koje su mladi najčešće označili kao baštinski element do najrjeđe označenih.

Tablica 18. Što za mlade označava riječ baština

Čestica		Ne označava	Niti označava niti ne označava	Označava	Ukupno
		n %	n %	n %	n %
1.	Tradicija i običaji	3 (1,5%)	35 (17,9%)	158 (80,6%)	196 (100%)
2.	Materijalne stvari naslijeđene iz prošlosti	9 (4,6%)	42 (21,4%)	145 (74,0%)	196 (100%)
3.	Povijesni gradovi, građevine i lokaliteti	6 (3,1%)	44 (22,4%)	145 (74,0%)	196 (100%)
4.	Povijest općenito	14 (7,1%)	54 (27,6%)	128 (65,3%)	196 (100%)
5.	Identitet naroda	24 (12,2%)	70 (35,7%)	102 (52,0%)	196 (100%)
6.	Muzeji	17 (8,6%)	79 (40,1%)	101 (51,3%)	196 (100%)
7.	Obiteljska povijest i sjećanja	17 (7,8%)	81 (41,3%)	97 (49,5%)	196 (100%)
8.	Prirodni krajolik	34 (17,3%)	70 (35,7%)	92 (46,9%)	196 (100%)
9.	Knjižnice i arhivi	23 (11,7%)	83 (42,3%)	89 (45,4%)	196 (100%)
10.	Vlastiti identitet i poveznica s prošlošću	22 (11,2%)	95 (48,5%)	79 (40,3%)	196 (100%)
11.	Moderna arhitektura i umjetničko stvaralaštvo	60 (30,6%)	75 (38,3%)	61 (31,1%)	196 (100%)

Vidljivo je da baština za učenike prije svega označava tradiciju i običaje (80,6%) te, u jednakom postotku, materijalne stvari naslijeđene iz prošlosti (74%) i povijesne gradove i lokalitete (74%). U najmanjoj mjeri s pojmom baštine učenici povezuju vlastiti identitet i vezu s prošlošću (40%) te modernu arhitekturu i umjetničko stvaralaštvo (31,3%). Ovakav rezultat u skladu je s tradicionalnim poimanjem pojma baštine kakav se prenosi učenicima kroz obrazovni sustav i institucije. Suvremeni autori, naprotiv, zagovaraju šire definicije baštine i preporučuju da se baština mladima nastoji približiti i kroz moguće poveznice s njihovim vlastitim identitetom i suvremenim oblicima stvaralaštva koji su im bliži (HLF, 2007).

U sljedećem anketnom pitanju, kojim se ispitala zainteresiranost mladih za baštinu, prvo je dana definicija baštine kako bi se osiguralo da svi učenici na jednak način razumiju postavljeno pitanje i budu u mogućnosti dati valjan odgovor. Pitanje je glasilo: „Ako baštinu definiramo kao sve materijalne ostatke prošlosti (gradove, građevine i predmete) i

nematerijalne ostatke prošlosti (povijest, tradicije, običaje) koje cijenimo i želimo sačuvati za buduće generacije, koliko ste vi osobno zainteresirani za baštinu? Učenici su odabirali ponuđene odgovore na Likertovoj ljestvici od pet stupnjeva, od izrazito nezainteresiran/a do izrazito zainteresiran/a. Odgovori u frekvencijama i postocima prikazani su u sljedećoj tablici.

Tablica 19. Zainteresiranost mladih za baštinu

	n	%
Izrazito nezainteresiran/a	12	6,2%
Nezainteresiran/a	39	20,1%
Niti zainteresiran/a niti nezainteresiran/a	66	34,0%
Zainteresiran/a	73	37,6%
Izrazito zainteresiran/a	4	2,1%
Ukupno	194	100%

Prema sumi odgovora „Zainteresiran/a“ i „Izrazito zainteresiran/a“ može se vidjeti da interes za baštinu pokazuje ukupno 39,7% ispitanika što je nešto više od trećine učenika.

Oni učenici koji su naveli da su zainteresirani ili izrazito zainteresirani za baštinu, u sljedećem pitanju su upitani da označe na što se odnosi njihov interes. Ponuđeno im je sedam varijabli koje su ocjenjivali na Likertovoj ljestvici od 5 stupnjeva, u rasponu od „Uopće se ne odnosi“ do „Izrazito se odnosi“. Rezultati u frekvencijama i postocima odgovora prikazani su u tablici u nastavku, rangirani prema dobivenim rezultatima.

Tablica 20. Zainteresiranost učenika za određene aspekte baštine

Čestica		Uopće se ne odnosi		Ne odnosi se		Niti se odnosi niti se ne odnosi		Odnosi se		Izrazito je odnosi		Ukupno	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1.	Interes za prošlost moje obitelji	3	(3,8%)	7	(8,9%)	13	(16,5%)	19	(24,1%)	37	(46,8%)	79	(100%)
2.	Općeniti interes za povijest i kulturu nekog mjesta	4	(5,1%)	8	(10,1%)	17	(21,5%)	42	(53,2%)	8	(10,1%)	79	(100%)
3.	Interes za prirodnu baštinu	4	(5,1%)	5	(6,3%)	20	(25,3%)	38	(48,1%)	12	(15,25)	79	(100%)
4.	Interes za narodne običaje i tradicije	2	(2,5%)	7	(8,9%)	20	(25,3%)	30	(38,0%)	20	(25,3%)	79	(100%)
5.	Posjećivanje kulturno-povijesnih znamenitosti	3	(3,8%)	7	(8,9%)	22	(27,8%)	21	(26,6%)	26	(32,9%)	79	(100%)
6.	Posjećivanje muzeja i izložbi	3	(3,8%)	12	(15,2%)	25	(31,6%)	20	(25,3%)	19	(24,1%)	79	(100%)
7.	Sudjelovanje u radu baštinskih organizacija i udruga	10	(12,7%)	17	(21,5%)	29	(36,7%)	18	(22,8%)	5	(6,3%)	79	(100%)

Među česticama kojima se određivalo na što se odnosi interes mladih za baštinu, prema sumi odgovora „Odnosi se“ i „Izrazito se odnosi“, može se vidjeti da su mladi najviše zainteresirani za prošlost svoje obitelji (70,9%) te zatim, u jednakoj mjeri, pokazuju općeniti interes za povijest i kulturu nekog mjesta, prirodnu baštinu i narodne tradicije i običaje (63,3%). Ovakav rezultat potvrđuje navode nekih autora da bi projekti uključivanja mladih u rad s baštinom trebali započinjati od istraživanja obiteljske povijesti i baštinskih elemenata s kojima su osobno povezani (HLC, 2007; English Heritage, 2010; Sowton, 2014).

Najmanje interes mladi pokazuju za sudjelovanjem u radu baštinskih organizacija i udruga (29,1%). U sljedećem pitanju mladi su upitani sudjeluju li u radu neke organizacije ili udruge koja se bavi lokalnom baštinom. Od 197 ispitanika, samo 6 ih je odgovorilo potvrdno na ovo pitanje. Nakon toga upitani su da navedu o kojoj organizaciji se radi pri čemu su četiri ispitanika spomenula folklor, odnosno sudjelovanje u kulturno-umjetničkim društvima, jedan ispitanik naveo je Foto kino video klub Zaprešić te je jedan ispitanik naveo zaprešićku udrugu „Ekoturistiko“. S obzirom da više od četvrtine mladih navodi da su zainteresirani za sudjelovanje u radu organizacija i udruga povezanih s baštinom, a samo 3% ih zaista i sudjeluje, ovdje se vidi potencijal za veće uključivanje mladih u neke oblike baštinskih projekata i aktivnosti.

11.3. Stavovi i percepcije mladih o vrijednostima baštine

Analiza odgovora ispitanika na pitanje koje se odnosi na općenitu percepciju mladih o važnosti baštine za kvalitetu života i razvoj grada Zaprešića pokazuje da nešto više od polovice ispitanika (52,3%) smatra baštinu društveno važnom.

Tablica 21. Percepcije mladih o važnosti baštine za kvalitetu života i razvoj grada Zaprešića

	n	%
Važna je	103	52,3%
Nije važna	21	10,7%
Ne znam	73	37,1%

U nastavku su procjenjivani stavovi mladih o važnosti baštine za nekoliko specifičnih društveno-razvojnih ciljeva. Ispitanici su trebali procijeniti u kojoj mjeri smatraju baštinu značajnu za ostvarivanje navedenih ciljeva, na Likertovoj ljestvici od pet stupnjeva u rangu od

„Potpuno nevažna“ do „Izrazito važna“. Rezultati su prikazani u tablici na način da su ciljevi rangirani počevši od onih koje mladi smatraju najvažnijima prema najmanje važnim ciljevima baštine.

Tablica 22. Percepcija mladih o važnosti baštine za određene društvene ciljeve

Čestica		Potpuno nevažna	Nevažna	Niti važna niti nevažna	Važna	Izrazito važna	Ukupno
		n %	n %	n %	n %	n %	n %
1.	Privlačenje posjetitelja i turista	1 (,5%)	10 (5,1%)	20 (10,2%)	92 (46,7%)	74 (37,6%)	197 (100%)
2.	Sadržaji za stanovnike – mjesta za provođenje slobodnog vremena	1 (,5%)	4 (2,0%)	31 (15,7%)	90 (45,7%)	71 (36,0%)	197 (100%)
3.	Ljepši životni okoliš	1 (,5%)	11 (5,6%)	29 (14,3%)	77 (39,3%)	79 (40,3%)	197 (100%)
4.	Očuvanje lokalnog identiteta i prenošenje na buduće generacije	3 (1,5%)	11 (5,6%)	28 (14,2%)	89 (45,2%)	66 (33,5%)	197 (100%)
5.	Učenje o prošlosti	4 (2,0%)	16 (8,1%)	46 (23,4%)	104 (52,8%)	27 (13,7%)	197 (100%)
6.	Razumijevanje drugih ljudi i kultura	8 (4,1%)	13 (6,6%)	52 (26,4%)	73 (37,1%)	51 (25,9%)	197 (100%)
7.	Privlačenje novih stanovnika	4 (2,0%)	17 (8,6%)	58 (29,4%)	74 (37,6%)	44 (22,3%)	197 (100%)
8.	Povezivanje stanovnika i osjećaj zajedništva	6 (3,0%)	17 (8,6%)	57 (28,9%)	78 (39,6%)	39 (19,8%)	197 (100%)
9.	Ekonomski razvoj grada	8 (4,1%)	34 (17,3%)	67 (34,0%)	65 (22,0%)	23 (11,7%)	197 (100%)

Rezultat pokazuje da mladi najveću vrijednost vide u privlačenju posjetitelja i turista (84,3%), pružanju sadržaja za stanovnike u smislu mjesta za provođenje slobodnog vremena (81,7%) te pružanju ljepšeg životnog okoliša za stanovnike (79,6%). Pomalo je kontradiktorno da se, unatoč tome što lokalnu baštinu smatraju važnim turističkim resursom, najmanji broj mladih složio s tvrdnjom da baština može biti važna za ekonomski rast i razvoj grada (33,7%). Ekonomsku vrijednost baštine navela je samo trećina ispitanika, iako je broj posjetitelja obično usko povezan s ciljevima poboljšanja lokalne ekonomije. Također, iako oko 80% mladih smatra da je baština važna za kvalitetu života grada u smislu poboljšanja ponude kulturnih sadržaja i pružanja ljepšeg životnog okoliša, puno manje njih misli da na taj način baština utječe na međusobno povezivanje stanovnika i stvaranje osjećaja zajedništva (59,4%) ili privlačenje novih stanovnika (59,9%). Ciljevi povezani s kulturnim, obrazovnim i osobnim razvojem prepoznati su kao relativno važni jer više od polovice mladih smatra da je baština važna za očuvanje lokalnog identiteta i njegovo prenošenje na buduće generacije (66,5%), učenje o prošlosti (63%) te razumijevanje drugih ljudi i kultura (59,9%).

Iz navedenom bismo stoga mogli zaključiti da mladi vrijednost baštine najviše vide u smislu poboljšanja lokanog imidža, odnosno opće slike grada i globalne vidljivosti. Ovaj rezultat je u skladu s istraživanjima drugih autora koji su ustvrdili da lokalni stanovnici baštinske aktivnosti često navode kao čimbenik poboljšanja načina na koji vide mjesto u kojem žive i kako o njemu osjećaju (Clark, Maer, 2008). Nasuprot tome, najmanju vrijednost baštine mladi prepoznaju u vezi s instrumentalnim ciljevima, posebno onima koji se tiču ekonomskog razvoja i društvene kohezije.

U nastavku anketnog upitnika, navedeni su određeni lokalni baštinski sadržaji te je od učenika zatraženo da označe u kojoj mjeri oni osobno smatraju te specifične elemente vrijednima i značajnima. Učenici su elemente ocjenjivali na Likertovoj skali od 5 stupnjeva od „Uopće ne smatram vrijednim“ do „Smatram izuzetno vrijednim“ te su u nastavku prikazani rangirani rezultati, na način da je uzimana u obzir suma odgovora „Smatram vrijednim“ i „Smatram izuzetno vrijednim“.

Tablica 23. Vrednovanje lokalnih baštinskih elemenata

Čestica		Uopće ne smatram vrijednim	Ne smatram vrijednim	Ne smatram niti vrijednim niti nevrijednim	Smatram vrijednim	Smatram izrazito vrijednim	Ukupno
		n %	n %	n %	n %	n %	n %
1.	Povijesni kompleks Novi dvori	4 (5,1%)	1 (,5%)	12 (6,1%)	53 (27,0%)	126 (64,3%)	196 (100%)
2.	Dvorac Lužnica	2 (,9%)	1 (,5%)	16 (7,0%)	82 (41,8%)	95 (48,5%)	196 (100%)
3.	Prirodni okoliš zaprešićkog kraja	2 (1,0%)	8 (4,1%)	31 (15,8%)	88 (44,9%)	67 (34,2%)	196 (100%)
4.	Ostali dvorci i kurije zaprešićkog kraja (Januševac, Gornja Bistra, Laduč, Jakovlje)	4 (2,0%)	6 (3,1%)	42 (21,4%)	90 (45,9%)	54 (27,6%)	196 (100%)
5.	Povijest (događaji i poznate osobe)	5 (2,6%)	10 (5,1%)	38 (19,5%)	86 (44,1%)	56 (28,7%)	196 (100%)
6.	Tradicionalne manifestacije (Dani Jelačićevi, Dan Plemstva, Žetvene svečanosti i dr.)	8 (4,1%)	9 (4,6%)	42 (21,4%)	78 (39,8%)	59 (30,1%)	196 (100%)
7.	Gradske skulpture i spomenici	3 (1,5%)	6 (3,1%)	59 (30,1%)	97 (49,5%)	31 (15,8%)	196 (100%)
8.	Lokalitet Kameni svatovi	5 (2,6%)	7 (3,0%)	59 (30,3%)	83 (42,6%)	41 (21,0%)	196 (100%)

9.	Folklor i narodni običaji zaprešićkog kraja	10 (5,1%)	13 (6,6%)	61 (31,1%)	66 (33,7%)	46 (23,5%)	196 (100%)
10.	Lokalna gastronomija	9 (4,6%)	16 (8,2%)	65 (33,2%)	68 (34,7%)	38 (19,4)	196 (100%)
11.	Muzej Matija Skurjeni	4 (2,0%)	17 (8,7%)	73 (36,7%)	79 (40,3%)	24 (12,2%)	196 (100%)
12.	Muzej Brdovec	7 (3,6%)	28 (14,4%)	72 (36,4%)	76 (39,0%)	13 (6,7%)	196 (100%)
13.	Lokalni govor	16 (8,2%)	32 (16,3%)	61 (31,1%)	66 (33,7%)	21 (10,7%)	196 (100%)
14.	Tradicijsko graditeljstvo zaprešićkog kraja	9 (4,6%)	31 (15,8%)	79 (40,3%)	61 (31,1%)	16 (8,2%)	196 (100%)
15.	Zaštićeni objekt industrijske baštine Tvornica Karbon	16 (8,2%)	46 (23,6%)	80 (40,5%)	35 (17,9%)	18 (9,2%)	196 (100%)

Učenici su procjenjivali 15 lokalnih baštinskih elemenata. Daleko najvrjednijima smatraju zaprešićke dvorce Nove dvore (91,3%) i Lužnicu (90,3). Također, među elementima koje smatraju vrlo vrijednima nalazi se prirodni okoliš (79,1%) te ostali dvorci zaprešićkog kraja (73,5%). Među navedenima na zadnjem mjestu nalazi se Tvornica Karbon koju samo 27,1% mladih smatra vrijednom, iako se radi o zaštićenom objektu industrijske arhitekture. Taj podatak ukazuje na slabu svijest o značaju industrijske baštine i povijesti grada. Slabo prepoznati elementi lokalne baštine, odnosno oni koje manje od polovice mladih vrijednima su također i neki elementi nematerijalne baštine poput lokalnog govora (44,4%) ili tradicionalnog graditeljstva zaprešićkog kraja (39,9%).

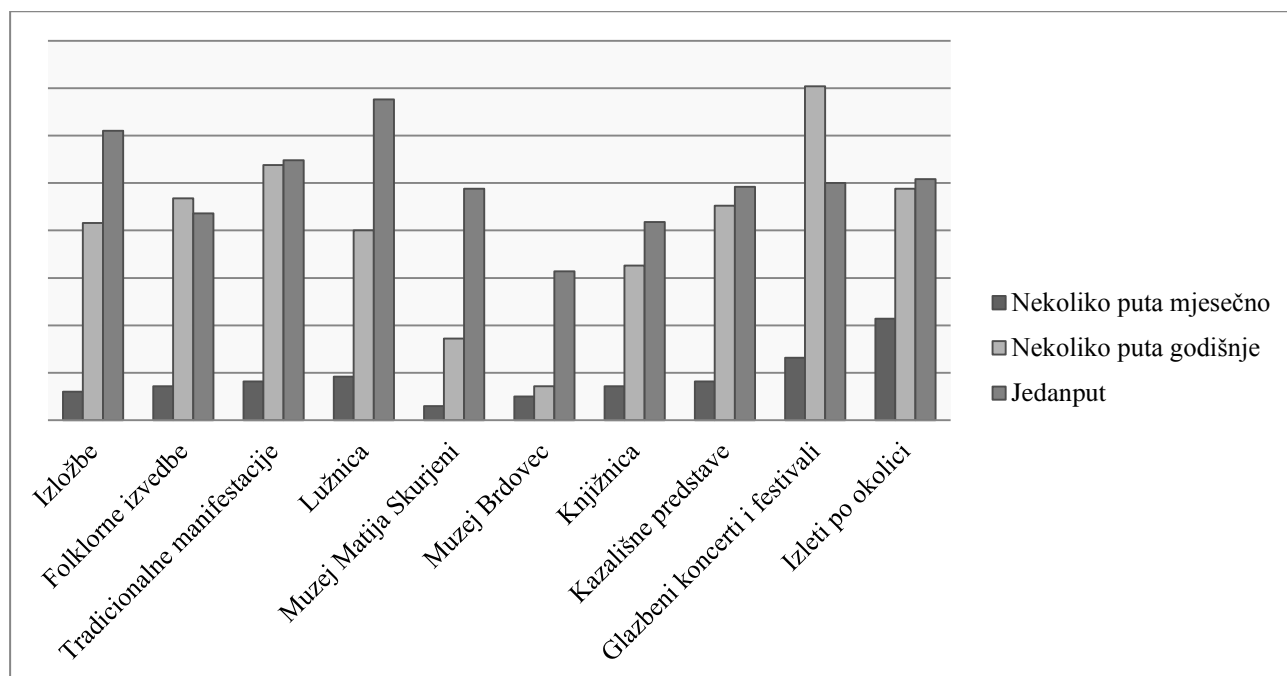
11.4. Sudjelovanje mladih u baštinskim aktivnostima

Sljedećim setom pitanja željele su se ispitati karakteristike participacije mladih u određenim kulturnim i baštinskim aktivnostima u svom gradu i izvan njega.

Prvo pitanje odnosilo se na učestalost sudjelovanja mladih u kulturnim aktivnostima. Učenici su trebali označiti koliko često su posjećivali određena mjesta i događanja u Zaprešiću u posljednjih godinu dana. Rezultati su prikazani u frekvencijama i postocima u tablici 24 te grafički na slici 33.

Tablica 24. Učestalost sudjelovanja mladih u kulturnim aktivnostima u Zaprešiću u posljednjih godinu dana

Čestica	Nekoliko puta mjesečno	Nekoliko puta tijekom godine	Jedanput	Niti jednom	Ukupno
	n %	n %	n %	n %	n %
Izložbe u Zaprešiću	6 (3,0%)	41 (20,8%)	61 (30,5%)	90 (45,7%)	196 (100%)
Koncerti i izvedbe folklornih skupina	7 (3,6%)	46 (23,4%)	43 (21,8%)	101 (51,3%)	197 (100%)
Tradicionalne manifestacije u Zaprešiću (Dani Jelačića, Žetvene svečanosti, Vincekovo, fašnik, Ivanje, Plemićki bal...)	8 (4,1%)	53 (26,9%)	54 (27,4%)	82 (41,6%)	197 (100%)
Dvorac Lužnica (razgled, događanja u dvorcu i na jezeru)	9 (4,6%)	39 (20,0%)	66 (33,8%)	81 (41,5%)	197 (100%)
Muzej Matija Skurjeni	3 (1,5%)	17 (8,6%)	48 (24,4%)	129 (65,5%)	195 (100%)
Muzej Brdovec	5 (2,5%)	7 (3,6%)	31 (15,7%)	154 (78,2%)	197 (100%)
Događanja u zaprešićkoj gradskoj knjižnici	7 (3,6%)	32 (16,3%)	41 (20,9%)	116 (59,2%)	196 (100%)
Kazališne predstave	8 (4,1%)	44 (22,6%)	48 (24,6%)	95 (48,7%)	195 (100%)
Glazbeni koncerti i festivali	13 (6,6%)	69 (35,2%)	49 (25,0%)	65 (33,2%)	196 (100%)
Izleti po okolici Zaprešića	21 (10,7%)	48 (24,4 %)	50 (25,4%)	78 (39,5%)	197 (100%)

Slika 33. Sudjelovanje mladih u kulturnim aktivnostima u Zaprešiću u posljednjih godinu dana

Analizirajući odgovore sumarno, najveći je broj učenika tijekom posljednjih godinu dana barem jednom posjetio glazbene koncerte i festivale (66,8%) ili otišao na izlet po okolici Zaprešića (60,5%). Nešto manji broj mladih posjetio je tradicionalne manifestacije (58,4%), dvorac Lužnicu (58,4%), izložbe (54,3%), kazališne predstave (51,3%) te koncerte i izvedbe folklornih skupina (48,8%). Najmanji broj učenika u posljednjih je godinu dana posjetio događanja u gradskoj knjižnici (40,8%) te Muzej Matija Skurjeni (34,5%) i Muzej Brdovec (21,8%).

Učenici koji su sudjelovali u navedenim aktivnostima, učinili su to najčešće samo jednom ili nekoliko puta godišnje. Nekoliko puta mjesečno u ovim aktivnostima sudjeluje ispod 10% učenika.

Među aktivnostima u kojima učenici sudjeluju na mjesečnoj bazi, najčešći su izleti po okolici Zaprešića na koje 10,7% učenika odlazi svaki mjesec. Od aktivnosti u kojima učenici sudjeluju nekoliko puta tijekom godine, najčešći su glazbeni koncerti i festivali koje nekoliko puta godišnje posjeti 35,3% učenika. Kulturne znamenitosti i izložbe učenici najčešće posjećuju samo jedanput godišnje. Primjerice, dvorac Lužnicu 33,8% učenika je posjetilo jedanput u posljednjih godinu dana, dok je 30,5% učenika u posljednjih godinu dana bilo samo na jednoj izložbi u gradu.

Velik je broj učenika koji u određenim kulturnim aktivnostima nisu sudjelovali niti jednom u posljednjih godinu dana. Postotak, ovisno o vrsti aktivnosti, rangira od 32,2% učenika koji nisu bili niti na jednom koncertu do 78,2% učenika koji nisu u posljednjih godinu dana posjetili muzeje.

Sljedeća su se dva pitanja odnosila na posjećivanje muzeja i baštinskih lokaliteta izvan mjesta boravka. Učenici su trebali označiti koliko su često u posljednjih godinu dana posjećivali muzeje i izložbe te kulturne znamenitosti u Zagrebu i drugdje izvan Zaprešića. Rezultati su prikazani u tablici.

Tablica 25. Posjećivanje muzeja i baštinskih lokaliteta izvan Zaprešića

Čestica	Nekoliko puta mjesečno	Nekoliko puta tijekom godine	Jedanput	Niti jednom	Ukupno
	n %	n %	n %	n %	n %
Posjećivanje muzeja i izložbi izvan Zaprešića	8 (4,1%)	87 (44,4%)	65 (33,2%)	36 (18,4%)	196 (100%)
Posjećivanje kulturnih znamenitosti izvan Zaprešića	5 (2,6%)	85 (43,6%)	65 (33,3%)	40 (20,5%)	195 (100%)

Rezultati pokazuju da je 81,7% učenika barem jednom u posljednjih godinu dana posjetilo muzej ili izložbu izvan Zaprrešića, od čega je 44,4% učenika to učinilo nekoliko puta tijekom godine. Što se tiče kulturnih znamenitosti izvan Zaprrešića, 79,5% učenika ih je posjetilo barem jedanput u posljednjih godinu dana, od toga 43,6% nekoliko puta.

S obzirom na blizinu Zagreba, za pretpostaviti je da se jednim dijelom radilo o muzejima i znamenitostima u Zagrebu, pogotovo ako uzmemo u obzir podatke prikupljene sljedećim pitanjem. Naime, čak 67,1% učenika muzeje, izložbe i kulturne znamenitosti u posljednjih godinu dana posjećivali su u sklopu organiziranih školskih izleta. U ovom je pitanju bilo moguće označiti više odgovora. Rezultati pokazuju još i da je 51,2% mladih baštinske lokalitete posjećivalo s prijateljima, a u 42,7 posto radilo se o obiteljskim posjetima.

Tablica 26. S kim mladi najčešće posjećuju muzeje, izložbe i kulturne znamenitosti

	n	%
U sklopu organiziranog školskog izleta	110	67,1
S prijateljima	84	51,2
S obitelji	70	42,7
Samostalno	16	9,8
Ukupno	194	100%

Ovim se dijelom ankete također željelo saznati što bi moglo potaknuti mlade da češće posjećuju baštinske institucije i lokalitete te sudjeluju u baštinskim aktivnostima u Zaprrešiću. Učenicima je bilo ponuđeno 13 elemenata koje su trebali ocijeniti na Likertovoj ljestvici od 5 stupnjeva u rang od „Uopće me ne bi potaknulo“ do „Izrazito bi me potaknulo“. Rezultati su prikazani u sljedećoj tablici, rangirani od najbolje do najlošije ocjenjenih elemenata, prema sumi odgovora „Potaknulo bi me“ i „Izrazito bi me potaknulo“.

Tablica 27. Poboljšanja koja bi potaknula mlade da češće posjećuju baštinske institucije i lokalitete i sudjeluju u baštinskim aktivnostima u Zaprešiću

Čestica		Uopće me ne bi potaknulo	Ne bi me potaknulo	Niti bi me potaknulo niti ne	Potaknulo bi me	Izrazito bi me potaknulo	Ukupno
		n %	n %	n %	n %	n %	n %
1.	Posebna događanja (baštinski festivali, povijesna uprizorenja, isprobavanje lokalne gastronomije, demonstracija tradicija)	15 (7,9%)	21 (11,1%)	58 (30,5%)	62 (32,6%)	34 (17,9%)	190 (100%)
2.	Bolja promocija i informacije	19 (10,0%)	30 (15,8%)	50 (26,3%)	70 (36,8%)	21 (11,1%)	190 (100%)
3.	Restauracija i uređenje kulturno-povijesnih građevina	16 (8,4%)	21 (11,1%)	66 (34,7%)	54 (28,4%)	33 (17,4%)	190 (100%)
4.	Nove zanimljive izložbe ili postavi u muzejima i na baštinskim lokalitetima	25 (13,2%)	25 (13,2%)	57 (30,0%)	74 (38,9%)	9 (4,7%)	190 (100%)
5.	Organizirane rute u prirodi	21 (11,1%)	22 (11,6%)	65 (34,2%)	64 (33,7%)	18 (9,5%)	190 (100%)
6.	Pristupačnije cijene	18 (9,5%)	37 (19,47%)	55 (28,9%)	41 (21,6%)	39 (20,5%)	190 (100%)
7.	Otvaranje novih baštinskih institucija (muzeji, baštinski centri)	23 (12,1%)	28 (14,7%)	61 (32,1%)	57 (30,0%)	21 (11,1%)	190 (100%)
8.	Obrazovne aktivnosti za mlade (predavanja, tečajevi)	20 (10,5%)	33 (17,4%)	59 (31,1%)	58 (30,5%)	20 (10,5%)	190 (100%)
9.	Jednostavniji pristup i sadržaji za posjetitelje na baštinskim lokalitetima	20 (10,5%)	13 (6,8%)	83 (43,7%)	58 (30,5%)	16 (8,4%)	190 (100%)
10.	Mogućnost organiziranih grupnih posjeta i vodstva na baštinskim lokalitetima	27 (14,2%)	22 (11,6%)	72 (37,9%)	48 (25,3%)	21 (11,1%)	190 (100%)
11.	Mogućnost aktivnog uključivanja mladih u baštinske projekte	22 (11,6%)	38 (20,0%)	68 (35,8%)	43 (22,6%)	19 (10,0%)	190 (100%)
12.	Praktične radionice i tečajevi upoznavanja lokalnih tradicija	21 (11,1%)	47 (24,7%)	67 (35,3%)	40(21,1 %)	15 (7,9%)	190 (100%)
13.	Organizirane kulturno-povijesne rute po Zaprešiću i okolici	21 (11,1%)	37 (19,5%)	77 (40,5%)	43 (22,6%)	12 (6,3%)	190 (100%)

Rezultati pokazuju da je ono što bi najviše privuklo mlade organizacija različitih posebnih događanja, kao što su baštinski festivali, povijesna uprizorenja, isprobavanje lokalne gastronomije, demonstracija tradicija i sl. Prema mišljenju 50,5% mladih, takva događanja potaknula bi ih na sudjelovanje. Također, ono što bi pridonijelo većoj participaciji mladih je bolja promocija i informiranost (47,9%), restauracija i uređenje kulturno-povijesnih građevina

(45,8%), kao i nove zanimljive izložbe ili postavi u muzejima i na baštinskim lokalitetima (43,6). Restauracija i novi interpretacijski izložbeni postav posebno bi bio značajan za lokalitet Novi dvori, koji, kao što su pokazali ranije spomenuti rezultati ankete, predstavlja prema mišljenju mladih najvrjedniji baštinski element Zapsrešića i jedan od najvažnijih čimbenika identiteta i imidža grada.

Učenici su također, u otvorenom pitanju, zamoljeni da navedu postoji li nešto drugo što bi ih potaknulo da više posjećuju baštinske lokalitete i institucije i sudjeluju u baštinskim aktivnostima u Zapsrešiću. Na ovo pitanje odgovorilo je 27% učenika. Odgovori su kodirani u 5 kategorija: ciljana događanja za mlade, bolja informiranost, novi i atraktivniji sadržaji, obnova lokaliteta te osobni razlozi. Primjeri odgovora za svaku kategoriju prikazani su u tablici u nastavku.

Tablica 28. Dodatni elementi koji bi potaknuli mlade na češće sudjelovanje u baštinskim aktivnostima

Kategorije	Primjeri
CILJANA DOGAĐANJA ZA MLADE	<p>„Treba organizirati događaje koji su ciljani baš za mlade.“</p> <p>„Organizirana druženja samo mladih, uz mlade i zanimljive vodiče koji znaju na pravi način prenijeti ono što nas inače možda i ne zanima.“</p> <p>„Bi, radionice za mlade na kojima bi se mogli slobodno družiti. To bi bilo sjajno.“</p> <p>„Posjećivanje lokaliteta umjesto da samo pričaju o tome u školi.“</p> <p>„Više sudionika mojih godina koji bi se aktivirali.“</p> <p>„Zabavan način koji bi zainteresirao nas mlade da se više uključimo.“</p>
BOLJA INFORMIRANOST	<p>„Bolja promocija na Facebooku bila bi poticajna za učenike i studente. Bitno je i da se događaji najave na stranicama Grada, a ne samo vijest nakon što se nešto održalo.“</p> <p>„Potaklo bi me i više internetskog promoviranja jer često niti ne znamo za sva događanja navedena u anketi.“</p> <p>„Možda kad bi se više znalo o njima ili bi ih spomenuli u školi.“</p> <p>„Sigurno da bih sudjelovala, ali ja ne znam čega ima u Zapsrešiću.“</p>
NOVI I ATRAKTIVNIJI SADRŽAJI	<p>„Povijesna uprizorenja ili npr., možda povijesni kamp u kojem bi vidjeli Zapsrešić u prošlosti.“</p> <p>„Neke nove stvari, kao povijesni kvizovi i igre.“</p> <p>„Skupna razgledavanja, da se taj turistički potencijal grada bolje iskoristi i organizira.“</p> <p>„Da bude interesantnije i da se to organizira s više volje.“</p> <p>„Da se teme obrade na zanimljiviji način.“</p> <p>„Neka ih učine zabavnijima i interesantnijima.“</p> <p>„Posebne baštinske institucije i lokaliteti koji su poznati i važni za cijelu Hrvatsku, a ne samo Zapsrešić bi me privukli, no smatram da tako izrazito dobrih, poznatih i najprije zanimljivih sadržaja nema.“</p> <p>„Filmski festival.“</p> <p>„Više događanja, koncerata, predstava, itd.“</p> <p>„Zabavniji program, nagradne igre.“</p>

OBNOVA LOKALITETA	„Definitivno treba obnoviti Nove dvore do kraja i Muzej Brdovec neka već jednom promijeni postav.“ „Maknuti lanac s najvažnijeg mjesta povijesti ljudi ovog grada.“ „Restauracija objekata.“
OSOBNİ RAZLOZI	„Da imam više slobodnog vremena, zasigurno bih se više posvetila baštinskim aktivnostima.“ „Da imam novaca ili da je pristupačnije, više bih se bavila sa svačim.“ „Više slobodnog vremena.“ „Živim u okolici pa mi je malo teško doći na neka događanja.“

11.5. Društveni učinci participativne interpretacije baštine na mlade

Hipoteze s kojima se krenulo u istraživanje bile su da participativna interpretacija baštine može imati pozitivne učinke na individualni i socijalni razvoj mladih u lokalnoj zajednici te da se veći društveni učinci postižu aktivnim uključivanje mladih u sam proces interpretacije baštine. Različiti podaci prikupljeni kvantitativnim i kvalitativnim metodama poslužiti će za dokazivanje ili opovrgavanje ove hipoteze.

11.5.1. Određivanje indikatora društvenih učinaka interpretacije baštine na mlade

Indikatori učinaka participativne interpretacije baštine na mlade određeni su na temelju proučene relevantne znanstvene i stručne literature o društvenim učincima kulture, baštine i sudjelovanja u kulturno-umjetničkim aktivnostima. Klasifikacijski okvir baziran je na Holdenovom konceptu javne vrijednosti baštine (Holden, 2004) te metodološkom okviru utvrđenom u okviru projekta Radne skupina za društvene i ekonomske vrijednosti baštine HEREIN mreže (HEREIN, 2013 i Bollo, 2013). Također, za odabir i utvrđivanje indikatora korištene su sljedeće liste društvenih učinaka: Matarassova lista od 50 društvenih učinaka sudjelovanja u kulturno-umjetničkim aktivnostima (Matarasso, 1997), lista općih društvenih učinaka muzeja, knjižnica i arhiva (Generic Social Outcomes – GSO) (MLA, 2008a) i lista općih obrazovnih učinaka muzeja, knjižnica i arhiva (General Learning Outcomes – GLO) (MLA, 2008b). Proučeni su i mjerni instrumenti korišteni u drugim sličnim istraživanjima koja su se bavila učincima kulture i baštine na društvo (RCMG, 2003; Kelly, 2006; Clark i Maer, 2008; Labadi, 2008; English Heritage, 2010; Thys, 2014). Postojeće liste društvenih

učinaka baštine prilagođene su potrebama ovog istraživanja te je postavljen model prema kojem su društveni učinci interpretacije baštine klasificirani u nekoliko skupina.

Kao okvir za organiziranje rezultata istraživanja identificirane su četiri glavne kategorije društvenih učinaka interpretacije baštine na mlade. Od toga se dvije kategorije odnose na utjecaj koji interpretacija baštine može imati na osobni razvoj pojedinca (individualni učinci), a dvije na utjecaj koji može imati na društveni razvoj, odnosno razvoj lokalnih zajednica. Te su dvije kategorije usko povezane te među njima, kao i među pojedinačnim učincima, postoje brojna preklapanja i međudjelovanja.

Slika 34. Klasifikacijski okvir za utvrđivanje indikatora društvenih učinaka interpretacije baštine na mlade

Da bi se istraživani koncept društvenih učinaka participativne interpretacije baštine na mlade mogao izmjeriti, operacionaliziran je na način da je proveden proces određivanja indikatora za svaku pojedinu kategoriju učinaka, odnosno za svaki pojedinačni učinak. Indikatori su

iskazani u obliku seta kriterija koje je potrebno zadovoljiti kako bi se moglo ustvrditi da je određeni društveni učinak ostvaren. S obzirom da su indikatori društvenih učinaka interpretacije baštine u ovom istraživanju mjereni različitim metodama uz korištenje višestrukih izvora podataka, u nastavku su prikazani u obliku triangulacijske matrice. To znači da su uz svaki set indikatora navedeni i izvori informacija preko kojih će se doći do podataka o tome jesu li navedeni indikatori ostvareni. Izvori informacija odnose se na kvantitativne i kvalitativne mjerne instrumente korištene u istraživanju. Utvrđivanjem više izvora informacija za isti indikator, osigurava se veći stupanj sigurnosti u odgovor.

Važno je napomenuti i da je neke društvene učinke projekta bilo moguće postići, te sukladno tome i izmjeriti, samo kod onih učenika koji su bili aktivni sudionici projekta participativne interpretacije baštine (primjerice rast samopouzdanja zbog osjećaja osobnog doprinosa ili razvoj određenih vještina). Stoga se u indikatorima razlikuje pojam učenici (koji označava cijeli uzorak učenika srednje škole) i pojam sudionici (koji označava one učenike koji su aktivno sudjelovali u kreiranju izložbe).

Tablica 29. Indikatori društvenih učinaka participativne interpretacije baštine na mlade i povezani izvori podataka (triangulacijska matrica)

UČINCI	INDIKATORI	IZVORI PODATAKA / INSTRUMENTI
UČINCI NA OSOBNI RAZVOJ		
I. RAZVOJ ZNANJA, VJEŠTINA I INTERESA		
1. Razvoj svijesti, razumijevanja i znanja o baštini	<p>Učenici su svjesni elemenata materijalne i nematerijalne baštine Zapešića i okolice.</p> <p>Učenici su naučili nešto novo o povijesti, kulturi i tradiciji Zapešića.</p> <p>Učenici imaju pozitivan stav prema lokalnoj baštini.</p> <p>Učenici prepoznaju vrijednost lokalne baštine.</p> <p>Učenicima je važno da se sačuva lokalna baština.</p>	<p>Anketiranje prije i poslije:</p> <p>Zapešić ima zanimljivu povijest.</p> <p>Ne znam puno o povijesti, kulturi i tradicijama Zapešića.</p> <p>Baština mog kraja je posebna i jedinstvena.</p> <p>Važno mi je što se u mojoj blizini nalazi nekoliko značajnih povijesnih građevina.</p> <p>Važno je što se u Zapešiću i okolici njeguju narodni običaji.</p> <p>Kad bi se Novi dvori srušili, Zapešić ne bi ništa izgubio.</p> <p>Grad bi trebao više ulagati u očuvanje lokalne baštine.</p> <p>Anketiranje poslije / evaluacija izložbe:</p> <p>Na izložbi sam naučio/naučila nešto novo o povijesti i baštini mog kraja</p> <p>Fokus grupa:</p> <p>Što ste novo naučili tijekom rada na projektu?</p>

2. Razvoj znatiželje i interesa za daljnje učenje.	<p>Izložba je povećala interes učenika za baštinu i kulturu. Izložba je potaknula želju učenika da nauče ili saznaju više o lokalnoj povijesti i baštini ili nekom specifičnom aspektu izložbe. Projekt je potaknuo učenike da se profesionalno obrazuju na području kulture, umjetnosti ili baštine.</p>	<p>Anketiranje prije i poslije: Teme o povijesti, kulturi i baštini su mi zanimljive. Zainteresiran/a sam da saznam više o baštini Zaporešića.</p> <p>Anketiranje poslije / evaluacija izložbe: Ova izložba zainteresirala me za povijest i baštinu mog kraja. Posjet izložbi zainteresirao me da istražim više o povijesti Zaporešića.</p> <p>Fokus grupa: Zanimaju li vas sada više teme iz lokalne povijesti i baštine? Biste li se voljeli nastaviti baviti tim temama? Na koji način?</p>
2. Razvoj individualnih vještina i kapaciteta	<p>Sudionici su tijekom rada na projektu stekli ili razvili specifične vještine (intelektualne, socijalne, komunikacijske, organizacijske tehničke, fizičke).</p>	<p>Fokus grupa: Jeste li naučili nešto novo tijekom rada na projektu? Što? Jeste li stekli neku novu vještinu radeći u grupi? Smatrate li da ćete stečena znanja, vještine i iskustva moći koristiti u budućnosti? Kako?</p>
II. KVALITETA ŽIVOTA, ZDRAVLJE I BLAGOSTANJE		
1. Poticanje na kvalitetno i aktivno provođenje slobodnog vremena.	<p>Učenici se namjeravaju ubuduće više baviti se kulturnim i kreativnim aktivnostima. Izložba je potaknula učenike da i ubuduće posjećuju izložbe i kulturna događanja u gradu. Učenici smatraju da je potrebno više kulturnih i obrazovnih sadržaja u gradu. Sudionici su tijekom rada na projektu bili aktivniji nego inače.</p>	<p>Anketiranje prije i poslije: Zaporešiću je potrebno više kulturnih i baštinskih sadržaja. Volim posjećivati kulturna događanja. Planiram ubuduće posjećivati kulturna događanja koja će se organizirati u Zaporešiću.</p> <p>Anketiranje poslije / evaluacija izložbe: Ova izložba će me potaknuti da posjetim i druga kulturna događanja u gradu.</p> <p>Fokus grupa: Je li vas projekt potaknuo da više posjećujete izložbe i kulturna događanja u gradu? Smatrate li da ste tijekom rada na projektu bili aktivniji i kvalitetnije provodili vrijeme nego inače?</p>
2. Osjećaj užitka, zabave i opuštanja	<p>Učenici su uživali i zabavili se tijekom posjeta izložbi. Rad na kreiranju izložbe sudionicima je bio zabavan i opuštajući. Rad na projektu pomogao je da se učenici osjećaju pozitivno i ispunjeno.</p>	<p>Anketiranje prije i poslije: Mislim da posjet izložbi može biti užitak i zabava.</p> <p>Anketiranje poslije / evaluacija izložbe: Posjet ovoj izložbi mi je bio zanimljiv. Posjet ovoj izložbi mi je bio zabavan.</p> <p>Fokus grupa: Jeste li uživali u radu na ovom projektu? U čemu najviše? Što vam je bilo najzanimljivije? Što vam je donijelo najviše zadovoljstva? Kako ste se osjećali kada je projekt završen?</p>

3. Razvoj kreativnosti, mašte i inspiracije	<p>Izložba je inspirirala učenike i potaknula njihovu kreativnost.</p> <p>Projekt je dao priliku učenicima da se kreativno izraze.</p> <p>Projekt/izložba je potaknula pojedince da razmisle o svojim željama, idejama i interesima.</p> <p>Projekt/izložba je učenike inspirirala i dala im ideju za vlastite slične projekte.</p> <p>Projekt je dao priliku sudionicima da isprobaju nešto novo.</p> <p>Sudionici su tijekom projekta upoznali nove ljude koji su ih inspirirali.</p> <p>Učenici se žele u budućnosti profesionalno baviti kulturom.</p>	<p>Anketiranje prije i poslije:</p> <p>Imam potrebu kreativno se izražavati.</p> <p>Volio/voljela bih organizirati kulturne projekte.</p> <p>Imam ideje za vlastite kulturne projekte.</p> <p>Želim se jednog dana profesionalno baviti kulturom.</p> <p>Anketiranje poslije / evaluacija izložbe:</p> <p>Sljedeći put bih se i ja želio uključiti u sličan projekt.</p> <p>Posjet izložbi me inspirirao za neki vlastiti projekt.</p> <p>Fokus grupa:</p> <p>Jeste li tijekom rada na projektu dobili nove ideje o tome što bi se još moglo organizirati/istražiti?</p> <p>Smatrate li da biste sada lakše započeli neki vlastiti projekt?</p> <p>Biste li željeli raditi nešto slično u budućnosti?</p> <p>Jeste li tijekom rada na projektu upoznali neke nove ljude koji su vas inspirirali?</p>
4. Razvoj samopoštovanja i samopouzdanja	<p>Sudionici su tijekom projekta postali svjesni u čemu su dobri i što ih zanima.</p> <p>Sudionici smatraju da su osobno doprinijeli planiranju i razvoju projekta / ponosni su na svoj doprinos.</p> <p>Sudionici osjećaju da su se u projektu cijenili njihovi prijedlozi, gledišta i općenito njihova uloga.</p> <p>Sudionici su postali samopouzdaniji pri upoznavanju novih ljudi.</p>	<p>Fokus grupa:</p> <p>Kakav je učinak rad na projektu imao na vas osobno?</p> <p>Koliko ste zadovoljni/ponosni s onim što ste ostvarili tijekom projekta?</p> <p>Smatrate li da su se saslušali i uzeli u obzir vaše ideje i prijedlozi?</p> <p>Smatrate li da ste osobno doprinijeli svojim idejama, znanjem i vještinama uspjehu projekta?</p> <p>Mislite li da sada imate više samopouzdanja? Jeste li naučili nešto o sebi, postali svjesniji što sve možete?</p> <p>Mislite li da vam je rad u grupi pomogao da lakše komunicirate s novim i nepoznatim ljudima?</p>
UČINCI NA DRUŠTVENI RAZVOJ		
III. DRUŠTVENA KOHEZIJA I UKLJUČENOST		
1. Razvoj i jačanje mreža i odnosa među pojedincima i društvenim grupama	<p>Učenici su ponosni na ono što su njihovi kolege napravili.</p> <p>Učenici su čuli za izložbu prije posjeta.</p> <p>Sudionici su upoznali nove ljude tijekom rada na projektu.</p> <p>Sudionici su tijekom projekta upoznali i uživali u druženju s ljudima s kojima se inače ne bi družili.</p> <p>Sudionici su razgovarali s prijateljima o izložbi/projektu.</p>	<p>Anketiranje prije i poslije:</p> <p>Imam osjećaj pripadnosti mjestu u kojem živim.</p> <p>Osjećam se povezano s drugim stanovnicima Zaprješića.</p> <p>Anketiranje poslije / evaluacija izložbe:</p> <p>Ponosan/ponosna sam što su ovu izložbu napravili moji kolege iz škole</p> <p>Preporučit ću ovu izložbu prijateljima.</p> <p>Fokus grupa:</p> <p>Jeste li stekli nova prijateljstva tijekom rada na projektu?</p> <p>Jeste li upoznali neke ljude koje inače ne biste?</p> <p>Jeste li razgovarali s prijateljima na projektu?</p> <p>Kakve su bile njihove reakcije? Jesu li došli na izložbu?</p>

2. Poboljšanje participacije i pristupa baštini za zajednice.	<p>Učenici smatraju da je baština relevantna za njih i njihov život.</p> <p>Učenici smatraju da je važno da su građani uključeni u donošenje odluka o baštini. / Učenici smatraju da bi se građani trebali brinuti o svojoj baštini.</p>	<p>Anketiranje prije i poslije: Baština nije relevantna za mene i moj život. Baština nije relevantna za razvoj kvalitete života grada. Građani bi trebali biti uključeni u donošenje odluka o lokalnoj baštini.</p> <p>Fokus grupa: Smatrate li da je projekt doprinio tome da se baština približi građanima i je li to važno? Biste li željeli biti više uključeni u donošenje odluka koje se tiču lokalne baštine?</p>
3. Poticanje građanske participacije i volonterstva	<p>Učenici su dobili ideje za nove građanske projekte koji će pomoći učiniti grad boljim mjestom za život.</p> <p>Učenici su potaknuti da volontiraju i da se uključuju u građanske inicijative.</p>	<p>Anketiranje prije i poslije: Volio/voljela bih se osobno uključiti u lokalne baštinske projekte.</p> <p>Anketiranje poslije / evaluacija izložbe: Sljedeći put bih se i ja želio/željela aktivno uključiti u sličan projekt.</p> <p>Fokus grupa: Smatrate li da možete utjecati na to grad postane bolje mjesto? Je li vas sudjelovanje u ovom projektu potaknulo da razmišljate o drugim oblicima građanske participacije/volontiranju?</p>
4. Razvoj obiteljskih odnosa i međugeneracijskog dijaloga	<p>Učenici su razgovarali s članovima obitelji o izložbi/radu na projektu.</p> <p>Sudionici su razgovarali o projektu s članovima obitelji / starijim članovima lokalne zajednice koji su im pomagali u projektu.</p>	<p>Anketiranje poslije / evaluacija izložbe: Preporučit ću ovu izložbu članovima obitelji.</p> <p>Fokus grupa: Jeste li razgovarali s obitelji o projektu? Je li vam netko od članova obitelji pomogao u radu na projektu (savjetom, pomoći u traženju materijala)? Jesi li članovi vaše obitelji došli na izložbu? Kakvi su bili njihovi komentari? Je li rad na projektu u nečemu promijenio vaše mišljenje o starijim ljudima?</p>
IV. LOKALNI IMIDŽ, IDENTITET I OSJEĆAJ MJESTA		
1. Jačanje osjećaja lokalnog ponosa	<p>Učenici se osjećaju u većoj mjeri ponosno na svoj grad.</p>	<p>Anketiranje prije i poslije: Ponosan/ponosna sam na svoj grad.</p> <p>Anketiranje poslije / evaluacija izložbe: Posjet izložbi me učinio ponosnim/ponosnom na moj kraj.</p> <p>Fokus grupa: Nakon što ste istraživali povijest i baštinu kraja, osjećate li se sada više ponosnim na svoj grad nego prije?</p>
2. Jačanje osjećaja pripadnosti i zajedništva.	<p>Učenici osjećaju veću pripadnost svom mjestu.</p>	<p>Anketiranje prije i poslije: Imam osjećaj pripadnosti mjestu u kojem živim. Osjećam se povezano s drugim stanovnicima Zaprješća.</p> <p>Fokus grupa: Je li rad na projektu utjecao na vaš osjećaj pripadnosti Zaprješću? Nakon rada na ovom projektu, osjećate li se više povezano s ostalim stanovnicima grada?</p>
3. Razvoj pozitivnog stava o lokalnom području.	<p>Učenici imaju pozitivan stav o svom gradu.</p> <p>Učenici smatraju da je Zaprješć ugodno, kvalitetno i atraktivno mjesto za život.</p> <p>Učenici smatraju da je</p>	<p>Anketiranje prije i poslije: Zaprješć je dobro mjesto za život. Baština mog kraja je posebna i jedinstvena.</p> <p>Fokus grupa: Je li se tijekom rada na projektu promijenio stav o Zaprješću kao mjestu za život?</p>

	Zaprešić zanimljiv za posjetitelje.	Smatrate li da Zaprešić ima što za ponuditi posjetiteljima?
--	-------------------------------------	---

Evaluacija procesa i učinaka participativne interpretacije baštine s mladima ostvarivala se, osim kroz provedenu anketu i fokus grupu, i za vrijeme svih planiranih projektnih aktivnosti s posebnim naglaskom na praćenje promjena u vezi individualnog i osobnog razvoja učenika. Stoga će u interpretaciji rezultata biti spomenuti i drugi relevantni kvantitativni i kvalitativni pokazatelji koji ukazuju na postizanje određenih društvenih učinaka kao što su, na primjer, izjave ili neka uočena ponašanja kod sudionika, broj mladih koji su posjetili izložbu ili sudjelovali u popratnim aktivnostima, isjecci iz medijskih objava i slično.

11.5.2. Postignuti rezultati prema vrstama učinaka

Analiza, evaluacija i interpretacija postignutih rezultata glavnog dijela ovog istraživanja je, sukladno praksi akcijskih istraživanja, opisana na način da su grupirane glavne teme, u ovom slučaju specifični društveni učinci interpretacije baštine, te su za svaku prikazani prikupljeni podaci i konačni zaključci.

U nastavku će rezultati biti prikazani na način da će se, ovisno o specifičnoj vrsti društvenih učinaka, prikazati svi indikatori postignutih promjena. Najvažniji instrument za ispitivanje učinaka provedenog projekta participativne interpretacije baštine na osobni i socijalni razvoj mladih bila je lista od 26 tvrdnji koje su učenici, unutar anketnog upitnika, ocjenjivali prije i nakon provedbe projekta, kako bi se izmjerile postignute promjene. Tvrdnje su se odnosile na različite tipove društvenih učinaka, a stupanj slaganja s određenom tvrdnjom ispitanici su mogli procjenjivati na Likertovoj ljestvici koja je sadržavala pet stupnjeva u rasponu od „Izrazito se ne slažem“ do „Izrazito se slažem“. U svakom poglavlju bit će prikazane razlike u procjenama iste tvrdnje prije i poslije provedenog projekta pri čemu su navedene promjene u

postocima te stupanj statističke značajnosti izmjerenih promjena (p), dobiven pomoću Wilcoxonovog testa ekvivalentnih parova za zavisne uzorke²⁵.

Osim toga, koriste se podaci prikupljeni u drugoj anketi koji su se odnosili na evaluaciju posjećene izložbe, a čija je svrha da služe kao dodatni pokazatelji postignutih učinaka. Također, uz svaku temu prikazani su i citati učenika iz provedene fokus grupe, a koji najbolje ilustriraju specifični učinak. U određenim slučajevima, indikatori su nadopunjeni podacima prikupljenim drugim kvalitativnim metodama.

11.5.2.1. Ostvareni učinci na osobni razvoj mladih

RAZVOJ ZNANJA, VJEŠTINA I INTERESA

Sljedeća tablica prikazuje statističku analizu odgovora na tvrdnje koje se tiču učinaka participativne interpretacije baštine na razvoj znanja, vještina i interesa mladih. U tablici je prikazana frekvencija distribucije objedinjenih odgovora „Izrazito se ne slažem“ i „Ne slažem se“ (-) te objedinjenih odgovora „Slažem se“ i „Izrazito se slažem“ (+) za sve ispitanike po pojedinim skupinama tvrdnji u prvom i drugom mjerenju. Također su prikazani podaci aritmetičkih sredina te rezultati Wilcoxonovog testa.

Tablica 30. Deskripcija varijabli i rezultati Wilcoxonovog testa ekvivalentnih parova za tvrdnje koje se odnose na učinke povezane s razvojem znanja, vještina i interesa

TVRDNJA		PRVO MJERENJE %		M	DRUGO MJERENJE %		M	Z	p
		-	+		-	+			
1.	Zaprešić ima zanimljivu povijest	14,8	45,9	3,37	8,1	68,9	3,80	-4,22	,000
2.	Ne znam puno o povijesti, kulturi i tradicijama Zaprešića	25,0	40,8	3,26	23,0	48,8	2,79	-3,77	,000
3.	Baština mog kraja je posebna i jedinstvena	13,9	41,5	3,26	9,6	58,5	3,65	-4,50	,000
4.	Važno mi je što se u mojoj blizini nalazi nekoliko značajnih povijesnih građevina	21,4	45,9	3,28	7,4	62,9	3,70	-3,83	,000
5.	Važno mi je što se u Zaprešiću i okolici njeguju narodni običaji	14,3	55,6	3,48	8,9	70,4	3,81	-2,98	,003
6.	Kad bi se Novi dvori srušili, Zaprešić ne	85,2	7,7	1,64	89,5	5,2	1,60	- 0,98	,326

²⁵ Pri provođenju Wilcoxonovog testa ekvivalentnih parova uzeti su u obzir samo oni odgovori koji su bili upareni, odnosno tamo gdje su isti učenici ocjenjivali tvrdnje prije i poslije provedbe projekta (N=136). Način uparivanja uzoraka predtesta i posttesta opisan je u poglavlju o metodologiji istraživanja.

	bi ništa izgubio								
7.	Grad bi trebao više ulagati u očuvanje lokalne baštine	8,7	56,2	3,62	3,8	69,2	3,81	-2,31	,021
8.	Briga o lokalnoj baštini je dužnost svakog građana	16,3	50,5	3,38	6,8	59,4	3,62	-3,32	,001
9.	Teme o povijesti, kulturi i baštini su mi zanimljive	30,4	35,1	2,98	18,1	48,1	3,37	-3,65	,000
10.	Zainteresiran/zainteresirana sam da saznam više o baštini Zaprešića	35,8	28,6	2,83	21,7	43,3	3,23	-3,51	,000

(-) objedinjeni odgovori „Izrazito se ne slažem“, i „Izrazito se slažem“; (+) objedinjeni odgovori „Slažem se“ i „Izrazito se slažem“

M - aritmetička sredina²⁶; Z – z vrijednost; p – razina značajnosti²⁷

Rezultati Wilcoxonovog testa ekvivalentnih parova pokazuju da postoji dosta velika i statistički značajna razlika između prvog i drugog mjerenja kod gotovo svih tvrdnji koji se odnose na obrazovne učinke provedenog projekta interpretacije baštine.

Prvih osam tvrdnji odnosilo se na **razvoj svijesti, razumijevanja i znanja o baštini** i možemo ustvrditi da je provedeni projekt imao izrazito velik učinak u tom segmentu. Najveća razlika u prvom i drugom mjerenju utvrđena je kod varijabli „Baština mog kraja je posebna i jedinstvena“ ($Z=-4,50$; $p=,000$) i „Zaprešić ima zanimljivu povijest“ ($Z=-4,22$; $p=,000$). Postotak učenika koji misle da je baština zaprešićkog kraja posebna i jedinstvena popeo se sa 41,5% u prvom mjerenju na 58,5% u drugom mjerenju, dok se postotak učenika koji misle da Zaprešić ima zanimljivu povijest popeo sa 45,9% u prvom mjerenju na 68,9% u drugom mjerenju. Također je značajno porastao postotak učenika kojima je važno da se u njihovoj blizini nalaze značajne povijesne građevine (od 45,9% prije na 62,9% poslije, $p=,000$) i da se njeguju narodni običaji (od 55,6% prije na 70,4% poslije, $p=,003$).

Jedina varijabla u ovoj kategoriji u kojoj nije zabilježena statistički značajna promjena u prvom i drugom mjerenju je „Kad bi se Novi dvori srušili, Zaprešić ne bi ništa izgubio“. Radi se o varijabli obrnutog smjera s kojom se u prvom mjerenju nije složilo 85,2% učenika, a u drugom mjerenju 89,5% učenika. Statistički značajan napredak nije zabilježen jer se već radilo o vrlo pozitivnom stavu i visokom stupnju slaganja. Kao što je pokazano i u rezultatima prethodnih anketnih pitanja, učenici Nove dvore već smatraju najznačajnijim elementom baštine Zaprešića.

²⁶ Odgovori na pojedine tvrdnje formirani su tako da vrijednosti manje od 3 ukazuju na veće neslaganje odnosno negativan stav, a vrijednosti veće od 3 na veće slaganje odnosno pozitivan stav prema tvrdnji. Pri tome aritmetička sredina od 3 predstavlja tzv. neutralnu točku (niti se slažem, niti se ne slažem).

²⁷ Kao statistički značajna, u svim provedenim testovima, korištena je razina značajnosti $p<0,05$. Statistički značajne p-vrijednosti označene su "podebljanim" fontom.

Zadnje dvije tvrdnje odnosile su se na **razvoj znatiželje i interesa za daljnje učenje** i kod obje je utvrđena statistički značajna razlika između prvog i drugog mjerenja. Postotak učenika koji smatraju da su općenito teme o povijesti, kulturi i baštini zanimljive porastao je s 35,1% na 48,1% ($Z=-3,65$, $p=,000$), dok je postotak učenika koji su zainteresirani da saznaju nešto više o baštini Zaporešića narastao nakon razgledavanja izložbe sa 28,6% na 43,3% ($Z=-3,51$, $p=,000$).

Dodatnim pitanjima u drugom upitniku željeli su se ispitati učinci projekta na poboljšano znanje i razvoj interesa o baštini nakon što su učenici razgledali izložbu. Deskriptivni pokazatelji rezultata prikazani su u tablici.

Tablica 31. Percepcija mladih o tome jesu li na izložbi naučili nešto novo

Čestica	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	Izrazito se slažem	Ukupno
	n %	n %	n %	n %	n %	n %
Na izložbi sam naučio/naučila nešto novo o povijesti i baštini mog kraja	4 (2,7%)	7 (4,7%)	22 (14,7%)	79 (52,7%)	35 (25,3%)	150 (100%)
Ova izložba zainteresirala me za povijest i baštinu mog kraja	11 (7,3%)	15 (10,0%)	59 (39,3%)	49 (32,7%)	16 (10,7%)	150 (100%)
Posjet izložbi inspirirao me da istražim više o povijesti Zaporešića	17 (11,3%)	40 (26,7%)	69 (46,0%)	18 (12,0%)	6 (4,0%)	150(100%)

Ukupno je 78% učenika ustvrdilo da se slaže ili izrazito slaže da su na izložbi naučili nešto novo o povijesti i baštini svog kraja. Ukupno 43,4% učenika navelo je da ih je izložba zainteresirala za povijest i baštinu svog kraja, a 16% učenika slaže se da ih je posjet izložbi inspirirao da istraže više o povijesti Zaporešića.

Ovi rezultati dokazuju da je projekt participativne interpretacije baštine s mladima postigao planirane obrazovne učinke na ciljanoj skupini učenika srednje škole. Mnogi autori već su pisali o učincima učenja izvan formalnog obrazovnog okruženja, a ovaj projekt je također dokazao da takvi projekti mogu biti vrlo učinkovit način neformalnog učenja.

Tijekom provedene fokus grupe sa sudionicima projekta, razgovarajući o utjecaju koji smatraju da je projekt imao na povećanje znanja i interesa o lokalnoj baštini, učenici su se najviše usredotočili na dvije teme:

- Učenici su kroz projekt stekli znanja o lokalnoj baštini koja se inače rijetko obrađuje ili uopće ne obrađuje unutar školskog nastavnog programa
- Projekt je zainteresirao za baštinu učenike koji inače nisu za nju zainteresirani

U nastavku se prikazuju citati učenika iz fokus grupe koji ilustriraju ove teme.

„Mi o baštini Zaprešića nismo u školi baš ni učili. Jedino smo Nove dvore znali spomenuti i jedanput godišnje otići u Lužnicu. Znao sam da su tamo časne sestre i to je to u stvari. Ništa drugo nisam znao, o cijeloj povijesti Zaprešića.“

„Nije me prije to zanimalo, nisam o tome ni razmišljao. U školi se to ni ne uči baš. Zato sam se uključio u projekt da saznam hoće li me to zanimati.“

„Mi smo pogotovo puno naučili. A sad ovi drugi, što su dolazili pogledati našu izložbu, mislim da su i oni puno toga saznali o Zaprešiću što nisu znali jer se ne uči u školi.“

„O zaprešićkoj povijesti zapravo ni ne učimo u školi tako da je ovo bili prilika da malo više naučimo o povijesti i o običajima. (...) Naučili smo puno o tom razdoblju.“

„Uopće nisam znala da Zaprešić ima neku zanimljivu povijest. Nisam se nikad sjetila da se zapitam jel Zaprešić ima neku povijest, samo je bio tu i to je to.“

„Meni je baš dojmljivo bilo kako je Jelica bila hrabra, i njezino domoljublje. Prije sam čula za nju, ali nisam ništa znala... nisam znala da je bila tako mlada, 13 godina je imala. Šteta što priča nije poznatija.“

„Nas par je išlo po razredima par dana prije izložbe sve pozivati i svi su bili baš jako zainteresirani, da tko je ta Jelica Jug, o čemu će biti izložba? Svašta su ispitivali. 'Dođite pa ćete vidjeti', mi smo im rekle.“

„Moj su svi prijatelji došli i to je bilo dobro. Čak su me i pitali kad je otvorenje i kako da dođu do muzeja, a to ne bih za njih očekivao. Inače ne idu na to. Mislim, ne idem ni ja inače. Brijem da nitko ne ide na te stvari.“

Povezano s obrazovnim učincima izložbe zanimljivo je navesti da je na otvorenje izložbe došlo oko 200 ljudi od koji su oko dvije trećine bili mladi. Zbog velikog interesa, pozvano je da se izložba nakon zatvaranja premjesti i u galeriju srednje škole gdje su je nastavnici koristili u sklopu nastave. Općenito su se neki nastavnici, tijekom provedbe projekta, zainteresirali za kreativnije metode i pristupe te tražili ustupljivanje materijala kako bi neke dijelove kasnije mogli koristiti u sklopu svojih predmeta.

Nastavnici su također izjavili da su učenici prilikom razgledavanja izložbe pokazali veći interes nego inače i pozorno slušali jer su vodiči na izložbi bili njihovi kolege iz škole i razreda. Bilo im je zanimljivo što su njihovi kolege osmislili i postavili izložbu, što su i komentirali u interaktivnom dijelu izložbe i u završnim anketama.

Zbog svoje teme, ova izložba može poslužiti i kao primjer korištenja baštine za obrazovanje o nekim širim političkim i socijalnim idejama. Za učenike, Jelica Jug predstavljala je simbol građanske hrabrosti i domoljublja. Kao ilustracija može poslužiti odgovor jedne ispitanice na otvoreno pitanje u drugoj anketi o tome što joj se najviše svidjelo na izložbi:

„Ova izložba uči nas o tome kako biti hrabar i zauzeti se za ono u što vjeruješ. I o tome kako svatko od nas, bez obzira na godine, spol i dr., može učiniti nešto, boriti se protiv nepravde na svoj način. To je napravila Jelica.“

Treći segment obrazovnih učinaka participativne interpretacije baštine na mlade odnosi se na **razvoj individualnih vještina i kapaciteta**. Ovu vrstu učinaka provedenog projekta bilo je moguće postići i istraživanjem utvrditi samo kod učenika koji su bili aktivni sudionici kreiranja izložbe.

Podaci dobiveni fokus grupom pokazuju da se projekt pokazao kao učinkovit i učenicima ugodan način stjecanja novih vještina. Sudionici su izrazili entuzijazam vezano za nove stvari koje su radili i naučili te smatraju da su stekli praktične i društvene vještine za koje vjeruju da će im pomoći u osobnom napretku. Tematskom analizom fokus grupe, kao najznačajnije istaknule su se sljedeće teme:

- Učenici smatraju da su stekli iskustvo rada na projektu, samopouzdanje te različite posebne vještine koje će im koristiti u budućem životu i radu

- Učenici ističu timski rad kao jednu od vještina koju su usavršili, a koju su inače rijetko imali prilike prakticirati

U nastavku su prikazani citati iz fokus grupe koji ilustriraju navedene teme.

*„Ja sam se prijavila da steknem neko iskustvo kako se radi projekt. Mi nismo sudjelovali prije nikad na tako nečemu. Nismo znali kak takvi projekti uopće izgledaju. **I jesi li zadovoljna iskustvom?** (...)Definitivno u usporedbi s nekim tko nije sudjelovao imam puno više znanja. Da se sad nademo u sličnom projektu, bili bi već uhodani. Brzo bi se organizirali, dogovorili. Ne bi se bojali kako će ispasti kao na početku ovog projekta.“*

„Nismo učili samo o povijesti i kak radit izložbu. To je bilo više radionica. Učili smo i kako intervjuirati ljude i kako razvijati fotografije na stari način. Pa tko to može još! Gdje se može vidjeti razvijanje filma više. I još s camerom obscurom raditi, pa to ti je rijetkost.“

*„**Možete li navesti još neke specifične vještine koje ste stekli ili razvili?** Pa pisali smo razne tekstove, i za izložbu, i za novine... to smo naučili raditi. I puno tih drugih marketinških poslova smo radili, to nam je sve bilo sasvim novo.“*

*„Naučili smo puno o timskom radu.(...) Kak se općenito radi u timu i koji problemi mogu nastati.“ **Mislite da će vam to koristiti?** Pa to u svakom poslu treba.“*

„(...) A sigurno i u budućnosti, kad ćemo tražiti posao, bit će privlačnije vidjeti nekoga tko zna nešto i može, tko je već radio u timu i organizirao nešto.“

„Mislim da će biti dobro imati ovo u životopisu.“

Kako je ovo istraživanje pokazalo, sudjelovanje u projektima participativne interpretacije baštine može kod mladih doprinijeti stjecanju raznolikih vještina (intelektualnih, socijalnih, komunikacijskih i organizacijskih), koje nisu direktno povezane s baštinom, a koje će učiniti mlade konkurentnijima na tržištu rada gdje poslodavci traže kreativne i motivirane pojedince, sklone timskom radu. Na današnjem tržištu rada takve vještine čak se smatraju važnijima od specifičnih znanja koja se mogu steći naknadno.

KVALITETA ŽIVOTA, ZDRAVLJE I BLAGOSTANJE

Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, zdravlje je stanje potpunog fizičkog, psihičkog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti ili iznemoglosti²⁸. Stoga kada se govori o kvaliteti života i zdravlju mladih, politike, strategije i specifične aktivnosti ne bi trebale biti usmjerene samo tjelesnom zdravlju, već poticanju mladih na razvoj zdravih navika i usvajanje zdravih stilova života. Prema mnogim autorima, bavljenje kulturnim i baštinskim aktivnostima može pomoći ostvarivanju tog cilja. Mladi vrlo lako usvajaju nezdrave suvremene životne stilove koje im nameće napredak tehnologije i ubrzan način života, a zabrinjava i sve učestalije rizično ponašanje mladih u vidu sve češće prekomjerne konzumacije alkohola, cigareta i opojnih sredstava zbog njihove lake dostupnosti²⁹. Stoga im je potrebno ponuditi pomoć u organizaciji slobodnog vremena, poticanju svega pozitivnog i suzbijanju negativnog nudičenjem zanimljivih i raznolikih sadržaja.

Sljedeća tablica prikazuje statističku analizu odgovora učenika na tvrdnje u anketnim upitnicima (prije i nakon projekta) koji su se odnosili na učinke participativne interpretacije baštine na kvalitetu života, zdravlje i blagostanje mladih.

Tablica 32. Deskripcija varijabli i rezultati Wilcoxonovog testa ekvivalentnih parova za tvrdnje koje se odnose na učinke povezane s kvalitetom života, zdravljem i blagostanjem

TVRDNJA		PRVO MJERENJE %		M	DRUGO MJERENJE %		M	Z	P
		-	+		-	+			
1.	Volim posjećivati kulturna događanja	30,7	35,4	2,98	21,6	41,8	3,26	-3,15	,002
2.	Zaprešiću je potrebno više kulturnih i baštinskih sadržaja	16,9	46,7	3,34	7,5	47,0	3,46	-1,20	,228
3.	Planiram ubuduće posjećivati kulturna događanja koja će se organizirati u Zaprešiću	30,4	25,2	2,88	23,9	29,8	3,03	-2,24	,025
4.	Mislim da posjet izložbi može biti užitak i zabava	14,1	50,2	3,30	9,8	57,9	3,60	-2,69	,007
5.	Imam potrebu kreativno se izražavati	26,7	40,5	3,17	22,4	53,0	3,32	-2,18	,029
6.	Volio/voljela bih organizirati kulturne projekte	53,8	12,8	2,46	38,3	28,5	2,90	-3,68	,000
7.	Imam ideje za vlastite kulturne projekte	65,1	9,2	2,28	49,6	15,8	2,53	-2,82	,005
8.	Želim se jednog dana profesionalno baviti kulturom	73,3	5,1	1,94	66,5	9,0	2,18	-2,85	,004

(-) objedinjeni odgovori „Izrazito se ne slažem” i „Izrazito se slažem”; (+) objedinjeni odgovori „Slažem se” i „Izrazito se slažem”

M - aritmetička sredina; Z - z vrijednost; p - razina značajnosti

²⁸ World Health Organization. WHO definition of Health. <http://www.who.int/about/definition/en/print.html>

²⁹ Prema istraživanju provedenom 2015. godine za potrebe Gradskog programa za mlade grada Zaprešića, na populaciji mladih od 15 do 29 godina, 89,82% ispitanika konzumira alkohol (4,79% svakodnevno), 53,61% cigarete (23,49% svakodnevno), a 22,59% opojna sredstva (1,20% svakodnevno).

Rezultati Wilcoxonovog testa ekvivalentnih parova pokazuju da postoji statistički značajna razlika između prvog i drugog mjerenja kod većine tvrdnji koji se odnose na kvalitetu života, zdravlje i blagostanje te možemo ustvrditi da je provedeni projekt imao značajan učinak u tom segmentu.

Prve tri tvrdnje odnosile se na **poticanje mladih na kvalitetno i aktivno provođenje slobodnog vremena**. Najveća je razlika između prvog i drugog mjerenja utvrđena je na varijabli „Volim posjećivati kulturna događanja“ kod koje se u prvom mjerenju 35,4% učenika izjasnilo pozitivno, a u drugom mjerenju taj se postotak popeo na 41,8 ($Z=-3,15$; $p=,002$). Postotak učenika koji su izjavili da namjeravaju ubuduće posjećivati kulturna događanja u Zaprešiću povećao se s 25,2% u prvom mjerenju na 29,8% u drugom mjerenju ($Z=-2,24$; $p=,025$).

Minimalno se povećao broj učenika koji smatraju da je Zaprešiću potrebno više kulturnih i baštinskih sadržaja i to je jedina promjena u ovoj vrsti učinaka kod koje nije utvrđena statistička značajnost.

Četvrta tvrdnja odnosila se na **osjećaj užitka, zabave i opuštanja** kao dijela osobnog blagostanja. Kod tvrdnje „Mislim da posjet izložbi može biti užitak i zabava“ utvrđena je statistički značajna promjena između prvog i drugog mjerenja. Dok su se u prvom mjerenju 50,2% učenika složili s tvrdnjom, nakon posjeta izložbi s tvrdnjom se složilo 57,9% učenika ($Z=-2,69$; $p=,007$).

Zadnje četiri tvrdnje odnosile su se na učinke povezane s **razvojem kreativnosti, mašte i inspiracije**. Kod svih je tvrdnji utvrđena statistički značajna razlika između prvog i drugog mjerenja. Najveća je razlika postignuta kod tvrdnje „Volio/voljela bih organizirati kulturne projekte“ s čim se složilo samo 12,8% učenika prije posjeta izložbi, a postotak je narastao na 28,5% učenika nakon posjeta izložbi ($Z=-3,68$; $p=,000$). Također su se, nakon razgledavanja izložbe, povećali postoci učenika koji su izjavili da se imaju potrebu kreativno izražavati (sa 40,5% na 53%, $p=,029$), da imaju ideje za vlastite projekte (sa 9,2% na 15,8%; $p=,005$) i da se žele profesionalno baviti kulturom (sa 5,1% na 9%, $p=,004$).

Kroz nekoliko dodatnih pitanja u drugom upitniku, koji su učenici ispunili nakon što su razgledali izložbu, željeli su se potvrditi ostvareni učinci projekta na različite aspekte kvalitete života i zdravlja mladih. Deskriptivni pokazatelji rezultata prikazani su u tablici.

Tablica 33. Percepcija mladih o utjecaju izložbe na određene aspekte kvalitete života, zdravlja i blagostanja

Čestica	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	Izrazito se slažem	Ukupno
	n %	n %	n %	n %	n %	n %
Posjet ovoj izložbi mi je bio zanimljiv	8 (5,3%)	11 (7,3%)	33 (22,0%)	73 (48,7%)	24 (16,0%)	150 (100%)
Posjet ovoj izložbi mi je bio zabavan	5 (3,3%)	17 (11,3%)	50 (33,3%)	63 (42,0%)	15 (10,0%)	150 (100%)
Ova izložba će me potaknuti da posjetim i druga kulturna događanja u gradu	17 (11,3%)	21 (14,0%)	64 (42,7%)	34 (22,7%)	14 (9,3%)	150 (100%)
Sljedeći put bih se i ja želio/željela uključiti u sličan projekt	20 (13,3%)	40 (26,7%)	65 (43,3%)	20 (13,3%)	5 (3,3%)	150 (100%)
Posjet izložbi me inspirirao za neki vlastiti projekt	21 (14,1%)	54 (36,2%)	57 (38,3%)	13 (8,7%)	4 (2,7%)	150 (100%)

Ukupno je 64,7% učenika izjavilo je da im je posjet izložbi bio zanimljiv, dok je čak 52% izjavilo da im je tijekom posjeta izložbi bilo zabavno. Izložba je inspirirala 32% učenika da i ubuduće posjećuju kulturna događanja u gradu. Ukupno je 16,6 posto učenika ustvrdilo da bi se sljedeći put i oni željeli uključiti u sudjelovanje u sličnom projektu, a 11,4% učenika smatra da ih je posjet izložbi inspirirao za neki vlastiti projekt.

Ovi rezultati pokazuju da projekti participativne interpretacije baštine s mladima i rezultati takvih akcija mogu imati utjecaj na zdrav razvoj mladih. Mladi uglavnom imaju potrebu za aktivnijim i kreativnijim provođenjem slobodnog vremena te je iznimno važno te potrebe poduprijeti osiguranjem raznolikih, njima zanimljivih, zabavnih i smislenih aktivnosti i sadržaja, koje će pridonijeti ispunjenju želja, ostvarenju interesa i razvoju sposobnosti mladih osoba.

Tijekom provedene fokus grupe sa sudionicima projekta razgovaralo se i o utjecaju koji je sudjelovanje u projektu imalo na njihovu kvalitetu života i aspekte povezane s osobnim zdravljem i blagostanjem. Mladi su uglavnom izjavljivali da su ušli u projekt s dozom

skepticizma i niskim očekivanjima o tome što će se postići projektom ili što će oni sami ostvariti. Većina njih je izjavila da se nije ranije bavila sličnim aktivnostima. Mnoge izjave dokazuju da je sudjelovanje u participativnoj interpretaciji baštine proširilo vidike učenika kao posljedica novih iskustava, novih kontakata i novih ideja, a neke je sudionike projekt čak inspirirao da razmisle o budućoj karijeri. Tematskom analizom odgovora u ovoj cjelini, dobivene su sljedeće najčešće spominjane teme:

- Projekt je pomogao mladima da razviju kreativnost i da istraže svoje talente i želje
- Sudionici su uživali u radu na projektu, zabavljali se i bili aktivniji nego inače
- Sudionici su tijekom rada na projektu probali nešto novo

U nastavku se prikazuju citati učenika iz fokus grupe koji ilustriraju ove teme.

„Bilo je strašno zanimljivo raditi tako razne nove stvari: intervjuirati stare ljude, naučiti tehniku fotografije, pisati priče...“

„Najviše mi se svidjelo što smo se mogli kreativno izražavati. Što smo mi učenici zapravo mogli sve sami raditi, sve isprobati.“

„Super je bilo vidjeti kako su naše ideje bile na kraju ostvarene. Crtali smo postav izložbe i na kraju vidjeli to u stvarnosti. Smislili smo bedževe i dobili točno takve. Mislim da smo bili dosta kreativni.“

„Dobro je kad možeš podijeliti svoje ideje. Ja znam da sam se ja sjetio da napravimo drvo i drvo je na kraju i bilo!“

„Ja volim ovako biti kreativna, ali nisam nikad mislila da to može bit neki pravi posao. Kad je došla ona Irena, onda sam skužila da postoje takva zanimanja. Ona je studirala kiparstvo.“

„Meni je uvijek bolje kad nas manje radi nešto, nego kad na primjer idemo s razredom na neku izložbu. Meni je to dosadno, samo stajati i slušati. Ovako smo se baš zabavljali i stalno nešto novo radili.“

„Ja sam se javila za Facebook, da vodim, jer me zanima takav tip posla. (...) Mislim da bih se htjela time baviti, dobro mi je išlo.“

U kontekstu utjecaja rada na projektu na razvoj kreativnost učenika, treba napomenuti da je ostvaren vidljiv napredak u načinu na koji sudionici općenito gledaju na kreativnosti u radnim procesima. U početku su se jako bojali poduzeti bilo kakvu inicijativu i nakon prvih nekoliko radionica najčešće kritike u evaluacijskim listićima su bile da projekt, prema njihovom mišljenju, nije dovoljno strukturiran. Projektom se promicala nehijerarhijska i otvorena suradnička struktura na koju učenici nisu bili navikli. Iako je postojala središnja figura voditelja projekta, postojao je visok stupanj delegiranja i autonomije te se učenike poticalo da svatko preuzme inicijativu za dio za koji smatra da mu leži i da ga zanima. S vremenom su se učenici opustili i to počinjali prihvaćati. Struktura je postajala sve fleksibilnija i sudionici su započeli sami preuzimati uloge prema trenutnim potrebama. Nakon što su se navikli na ovakav način rada, velika je vjerojatnost da će i ubuduće biti otvoreniji što je važno jer se radi o novim organizacijskim modelima koji potiču kreativnost i koji u suvremenom radnom okruženju rezultiraju inovativnim rješenjima.

Prihvatanje otvorene strukture rada i nesavršenosti koje dolaze s participativnim projektom ilustrira i jedan citat iz fokus grupe:

„Nismo znali ništa na početku, bilo je kaotično, svatko nešto svoje priča, ja sam mislila da to ništa neće izaći iz toga, (...) i na kraju je sve dobro ispalo, baš zbog te hrpe ideja i jer je svatko nešto svoje dao. Sad da opet radimo, ne bih se tak bojala, na kraju će ispast dobro.“

Naposljetku, projekt je dokazao da mladi uživaju baveći se baštinskim aktivnostima. Većina sudionika je izjavila da im je rad na projektu bio ugodno iskustvo koje bi opet ponovili. Neki od sudionika iskazali su namjeru uključivanja u druge aktivnosti u lokalnoj zajednici. Neke od učenika projekt je potaknuo da se uključe u nove tečajeve ili kreativne aktivnosti. Jedna učenica je izjavila da će se ponovno uključiti u lokalni KUD u svom selu, zbog ovog projekta. Druga se raspitivala o kreativnim radionicama koje održava Udruga likovnih stvaralaca Zaprešić, koja je bila partner na projektu, te je izrazila želju da se nastavi baviti umjetničkom fotografijom. Nastavnici koji su posjetili neke od projektnih aktivnosti, izjavili su da su iznenađeni trudom koji su njihovi učenici bili spremni uložiti u rad na projektu (primjerice, radionica *camere obscure* protegnula se na cijeli dan, kao i montiranje izložbe, iako je bilo predviđeno kraće vrijeme). Posebno su bili iznenađeni uključivanjem i angažmanom određenih mladih koji su u okviru školskog programa imali slabiji uspjeh (u projektu je sudjelovala jedna učenica koja je pala razred) ili angažmanom nekih učenika koji su u školi

bili sramežljivi, a u okviru rada na projektu su provodili aktivnosti koje su zahtijevale značajno osobno izlaganje.

Četvrti segment učinaka interpretacije baštine na kvalitetu života, zdravlje i blagostanje odnosi se na učinke povezane s **razvojem samopoštovanja i samopouzdanja**. Ovo učinci mogli su, kroz provedbu ovog projekta, biti ostvareni samo kod učenika koji su sudjelovali u radu na kreiranju izložbe. Iako, dakle, u ovom segmentu ne postoje kvantitativni pokazatelji, rezultati provedene fokus grupe i podaci dobiveni drugim kvalitativnim metodama pokazuju da projekt participativne interpretacije baštine može imati značajan učinak na samopouzdanje mladih, i kao rezultat toga, na njihovo psihičko zdravlje, društvene odnose te osobni rast i razvoj. Samopouzdanje se razvija kroz osjećaj postignuća i prevladavanje osobnih strahova i nesigurnosti. U ovom slučaju, na rast samopoštovanja i samopouzdanja učenika utjecala je činjenica da su smatrali da je njihovo sudjelovanje bilo važno za uspjeh projekta i da su osobno značajno doprinijeli da se stvori nešto vrijedno. Sudjelovanje u projektu promijenilo je mišljenje učenika o njihovim sposobnostima te je više njih izrazilo zadovoljstvo uspjehom koji su pokazali u nekim od projektnih aktivnosti.

Kodiranje provedene fokus grupe, dovelo je do sljedećih najčešćih tema:

- Sudionici su se osjećali ponosno na ono što su zajednički ostvarili
- Učenici su osjećali da su imali priliku reći svoje mišljenje i da su njihove ideje uzete u obzir
- Spoznaja da su sposobni napraviti nešto kreativno, što će drugi ljudi cijeniti, proizvela je kod sudionika projekta značajne učinke u smislu rasta samopouzdanja i razvoja ideje o sebi

Citati u nastavku najbolje ilustriraju navedene teme:

„Ja sam mislila da ćemo mi moć odlučivati o puno manje stvari nego što smo na kraju. To mi je bilo super. (...) U ovoj izložbi je djelić od svakoga od nas. Svatko je nečime doprinio, svatko je imao neku ideju.“

„Napravili smo dobar posao. Svima se baš jako svidjelo!“

„Je li netko od vas tijekom rada na projektu otkrio da je dobar u nečemu što prije nije znao? Jesu li vas iznenadili neki otkriveni talenti? Pa da, ja sam održala govor napamet pred kamerama, gradonačelnikom, 200 ljudi i svim prijateljima. Vid'li ste kako me bilo strah.“

„A mi smo vodile ljude po izložbi, sve ispričale, nismo se puno čak morale ni pripremati. Ne bih to nikad rekla da mogu.“

„Meni se svidjelo to vođenje po izložbi, mogu se zamisliti da nešto takvo vodim, da sam dio tako nečega. Ne znam, to mi se svidjelo.“

Izložba je bila vrlo dobro prihvaćena u lokalnoj zajednici, što je imalo značajan utjecaj na osjećaj ponosa učenika, kroz osjećaj da su postigli nešto važno. Također, mnogi učenici su smatrali da se promijenio način na koji ih prijatelji vide na što ukazuju sljedeći citati:

„Prijatelji u razredu nisu znali o čemu se radi i tko je bila ta Jelica Jug, i cijelo vrijeme su nas ispitivali. Jako ih je zanimalo, pogotovo zbog onih naljepnica. Pitali su 'Zašto ih ima toliko puno i tko je to?' Ja bih samo rekao 'Saznat ćete 29.11.'.“

„Mislim da bi se sad više ljudi uključilo. Zato što je nekima počelo smetati kad smo mi odlazili sa satova i vidjeli su sve što radimo i da nam je zabavno. Mislili su: 'Zaš mi nismo?'“

Kao zaključak o utjecaju aktivnosti participativne interpretacije baštine na kvalitetu života mladih možemo reći da takve aktivnosti, ako su usklađene s interesima mladih osoba, mogu ciljano razvijati njihove interese i talente, proširivati vidike, utjecati na jačanje samopouzdanja te biti izvor užitka i zabave. Ako se mlade usmjeri da slobodno vrijeme provedu kreativno i istraživački, ono za njih može, osim relaksacije i razonode, biti i vrijeme osobnog razvoja i otkrivanja interesa, formiranja stavova i vrijednosti, čime se, u konačnici, prevladavaju i mnogi negativni društveni utjecaji.

11.5.2.1. Ostvareni učinci na društveni razvoj mladih

DRUŠTVENA KOHEZIJA I UKLJUČENOST

Društvena kohezija odnosi se na stvaranje održivih i stabilnih zajednica, temeljenih na međusobnoj suradnji pojedinaca. Baštinski projekti mogu doprinijeti društvenoj koheziji na nekoliko načina. Kao prvo, spajaju ljude, potiču partnerstvo i suradnju te stvaraju situacije u kojima se mogu razviti nova prijateljstva. Na taj način doprinose razvijanju društvenih mreža unutar zajednice. Također, mogu promovirati obiteljske odnose i međugeneracijske kontakte. Bitan dio društvene kohezije je i razvijanje građanske participacije, posebno stvaranje uvjeta za aktivno sudjelovanje mladih u društvenom i političkom životu. Nedavna istraživanja u Zaprešiću pokazala su da su aktualna građanska participacija mladih i samoorganiziranje mladih kroz volonterstvo na vrlo lošoj razini.³⁰

Unutar ovog dijela istraživanja, mjerilo se, dakle, koliko je provedeni projekt participativne interpretacije baštine pomogao stvaranju i jačanju prijateljstava među mladima, osjećaju lokalne povezanosti i zajedništva, dobrih odnosa među generacijama te osjećaja za građansku participaciju kod mladih, posebno u vezi baštine i pristupa lokalnoj baštini.

Sljedeća tablica prikazuje statističku analizu odgovora učenika na tvrdnje u anketnim upitnicima (prije i nakon projekta) koji su se odnosili na učinke participativne interpretacije baštine na društvenu koheziju i uključenost.

Tablica 34. Deskripcija varijabli i rezultati Wilcoxonovog testa ekvivalentnih parova za tvrdnje koje se odnose na učinke povezane s društvenom kohezijom i uključeñošću

TVRDNJA		PRVO MJERENJE %		M	DRUGO MJERENJE %		M	Z	p
		-	+		-	+			
1.	Imam osjećaj pripadnosti mjestu u kojem živim	7,2	69,6	3,77	4,4	76,8	3,98	-2,03	,043
2.	Osjećam se povezano s drugim stanovnicima Zaprešića	13,8	56,7	3,52	12,6	61,5	3,67	-2,70	,007
3.	Baština nije relevantna za mene i moj život	28,5	27,5	2,99	29,5	23,9	2,94	-0,86	,932

³⁰ Na temelju podataka prikupljenih upitnikom provedenim 2015. godine za potrebe izrade Gradskog plana za mlade pokazalo se da 74% mladih nikad nije čulo za Savjet mladih te da 71% mladih ne sudjeluje u radu niti jedne od lokalnih organizacija ili skupina mladih, za što kao razloge uglavnom navode neinformiranost o radu istih i nezainteresiranost (Grad Zaprešić, 2015).

4.	Baština nije relevantna za razvoj kvalitete života grada	46,2	11,9	2,60	58,3	15,9	2,51	-0,76	,445
5.	Građani bi trebali biti uključeni u donošenje odluka o lokalnoj baštini	9,2	63,5	3,60	3,7	61,2	3,74	-0,61	,536
7.	Volio/voljela bih se osobno uključiti u lokalne baštinske projekte	39,0	13,8	2,67	33,8	19,5	2,81	-2,04	,041

(-) objedinjeni odgovori „Izrazito se ne slažem „ i „Izrazito se slažem“; (+) objedinjeni odgovori „Slažem se“ i „Izrazito se slažem“

M - aritmetička sredina; Z – z vrijednost; p – razina značajnosti

Prve dvije tvrdnje odnosile se na **razvoj i jačanje mreža i odnosa među pojedincima i društvenim grupama**. Rezultati Wilcoxonovog testa ekvivalentnih parova pokazuju da postoji statistički značajna razlika između prvog i drugog mjerenja kod obje tvrdnji čime možemo ustvrditi da je provedeni projekt ostvario učinak na osjećaj lokalne pripadnosti i povezanosti kod mladih. Postotak učenika koji su u prvom mjerenju naveli da imaju osjećaj pripadnosti mjestu u kojem žive bio je 69,6%, dok se u drugom mjerenju taj postotak popeo na 76,8% ($Z=-2,03$; $p=,043$). Također se pokazala statistički značajna promjena u varijabli „Osjećam se povezano s drugim stanovnicima Zaprešića“ kod koje se postotak mladih koji u se složili s tvrdnjom narastao s 56,7% na 61,5% ($Z=-2,70$; $p=,007$).

Što se tiče učinaka koji se odnose na **poboljšanja participacije i pristupa baštini za zajednice**, a na koje su se odnosile tvrdnje pod rednim brojevima 3., 4. i 5. u prethodno prikazanoj ljestvici, niti kod jedne od tvrdnji nije utvrđena statistički značajna razlika u mjerenjima prije i nakon projekta. Iako je jedan od važnih ciljeva projekta participativne interpretacije baštine svakako bio i poboljšati svijest mladih o tome da su oni vlasnici baštine, da je briga o baštini dužnost svakog građana te da baština može biti relevantna i za njih osobno i za razvoj grada, u tom segmentu nisu izmjerene značajne promjene u percepcijama i stavovima mladih. Učenici srednje škole koji su razgledali izložbu i dalje u jednakoj mjeri smatraju da baština nije relevantna za njih i njihov život ($Z=0,86$; $p=,923$), da baština nije relevantna za razvoj kvalitete života grada ($Z=-0,76$; $p=,445$) te nije bilo statistički značajnih promjena u broju učenika koji smatraju da bi građani trebali biti uključeni u donošenje odluka o svojoj baštini ($Z=0,61$; $p=,536$). Moguće je da su ove teme još uvijek preteške za srednjoškolce te da nisu u mogućnosti shvatiti takve vrste pitanja na pravi način, kao što su sugerirali neki autori (Kelly, 2006). Također, loše rezultate u ovoj grupi učinaka možda možemo objasniti i time što se radi o dugoročnim i kumulativnim učincima (Bollo, 2013) koje nije moguće postići jednom baštinskom akcijom, već se češće javljaju kao rezultat kontinuiranog djelovanja u dužem vremenskom periodu.

Zadnja prikazana tvrdnja odnosila se na utjecaj provedenog projekta na **poticanje građanske participacije i volonterstva**. Kod ove je tvrdnje Wilcoxonovim testom ekvivalentnih parova zabilježena statistički značajna promjena u testiranju prije i nakon projekta. Ukupno je 13,8% učenika u prvom mjerenju izjavilo da bi se voljelo osobno uključiti u lokalne baštinske projekte. U drugom mjerenju taj je postotak narastao na 19,5% uz razinu statističke značajnosti $p=,041$.

U drugom upitniku koji su učenici ispunjavali nakon posjeta izložbi, dodano je u svrhu triangulacije još nekoliko pitanja koja su se odnosila na ovaj tip učinaka povezanih s društvenom kohezijom i uključenošću kako bi ojačala ili dovela u pitanje rezultate dobivene pretest-posttest mjerenjima. Deskripcija rezultata prikazana je u tablici.

Tablica 35. Percepcija mladih o utjecaju izložbe na učinke povezane s razvojem društvenih mreža i odnosa

Čestica	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	Izrazito se slažem	Ukupno
	n %	n %	n %	n %	n %	n %
Ponosan/ponosna sam što su ovu izložbu napravili moji kolege	5 (3,3%)	10 (6,7%)	29 (19,3%)	55 (36,7%)	51 (34,0%)	150 (100%)
Preporučit ću ovu izložbu prijateljima	13 (8,7%)	18 (12,0%)	56 (34,7%)	52 (34,7%)	11 (7,3%)	150 (100%)
Preporučit ću ovu izložbu članovima obitelji	13 (8,7%)	22 (15,1%)	51 (34,9%)	49 (33,6%)	11 (7,3%)	150 (100%)
Sljedeći put bih se i ja želio/željela aktivno uključiti u sličan projekt	20 (13,3%)	40 (26,7%)	65 (43,3%)	20 (13,3%)	5 (3,3%)	150 (100%)

Prema rezultatima, 70,7% učenika navelo je da se osjećaju ponosni što su izložbu napravili njihovi školski kolege (čak se 34% učenika izrazito slaže s tom tvrdnjom) što je indikator da je ovaj projekt imao dobar učinak na jačanje pozitivnih odnosa unutar društvenih grupa što je jedan od glavnih elemenata društvene kohezije. Osim toga, 42% učenika izjavilo je da namjerava izložbu preporučiti prijateljima, a 40,9% učenika da ju namjerava preporučiti obitelji. Ova varijabla mjerila je sposobnost izložbe da utječe na jačanje društvenih mreža kroz poticanje dijaloga unutar zajednice. Iako se radi o dugoročnom tipu učinaka koji se ne mogu ostvariti nakon samo jedne akcije, rezultati pokazuju da ovakvi projekti mogu pridonijeti ostvarivanju tih ciljeva.

Što se tiče učinka izložbe na poticanje građanske participacije i volonterstva, 16,6% mladih se složilo da bi se sljedeći put i sami željeli uključiti u sličan projekt. To nije loš rezultat ako

uzmemo u obzir ranije iznesene podatke o izrazito slabom aktivnom sudjelovanju mladih u udrugama i organizacijama koje se bave lokalnom baštinom i općenito njihovoj participaciji u građanskim inicijativama.

Doprinos projekta u približavanju ljudi i jačanju mreža i dobrih odnosa unutar zajednice istaknut je i tijekom fokus grupe sa sudionicima projekta. Svi sudionici su izjavili da im je rad na projektu pomogao u stvaranju novih prijateljstava te većina njih smatra da sada poznaju više ljudi u zajednici i imaju novi osjećaj zajedništva i pripadanja zbog toga. Također, projekt je mladima pružio priliku da upoznaju ljude sličnih interesa i da stvore grupu u kojoj će ostvariti neke svoje potrebe.

Tematska analiza provedene fokus grupe dovela je do sljedećih istaknutih tema:

- Sudionici smatraju da su stekli nove prijatelje kao rezultat svog uključivanja u projekt te da im je projekt je omogućio da se upoznaju i druže s ljudima sličnih interesa te s ljudima s kojima se inače ne bi imali priliku upoznati i družiti
- Učenici ističu suradnju kao jednu od najvećih vrijednosti projekta
- Učenici smatraju vrijednim što su tijekom projekta imali pomoć i podršku obitelji i starijih ljudi iz lokalne zajednice
- Sudionici smatraju da bi mladi trebali pokazati veću inicijativu za različite oblike udruženog djelovanja

Citati prikazani u nastavku ilustriraju navedene teme:

„Ja nisam nikog iz grupe prije znala. S nekima sam sada prijateljica.“

„S nekima se od njih sigurno inače ne bih upoznala, ja inače skoro ne poznajem nikog iz škole tko nije maturant, samo s našima se družimo.“

*„Mislim da smo upoznali ljude koji imaju slične interese poput nas. **Mislite li da ćete se zbog toga nastaviti družiti i nakon završetka projekta?** Pa nadam se da hoćemo, sad smo se viđali tako često ovih mjeseci, nećemo sad prestati...“*

„Na kraju smo svi nešto dali, radili kao tim, svatko je nešto doprinio i zato smo uspjeli sve tako napraviti.“

„Ja nisam baš imala neko mišljenje o starim ljudima, a sad sam vidjela da imaju puno toga vrijednoga za ispričati.“

„Bitno je da ljudi sami poduzimaju neke inicijative. To je sad 'in', sve je sad 'indie': indie filmovi, indie muzika, indie izložbe. Kad iza tebe ne stoji neka velika institucija, nego sve radiš sam ili sa svojom grupom.“

Činjenica da participativni baštinski projekti mogu poboljšati društvenost, povezanost i društvene mreže u zajednici vidljiva je i u interesu koji je ovaj projekt privukao. U Zaprešiću postoji slaba potpora za lokalne kulturne aktivnosti, a posebno su lokalni muzeji slabo posjećeni. Ova izložba je, prema navodima djelatnica Muzeja Matija Skurjeni, bila najposjećenija izložba u zadnjih nekoliko godina i posjetilo ju je mnogo ljudi koji inače ne posjećuju muzej. Dokazi da je projekt pridonio razvoju potpore za lokalne projekte vidljivi su i u navodima koje su ljudi ostavljali na Facebook stranici projekta, od kojih je u nastavku naveden jedan primjer:

„Hvalevrijedan projekt mladih! Ja sam samo prozujala, ali ću ponoviti gradivo, detaljno pogledati i pofotkat se s kartonskom Jelicom. Pošto je TZ Zaprešić neučinkovita i bezidejna, nadam se da ćete vi mladi ljudi osmisлити još neke pametne projekte (kao npr. fotkanje s Jelicom za kune) jednog dana kada dođete na neke funkcije i pokrenete žabokrečinu i dovedete turiste u grad. Zahvaljujem na izložbi!“

Sudjelovanje u projektu kod većine je učenika djelovao pozitivno i na obiteljske te općenito međugeneracijske odnose. Tijekom fokus grupe izjavili su da su im roditelji na različite načine pomagali i pružali podršku, od traženja fotografija, kontaktiranja osoba iz lokalne zajednice koje bi se mogle intervjuirati u sklopu prikupljanja usmene povijesti do pripreme hrane za otvorenje izložbe. Zbog prirode projekta, došlo je do kontakta starijih i mladih stanovnika Zaprešića što je i bio jedan od planiranih ciljeva s obzirom da su takve prilike za suradnju i društvene kontakte mladih i starijih vrlo rijetke. Može se ustvrditi da su u projektu na kraju zaista sudjelovali članovi različitih društvenih grupa iz lokalne zajednice (roditelji i članovi obitelji, nastavnici, predstavnici različitih institucija i udruga, stariji ljudi, lokalni umjetnici i dr.).

Osjećaj zajedništva koji je projekt pobudio oslikava i izjava jedne nastavnice za prilog o izložbi na lokalnoj televiziji:

„Cijela zajednica je sudjelovala, svi su se na neki način uključili (...) Svi su htjeli doći i vidjeti što su njihova djeca napravila. Došli su na otvorenje i prepoznavali članove svoje obitelji na slikama...“

LOKALNI IMIDŽ, IDENTITET I OSJEĆAJ MJESTA

Baštinski projekti imaju važnu ulogu u slavljenju lokalne kulture i tradicija i kao takvi mogu značajno doprinijeti formiranju identiteta i osjećaju pripadnosti pojedinaca u zajednici. Ovim istraživanjem se također željelo ispitati koliko je provedeni projekt pridonio lokalnom imidžu, identitetu i osjećaju mjesta kroz jačanje osjećaja ponosa i pozitivnog stava o području.

Sljedeća tablica prikazuje rezultate Wilcoxonovog testa za tvrdnje u prvom i drugom anketnom upitniku koje se tiču učinaka participativne interpretacije baštine na lokalni imidž, identitet i osjećaj mjesta.

Tablica 36. Deskripcija varijabli i rezultati Wilcoxonovog testa ekvivalentnih parova za tvrdnje koje se odnose na učinke povezane s lokalnim imidžem, identitetom i osjećajem mjesta

TVRDNJA		PRVO MJERENJE %		M	DRUGO MJERENJE %		M	Z	p
		-	+		-	+			
1.	Ponosan/ponosna sam na svoj grad	10,2	59,7	3,61	3,7	68,1	4,22	-3,16	,002
2.	Imam osjećaj pripadnosti mjestu u kojem živim	7,2	69,6	3,77	4,4	76,8	3,98	-2,03	,043
3.	Osjećam se povezano s drugim stanovnicima Zaprješića	13,8	56,7	3,52	12,6	61,5	3,67	-2,70	,007
4.	Zaprješić je dobro mjesto za život	2,5	81,7	4,06	1,5	86,0	4,20	-2,46	,014
5.	Baština mog kraja je posebna i jedinstvena	13,9	41,5	3,26	9,6	58,5	3,65	-4,50	,000

(-) objedinjeni odgovori „Izrazito se ne slažem „ i „Izrazito se slažem“; (+) objedinjeni odgovori „Slažem se“ i „Izrazito se slažem“

M - aritmetička sredina; Z – z vrijednost; p – razina značajnosti

Rezultati Wilcoxonovog testa ekvivalentnih parova pokazuju da postoji statistički značajna razlika između prvog i drugog mjerenja kod svih tvrdnji koji se odnose na razvoj lokalnog identiteta i osjećaja mjesta.

Što se tiče učinka provedenog projekta na **jačanje osjećaja lokalnog ponosa**, postotak učenika koji su u prvom mjerenju naveli da su ponosni na svoj grad iznosio je 59,7%. Nakon provedbe projekta i razgledavanja izložbe, taj postotak iznosio je 68,1% ($Z=-3,16$; $p=,002$).

Sljedeće dvije tvrdnje odnosile su se na učinke projekta na **jačanje osjećaja pripadništva i zajedništva**. Obje tvrdnje zabilježile su statistički značajnu promjenu između prvog i drugog

mjerenja. Osjećaj pripadnosti mjestu kojem žive je u prvom mjerenju imalo 69,6%, a u drugom mjerenju taj se postotak povećao na 76,8% ($Z=-2,03$; $p=,043$). Još je značajnija razlika izmjerena na varijabli „Osjećam se povezano s drugim stanovnicima Zaprešića (56,7% prije naspram 61,5% nakon provedbe projekta, $Z=-2,70$, $p=,007$).

Zadnje dvije varijable odnosile su se na **razvoj pozitivnog stava o lokalnom području**. Već dosta veliki postotak učenika koji smatraju da je Zaprešić dobro mjesto za život narastao je s 81,7% na 86% uz statistički značajnost $p=,014$, a postotak učenika koji smatraju da je baština njihovog kraja posebna i jedinstvena narastao je s 41,5% na 58,5% ($p=,000$).

U drugom je upitniku dodano jedno pitanje kako bi se dodatno utvrdili učinci projekta na jačanje osjećaja lokalnog ponosa nakon što su učenici razgledali izložbu. Tablica u nastavku prikazuje deskripciju dobivenih rezultata.

Tablica 37. Percepcija mladih o doprinosu izložbe razvoju lokalnog imidža, identiteta i osjećaja mjesta

Čestica	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	Izrazito se slažem	Ukupno
	n %	n %	n %	n %	n %	n %
Posjet izložbi me učinio ponosnim/ponosnom na moj kraj	10 (6,7%)	18 (12,0%)	51 (34,0%)	55 (36,7%)	16 (10,7%)	150 (100%)

Rezultati pokazuju da je ukupno 47,4% učenika ustvrdilo da se slaže ili izrazito slaže da ih je posjet izložbi učinio ponosnim na svoj kraj.

Ovi rezultati pokazuju da je projekti participativne interpretacije baštine s mladima mogu utjecati na način na koji mladi gledaju na lokalno područje. Mogu pomoći razviti lokalni identitet i osjećaj pripadnosti te pomažu mladima da imaju bolju i pozitivniju sliku o mjestu u kojem žive.

Taj osjećaj ovisi i povezan je s rastom znanja i interesa o lokalnoj baštini što pokazuju izjave sudionika prikupljene kroz fokus grupu. Primjerice, uočeno je da je aktivnost fotografiranja

povijesnih građevina značajno povećalo svijest učenika o vrijednosti lokalnog područja, više nego što bi se moglo postići nekom formalnom obrazovnom aktivnošću.

Tematskom analizom dijela fokus grupe u kojem se govorilo o utjecaju projekta na razvoj lokalnog identiteta i osjećaja mjesta, ustanovljene su sljedeće teme:

- Učenici su kroz projekt spoznali vrijednost lokalne baštine
- Učenici smatraju da lokalna baština može biti vrijedan turistički i ekonomski resurs

„Treba li bismo više učiti o Zaprešiću i njegovoj povijesti u školi.“

„Stvarno sam bila iznenađena, uopće nisam mislila da će toliko ljudi doći na izložbu ... (...) Nikad ne bih ni mislila da povijest Zaprešića može privući tolike ljude, da im bude zanimljiva.“

„Sad znamo što sve ima zanimljivo u Zaprešiću... kad nam dođe neki prijatelj koji nije iz Zaprešića da ga možemo odvest negdje i pokazat.“

„Mislim da bi mi, Zaprešić kao grad, sigurno mogli zaraditi na tome. Dolaze turisti, Kinezi u Zagreb, mogli bi uzet bus i doći vidjeti Nove dvore, priču o banu Jelačiću, Jelici i sve to. Mogli bi to iskoristiti više, mislim da se to uopće ne iskorištava dovoljno. Ja mislim da bi stranci fakat dolazili tu.“

11.5.3. Razlika u ostvarenim učincima između sudionika projekta i ostalih učenika

Jedna od hipoteza ovog istraživanja bila je da se veći društveni učinci interpretacije baštine postižu aktivnim uključivanjem mladih u proces interpretacije baštine.

Da bi se provjerila ova hipoteza korišten je Mann-Whitney U-test. Nastojalo se izmjeriti postoji li statistički značajna razlika između dva nezavisna uzorka, u ovom slučaju između uzorka učenika koji su bili aktivni sudionici projekta participativne interpretacije baštine i tijekom deset tjedana sudjelovali u kreiranju izložbe o baštini Zaprešića te uzorka učenika srednje škole koji su posjetili izložbu nakon njezinog postavljanja. Ispitivale su se razlike u odgovorima između ove dvije grupe učenika na ista pitanja, odnosno na tvrdnje koje su se odnosile na procjenu društvenih učinaka participativne interpretacije baštine na mlade.

Tablica u nastavku prikazuje razlike između dvije skupine ispitanika u prvoj anketi. Prikazane su frekvencije odgovora, aritmetičke sredine te rezultati Mann-Whitney U-testa. Kao statistički značajna korištena je razina značajnosti $p < 0,05$.

Tablica 38. Razlike između sudionika projekta i ostalih ispitanih učenika u prvom mjerenju

(-) objedinjeni odgovori „Izrazito se ne slažem“, i „Izrazito se slažem“; (+) objedinjeni odgovori „Slažem se“ i „Izrazito se slažem“

M - aritmetička sredina; Z – z vrijednost; p – razina značajnosti

TVRDNJA		FREKVENCIJE		M	Z	p
		-	+			
Zaprešić ima zanimljivu povijest	Sudionici	7,7	30,8	3,31	-0,41	,679
	Ostali	13,7	46,1	3,39		
Ne znam puno o povijesti, kulturi i tradicijama Zaprešića	Sudionici	38,5	30,8	2,92	-1,23	,218
	Ostali	22,3	41,7	3,30		
Baština mog kraja je posebna i jedinstvena	Sudionici	7,7	23,1	3,08	-0,96	,335
	Ostali	13,0	42,0	3,29		
Važno mi je što se u mojoj blizini nalazi nekoliko značajnih povijesnih građevina	Sudionici	46,2	38,5	2,85	-1,37	,857
	Ostali	19,4	49,0	3,32		
Važno mi je što se u Zaprešiću i okolici njeguju narodni običaji	Sudionici	15,4	46,2	3,31	-0,75	,452
	Ostali	13,7	57,5	3,53		
Kad bi se Novi dvori srušili, Zaprešić ne bi ništa izgubio	Sudionici	84,6	7,7	1,54	-0,23	,822
	Ostali	90,0	4,3	1,50		
Grad bi trebao više ulagati u očuvanje lokalne baštine	Sudionici	7,7	38,5	3,38	-1,11	,264
	Ostali	7,2	55,4	3,61		
Teme o povijesti, kulturi i baštini su mi zanimljive	Sudionici	30,8	30,8	2,92	-0,12	,915
	Ostali	31,2	33,3	2,97		
Zainteresiran/zainteresirana sam da saznam više o baštini Zaprešića	Sudionici	30,8	0,0	2,54	-1,23	,219
	Ostali	33,9	29,5	2,87		
Mislim da posjet izložbi može biti užitak i zabava	Sudionici	23,1	69,3	3,62	-1,19	,236
	Ostali	25,1	48,9	3,27		
Volim posjećivati kulturna događanja	Sudionici	38,5	15,4	2,70	-0,84	,396
	Ostali	32,4	32,4	2,92		
Planiram ubuduće posjećivati kulturna događanja koja će se organizirati u Zaprešiću	Sudionici	23,1	7,7	2,77	-0,27	,789
	Ostali	31,7	23,0	2,81		
Zaprešiću je potrebno više kulturnih i baštinskih sadržaja	Sudionici	15,4	30,8	3,23	-0,76	,450
	Ostali	17,3	48,9	3,33		
Imam potrebu kreativno se izražavati	Sudionici	23,1	76,9	3,54	-1,43	,236
	Ostali	20,2	37,4	3,11		

Volio/voljela bih organizirati kulturne projekte	Sudionici	46,2	15,4	2,39	-0,02	,986
	Ostali	56,1	9,4	2,40		
Imam ideje za vlastite kulturne projekte	Sudionici	69,3	23,1	2,38	-0,10	,986
	Ostali	70,5	5,7	2,17		
Želim se jednog dana profesionalno baviti kulturom	Sudionici	84,7	7,7	1,77	-0,64	,520
	Ostali	78,4	2,1	1,82		
Imam osjećaj pripadnosti mjestu u kojem živim	Sudionici	15,4	84,7	4,08	-1,67	,095
	Ostali	5,1	70,3	3,80		
Osjećam se povezano s drugim stanovnicima Zaprešića	Sudionici	15,4	30,8	3,31	-0,92	,364
	Ostali	13,7	57,5	3,55		
Baština nije relevantna za mene i moj život	Sudionici	23,1	30,8	3,00	-0,49	,625
	Ostali	30,0	24,3	2,92		
Baština nije relevantna za razvoj kvalitete života grada	Sudionici	38,5	7,7	2,54	-0,28	,779
	Ostali	47,8	9,5	2,51		
Građani bi trebali biti uključeni u donošenje odluka o lokalnoj baštini	Sudionici	7,7	46,2	3,31	-1,72	,154
	Ostali	7,9	68,3	3,67		
Volio/voljela bih se osobno uključiti u lokalne baštinske projekte	Sudionici	46,2	7,7	2,46	-0,53	,600
	Ostali	40,3	10,1	2,59		
Zaprešić je dobro mjesto za život	Sudionici	15,4	84,7	4,15	-0,58	,551
	Ostali	1,4	81,3	4,09		
Ponosan/ponosna sam na svoj grad	Sudionici	7,7	61,2	3,62	0,00	1,00
	Ostali	7,9	60,4	3,67		

Rezultati pokazuju da u prvom mjerenju ne postoje statistički značajne razlike između ove dvije skupine ispitanika niti u jednoj tvrdnji. Zanimljiva je činjenica da učenici koji su se dobrovoljno prijavili za sudjelovanje u projektu čak u manjem postotku od ostalih učenika smatraju da Zaprešić ima zanimljivu povijest (30,8% naspram 46,1%) ili da su im teme o povijesti, kulturi i baštini zanimljive (30,8% naspram 33,3%), ali u većem postotku navode da se imaju potrebu kreativno izražavati (76,9% naspram 37,4%) i da bi voljeli organizirati kulturne projekte (15,4% naspram 9,4%). Međutim, prema provedenoj analizi, stupanj statističke značajnosti svih izmjerenih razlika (p) je veći od 0,05 što znači da navedene razlike u postocima odgovora između dvije skupine nisu statistički značajne.

Sljedeća tablica prikazuje razlike između odgovora dvije skupine ispitanika u drugom mjerenju, odnosno anketi koju su učenici ispunjavali nakon provedbe projekta. Razlike u

odgovorima između dvije skupine ispitanika kod kojih je utvrđena statistički značajna p-vrijednost označene su "podebljanim" fontom.

Tablica 39. Razlike između sudionika projekta i ostalih ispitanih učenika u drugom mjerenju

(-) objedinjeni odgovori „Izrazito se ne slažem „ i „Izrazito se slažem“; (+) objedinjeni odgovori „Slažem se“ i „Izrazito se slažem“

M - aritmetička sredina; Z – z vrijednost; p – razina značajnosti

TVRDNJA		FREKVENCije		M	Z	p
		-	+			
Zaprešić ima zanimljivu povijest	Sudionici	0,0	100,0	4,46	-2,79	,005
	Ostali	9,0	65,6	3,72		
Ne znam puno o povijesti, kulturi i tradicijama Zaprešića	Sudionici	84,6	15,4	2,31	-2,02	,044
	Ostali	45,1	23,7	2,83		
Baština mog kraja je posebna i jedinstvena	Sudionici	0,0	69,2	3,85	-0,68	,496
	Ostali	10,6	57,4	3,64		
Važno mi je što se u mojoj blizini nalazi nekoliko značajnih povijesnih građevina	Sudionici	0,0	92,4	4,38	-3,03	,002
	Ostali	8,2	59,8	3,62		
Važno mi je što se u Zaprešiću i okolici njeguju narodni običaji	Sudionici	0,0	84,6	4,38	-2,24	,025
	Ostali	9,8	68,8	3,75		
Kad bi se Novi dvori srušili, Zaprešić ne bi ništa izgubio	Sudionici	100,0	0,0	1,08	-2,60	,009
	Ostali	88,4	5,8	1,65		
Grad bi trebao više ulagati u očuvanje lokalne baštine	Sudionici	0,0	76,9	3,92	-0,51	,608
	Ostali	4,2	68,3	3,80		
Teme o povijesti, kulturi i baštini su mi zanimljive	Sudionici	15,4	84,7	4,08	-2,76	,006
	Ostali	18,3	44,2	3,21		
Zainteresiran/zainteresirana sam da saznam više o baštini Zaprešića	Sudionici	0,0	92,3	3,92	-3,12	,002
	Ostali	14,0	38,0	3,16		
Mislim da posjet izložbi može biti užitak i zabava	Sudionici	0,0	84,6	4,38	-3,25	,001
	Ostali	10,8	55,0	3,52		
Volim posjećivati kulturna događanja	Sudionici	0,0	76,9	3,92	-2,56	,011
	Ostali	24,0	38,0	3,20		
Planiram ubuduće posjećivati kulturna događanja koja će se organizirati u Zaprešiću	Sudionici	0,0	69,2	3,84	-3,25	,001
	Ostali	26,4	25,6	2,94		
Zaprešiću je potrebno više kulturnih i baštinskih sadržaja	Sudionici	0,0	53,9	3,77	-1,08	,273
	Ostali	8,3	46,3	3,42		
Imam potrebu kreativno se izražavati	Sudionici	0,0	100,0	4,69	-4,41	,000
	Ostali	24,8	47,9	3,28		
Volio/voljela bih organizirati	Sudionici	0,0	100,0	4,54	-5,06	,000

kulturne projekte	Ostali	42,5	20,8	2,73		
Imam ideje za vlastite kulturne projekte	Sudionici	7,7	23,1	3,23	-2,78	,005
	Ostali	54,2	15,0	2,45		
Želim se jednog dana profesionalno baviti kulturom	Sudionici	61,6	15,4	2,38	-0,86	,391
	Ostali	66,6	8,3	2,17		
Imam osjećaj pripadnosti mjestu u kojem živim	Sudionici	0,0	76,9	3,92	-0,59	,577
	Ostali	4,9	77,7	3,99		
Osjećam se povezano s drugim stanovnicima Zaprešića	Sudionici	7,7	61,6	3,69	-0,04	,997
	Ostali	11,5	61,4	3,67		
Baština nije relevantna za mene i moj život	Sudionici	61,5	0,0	2,38	-2,66	,008
	Ostali	25,6	26,4	3,01		
Baština nije relevantna za razvoj kvalitete života grada	Sudionici	66,7	0,0	2,33	-0,37	,711
	Ostali	57,5	17,5	2,53		
Građani bi trebali biti uključeni u donošenje odluka o lokalnoj baštini	Sudionici	0,0	100,0	4,38	-3,06	,002
	Ostali	4,2	57,0	3,68		
Volio/voljela bih se osobno uključiti u lokalne baštinske projekte	Sudionici	0,0	77,0	4,07	-4,73	,000
	Ostali	37,5	13,4	2,68		
Zaprešić je dobro mjesto za život	Sudionici	0,0	100,0	4,15	-0,64	,517
	Ostali	1,6	84,4	4,21		
Ponosan/ponosna sam na svoj grad	Sudionici	0,0	92,3	4,15	-1,28	,201
	Ostali	4,1	65,6	3,83		

U prošlom poglavlju opisani su pojedinačno svi društveni učinci provedenog projekta participativne interpretacije baštine te je naglašeno koje podvrste učenika je bilo moguće postići samo kod učenika koji su aktivno sudjelovali u projektu. Navodi iz provedene fokus grupe služili su za potkrjepljivanje i produbljivanje podataka dobivenih anketom. No oni su također prikazali na koji način su se istraživani učinci manifestirali kod učenika sudionika projekta. Analiza prikazana u ovom poglavlju imala je za cilj statističkim metodama izmjeriti kod kojih se društvenih učinaka može dokazati da su postignuti rezultati veći kod aktivnih sudionika projekta nego kod ostale ciljane populacije učenika. Rezultati će biti prikazani prema vrstama učinaka.

Kod učinaka koji se tiču **razvoja znanja, vještina i interesa**, postoji statistički značajna razlika između sudionika projekta i ostalih učenika kod ukupno 7 od 9 varijabli. Kod dvije varijable „Baština mog kraja je posebna i jedinstvena“ i „Grad bi trebao više ulagati u očuvanje kulturne baštine“ utvrđen je da je postotak sudionika koji se slažu s ovom tvrdnjom

veći nego kod ostalih učenika, ali ta razlika nije statistički značajna. Kod svih ostalih varijabli sudionici su postigli značajno bolji rezultat, a najveća je razlika kod varijabli „Zainteresiran sam da saznam više o baštini Zaprešića“ (92,3% sudionika naspram 38% ostalih učenika; $Z=-3,12$, $p=,002$) i „Važno mi je što se u mojoj blizini nalaze značajne povijesne građevine“ (92,4% sudionika naspram 59,8% ostalih učenika; $Z=-3,03$, $p=,002$). S obzirom na navedeno, možemo zaključiti da je kod sudionika projekta, aktivno uključivanje značajno povećalo razvoj znanja i svijesti o važnosti baštine te interesa za daljnje proučavanje ove teme.

Što se tiče učinaka provedenog projekta na **kvalitetu života, zdravlje i blagostanje** mladih, također je utvrđena statistički značajna razlika između sudionika i ostalih učenika kod gotovo svih varijabli, njih 6 od ukupno 8. Značajne razlike nije bilo jedino kod varijabli „Zaprešiću je potrebno više kulturnih i baštinskih sadržaja“ i „Želim se jednog dana profesionalno baviti kulturom“. Najveća razlika između sudionika i ostalih srednjoškolaca izmjerena je kod varijable „Volio/voljela bih organizirati kulturne projekte“ (100% sudionika naspram 20,8% ostalih učenika; $Z=-5,06$, $p=,000$) i „Imam potrebu kreativno se izražavati“ (100% sudionika naspram 47,9% ostalih učenika; $Z=-4,41$, $p=,000$). Možemo zaključiti da je, kod sudionika participativne interpretacije baštine naspram njihovih kolega, uključivanje u projekt osobito utjecalo na razvoj kreativnosti, mašte i inspiracije za daljnje aktivnosti.

Kod učinaka povezanih s **društvenom kohezijom i uključenosti**, statistički značajna razlika između sudionika i ostalih učenika je izmjerena u samo 3 od 6 varijabli. Ne postoji značajna razlika kod varijabli „Imam osjećaj pripadnosti mjestu u kojem živim“ (76,9% sudionika naspram 77,7% ostalih učenika) i „Osjećam se povezano s drugim stanovnicima Zaprešića“ (61,6% sudionika naspram 61,4% ostalih učenika). Kod obje skupine postoji velik postotak slaganja s tvrdnjama i kod obje tvrdnje, kao što je prikazano u prošlom poglavlju, postoji statistički značajna razlika u mjerenjima prije i poslije projekta kod svih učenika ukupno. Stoga možemo zaključiti da je projekt participativne interpretacije baštine imao značajan učinak na osjećaj lokalne pripadnosti i zajedništva na sudionike i na ostale učenike, kao i na druge pripadnike lokalne zajednice, kako je pokazano prikupljenim kvalitativnim podacima. Značajna razlika između sudionika i ostalih učenika unutar ove grupe učinaka izmjerena je u varijablama „Voljela/volio bih se osobno uključiti u lokalne baštinske projekte“ (77% sudionika naspram 13,4% učenika; $Z=-4,73$, $p=,000$), „Građani bi trebali biti uključeni u donošenje odluka o lokalnoj baštini“ (100% sudionika naspram 57% učenika; $Z=-3,06$, $p=,002$) i „Baština nije relevantna za mene i moj život“ (0% sudionika naspram 26,4%

učenika; $Z=-2,66$; $p=,008$). Radi se o indikatorima koji su postigli loš rezultat kod ukupnog uzorka učenika, odnosno nije utvrđena značajna razlika između mjerenja prije i poslije provedbe projekta. Možemo stoga zaključiti, da je kod aktivnih sudionika projekta, za razliku od ostalih učenika, postignut učinak poboljšanja participacije i pristupa baštini za zajednice kao i poticanja građanske participacije općenito.

Što se tiče učinaka povezanih s poboljšanjem lokalnog imidža, identiteta i osjećaja mjesta, nisu utvrđene značajne razlike između sudionika projekta i ostalih ispitanih srednjoškolaca. Učinci postignuti na varijablama koje se tiču osjećaja lokalne pripadnosti i zajedništva već su objašnjeni u prošlom odjeljku. Jednaka je situacija i s varijablama „Zaprešić je dobro mjesto za život“ i „Ponosan/ponosna sam na svoj grad“: radi se o tvrdnjama koje su postigle vrlo visok stupanj slaganja kod obje grupe ispitanika (100% naspram 84,4% i 92,3% naspram 65,6%) te tvrdnjama kod kojih je dokazana značajna razlika između prvog i drugog mjerenja kod ukupnog uzorka. Stoga možemo zaključiti da je projekt postigao značajan učinak na razvoj lokalnog ponosa i pozitivnog stava o lokalnom području kod svih ispitanika, jednako onih koji su kreirali izložbu, kao i kod njihovih kolega koji su izložbu posjetili.

11.5.4. Čimbenici povezani s pozitivnim učincima participativne interpretacije baštine

Jedan od dodatnih ciljeva istraživanja bio je utvrditi povezanosti određenih nezavisnih varijabli, kao što su spol ispitanika, usmjerenje i mjesto prebivališta na varijable povezane s indikatorima društvenih učinaka interpretacije baštine. Drugim riječima, željelo se istražiti koliko različiti sociodemografski čimbenici utječu na postizanje pozitivnih učinaka participativne interpretacije baštine kod mladih. U tu je svrhu provedena statistička analiza korištenjem hi-kvadrat testa.

U nastavku će se prikazati rezultati provedenog testa na način da će biti navedene varijable kod kojih se povezanost s određenim sociodemografskim karakteristikama pokazala statistički značajnom, odnosno kod kojih postoje značajne razlike u rezultatima s obzirom na spol, usmjerenje i boravište. Statistički značajnu povezanost označavaju p-vrijednosti manje od 0,05, a navedeni postoci odnose se na zbroj kategorija „Slažem se“ i „Izrazito se slažem“ na Likertovoj ljestvici od 5 stupnjeva.

Hi-kvadrat test pokazao je da postoji uzročna veza između **spola** ispitanika i dvije kategorije društvenih učinaka:

- Društvenih učinaka koji se odnose na razvoj svijesti, razumijevanja i znanja o baštini
- Društvenih učinaka koji se odnose na poticanje građanske participacije i volonterstva te participacije i pristupa baštini za zajednice

Kod ovih učinaka djevojke su ostvarile bolji rezultat od mladića. Nakon provedenog projekta 65% učenica složilo se s tvrdnjom da je baština zaprešićkog kraja posebna i jedinstvena, nasuprot 52,1% učenika ($p=,037$). Također, 76,1% učenica smatra da bi grad trebao više ulagati u baštinu, nasuprot 59,4% učenika ($p=,033$).

Što se tiče učinaka povezanih s poboljšanjem građanske participacije, 20,8% djevojaka nasuprot 16,9% mladića željelo bi se osobno uključiti u lokalne baštinske projekte ($p=0,042$), a 61,1% djevojaka i 60,3% mladića ($p=,034$) smatraju da bi građani trebali biti uključeni u donošenje odluka o baštini.

Što se tiče razlika u ostvarenim društvenim učincima s obzirom na **obrazovno usmjerenje**, hi-kvadrat test je pokazao statistički značajnu vezu između ove nezavisne varijable i dvije kategorije društvenih učinaka:

- Društvenih učinaka povezanih s poticanjem na kvalitetno i aktivno provođenje slobodnog vremena
- Društvenih učinaka povezanih s razvojem kreativnosti, mašte i inspiracije

Kod ove kategorije učinaka značajno su bolje rezultate ostvarili učenici gimnazijskog usmjerenja od učenika strukovnih srednjih škola. Nakon posjeta izložbi, 35,9% gimnazijalaca i 17,1% učenika strukovnih usmjerenja izjavilo je da ubuduće planira posjećivati kulturna događanja u Zaprešiću ($p=,014$). Također, 66,4% gimnazijalaca smatra da posjet izložbi može biti užitak i zabava, nasuprot 39% učenika strukovnih usmjerenja ($p=,020$). Posjet izložbi „Zaš niš ne znamo o Jelici Jug“ zanimljivim je ocijenilo 72,8% gimnazijalaca i 25,5% strukovnjaka ($p=,001$), a želju da se drugi put i oni aktivno uključe u sličan projekt iskazalo je 18,5% učenika gimnazije i 12,7% učenika strukovnih usmjerenja ($p=,034$).

Što se tiče nezavisne varijable **prebivalište**, među ispitanicima nalazili su se učenici koji žive u Zaprešiću, oni koji žive u okolini Zaprešića te učenici koji polaze srednju školu u Zaprešiću,

ali ne žive na području Zaprešića; u većini slučajeva se radi o učenicima iz Zagreba. Razlika u ostvarenim društvenim učincima između ove tri grupe učenika pokazala se statistički značajna, što se moglo i očekivati, samo u kategorijama društvenih učinaka povezanih s lokalnim imidžom, identitetom i osjećajem mjesta:

- Društveni učinci koji se odnose na razvoj pozitivnog stava o lokalnom području i jačanje osjećaja lokalnog ponosa
- Društveni učinci koji se odnose na jačanje osjećaja lokalne pripadnosti

Nakon razgledavanja izložbe, 79,2% učenika iz Zaprešića izjavilo je da se osjećaju ponosno na svoj grad, nasuprot 64% učenika iz okolice i 23,1% ostalih učenika ($p=,000$). Osjećaj pripadnosti mjestu u kojem žive navelo je 84,5% učenika iz Zaprešića, 76% učenika iz okolice i 46,2% ostalih učenika ($p=,045$). Također, da je Zaprešić dobro mjesto za život navelo je 95,9% učenika iz Zaprešića, 80% učenika iz okolice i 57,2% ostalih učenika ($p=,000$).

12. ZAKLJUČAK

Znanstveni doprinos ovog istraživanja, kako je navedeno u uvodnom dijelu rada, očituje se u tri aspekta: konceptualnom, metodološkom i empirijskom. Konceptualni doprinos odnosi se na prikupljanje i iznošenje dosadašnjih teorijskih spoznaja i rezultata empirijskih istraživanja o vrijednostima baštine za društvo te društvenim učincima baštine i baštinskih institucija i aktivnosti s posebnim naglaskom na ideji participativne interpretacije baštine. Metodološki doprinos se očituje u kreiranju i testiranju modela participativne interpretacije baštine s mladima u lokalnoj zajednici i evaluaciji njegovih učinaka na osobni i socijalni razvoj mladih kroz primjenu suvremenih metodoloških procedura u okviru istraživačke strategije akcijskog istraživanja. Empirijski doprinos odnosi se na utvrđivanje društvenih učinaka participativne interpretacije baštine na mlade, proširivanje postojećih spoznaja o vrijednosti baštine za mlade i društvo u cjelini, kao i spoznaja o indikatorima društvenih učinaka baštine te faktorima koji utječu na postizanje pozitivnih učinaka projekata interpretacije baštine.

Zaključak ovog rada sastoji se od tri dijela u kojima su opisani rezultati vezani uz navedene aspekte znanstvenog doprinosa doktorskog rada. Uz to, zaključak završava iznošenjem podataka vezanih uz ograničenja rada.

Konceptualni doprinos rada

Glavni teorijski koncepti ovog rada vezani su uz muzeološku teoriju baštine i interpretacije baštine kao resursa za održivi društveni razvoj te teorije društvene vrijednosti i učinaka kulture (i baštine kao njezinog sastavnog dijela) koje su se od devedesetih godina nadalje počele pojavljivati u okviru različitih društvenih i kulturoloških studija. Osnovna karakteristika novog muzeološkog okvira je društvena relevantnost, a dosadašnja teorija polazi od pretpostavke da baština može biti sredstvo pozitivne društvene promjene unutar suvremenih razvojnih procesa. U radu je prikazan razvoj ove ideje od pojave nove muzeologije i eko muzeja 70-ih godina dvadesetog stoljeća do aktualnih preispitivanja tradicionalnog „pozitivističkog“ modela razvoja interpretacije baštine. Sve je prihvaćenija ideja da interpretacija kao proces stvaranja značenja iz materijalnih i nematerijalnih ostataka prošlosti, koji doprinosi njihovom boljem razumijevanju i korištenju, nije zadatak samo stručnjaka već i predstavnika zajednica povezanih s baštinom. U okviru „participativnog pristupa“, interpretacija baštine se ne doživljava kao znanstveno tumačenje jedinstvenih činjenica o prošlosti, već kao proces koji je stalno u tijeku, u kojem nema krajnjih definicija,

koji ovisi o sudionicima, korisnicima baštine i članovima lokalne zajednice koji se aktivno uključuju u stvaranje znanja, narativa i značenja baštine te alternativnih modela njezinog korištenja. Participativna interpretacija baštine također polazi od pretpostavke da aktivno uključivanje javnosti u stvaranje vrijednosti i značenja baštine ima potencijal pozitivno utjecati na kvalitetu ljudskih života i održivi razvoj zajednica kroz doprinos cjeloživotnom učenju, razvoju znanja i vještina sudionika, poticanje društvene kohezije, razvoja osjećaja pripadnosti i ponosa te mnogih drugih društvenih koristi.

Društveni učinci baštine su u ovom radu definirani kao svi potencijalni načini na koje baština može utjecati na osobni razvoj pojedinaca ili društveni razvoj zajednica te se oni uglavnom prikazuju kao kulturne, socijalne, ekonomske i ekološke vrijednosti i dobrobiti. U radu su izneseni rezultati dosadašnjih empirijskih istraživanja koja su mjerila učinke baštinskih institucija i aktivnosti na društvo, rađenih najviše u okviru evaluacija javnih politika na području kulture ili evaluacija programa pojedinih baštinskih institucija. Prikazana istraživanja se uglavnom odnose na europske zemlje i u to u najvećem broju na Veliku Britaniju koja u svijetu prednjači u ovom tipu istraživanja. Prikazana istraživanja sugeriraju da baština može imati značajan utjecaj na različite aspekte individualnog i socijalnog razvoja, uključujući razvoj znanja i novih vještina, povećanje kreativnost, samopouzdanja i samopoštovanja, na društvenu koheziju, suradnju i međugeneracijsku povezanost, osnaživanje zajednice, jačanje lokalnog identiteta i osjećaja mjesta. Ovim su se temama bavili različiti autori, ali do sada ne postoji općeprihvaćena klasifikacija učinaka baštine niti potpuno učinkovite metode mjerenja i evaluacije.

Metodološki doprinos rada

Jedan od ciljeva ovoga rada bio je kreirati model participativne interpretacije lokalne baštine koji će uključivati mlade kao glavne sudionike te ga evaluirati, odnosno ispitati učinke provedenog projekta primjenom nacrtu akcijskog istraživanja i uz korištenje mješovite znanstvene metodologije.

Na temelju proučavanja relevantne literature i rezultata dosadašnjih istraživanja učinaka kulture i baštine na društvo, kreirana je lista mogućih društvenih učinaka interpretacije baštine na mlade koji su klasificirani u dvije glavne skupine i četiri podskupine učinaka:

- Učinci na osobni razvoj:
 - Razvoj znanja, vještina i interesa
 - Kvaliteta života, zdravlje i blagostanje
- Učinci na razvoj zajednice:
 - Društvena kohezija, uključenosti i povezivanje zajednice
 - Lokalni imidž, identitet i osjećaj mjesta

Učinci unutar svake od potkategorija operacionalizirani su na način da je svakom pridodan određen broj indikatora kako bi se došlo do preciznih varijabli mjerenja koje su potom korištene u kvalitativnom i kvantitativnom istraživanju. Glavni instrument bila je ljestvica društvenih učinaka interpretacije baštine na mlade koja je korištena u anketnom istraživanju „pred-post“ tipa. Konstruirani instrumenti korišteni su u ispitivanju učinaka projekta interpretacije lokalne baštine u suradnji s mladima u Zaprešiću.

Istraživanje je povezalosuvremene muzeološke teorije društvene uključenosti s participativnim akcijskim istraživanjem. Akcijsko istraživanje predstavljalo je prirodan odabir metodologije jer se zasniva na istim pretpostavkama kao i participativna interpretacija baštine: uključivanju sudionika u sve segmente procesa s ciljem njihovog osnaživanja i stvaranja društvenih vrijednosti. Ovaj rad u tom smislu nudi metodološke smjernice za provođenje projekta participativne interpretacije baštine u skladu s načelima i metodama akcijskog istraživanja. One uključuju inicijalne korake organizacije participativnog projekta i prikupljanja znanja o zajednici, proces definiranja i kritičke analize problema te definiranja i provođenja plana akcije.

Unutar provedenog projekta mladi sudionici istraživanja su sami osmislili i kreirali izložbu o lokalnoj baštini kroz radionice u suradnji sa stručnjacima. Radionice su bile usmjerene na proces usvajanja novih znanja i vještina te stvaranje sadržaja za izložbu. Cijeli proces, kao i postavljena izložba, bili su uspješni i visoko vrednovani od strane mladih, njihovih prijatelja i obitelji i čitave zajednice. Pri tome se pokazalo da je sam proces participativne interpretacije baštine jednako važan kao i krajnji rezultat. Proces, kako se uspostavilo, može biti vrlo riskantan jer je završni proizvod neizvjestan te, uz to, ne postoje određeni koraci kako ga izvoditi već treba biti fleksibilan i responzivan na potrebe sudionika. Mladi, kao ni institucije, nisu navikli djelovati na ovakav način, stoga je bilo potrebno određeno vrijeme da nauče raditi zajedno, podijeliti ideje, podupirati i slušati tuđa mišljenja, odnosno da postanu tim. Više vremena svakako bi bilo poboljšalo kvalitetu procesa i završnog proizvoda. Zbog

participativnog načina rada bilo je potrebno puno više vremena da bi se donijele odluke, potaknuo interes mladih za uključivanjem te postigle različite koristi za sudionike i cijelu zajednicu. No, iako je proces zahtijevao puno vremena, strpljenja, optimizma, suradnje i fleksibilnosti, konačni rezultat bio je kvalitetan proizvod i, što je puno značajnije, nova, motivirana i uključena publika.

U ovom smislu, rezultat provedenog istraživanja nije univerzalan model rada s mladima na interpretaciji baštine. Više se nastojalo, kroz detaljan opis procesa uključenih u ovaj projekt, predstaviti studiju slučaja, jedan prikaz mogućnosti i izazova uključivanja mladih i različitih članova zajednice u kreiranje izložbe o lokalnoj baštini. Unatoč tome, kreirani model rada i prikazane metode mogu imati i praktični doprinos te su primjenjivi, uz adekvatnu prilagodbu, u drugim institucijama, sredinama i kontekstima u radu s mladima i lokalnom zajednicom. Također, konstruirana ljestvica društvenih učinaka i ostali evaluacijski instrumenti mogu se koristiti za evaluaciju drugih baštinskih projekata i njihovog utjecaja na mlade.

Empirijski doprinos rada

Glavni cilj ovog doktorskog rada bio je istražiti učinke participativne interpretacije baštine na individualni i socijalni razvoj mladih. Stoga se empirijski doprinos rada odnosi na ispitivanje početnih stavova i percepcija mladih o vrijednostima i društvenim učincima baštine te utvrđivanje rezultata provedenog projekta, odnosno ostvarenih društvenih učinaka i faktora koji su na njih utjecali. Ispitivanje je vršeno metodom ankete prije i poslije provođenja projekta te metodom fokus grupe sa sudionicima projekta nakon njegovog završetka.

Rezultati su pokazali da je baština važan čimbenik lokalnog i osobnih identiteta mladih. Više od polovice ispitanika navelo je baštinske elemente Zaprešića kao jednu od prvih asocijacija na svoj grad te ono što ga čini posebnim, čime se baština pokazala kao jedan od najvažnijih faktora u izgradnji njihovog osjećaja mjesta. Pri tome, učenici su uglavnom navodili elemente materijalne (graditeljske i prirodne) baštine.

Nešto više od trećine ispitanika (39,7%) navelo je da je zainteresirano za baštinu pri čemu se taj interes uglavnom odnosi općenito na interes za svoju (70,9%) ili tuđu prošlost (63,3%), djelomično za posjećivanje kulturno-povijesnih znamenitosti (59,5%) i muzeja (59,1%), a puno manje za aktivno sudjelovanje u radu baštinskih organizacija i udruga (29,1%).

Oko polovice mladih smatra baštinu važnom za kvalitetu života i razvoj grada Zaprešića, prije svega u smislu privlačenja posjetitelja i turista (84,3%), pružanja dodatnih sadržaja za stanovnike (81,7%) i ljepšeg životnog okoliša (79,6%).

Što se tiče posjećivanja baštinskih sadržaja u Zaprešiću i izvan njega, više od polovice mladih navodi da ih posjećuju uglavnom samo jednom godišnje i to najčešće u sklopu organiziranih školskih posjeta. Ono što smatraju da bi ih privuklo da više posjećuju baštinske sadržaje su organizacija različitih posebnih događanja, kao što su baštinski festivali, povijesna uprizorenja, isprobavanje lokalne gastronomije, demonstracija tradicija i sl. (50,5%), bolja promocija i informiranost (47,9%), restauracija i uređenje kulturno-povijesnih građevina (45,8%), kao i nove zanimljive izložbe ili postavi u muzejima i na baštinskim lokalitetima (43,6%).

Učinci provedenog projekta participativne interpretacije baštine s mladima u Zaprešiću mjereni su kvantitativnim istraživanjem, pomoću ljestvice društvenih učinaka koju su učenici, unutar anketnog upitnika, ocjenjivali prije i nakon provedbe projekta. Uz to, koristili su se podaci prikupljeni u drugoj anketi koji su se odnosili na evaluaciju posjećene izložbe te podaci dobiveni metodom fokus grupe.

Utvrđeno je kako je najsnažniji učinak ostvaren u kategoriji učinaka interpretacije baštine na osobni razvoj mladih, posebno u segmentu koji se tiče razvoja znanja, vještina i interesa. Postotak učenika koji misle da je baština zaprešićkog kraja posebna i jedinstvena popeo se sa 41,5% na 58,%, dok se postotak učenika koji misle da Zaprešić ima zanimljivu povijest popeo sa 45,9% na 68,9%. Također se statistički značajno povećao broj mladih kojima je važno da se u njihovoj blizini nalaze povijesne građevine (sa 45,9% na 62,9%) i da se njeguju narodni običaji (sa 55,6% na 70,4%) .

Projekt je kod učenika također utjecao na razvoj znatiželje i interesa za daljnje učenje. Rezultati pokazuju da je postotak učenika koji su zainteresirani da saznaju nešto više o baštini Zaprešića narastao nakon razgledavanja izložbe sa 28,6% na 43,3%. Također, 78% učenika ustvrdilo je da su na izložbi naučili nešto novo, a 43,4,% učenika navelo je da ih je izložba zainteresirala za povijest i baštinu svog kraja.

Rezultati istraživanja utvrdili su i pozitivan doprinos projekta na kvalitetu života, zdravlje i blagostanje mladih. U kontekstu poticanja mladih na kvalitetnije i aktivnije provođenje slobodnog vremena, nakon posjete izložbe 8% više učenika složilo se s tvrdnjom da posjet izložbi može biti zabavan, a 4% više mladih izjavilo je da će ubuduće posjećivati kulturna događanja u Zaprešiću. Broj mladih koji bi ubuduće voljeli organizirati kulturna događanja

popeo se s 12,8% na 28,5%, a postotak mladih koji se imaju potrebu kreativno izražavati popeo se s 40,5% na 53%. Čak je 64,7% mladih izjavilo je da im je posjet izložbi bio zanimljiv, a 16,6% učenika bi se drugi put također uključilo u sličan projekt.

Ostvareni učinci projekta na društveni razvoj mladih statistički su nešto slabiji od učinaka na osobni razvoj. To se slaže s istraživanjima drugih autora koji su ustvrdili da je društvene učinke, za razliku od osobnih, teže postići jer se češće radi o dugoročnim i kumulativnim učincima koje nije moguće ostvariti jednom baštinskom akcijom, već se češće javljaju kao rezultat kontinuiranog djelovanja u dužem vremenskom periodu. No, istraživanje u sklopu ovog rada pokazalo je da su i u ovom segmentu ostvareni uglavnom pozitivni rezultati.

Provedeni projekt ostvario je značajan učinak na osjećaj lokalne pripadnosti i povezanosti kod mladih. Osjećaj pripadnosti mladih mjestu u kojem žive popeo se za 7% nakon provedbe projekta, dok se osjećaj povezanosti s drugim stanovnicima Zaprešića povećao za 4%. 70% učenika nakon posjete izložbi izjavilo je da su ponosni na svoje kolege-autore izložbe. To su sve indikatori jačanja pozitivnih odnosa unutar društvenih grupa što je jedan od glavnih elemenata društvene kohezije.

Provedeni projekt participativne interpretacije baštine također je imao pozitivan učinak na razvoj lokalnog imidža, identiteta i osjećaja mjesta. Postotak učenika koji su izjavili da su ponosni na svoj grad popeo se s 59,7% na 68,1%, a postotak učenika koji smatraju da je Zaprešić dobro mjesto za život sa 81,7% na 86%.

I svega navedenog možemo zaključiti da je dokazana prva hipoteza istraživanja koja je glasila „Interpretacija baštine može imati pozitivne učinke na individualni i socijalni razvoj mladih u lokalnoj zajednici“.

Druga istraživačka hipoteza glasila je „Veći se društveni učinci interpretacije baštine postižu aktivnim uključivanjem mladih u proces interpretacije baštine.“ Statističkim testom mjerena je razlika u odgovorima na ljestvici društvenih učinaka između aktivnih sudionika projekta i ostalih ispitanih učenika u prvom i drugom anketiranju. Rezultati su pokazali da u prvom mjerenju nije bilo statistički značajne razlike između jednih i drugih. Kod drugog mjerenja, statistički značajna razlika u odgovorima ove dvije grupe ispitanika utvrđena je u 19 od 26 promatranih varijabli. Kod 19 varijabli bolji je rezultat ostvarila grupa aktivnih sudionika, dok kod 7 varijabli nema statistički značajne razlike između jednih i drugih. Tu se radilo uglavnom o tvrdnjama iz kategorije učinaka interpretacije baštine na lokalni identitet i osjećaj

mjesta koje su postigle vrlo visok stupanj slaganja kod obje skupine (npr. „Zaprešić je dobro mjesto za život“, „Ponosan/ponosna sam na svoj grad“). Dakle, možemo zaključiti da je projekt postigao značajan učinak na razvoj lokalnog ponosa i pozitivnog stava o lokalnom području kod svih ispitanika, jednako onih koji su kreirali izložbu, kao i kod njihovih kolega koji su izložbu posjetili.

Ovo mjerenje potkrijepljeno je podacima dobivenima na osnovi provedene fokus grupe sa sudionicima projekta. Rezultati fokus grupe ukazali su na specifične vrste učinaka participativne interpretacije baštine koje je bilo moguće ostvariti samo kod učenika koji su aktivno radili na kreiranju izložbe.

Fokus grupom sa aktivnim sudionicima projekta utvrđeno je da:

- Projekt je zainteresirao za baštinu učenike koji inače nisu za nju zainteresirani te su stekli znanja o specifičnostima lokalne baštine koja ne dobivaju unutar školskog sustava.
- Sudionici su stekli vještine i iskustva koja će im pomoći u budućem životu i radu uključujući sposobnost kreativnog razmišljanja, timskog rada, socijalne, organizacijske i komunikacijske vještine, specifične vještine povezane s projektnim zadacima (kreativno pisanje, fotografiranje i video snimanje, intervjuiranje, grafički dizajn i dr.) .
- Mladi su uživali u radu na projektu, isprobali su nešto novo te im je projekt pomogao da razviju kreativnost i istraže svoje talente i želje.
- Sudionici su razvili samopouzdanje kroz osjećaj ponosa na ono što su ostvarili. Imali su osjećaj da se njihovi prijedlozi slušaju i uzimaju u obzir te da su osobno doprinijeli projektu.
- Sudionici su izjavili da su stekli nove prijatelje sličnih interesa, s kojima se inače ne bi imali prilike družiti.
- Mladi smatraju vrijednim što su tijekom provođenja projekta imali pomoć i podršku obitelji te što su imali prilike za ostvarivanje kontakata sa starijim ljudima. To je indikator da je projekt pozitivno utjecao na međugeneracijske odnose unutar zajednice.
- Sudionici su poboljšali svoje mišljenje o mjestu u kojem žive. Posebno se to odnosi na spoznaju o vrijednosti lokalne baštine, za koju sada smatraju da može biti važan čimbenik lokalnog imidža te turistički i ekonomski resurs.

Iz svega navedenog, možemo ustvrditi da je prihvaćena i druga hipoteza doktorskog rada, odnosno da se veći učinci interpretacije baštine postižu aktivnim uključivanjem mladih u proces interpretacije baštine.

Ograničenja rada

Najveće ograničenje ovog istraživanja leži u problematici mjerenja indikatora određenih tipova društvenih učinaka koji ne mogu biti posve ujednačeni. Primjerice, podatke o nekim indikatorima, zbog njihovog karaktera, moglo se prikupljeni samo na kvalitativan način koji karakterizira određena razina subjektivnosti ispitanika i istraživača. Osim toga, pojedini indikatori su vrlo teško mjerljivi ili se informacije ne mogu prikupiti unutar vremenskog opsega ovog istraživanja. Kao što su neki autori već ustvrdili, određeni učinci se definiraju kao dugoročni (vidljivi su tek nakon dužeg vremenskog perioda) ili kumulativni (potrebno je više ponovljenih akcija da bi se postigli). Provođenje longitudinalnog istraživanja bi u tom slučaju bilo prikladnije.

Također, ono što treba uzeti u obzir je određena sklonost pozitivnim odgovorima koja je tipična za ovakav tip istraživanja, a koja pod nekim okolnostima može djelovati na rezultate. U ovom slučaju određeno ugrožavanje vjerodostojnosti ležalo je u mogućem nastojanju sudionika da daju odgovore koji će, po njihovom mišljenju, biti sukladni očekivanjima voditelja projekta (primjerice, tijekom fokus grupe). Koliko god se to pokušalo prevladati načinom na koji su pitanja bila postavljena i jasnim uputama, postoji određena tendencija ispitanika da se izražavaju afirmativno, jer misle da se takvi odgovori od njih traže. O tome se vodilo računa te se nastojala zadržati neutralnost.

POPIS LITERATURE

- Adler, Claire (2009): *How to develop a Youth Forum in your museum. A toolkit of ideas*. London: Museum Libraries and Archives Council (MLA). URL:
<https://abcofworkingwithschools.files.wordpress.com/2010/12/youthforumtoolkit1.pdf>
(3.5.2016.)
- AEA (2005): *Tyne & Wear Museums, Bristol's Museums, Galleries and Archives. Social Impact Programme Assessment*. London: AEA Consulting. URL:
https://aeaconsulting.com/uploads/200002/1467839958947/Social_Impact_Programme_Assessment_Tye_and_Wear_Museums_and_Bristols_Museums_2005.pdf
(15.5.2016.)
- Ajduković, Marina i Kolesarić, Vladimir (ur.) (2003): *Etički kodeks istraživanja s djecom*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske. URL:
<http://www.ufzg.unizg.hr/wp-content/uploads/2013/12/Eticki-kodeks-istrazivanja-s-djecom.pdf> (2.6.2016.)
- Ajduković, Dean (2008): Odgovornost istraživača i valjanost kvalitativne metodologije. U: Koller-Trbović, Nivex i Žižak, Antonija (ur.): *Kvalitativni pristup u društvenim znanostima* (str. 37-54). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Amsden, Jackie i VanWynsberghe, Robert (2005): Community mapping as a research tool with youth. *Action Research*, 3(4): 357-381.
- Arnstein, Sherry R. (1969): A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners* 35(4): 216–224. URL:
<http://www.participatorymethods.org/sites/participatorymethods.org/files/Arnstein%20ladder%201969.pdf> (2.4.2016.)
- Attanasi, Giuseppe, Casoria, Fortuna, Centorrino, Samuele i Urso, Giulia (2012): Cultural Investment, Local Development and Instantaneous Social Capital: A Case Study of a Gathering Festival in the South of Italy. *The Journal of Socio-Economics* 47: 228-247.
- Babić, Darko (2009): Iskustva i (skriven) vrijednosti eko-muzeja. *Etnološka istraživanja*, 14:221–252.
- Babić, Darko (2015), Social responsible heritage management – empowering citizens to act as heritage managers. *Elsevier Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 188:27-34.

- Balcazar, Fabricio, Taylor, Renee, Kielhofner, Gary, Tamley, Karen, Benziger Tom, Carlin, Nancy i Johnson, Sabrina (2004): Participatory Action research: General principles and a Study With a Chronic Health Condition. U: Jason, Leonard, Keys, Cristopher, Suarez-Balcazar, Yolanda, Taylor, Renee i Davis, Margaret (ur.): *Participatory Community Research. Theories and Methods in Action* (str. 17-36), Wachington DC: APA.
- Bandarin, Francesco, Hosagrahar, Jyoti, Albernaz, Frances Sailer (2011): Why development needs culture. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 1(1):15–25.
- Baumfield, Vivienne, Hall, Elaine i Wall, Kate (2013): *Action Research in Education*. London: Sage Publications Ltd.
- Belfiore, Eleonora i Bennett, Oliver (2010): Beyond the ‘toolkit approach’: arts impact evaluation research and the realities of cultural policy-making. *Journal for cultural research*, 14(2): 121–142.
- Billings, Sam (2010): *QR codes and the museums*. MuseumNext.
URL: <http://www.museumnext.org/2010/blog/qr-codes-and-museums> (3.5.2016.)
- Bognar, Branko (2006): Akcijska istraživanja u školi. *Odgojne znanosti*, 8(1): 177-190.
- Bognar, Branko (2008): *Mogućnost ostvarivanja uloge učitelja – akcijskog istraživača posredstvom elektroničkog učenja* (doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu), URL: http://pedagogija.net/knjiga/b_bognar_ddizertacija.pdf (27.5.2016.)
- Bollo, Alessandro (2012): *Measuring Cultural Participation*. Quebec: UNESCO Institute for Cultural Statistic.
- Bollo, Alessandro (2013): *Measuring Museum Impacts*, Emilia Romagna: LEM Report. URL: http://www.fitzcarraldo.it/ricerca/pdf/measuring_museum_impacts.pdf (2.2.2016.)
- Bodo, Simona, Gibbs, Kirsten i Sani Margherita (ur.) (2009): *Museums as places for intercultural dialogue: selected practices from Europe*. MAP for ID Group. URL: http://www.nemo.org/fileadmin/Dateien/public/service/Handbook_MAPforID_EN.pdf (13.5.2016.)
- BOP Consulting (2011): *Assessment of the social impact of volunteering in HLF-funded projects*. London: Heritage Lottery Fund. URL: https://www.hlf.org.uk/file/11534/download?token=0lTSI2-qW4_RTA2mu9Tu-RyFDBQmZHcF4Udx24axC4g (12.5.2016.)

- Borrelli, Nunzia i Davis, Peter (2013): Kako kultura oblikuje prirodu: promišljanja o eko-muzejskim praksama U: Dražin-Trbuljak, Lada (ur.): *Informatica Museologica*, 44(1-4): 24-31.
- Bouchard, Dominique (2009): Museums, cultural heritage and dialogue in Northern Ireland: strategies for divided societies. U: *Heritage and beyond* (str. 91-100), Council of Europe Publishing.
- Bradley, David, Bradly Jane, i Coombes, Mike (2009): *Sense of place and social capital and the historic built environment. Report of research for English Heritage*. Curds: Newcastle University.
- Bunning, Katy, Kavanagh, Jen, McSweeney, Kayte i Sandell, Richard (2015): Embedding plurality: exploring participatory practice in the development of a new permanent gallery. *Science Museum Group Journal* (3). URL: <http://journal.sciencemuseum.ac.uk/browse/issue-03/embedding-plurality-exploring-participatory/> (27.4.2016.)
- Cater, Carl, Garrod, Brian, Low Tiffany (2015): *The Encyclopedia of Sustainable Tourism*. Oxfordshire: CABI.
- Cervelló-Royo, Roberto, Garrido-Yserte, Ruben i Segura García Del Río, Baldomero (2012): An urban regeneration model in heritage areas in search of sustainable urban development and internal cohesion. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 2(1): 44-61.
- Chinn, Cassie (2006): *Community-Based Exhibition Model*. Seattle:Wing Luke Asian Museum.
URL: <http://www.wingluke.org/community-process> (27.4.2016.)
- CHCfE Consortium (2015): *Cultural Heritage Counts for Europe*. Krakov: CHCfE Consortium.
URL: <http://blogs.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope/outcomes/> (18.2.2016.)
- Clark, Kate i Maeer, Gareth (2008): The cultural value of heritage: evidence from the Heritage Lottery Fund. *Cultural Trends*, 17(1): 23–56.
- Cohen, Louise, Manion, Laurence i Morrison, Keith (2007): *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Slap.
- Copeland, Tim (2004): Presenting Archaeology to the Public: Constructing Insights on- site, U: Merriman, N. (ur.): *Public Archaeology* (str.132-144), London i New York: Routledge.

- Copeland, Tim (2006): Constructing pasts: Interpreting the historic environment. U: Hems, A. i Blockley, M. (ur.): *Heritage interpretation* (str. 83-95). London: Routledge.
- Copeland, Tim (2009): Archaeological Heritage Education: Citizenship from the Ground Up. *Treballs d'Arqueologia*, 15: 9-20.
URL: <https://ddd.uab.cat/pub/tda/11349263n15/11349263n15p9.pdf> (24.5.2016.)
- Da Graça Filipe, Maria i De Varine, Hugues (2013): Kakva je budućnost ekomuzeja? U: Dražin-Trbuljak, Lada (ur.): *Informatica Museologica*, 44(1-4):6-23.
- Davies, Sue (2010): The co-production of temporary museum exhibitions. *Museum Management and Curatorship*, 25(3): 305–21.
- Dean, David (1994): *Museum Exhibition: Theory and Practice*, London i New York: Routledge.
- De la Torre, Marta (ur.) (2002): *Assessing the Values of Cultural Heritage*, Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- De la Torre Marta i Mason, Randall (2002): Introduction. U: De La Torre Marta (ur.): *Assessing the Values of Cultural Heritage* (str. 3-5). Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- Dennis, Samuel, Gaulocher, Suzanne, Carpiano, Richard M., i Brown, David (2009): Participatory photo mapping (PPM): Exploring an integrated method for health and place research with young people. *Health and Place*, 15(2), 466-473.
- De Varine, Hugues (2006). Ecomuseology and Sustainable Development. *Museums and Social Issues*, 1(2), 225-232.
- Dos Santos, Paula Assunção (2008): To understand New Museology in the 21st Century. U: *Cadernos de Sociomuseologia – Sociomuseology III* (37): 5-12
- ECOTEC (2008): *The economic impact of funding heritage: Case studies for 2007*. London: ECOTEC
- English Heritage (2010), *Assessing the importance and value of historic buildings to young people*. New Castle: CURDS, New Castle University.
URL: <http://www.ncl.ac.uk/curds/publications/documents/RR2013-08.pdf> (18.1.2016.)
- Europska komisija (2014): *Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe*. Brussels: European Commission. URL: http://ec.europa.eu/culture/library/publications/2014-heritage_communication_en.pdf (17.3.2016.)
- Fairclough, Graham (2009): New heritage frontiers U: Council of Europe, Heritage and beyond (str. 29-42), Council of Europe Publishing.

- Freire, Paolo (1970): *Pedagogy of the oppressed*. New York: Herder & Herder.
- Fristrup, Tine, Kling, Sofia, Sonne, Lasse i Zipsane, Henrik (2012): *Heritage Learning Outcomes in The Nordic and Baltic Area. Competence Development among Adults at Archives and Museums*. Österund: Nordic Centre of Heritage Learning. URL: <http://nckultur.org/wp-content/uploads/2014/03/HLO-publikation.pdf> (22.5.2016.)
- Fojut, Noel (2009): The philosophical, political and pragmatic roots of the convention. U: *Heritage and beyond* (str. 13-22), Council of Europe Publishing.
- Forero, Juliana (2012): Where Is the Culture? Cultural Heritage Trends and Challenges. U: *Proceedings of the 2012 International Conference on Humanity, History and Society IPEDR* vol.34 (str. 95–100) Singapore: IACSIT Press.
- Forrest, Craig (2010): *International law and the protection of cultural heritage*. New York: Routledge.
- Foucualt, Peter i Treggiari, Chris (2014): *Mobile Art Platform (MAP). About*. URL: <https://mobileartsplatform.wordpress.com/about/> (3.5.2016.)
- Fujiwara, Daniel (2013): *Museums and happiness: the value of participating in museums and the arts. Report for the Happy Museum Project*. Arts Council England. URL: http://www.happymuseumproject.org/wpcontent/uploads/2013/04/Museums_and_happiness_DFujwara_April2013.pdf (10.5.2016.)
- Fujiwara, Daniel, Cornwall, Thomas i Dolan Paul (2014): *Heritage and Wellbeing*. Historic England.org. URL: <https://content.historicengland.org.uk/content/heritage-counts/pub/2190644/heritage-and-wellbeing.pdf> (12.5.2016.)
- Giaccardi, Elisa (2006): Collective Storytelling and Social Creativity in the Virtual Museum: A Case Study. *Design Issues*, 22(3): 29-41.
- Gibson, Stephanie i Kindon, Sara (2013): The Mixing Room Project at Te Papa: Co-Creating the Museum with Refugee Background Youth in Aotearoa, New Zealand. *Tuhinga*, 24: 65–83. URL: https://www.tepapa.govt.nz/sites/default/files/tuhinga.24.2013.pt4_.p65-83.gibson_0.pdf (23.4.2016.)
- Giraud-Labalte, Claire (2011): The place of European cultural heritage in society. U: Braeckman, Guy (ur.): *Cultural Heritage. A Resource for Europe. The Benefits of Interaction* (str.31-42). Brisel: Flemish Government, Policy area Town and Country Planning, Housing Policy and Immovable Heritage. URL:

- <http://www.flanders.be/en/publications/detail/cultural-heritage-a-resource-for-europe-the-benefits-of-interaction> (2.3.2016.)
- Goddard, Sharon (2009): Heritage partnerships – Promoting public involvement and understanding. U: *Heritage and beyond* (str.141-148.), Council of Europe Publishing.
- Govier, Louise (2010): *Leaders in co-creation? Why and how museums could develop their co-creative practice with the public, building on ideas from the performing arts and other non-museum organizations*. Leicester: Research Centre for Museums and Galleries, University of Leicester. URL: <http://www2.le.ac.uk/departments/museumstudies/rcmg/projects/leaders-in-co-creation> (23.4.2016.)
- Grad Zaprešić (2015): *Gradski program za mlade Grada Zaprešića za razdoblje od 2015. do 2020. godine*. Zaprešić: Grad Zaprešić.
- Graham Brian, Ashworth, Greg J. i Tunbridge, John E. (2000): *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*. London: Arnold.
- Grefe, Xavier i Krebs, Anna (2010): *The relationship between museums and municipalities in Europe*. Brussel: ENCART, 2010. URL: http://blogs.encatc.org/pages/fileadmin/user_upload/MU_Final_Conf/musees_municipalites_rapport_final_ENG.pdf (15.4.2016.)
- Grefe, Xavier (2011): *The economic impact of the Louvre*, in *The Journal of Arts Management, Law and Society*. <http://www3.grips.ac.jp/~culturalpolicy/pdf/The%20Economic%20Impact%20of%20the%20Louvre%20Coointeg..pdf> (12.5.2016.)
- Grefe, Xavier (2012): *Concept study on the role of Cultural Heritage as the fourth pillar of Sustainable Development*, Venice: Suscult. URL: <http://www.southeast-europe.net/document.cmt?id=614> (21.3.2016.)
- Grootaert, Christiaan i Van Bastelaer, Thierry (2001): *Understanding and measuring social capital: a synthesis of findings and recommendations from the social capital initiative. Social Capital Initiative Working Paper*, Washington, DC: The World Bank.
- Halmi, Aleksandar (1996): *Kvalitativna metodologija u društvenim znanostima*. Samobor: A.G. Matoš.
- Ham, Sam (2004): *Cognitive psychology and interpretation: synthesis and application*. U: Hooper-Greenhill, Eilean (ur.): *The educational role of the museum* (str.107-117). London i New York : Routledge.

- Ham, Sam (2007). Can interpretation really make a difference? Answers to four questions from cognitive and behavioral psychology. U: *Proceedings of the Interpreting World Heritage Conference*, March 25–29, Vancouver, Canada. Fort Collins, USA: National Association for Interpretation, 42–52.
- Ham, Sam (2009): From interpretation to protection: Is there a theoretical basis? *Journal of Interpretation Research*, 14(2): 48–58.
- Hampton, Mark P. (2005): Heritage, local communities and economic development. *Annals of Tourism Research*, 32(3): 735–759.
- Herr, Kathryn, Anderson, Gary L. (2004): *The Action Research Dissertation A Guide for Students and Faculty*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Hierro, Alonso i Martin Fernandez, Juan (2008): *Conservación del patrimonio histórico en España. Análisis económico*. Madrid: Fundación Caja Madrid.
- HLF (2007): *Young People's Heritage Projects: A Model of Practice*. London: Heritage Lottery Fund and The National Youth Agency. URL:
http://closedprogrammes.hlf.org.uk/preApril2013/furtherresources/Documents/YR_ModelOfPractice.pdf (3.5.2016.)
- HLF (2010): *Thinking about... Community participation*. London: Heritage Lottery Fund.
 URL:https://www.hlf.org.uk/file/10873/download?token=Vnjix7O4mDS4bLJRm5Nny69Lj5lvny0-Or6cP_JLDvk (3.5.2016.)
- HLF (2015): *Values and benefits of heritage: a research review*. London: Heritage lottery Fund. URL:
https://www.hlf.org.uk/file/13716/download?token=vRhhDd8GBuYxIrkH_YdEO6bxT5_VGYsrA2xUqDYoVQw
- Hodder, Ian, Shanks, M., Alexandri, Alexandri., Buchli, Victor, Carman, John, Last, Johnatan i Lucas, Gavin (ur.) (1995): *Interpreting Archaeology: Finding Meaning in the Past*, Routledge, London.
- Hodder, Ian (2008): Multivocality and Social Archeology. U: Habu, Junko, Fawcett, Claire, Matsunaga, John (ur.): *Evaluating Multiple Narratives: Beyond Nationalist, Colonialist, Imperialist Archeologies* (str. 196-200), New York: Springer.
- Hooper-Greenhill, Eilean (2004): Museum communication: an introductory essay / A new communication model for museums / Who goes to museums? U: Hooper-Greenhill, Eilean (ur.): *The educational role of the museum* (str.9-26; 47-60). London i New York : Routledge.

- Hooper-Greenhill, Eilean (2007): Interpretative communities, strategies and repertoires U: Watson Sheila (ur.): *Museums and their communities* (str. 76-94). London: Routledge.
- Howard, Peter (2003): *Heritage: management, interpretation, identity*. London: Continuum.
- Hampton, Mark P. (2005): Heritage, local communities and economic development. *Annals of Tourism Research*, 32(3):735–759.
- Harrison, Rodney (2013): *Heritage. Critical Approaches*. London i New York: Routledge.
- HEREIN (2013): *Working Group on Social and Economic Values of Heritage First meeting: Strasbourg, 7-8 October 2013. Report*. Strasbourg: Council of Europe.
URL: [http://www.culturalpolicies.net/web/files/226/en/AT2013457_report_WGValues\(1\).pdf](http://www.culturalpolicies.net/web/files/226/en/AT2013457_report_WGValues(1).pdf) (27.5.2016.)
- Holden, John (2004): *Capturing Cultural Value, How culture has become a tool of government policy*. London: DEMOS.
URL: <http://www.demos.co.uk/files/CapturingCulturalValue.pdf> (2.2.2016.)
- Holden, John (2006): *Cultural Value and the Crisis of Legitimacy. Why culture needs a democratic mandate*. London: DEMOS.
URL: <http://www.demos.co.uk/files/Culturalvaluweb.pdf> (2.2.2016)
- Holtorf, Cornelius (2012): The Changing Contribution of Cultural Heritage to Society, *Museum International*, 63(249):8–17.
- Hooper-Greenhill, Eilean, Phillips, Martin, Woodham, Ana (2009), Museums, schools and geographies of cultural value. *Cultural Trends*, 18(2):149–183.
- ICOMOS (1964): *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter)*. ICOMOS.
URL: http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (14.3.2016.)
- ICOMOS (1994): *The Nara Document on Authenticity*. ICOMOS
URL: <http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf> (14.3.2016.)
- ICOMOS (1999a): *International Cultural Tourism Charter, Managing Tourism at Places of Heritage Significance*. ICOMOS.
URL: http://www.icomos.org/charters/tourism_e.pdf (14.3.2016.)
- ICOMOS (1999): *The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance (The Burra Charter)*. ICOMOS. URL: http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/BURRA-CHARTER-1999_charter-only.pdf (27.4.2016.)
- ICOMOS (2008): *Charter for the Interpretation and. Presentation of Cultural Heritage Sites*. ICOMOS.

- URL: http://www.icomos.org/charters/interpretation_e.pdf (23.1.2016.)
- Ilišin, Vlasta (ur.) (2006): *Mladi između želja i mogućnosti : položaj, problemi i potrebe mladih Zagrebačke županije*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- InterAct (2001): *Evaluating participatory, deliberative and co-operative ways of working*. London: InterAct Working Paper.
- URL: http://www.sharedpractice.org.uk/Downloads/Interact_Working_Paper.pdf (28.4.2016.)
- Jeđud, Ivana (2008): Kvalitativni pristup u društvenom istraživanju. U: Koller-Trbović, Nivex i Žižak, Antonija (ur.): *Kvalitativni pristup u društvenim znanostima* (str. 13-36). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Jenson, Jane (2002) Identifying the Links. Social Cohesion and Culture, *Canadian Journal of Communication*, 27: 141-151.
- Katunarić, Vjerran (2007): *Lica kulture*, Zagreb: Antibarbarus.
- Kalman, Harold (2014): *Heritage Planning: Principles and Process*. London: Routledge.
- Kemmis, Stephen i McTaggart, Robin (2007): Participative Action research. Communicative Action and the Public Sphere. U: Denzin, Norman K. i Lincoln, Yvonna S. (ur.): *Strategies of Qualitative Inquiry* (str. 271-330), Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Kemmis, Stephen i Wilkinson, Mervyn (1998): Participatory Action Research. Communicative Action and the Public Sphere U: Atweh, Bill, Kemmis, Stephen, i Weeks, Patricia (ur.): *Action Research in Practice: Partnership for Social Justice in Education* (str. 21-36). London: Routledge.
- Kelly, Lynda (2006): *Measuring the impact of museums on their community. The role of the 21st century museum*, INTERCOM Conference paper.
- URL: <http://www.intercom.museum/documents/1-2Kelly.pdf> (15.2.2016.)
- Kotler, Niel i Kotler Philip (2004): Can museums be all things to all people? Missions, goals, and marketing's role. U: Anderson, Gail (ur.): *Reinventing the museum: Historical and contemporary perspectives on the paradigm shift* (str. 167-186). Lanham: AltaMira Press.
- Kindon, Sara, Pain, Rachel i Kesby, Mike (2007): Introduction. Connecting people, participation and place. U: Kindon, Sara, Pain, Rachel i Kesby, Mike (ur.) (str. 1-6.): *Participatory action research approaches and methods: connecting people, participation and place*. London i New York: Routledge

- Klubička, Sanja (2011): Kako poboljšati kvalitetu života u školi. U: Mićanović, Miroslav (ur.): *Obrazovanje za održivi razvoj* (str.149-159), Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Labadi, Sophia (2008), *Evaluating the socio-economic impacts of selected regenerated heritage sites in Europe*, Amsterdam: European Cultural Foundation.
- Lamza Posavec, Vesna (2014): *Istraživačke metode: Anketa i analiza sadržaja* (skripta). Zagreb: Poslijediplomski studij informacijskih i komunikacijskih znanosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Landry, Charles, Bianchini, Franco, Maguire, Maurice, Worpole, Ken (1993): *The Social Impact of the Arts. A Discussion Document*. Stroud: Comedia.
- Landry, Charles, Green, Lesley, Matarasso, Francois, Bianchini, Franco (1996): *The Art of Regeneration: Urban renewal through cultural activity*. Stroud: Comedia.
- Low, Setha M. (2002): Anthropological-Ethnographic Methods for the Assessment of Cultural Values in Heritage Conservation. U: De la Torre, Marta (ur.): *Assessing the Values of Cultural Heritage* (str. 31-50). Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- Lynch, Bernadette (2011): *Whose Cake Is It Anyway? A collaborative investigation into engagement and participation in 12 museums and galleries in the UK*. London: Paul Hamlyn Foundation. URL: <http://ourmuseum.org.uk/wp-content/uploads/Whose-cake-is-it-anyway-report.pdf> (2.4.2016.)
- Lynch, Bernadette i Alberti, Samuel (2010): Legacies of prejudice: racism, co-production and radical trust in the museum. *Museum Management And Curatorship*, 25(1): 13-35.
- Mason, Randall (2002): Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices U: De la Torre, Marta (ur.) (2002): *Assessing the Values of Cultural Heritage* (str, 5-30). Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- Matarasso, Francois (1997), *Use or ornament? The social impact of participation in the arts*. Stroud: Comedia.
- Matsuura, Koïchiro (2005: Globalization, Intangible Cultural Heritage and the Role of UNESCO. U: Wong, Laura (ur.): *Globalization and Intangible Cultural Heritage* (str. 16-21), Paris: UNESCO.
- URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001400/140090e.pdf> (16.3.2016.)
- Macdonald, Sally (2011): *A Companion to Museum Studies*. West Sussex: Blackwell.

- McNiff, Jean, Lomax, Pamela i Whitehead, Jack (1996): *You and Your Action Research Project*. London i New York: Routledge.
- Merli, Paola (2002): Evaluating the Social Impact of Participation in Arts Activities, *International Journal of Cultural Policy*, (8)1: 107-118.
- Meyer, Morgan (2008): On the boundaries and partial connections between amateurs and professionals. *Museum and society*, 6(1): 38-53.
- Midgley, James (1995): *Social development: The developmental perspective in social welfare*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- MLA (2008a): *Generic learning outcomes*. London: Museum, Libraries and Archives Council
URL:<http://www.inspiringlearningforall.gov.uk/toolstemplates/genericsocial/>
(15.5.2016.)
- MLA (2008b): *Generic social outcomes*. London: Museum, Libraries and Archives Council.
URL:<http://www.inspiringlearningforall.gov.uk/toolstemplates/genericsocial/>
(15.5.2016.)
- Modest, Wayne (2013): Co-creating with teenagers at the Horniman Museum. U: Golding, Viv i Modest Wayne (ur.): *Musems and Communities. Curators, Collections and Collaboration*. London i New York: Bloomsbury.
- Morrissey, Kris i Satwicz, Tom (2011): Public Curation: From Trend to Research-Based Practice. U: Adair, B., Filene, B. i Koloski, L. (ur.), *Letting Go?* (str. 196-204) Philadelphia: Pew Center for Arts and Heritage.
- Murzyn-Kupisz, Monika i Dzialek, Jaroslaw (2013): Cultural heritage in building and enhancing social capital. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 3(1): 35–54.
- Murtas, Donatella i Davis Peter (2009): The Role of The Ecomuseo Dei Terrazzamenti E Della Vite, (Cortemilia, Italy) in Community Development. *Museum and society*, 7(3) 150-186.
- Newman, Andrew (2013): Imagining the Social Impact of Museums and Galleries: Interrogating Cultural Policy through an Empirical Study. *International Journal of Cultural Policy*, 19(1): 120–37.
- NMA (2011): *More than Worth It: The Social Significance of Museums*. Amsterdam: Netherlands Museums Association. URL:
<http://www.museumvereniging.nl/LinkClick.aspx?fileticket=cAjXpj4iX-Q%3D&tabid=674> (10.5.2016.)

- Norton, Lin S. (2009): *Action Research in Teaching and Learning. A Practical Guide to Conducting Pedagogical Research in Universities*. Abingdon: Routledge.
- Obuljen, Nina: From Our Creative Diversity to the Convention on Cultural Diversity: Introduction to the Debate. U: Obuljen, Nina; Smiers, Joost (ur.): *UNESCO's on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions: Making it Work* (str. 19-35), Zagreb: Institut za međunarodne odnose.
- Ozdemiroglu, Ece (ur.) (2012): *Study of the Economic Value of Northern Ireland's Historic Environment*. Belfast: EFTEC.
- National Children's Bureau (2009): *Participation Works. How to remunerate and reward children and young people's involvement*. London: NCB
- Pastor Eixarch, Pilar, Armas Andreu, Isabel i Muñoz Lafuente, Maria (2011): *Impacto socioeconómico de las Fiestas del Pilar 2010*. Zaragoza: Ayuntamiento de Zaragoza.
<http://www.zaragoza.es/contenidos/cultura/observatorio/impacto.pdf>
- Pirkovič, Jelka (2009), Unpacking the convention into challenging actions for member states U: *Heritage and beyond* (str.23-28) Council of Europe Publishing.
- Powers, Jane L., i Tiffany Jennifer S. (2006): Engaging Youth in Participatory Research and Evaluation. *Journal of Public Health Management and Practice*, 12:79–87.
- Ratković Aydemir, Dragana Lucija (2013): Ekomuzej Batana, Rovinj – Rovigno. Hrvatska ekomuzeologija “na mala vrata”. U: Dražin-Trbuljak, Lada (ur.): *Informatica Museologica*, 44(1-4): 35-46.
- RCMG (2003): *Measuring the Outcomes and Impact of Learning in Museums, archives and Libraries. The Learning Impact Research Project*. Leicester: Research Centre for Museums and Galleries (RCMG). URL:
<http://www2.le.ac.uk/departments/museumstudies/rcmg/projects/lirp12/LIRP%20end%20of%20project%20paper.pdf> (22.5.2016.)
- Reed, Caroline (2013): *Is Revisiting Collections Working? Has Revisiting Collections' Focus on Engaging People Directly with Collections Helped Deliver Active Participation and Change Organisations? Summary Report*. London: Paul Hamlyn Foundation.
- Reeves, Michelle (2002): *Measuring the economic and social impact of the arts: a review*. Arts Council England. URL:
<http://www.combined-arts.com/wp-content/uploads/2012/07/340.pdf> (10.5.2016.)
- Russo, Angelina, Watkins, Jerry, Kelly, Lynda, Chan, Sebastian (2008): Participatory Communication with Social Media. *Curator, The Museum Journal* 51(1): 21-32.

- Russo, Angelina, Watkins, Jerry i Groundwater-Smith, Susan (2009): The impact of social media on informal learning in museums. *Educational Media International*, 46(2): 153-166.
- Russo, Antonio Paolo (2002): *The „vicious circle“ of tourism development in heritage cities*. *Annals of Tourism Research*, 29(1): 165–182.
- Rypkema, Donovan (2009): Economics and the built cultural heritage. U: Council of Europe, *Heritage and beyond* (str. 113-124), Council of Europe Publishing.
- Sanoff, Henry (1990): *Participatory design: Theory & techniques*. Raleigh, N.C.: H. Sanoff.
- Sanoff, Henry (2011): Multiple Views of Participatory Design, *Focus: The Journal of planning Practice and Education*, 8(1). URL: <http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1182&context=focus> (28.4.2016.)
- Sayers, Esther (2011): Investigating the Impact of Contrasting Paradigms of Knowledge on the Emancipatory Aims of Gallery Programmes for Young People, *International Journal of Art and Design Education* 30(3): 409-422.
- Scott, Carol (2006): Museums : Impact and Value. *Cultural Trends*, 15(1) 57: 45–75.
- Selwood, Sara (2010): *Making a difference: the cultural impact of museums*, London: NMDC.
- Silberman, Niel (2009): Process Not Product : The ICOMOS Ename Charter (2008) and the Practice of Heritage Stewardship, *CRM: The Journal of Heritage Stewardship*, 6(2) URL: http://works.bepress.com/neil_silberman/19/
- Silberman, Niel (2012): Discourses of Development: Narratives of Cultural Heritage as an Economic Resource. U: Staiff, Russel, Bushell, Robin i Watson, Steve (ur), *Heritage tourism: Place, encounter, and engagement* (str 213–225). London: Routledge.
- Simon, Nina (2010): *The participatory museum*. Santa Cruz: Museum 2.0. URL: <http://www.participatorymuseum.org/read/> (2.2.2016.)
- Smith, Laurajane (2006): *The Uses of Heritage*, London and New York: Routledge, 2006.
- Sowton, Claire (2014): *A Review of the Literature on Young People's Motivation and Gallery Engagement*. Tate.org. URL: <http://www.tate.org.uk/research/research-centres/learning-research/working-papers/young-peoples-motivation> (4.5.2016.)
- Stanziola, Javier (2008): Developing a Model to Articulate the Impact of Museums and Galleries : Another Dead Duck in Cultural Policy Research ? *Cultural Trends* 17(4): 317–21.

- Stewart, Emma J, Hayward, Bronwyn M, Devlin, Patrick J i Kirby, V G (1998) The 'place' of Interpretation: A New Approach to the Evaluation of Interpretation. *Tourism Management* 19(3): 257–66.
- Stubbs, Paul (2006): Konceptualizacija mobilizacije i razvoja zajednica u Hrvatskoj. U: Škrabalo, Marina, Miošić-Lisjak, Nives, Papa, Jasmina (ur.): *Mobilizacija i Razvoj Zajednica. Akcijsko istraživanje u Hrvatskoj* (str. 20-44), Zagreb: MAP savjetovanja d.o.o.
- Škrabalo, Marina, Papa Jasmina i Miošić-Lisjak, Nives (2006): O projektu – Akcijsko istraživanje Mobilizacija i razvoja zajednica u Hrvatskoj. U: Škrabalo, Marina, Miošić-Lisjak, Nives, Papa, Jasmina (ur.): *Mobilizacija i Razvoj Zajednica. Akcijsko istraživanje u Hrvatskoj* (str. 7-14), Zagreb: MAP savjetovanja d.o.o.
- Šola, Tomislav (2003): *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM.
- Taylor, Renee, Jason, Leonard, Keys Cristopher, Suarez-Balcazar, Yolanda, Davis, Margaret, Durlak, Josphe i Isenberg, Daryl (2004): Introduction: Capturing Theory and Methodology in Participatory Research. U: Jason, Leonard, Keys, Cristopher, Suarez-Balcazar, Yolanda, Taylor, Renee i Davis, Margaret (ur.): *Participatory Community Research. Theories and Methods in Action* (str. 3-14), Washington DC: APA.
- Throsby, David (2001): *Economics and Culture*, Cambridge: Cambridge University Press.
URL: <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/00063072.pdf> (2.2.2016.)
- Throsby, David (2002): Cultural Capital and Sustainability Concepts in the Economics of Cultural Heritage. U: De La Torre Marta (ur.): *Assessing the Values of Cultural Heritage* (str. 101-118). Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- Thys, Clara (2014): *The Socio-Economic impacts of Immovable Heritage The Case-Study of Mechelen*. Leuven: Raymon Lemaire International Centre for Conservation.
- Tilden, Freeman (1977): *Interpreting Our Heritage*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Tufte, Thomas i Mefalopulos, Paolo (2009): *Participatory Communication. A Practical Guide*. Washington DC: The World Bank.
- Tunbridge, John E. i Ashworth Greg J. (1996): *Dissonant heritage: the management of the past as a resource in conflict*. Chichester: J. Wiley
- Tzibazi, Vasiliki (2013): *Participatory Action Research with young people in museums*, *Museum Management and Curatorship*, 28(2): 153-171.

- UNESCO (1972): *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Paris: UNESCO
 URL: <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-562-4.pdf>
 (14.3.2016.)
- UNESCO (2003): *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris: UNESCO.
 URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540e.pdf> (23.1.2016.)
- UNESCO (2005): *Convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions*. Paris: UNESCO.
 URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142919e.pdf> (23.1.2016.)
- UNESCO (2013): *The Hangzhou Declaration. Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies*. Pariz: UNESCO
 URL: <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/images/FinalHangzhouDeclaration20130517.pdf> (16.3.2016.)
- Uzzell, David L. (1996): Creating Place Identity Through Heritage Interpretation. *The International Journal of Heritage Studies*, 1(4): 219-228.
- Uzzell, David L. (1998): Interpreting Our Heritage: A Theoretical Interpretation. U: Uzzell, David i Ballantyne, Roy (ur.): *Contemporary issues in heritage and environmental interpretation* (str. 11-25), London: The Stationery Office.
- Van Balen, Koen i Vandesande, Aziliz (ur.) (2015): *Community Involvement in Heritage*, Antwerpen: Garant
- Van der Auwera, Sigrid, Vandesande, Aziliz i Van Balen, Koen (2015): A Recent History of Heritage Community Involvement. U: Van Balen, Koen i Vandesande, Aziliz (ur.): *Community Involvement in Heritage* (str.7-14), Antwerpen: Garant.
- Vandesande, Aziliz i Van Balen, Koen (2016): Towards a Sustainable Development Rationale for Heritage Management and Research. U: Van Balen, Koen i Vandesande, Aziliz (ur.): *Heritage Counts. Reflections on Cultural Heritage Theories and Practices* (str. 11-19), Antwerpen: Garant.
- Verčić Tkalac, Ana, Sinčić Ćorić Dubravka, Pološki Vokić, Nina (2011): *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada u društvenim istraživanjima*. Zagreb: M.E.P. d.o.o.
- Veverka, John (2011): *Interpretative Master Planning. Volume 1 - Strategies for the New Millennium*. Edinburgh: Museum Etc.
- Vijeće Europe (2000): *European Landscape Convention*, Florence: Council of Europe.

- URL:<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/176>
(16.3.2016.)
- Vijeće Europe (2005): *Framework convention on the value of cultural heritage for society (Faro Convention)*. Faro: Council of Europe.
- URL:<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/199>
(23.1.2016.)
- Vijeće Europske Unije (2014): *Conclusions on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe*. Brussels: Council of European Union.
- Voogt Paul i Kitungulu Lydia (2008): Introduction U: Voogt, Paul (ur.): *Can we make a difference : museums, society and development in North and South* (str.5-16), Amsterdam: KIT Publishers.
- Wang, Caroline (2006): Youth participation in Photovoice as a strategy for community change. *Journal of Community Practice*, 14(1), 147- 161
- Watson, Sheila (ur.) (2007): *Museum and their communities (Leicester Readers in Museum Studies)*. London: Routledge.
- Wavell, Caroline, Baxter, Graeme Johnson, Ian i Williams, Dorothy (2002): *Impact evaluation of museums, archives and libraries: available evidence project*. Aberdeen: The Robert Gordon University.
- URL: <https://www.rgu.ac.uk/4E339E80-595A-11E1-BF5B000D609CB064>
(10.5.2016.)
- WCED World Commission for Environment and Development (1987): *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press
- URL: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (25.3.2016.)
- Wilson, Valerie, Davidson, Julia, Hall, Stuart i Rankin, Nicola (2005): *The Impact of HLF Funding for Curriculum-linked Learning for 5–19 year olds. Final Evaluation Report*. London: Heritage Lottery Fund.
- URL: <http://dspace.gla.ac.uk:8080/bitstream/1905/626/1/>

PRILOZI

PRILOG 1. Anketa za učenike srednje škole: pred-test upitnik

Ova anketa dio je istraživanja o vrijednostima i učincima baštine za mlade. Anketa se provodi za potrebe istraživanja u sklopu poslijediplomskog doktorskog studija muzeologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Sudjelovanje je u potpunosti anonimno, a rezultati istraživanja koristit će se isključivo u znanstvene svrhe.

Puno vam hvala na suradnji!

Lana Domšić

E-mail: lana.domsic@bak.hr

Mob. 098/1689 358

ŠIFRA ANKETE

--	--	--	--	--	--

Molim, upišite sljedeće: inicijali imena i prezimena oca, inicijali imena i prezimena majke, kućni broj

Prvi set pitanja odnosi se na vaša mišljenja i stavove o identitetu i specifičnostima grada Zaprešića i zaprešićkog kraja. Molim vas, odgovorite na sljedeća pitanja:

1 Koje su vaše prve tri asocijacije na Zaprešić?

--

2 Postoje li neke karakteristike zaprešićkog kraja koje ga čine posebnim?

--

3 U kojoj mjeri su, prema vašem mišljenju, sljedeći elementi važni za identitet Zaprešića?

	Uopće nije važno	Nije važno	Niti je važno niti je nevažno	Važno je	Izrazito je važno
Geografski položaj	1	2	3	4	5
Lokalna povijest (npr. povijesni događaji, poznate ličnosti)	1	2	3	4	5
Lokalne tradicije (npr. folklor, običaji, gastronomija, jezik)	1	2	3	4	5
Kulturno-povijesne građevine (npr. dvorci, crkve)	1	2	3	4	5
Suvremena arhitektura i izgled grada	1	2	3	4	5
Ljudi (mentalitet i način života)	1	2	3	4	5
Institucije i sadržaji (npr. obrazovni, kulturni, gospodarski, rekreacijski)	1	2	3	4	5
Sport	1	2	3	4	5

4 Ovim pitanjem želi se doznati što za vas znači riječ „baština“. Označite u kojoj mjeri pojam „baština“ za vas označava sljedeće elemente?

	Ne označava	Niti označava niti ne označava	Označava
Povijest općenito	1	2	3
Materijalne stvari naslijeđene iz prošlosti	1	2	3
Povijesni gradovi, građevine i lokaliteti	1	2	3
Muzeji	1	2	3
Knjižnice i arhivi	1	2	3
Tradicija i običaji	1	2	3

	Uopće ne označava	Ne označava	Niti označava niti ne označava
Prirodni krajolik	1	2	3
Obiteljska povijest i sjećanja	1	2	3
Moderna arhitektura i umjetničko stvaralaštvo	1	2	3
Identitet naroda	1	2	3
Vlastiti identitet i poveznica s prošlošću	1	2	3

5 Ako baštinu definiramo kao sve materijalne ostatke prošlosti (gradove, građevine i predmete) i nematerijalne ostatke prošlosti (povijest, tradicije, običaje) koje cijenimo i želimo sačuvati za buduće generacije, koliko ste vi osobno zainteresirani za baštinu?

- 1 Izrazito nezainteresiran/a → Prijeđite na pitanje 8.
2 Nezainteresiran/a → Prijeđite na pitanje 8.
3 Niti zainteresiran/a niti nezainteresiran/a → Prijeđite na pitanje 8.
4 Zainteresiran/a → Prijeđite na pitanje 6.
5 Izrazito zainteresiran/a → Prijeđite na pitanje 6.

6 U slučaju da ste zainteresirani, na što se sve odnosi vaš interes:

	Uopće se ne odnosi	Ne odnosi se	Niti se odnosi niti se ne odnosi	Odnosi se	Izrazito se odnosi
Općeniti interes za povijest i kulturu nekog mjesta	1	2	3	4	5
Interes za prirodnu baštinu	1	2	3	4	5
Interes za narodne običaje i tradicije	1	2	3	4	5
Posjećivanje kulturno-povijesnih znamenitosti	1	2	3	4	5
Posjećivanje muzeja i izložbi	1	2	3	4	5
Interes za prošlost moje obitelji	1	2	3	4	5
Sudjelovanje u radu baštinskih organizacija i udruga	1	2	3	4	5

7 Sudjelujete li u radu neke organizacije ili udruge koja se bavi lokalnom baštinom?

1 Da. Navedite koje:

2 Ne

8 Smatrate li da je baština važna za kvalitetu života i razvoj grada Zaprešića?

1 Da

2 Ne

3 Ne znam

9 Ocijenite u kojoj mjeri smatrate baštinu Zaprešića važnom za sljedeće ciljeve:

	Potpuno nevažna	Nevažna	Niti važna niti nevažna	Važna	Izrazito važna
Učenje o prošlosti	1	2	3	4	5
Ekonomski razvoj grada	1	2	3	4	5
Privlačenje posjetitelja i turista	1	2	3	4	5
Privlačenje novih stanovnika	1	2	3	4	5
Ljepši životni okoliš	1	2	3	4	5
Sadržaji za stanovnike – mjesta za posjećivanje i provođenje slobodnog vremena	1	2	3	4	5
Očuvanje lokalnog identiteta i prenošenje na buduće generacije	1	2	3	4	5
Povezivanje stanovnika i osjećaj zajedništva	1	2	3	4	5
Razumijevanje drugih ljudi i kultura	1	2	3	4	5

10 U nastavku su navedeni neki elementi baštine zaprešićkog kraja. Označite u kojoj mjeri vi osobno smatrate sljedeće elemente vrijednima i značajnima:

	Uopće ne smatram vrijednim	Ne smatram vrijednim	Ne smatram niti vrijednim niti nevrijednim	Smatram vrijednim	Smatram izrazito vrijednim
Povijesni kompleks Novi dvori	1	2	3	4	5
Dvorac Lužnica	1	2	3	4	5
Ostali dvorci i kurije zaprešićkog kraja (Juneševac, Gornja Bistra, Laduč, Jakovlje)	1	2	3	4	5
Gradske skulpture i spomenici	1	2	3	4	5
Lokalitet Kameni svatovi	1	2	3	4	5
Muzej Matija Skurjeni	1	2	3	4	5
Muzej Brdovec	1	2	3	4	5
Zaštićeni objekt industrijske baštine Tvornica Karbon	1	2	3	4	5
Tradicijsko graditeljstvo zaprešićkog kraja	1	2	3	4	5
Prirodni okoliš zaprešićkog kraja	1	2	3	4	5
Folklor i narodni običaji zaprešićkog kraja	1	2	3	4	5
Povijest (događaji i poznate osobe)	1	2	3	4	5
Lokalna gastronomija	1	2	3	4	5
Lokalni govor	1	2	3	4	5
Tradicionalne manifestacije (Dani Jelačića, Dan Plemstva, Žetvene svečanosti i dr.)	1	2	3	4	5

11 Molim vas razmislite o baštini Zaprešića i okolice (građevinama, prošlosti, tradicijama i običajima). Navedite koja su tri elementa baštine Zaprešića najvažnija za vas osobno i zašto? Možete navesti elemente navedene u prethodnom pitanju ili neke druge.

Element baštine	Objasnite razlog zašto vam je osobno važan
1.	
2.	
3.	

12 Koliko ste često posjećivali sljedeća događanja i mjesta u Zaprešiću u posljednjih godinu dana:

	Nekoliko puta mjesečno	Nekoliko puta tijekom godine	Jedanput	Niti jednom
Izložbe u Zaprešiću	1	2	3	4
Koncerti i izvedbe folklornih skupina	1	2	3	4
Tradicionalne manifestaciju u Zaprešiću i okolici (Dani Jelačića, Žetvene svečanosti, Vincekovo, fašnik, Ivanje, Plemićki bal...)	1	2	3	4
Dvorac Lužnica (razgled, događanja u dvorcu i na jezeru)	1	2	3	4
Muzej Matija Skurjeni	1	2	3	4
Muzej Brdovec	1	2	3	4
Događanja u zaprešićkoj gradskoj knjižnici	1	2	3	4
Kazališne predstave	1	2	3	4
Glazbeni koncerti i festivali	1	2	3	4
Izleti po okolici Zaprešića	1	2	3	4

13 Koliko često ste u posljednjih godinu dana posjećivali muzeje i izložbe u Zagrebu i drugdje izvan Zaprešića?

- 1 Nekoliko puta mjesečno
- 2 Nekoliko puta godišnje
- 3 Jednom godišnje
- 4 Nikada

14 Koliko često ste u posljednjih godinu dana posjećivali kulturne znamenitosti u Zagrebu i drugdje izvan Zaprešića?

- 1 Nekoliko puta mjesečno → *Prijedite na pitanje 15.*
- 2 Nekoliko puta godišnje → *Prijedite na pitanje 15.*
- 3 Jednom godišnje → *Prijedite na pitanje 15.*
- 4 Nikada → *Prijedite na pitanje 16.*

15 Označite s kim ste u proteklih godinu dana posjećivali muzeje, izložbe i kulturne znamenitosti:

(Moguće je označiti više odgovora)

- 1 Samostalno
- 2 S obitelji
- 3 S prijateljima
- 4 U sklopu organiziranog školskog posjeta

16 Označite uolikoj mjeri bi vas navedeno moglo potaknuti da češće posjećujete baštinske institucije i lokalitete i sudjelujete u baštinskim aktivnostima u Zaprešiću:

	Uopće me ne bi potaknulo	Ne bi me potaknulo	Niti bi me potaknulo niti ne	Potaknulo bi me	Izrazito bi me potaknulo
Nove zanimljive izložbe ili postavi u muzejima i na baštinskim lokalitetima	1	2	3	4	5
Restauracija i uređenje kulturno-povijesnih građevina	1	2	3	4	5
Jednostavniji pristup i sadržaji za posjetitelje na baštinskim lokalitetima	1	2	3	4	5
Mogućnost organiziranih grupnih posjeta i vodstva na baštinskim lokalitetima	1	2	3	4	5

	Uopće me ne bi potaknulo	Ne bi me potaknulo	Niti bi me potaknulo niti ne	Potaknulo bi me	Izrazito bi me potaknulo
Organizirane kulturno-povijesne rute po Zaprešiću i okolici	1	2	3	4	5
Organizirane rute u prirodi	1	2	3	4	5
Obrazovne aktivnosti za mlade (predavanja, tečajevi)	1	2	3	4	5
Posebna događanja (baštinski festivali, povijesna uprizorenja, isprobavanje lokalne gastronomije, demonstracija tradicija)	1	2	3	4	5
Praktične radionice i tečajevi upoznavanja lokalnih tradicija	1	2	3	4	5
Bolja promocija i informacije	1	2	3	4	5
Mogućnost aktivnog uključivanja mladih u baštinske projekte	1	2	3	4	5
Otvaranje novih baštinskih institucija (muzeji, baštinski centri)	1	2	3	4	5
Pristupačnije cijene	1	2	3	4	5

17 Postoji li nešto drugo što bi vas potaknulo da više posjećujete baštinske institucije i lokalitete i sudjelujete u baštinskim aktivnostima u Zaprešiću? Navedite:

18 Označite u kojoj mjeri se slažete sa sljedećim tvrdnjama:

	Izrazito se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	Izrazito se slažem
Zaprešić je dobro mjesto za život	1	2	3	4	5
Ponosan/ponosna sam na svoj grad	1	2	3	4	5
Imam osjećaj pripadnosti mjestu u kojem živim	1	2	3	4	5
Osjećam se povezano s drugim stanovnicima Zaprešića	1	2	3	4	5
Zaprešić ima zanimljivu povijest	1	2	3	4	5
Ne znam puno o povijesti, kulturi i tradicijama Zaprešića	1	2	3	4	5
Baština mog kraja je posebna i jedinstvena	1	2	3	4	5
Drugi gradovi u Hrvatskoj imaju važniju i zanimljiviju baštinu	1	2	3	4	5
Važno mi je što se u mojoj blizini nalazi nekoliko značajnih povijesnih građevina	1	2	3	4	5
Važno je što se u Zaprešiću i okolini njeguju narodni običaji	1	2	3	4	5
Kad bi se Novi dvori srušili, Zaprešić ne bi ništa izgubio	1	2	3	4	5
Grad bi trebao ulagati više u očuvanje lokalne baštine	1	2	3	4	5
Teme o povijesti, kulturi i baštini su mi zanimljive	1	2	3	4	5
Zainteresiran/a sam da saznam više o baštini Zaprešića	1	2	3	4	5
Baština nije relevantna za mene i moj život	1	2	3	4	5
Baština nije relevantna za razvoj kvalitete života grada	1	2	3	4	5
Briga o lokalnoj baštini je dužnost svakog građana	1	2	3	4	5
Briga o baštini je dužnost državnih i gradskih vlasti	1	2	3	4	5

	Izrazito se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	Izrazito se slažem
Građani bi trebali biti uključeni u donošenje odluka o lokalnoj baštini	1	2	3	4	5
Volio/voljela bih se osobno uključiti u lokalne baštinske projekte	1	2	3	4	5
Zaprešiću je potrebno više kulturnih i baštinskih sadržaja	1	2	3	4	5
Volim posjećivati kulturna događanja	1	2	3	4	5
Mislim da posjet izložbi može biti užitak i zabava	1	2	3	4	5
Imam potrebu kreativno se izražavati	1	2	3	4	5
Planiram ubuduće posjećivati kulturna događanja koja će se organizirati u Zaprešiću	1	2	3	4	5
Volio/voljela bih organizirati kulturne projekte	1	2	3	4	5
Imam ideje za vlastite kulturne projekte	1	2	3	4	5
Želim se jednog dana profesionalno baviti kulturom	1	2	3	4	5

19 Razred _____

20 Usmjerenje _____

21 Spol M / Ž

22 Prebivalište

- ☐ Grad Zaprešić
- ☐ Okolica Zaprešića
- ☐ Drugo

23 Koliko dugo živite u sadašnjem mjestu prebivališta

- ☐ Oduvijek
- ☐ Doselio/la sam se prije 10 godina i više
- ☐ Doselio/la sam se prije 4-9 godina
- ☐ Doselio/la sam se prije manje od 3 godine

PRILOG 2. Anketa za učenike srednje škole – post-test upitnik

Ova anketa dio je istraživanja o vrijednostima i učincima baštine za mlade. Anketa se provodi za potrebe istraživanja u sklopu poslijediplomskog doktorskog studija muzeologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Sudjelovanje je u potpunosti anonimno, a rezultati istraživanja koristit će se isključivo u znanstvene svrhe.

Puno vam hvala na suradnji!

Lana Domšić

ŠIFRA ANKETE

--	--	--	--	--	--

Molim, upišite sljedeće: inicijali imena i prezimena oca, inicijali imena i prezimena majke, kućni broj

1 Molim vas, označite u kojoj mjeri se slažete sa sljedećim tvrdnjama:

	Izrazito se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	Izrazito se slažem
Zaprešić je dobro mjesto za život	1	2	3	4	5
Ponosan/ponosna sam na svoj grad	1	2	3	4	5
Imam osjećaj pripadnosti mjestu u kojem živim	1	2	3	4	5
Osjećam se povezano s drugim stanovnicima Zaprešića	1	2	3	4	5
Zaprešić ima zanimljivu povijest	1	2	3	4	5
Ne znam puno o povijesti, kulturi i tradicijama Zaprešića	1	2	3	4	5
Baština mog kraja je posebna i jedinstvena	1	2	3	4	5
Drugi gradovi u Hrvatskoj imaju važniju i zanimljiviju baštinu	1	2	3	4	5
Važno mi je što se u mojoj blizini nalazi nekoliko značajnih povijesnih građevina	1	2	3	4	5
Važno je što se u Zaprešiću i okolici njeguju narodni običaji	1	2	3	4	5

	Izrazito se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	Izrazito se slažem
Kad bi se Novi dvori srušili, Zaprešić ne bi ništa izgubio	1	2	3	4	5
Grad bi trebao ulagati više u očuvanje lokalne baštine	1	2	3	4	5
Teme o povijesti, kulturi i baštini su mi zanimljive	1	2	3	4	5
Zainteresiran/a sam da saznam više o baštini Zaprešića	1	2	3	4	5
Baština nije relevantna za mene i moj život	1	2	3	4	5
Baština nije relevantna za razvoj kvalitete života grada	1	2	3	4	5
Građani bi trebali biti uključeni u donošenje odluka o lokalnoj baštini	1	2	3	4	5
Volio/voljela bih se osobno uključiti u lokalne baštinske projekte	1	2	3	4	5
Zaprešiću je potrebno više kulturnih i baštinskih sadržaja	1	2	3	4	5
Volim posjećivati kulturna događanja	1	2	3	4	5
Mislim da posjet izložbi može biti užitek i zabava	1	2	3	4	5
Imam potrebu kreativno se izražavati	1	2	3	4	5
Planiram ubuduće posjećivati kulturna događanja koja će se organizirati u Zaprešiću	1	2	3	4	5
Volio/voljela bih organizirati kulturne projekte	1	2	3	4	5
Imam ideje za vlastite kulturne projekte	1	2	3	4	5
Želim se jednog dana profesionalno baviti kulturom	1	2	3	4	5

2 Smatrate li da je baština važna za kvalitetu života i razvoj grada Zaprešića?

- 1 Da
- 2 Ne
- 3 Ne znam

3 Jeste li čuli za izložbeni projekt „Zaš niš ne znamo o Jelici Jug?“ prije današnjeg posjeta izložbi

- 1 Da ➡ *Prijeđite na pitanje 4.*
- 2 Ne ➡ *Prijeđite na pitanje 5.*

4 Kako ste čuli za izložbeni projekt „Zaš niš ne znamo o Jelici Jug?“

(Moguće je označiti više odgovora)

- 1 Od prijatelja iz škole
- 2 Od člana obitelji
- 3 Na Facebooku
- 4 U medijima (Internet, radio, tiskani mediji)
- 5 Preko plakata izvješanih po gradu

5 Označite u kojoj mjeri se slažete sa sljedećim tvrdnjama

	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	Izrazito se slažem
Ponosan/ponosna sam što su ovu izložbu napravili moji kolege iz škole	1	2	3	4	5
Ova izložba zainteresirala me za povijest i baštinu mog kraja	1	2	3	4	5
Ova izložba će me potaknuti da posjetim i druga kulturna događanja u gradu	1	2	3	4	5
Posjet izložbi me učinio ponosim/ponosnom na moj kraj	1	2	3	4	5
Na izložbi sam naučio/naučila nešto novo o povijesti i baštini mog kraja	1	2	3	4	5

	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	Izrazito se slažem
Posjet ovoj izložbi mi je bio zanimljiv	1	2	3	4	5
Sljedeći put bih se i ja želio/željela aktivno uključiti u sličan projekt	1	2	3	4	5
Posjet ovoj izložbi mi je bio zabavan	1	2	3	4	5
Preporučit ću ovu izložbu prijateljima	1	2	3	4	5
Preporučit ću ovu izložbu članovima obitelji	1	2	3	4	5
Posjet izložbi me inspirirao za neki vlastiti projekt	1	2	3	4	5
Posjet izložbi inspirirao me da istražim više o povijesti Zaprešića	1	2	3	4	5

6 Što vam je najzanimljivije u vezi ovog izložbenog projekta?

7 Što vam je najzanimljivije u vezi ovog izložbenog postava?

8 Razred _____

9 Usmjerenje _____

10 Spol M / Ž

Evaluacijski listić – 1. radionica

Kako ti se svidjela današnja radionica?

1 Bilo je bezveze

2 Bilo je OK

3 Bilo je super

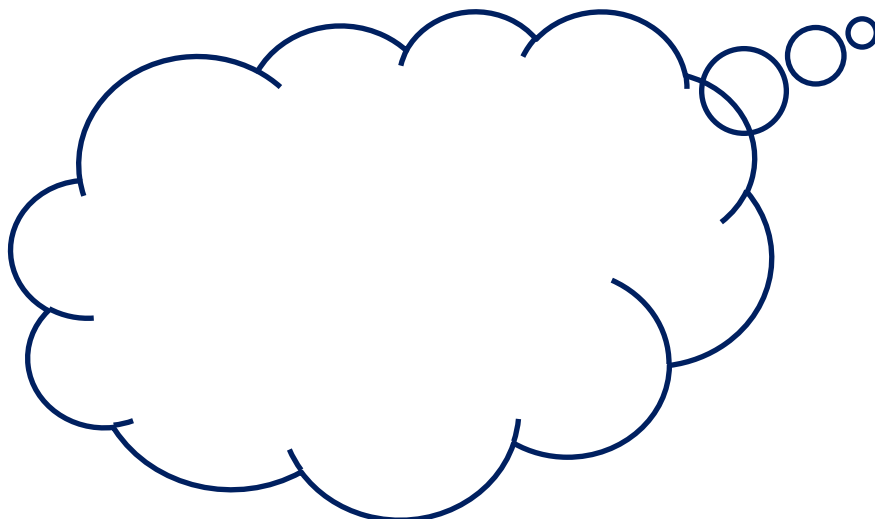
Što ti je bilo najbolje
na današnjoj radionici?

Što ti se nije svidjelo
na današnjoj radionici?

Imaš li prijedlog što bi
se moglo poboljšati?

Evaluacijski listić – 2. Radionica

Ocijeni današnju radionicu:

1 2 3 4 5

Koliko si zadovoljan/zadovoljna dosadašnjim radom na projektu?

- 1 Rad na projektu me razočarao, nisam zadovoljan/zadovoljna
- 2 Djelomično sam zadovoljan/zadovoljna dosadašnjim radom na projektu
- 3 Zadovoljan/zadovoljna sam dosadašnjim radom na projektu
- 4 Dosadašnji rad na projektu je bolji nego sam očekivao/la, izrazito sam zadovoljan/zadovoljna

**Ako dosadašnji rad nije
ispunio tvoja očekivanja,
napiši što si očekivao/la ili
kako bi se moglo poboljšati**

PRILOG 4. Protokol za fokus grupu

MIŠLJENJE O PROCESU PROVOĐENJA PROJEKTA

1. Koja je bila vaša motivacija za uključivanje u projekt? Što ste očekivali? Što ste željeli/mislili da ćete dobiti?
2. Što je, prema vašem mišljenju, najveće značenje i korist ovog projekta?
3. Biste li se ponovno uključili u ovakav projekt?
4. Koje su, prema vašem mišljenju bile glavne poteškoće tijekom rada na projektu?
5. Smatrate li da je bilo dovoljno vremena za izradu zadataka?
6. Što bi moglo poboljšati ovakav projekt u budućnosti?

UČINCI PROJEKTA NA KVALITETU ŽIVOTA, ZDRAVLJE I BLAGOSTANJE

7. Mislite li da su ovakvi projekti korisni?
8. Jeste li uživali u radu na projektu? U čemu najviše?
9. Imate li osjećaj da su se poštivale vaše ideje i mišljenja?
10. Imate li osjećaj da ste osobno pridonijeli razvoju projekta? Jeste li se osjećali uključeno?
11. Što vam je bilo najzanimljivije? Što vam je donijelo najviše zadovoljstva?
12. Kako ste se osjećali kada je projekt završen?
13. Mislite li da sada imate više samopouzdanja? Jeste li naučili nešto o sebi, poslati svjesniji što sve možete?
14. Osjećate li se ponosno na ono što ste postigli? Smatrate li da je to bio vaš doprinos?
15. Da bi lakše sami započeli neki projekt? Jeste li dobili neke ideje što bi se još moglo napraviti/istražiti? Biste li se htjeli baviti sličnim stvarima u budućnosti?

UČINCI PROJEKTA NA OBRAZOVANJE, UČENJE I OSOBNI RAZVOJ

16. Jeste li nešto novo naučili tijekom rada na projektu? Što?
17. Jesu li se promijenili neki vaši stavovi i mišljenja? (npr. o povijesti, baštini, lokalnoj zajednici, starijim ljudima...) Zanima li vas sada više tema lokalne povijesti i baštine? Biste li se voljeli nastaviti baviti tim temama? Kako? Jeste li više ponosni na svoj grad? Osjećate li pripadnost?
18. Jeste li dobili volju da više posjećujete izložbe i kulturna događanja u gradu?
19. Jeste li stekli neku novu vještinu tijekom rada na projektu?
20. Mislite li da ćete nešto što ste naučili moći primijeniti kasnije? Kako?

UČINCI PROJEKTA NA DRUŠTVENU KOHEZIJA I UKLJUČENOST

21. Jeste li stekli nova prijateljstva tijekom rada na projektu?
22. Jeste li upoznali neke ljude koje inače ne biste?
23. Jeste li razgovarali s obitelji o projektu? Je li vam netko od članova obitelji pomogao u radu na projektu (savjetom, konkretno)?
24. Jesu li članovi vaše obitelji došli na izložbu?
25. Jeste li razgovarali s prijateljima o projektu?
26. Kakvi su bili komentari i reakcije drugih ljudi na vaš rad na projektu?
27. Smatrate li da biste trebali biti više uključeni u donošenje odluka u gradu? U brigu o baštini?

UČINCI PROJEKTA NA LOKALNI IMIDŽ I IDENTITET

28. Je li rad na projektu promijenio na neki način vaše mišljenje o Zaprešiću?
29. Na koji način mislite da je utjecao na posjetitelje izložbe u tom smislu?
30. Nakon svega što ste istražili o povijesti i baštini svog kraja, osjećate li se sada više ponosnim na svoj grad?
31. Je li se tijekom rada na projektu promijenio stav o Zaprešiću kao mjestu za život?
32. Smatrate li da Zaprešić ima što za ponuditi posjetiteljima?
33. Je li rad na projektu utjecao na vaš osjećaj pripadnosti Zaprešiću i osjećate li se sada više povezano s ostalim stanovnicima grada? Mogu li takvi osjećaji imati utjecaj na to hoćete li u budućnosti ostati živjeti u Zaprešiću?

Prilog 5. Ideje učenika s prve radionice: *brainstorming* ideja na temu izložbe o baštini Zaprešića

TEME ZA IZLOŽBU	DIZAJN IZLOŽBE	MARKETING	OTVORENJE I AKTIVNOSTI
REKORDERI – slike najstarijeg kafića, najstarije građevine, najstarijeg naselja, najstarijeg stanovnika	PANO ZA POSJETITELJE – posjetitelji na izložbi pišu svoje dojmove ili što im se sviđa u Zaprešiću, kakav bi Zaprešić htjeli vidjeti u budućnosti	Oglašavanje putem Radio Zaprešića, novina, TV-a, Facebooka, škole	KONCERT DEMO BENDOVA
NAJPOZNATIJI ZAPREŠĆANI – sportaši, povijesne ličnosti (fotografije+informacije)	VIDEO ZID - snimiti starije ljude dok pričaju neke dogodovštine svoje mladosti ili kako se prije živjelo, gdje se izlazilo itd.	LETCI I PLAKATI neobičnog oblika – okrugli, cik-cak; žarke boje, veliki font	GLUMCI U POVIJESNOJ ODJEĆI – glume prizore iz života
VREMEPLOV – mjesta i osobe kroz godine	Glazbena podloga (stare popevke)	Fotografije danas i nekad na plakatima i letcima	SITNI POKLONI ZA POSJETITELJE – uspomena s izložbe
VIDEO MATERIJAL koji prikazuje situacije iz prošlosti i sadašnjosti – iz arhiva+učenici sami glume	Dinamičan postav, viseće fotografije		OLDTIMERI I ZAPREŽNA KOLA ispred Vršilnice u kojima se posjetitelji mogu fotografirati (kontaktirati Muzej Ferdinand Budicki?)
Legende o kraju (priče o vješticama, babarogama)	Lokalni govor - natpise ispod predmeta/fotografije napisati na dijalektu uz objašnjenje		KOČIJA S KONJIMA nudi gostima vožnju perivojem oko Novih dvora
Glasine o banu Jelačiću	Kartonski likovi za slikanje s posjetiteljima		Pozvati žive zaprešićke legende
Narodne poslovice – isprintati na manje blokove papira koje posjetioči mogu otrgnuti			ZAPREŠIČKI SPECIJALITETI – hrana, piće
STARI UPORABNI PREDMETI – igračke, posuđe, oruđe			MODNA REVIJA s nekadašnjom odjećom i predmetima, u pozadini video materijal
Fotografije nogometnih klubova nekad i danas (nogometni, odbojkaški, bodybuilding...) Fotografije škola nekad i danas			FOLKLORNO DRUŠTVO Na ulazu muškarci i žene u narodnim nošnjama dočekuju ljude
FOTOMONTAŽA – staro i novo na istoj slici (npr. izlasci) ili se obuči u povijesnu odjeću i slikati se u suvremenim situacijama (u narodnoj nošnji na kavi na šetnici)			NOVI BEAT, STARI TEKST – odabrati narodnu/tradicijsku pjesmu zaprešićkog kraja koju će odsvirati suvremeni glazbeni sastav (npr. Connect)
GRAFOVI koji prikazuju rast stanovništva – personalizirani, npr. fotografije baka, kćer, unuka			Udruga Plemička mladež - nastup u povijesnim kostimima
Fotografije Lužnice i Novih dvora kroz godišnja doba			Hologram bana Jelačića – kao duh (projekcija na platnu) – vezano uz legendu da se pojavljuje nakon ponoći
Fotografije auta, zaprega			

PRILOG 6. Protokol za vođenje intervjua s lokalnim kazivačima

PITANJA ZA KAZIVAČE

Pitanja služe samo kao podsjetnik na glavne teme i moguće ih je tijekom intervjua mijenjati kako bi bila što primjerenija kazivaču. Moguće je postavljati i dodatna pitanja za pojašnjenje priče. Kazivača treba potaknuti da govori opširno i pripovjednim stilom te da podijeli svoja zapažanja i reakcije. Pritom, treba imati na umu da su neki ljudi skloni digresijama, te ih je potrebno povremeno vratiti na temu o kojoj su pričali.

Poželjno je prilikom intervjuiranja što više koristiti fotografije koje će kazivač/ica opisivati i tako dati dodatne detalje o svom životu i iskustvima. Informacije koje bi trebalo prikupiti o fotografijama su:

- tko su osobe na fotografiji
- vrijeme kada je fotografija snimljena
- mjesto gdje je fotografija snimljena
- ostale informacije o fotografiji koje kazivač/ica može dati

Osnovne informacije

1. Ime i prezime kazivača/kazivačice
2. Datum, godina i mjesto rođenja
3. Mjesto prebivališta
4. Zanimanje kazivača i čime se bavi/čime se bavio

Svakodnevni život i običaji

5. Kako se živjelo u vašoj mladosti?
6. Koliko je stanovnika bilo u vašem mjestu? Koliko kuća? Kako su se ljudi slagali? Kako je zajednica funkcionirala?
7. Koliko je bilo ukućana po domaćinstvu? Koliko generacija?
8. Kako su bili raspoređeni kućanski poslovi? Što se i tko je što radio u kućanstvu? Tipično muški i ženski poslovi?
9. Što se kuhalo? Koje namirnice? Gdje ste nabavljali namirnice?
10. Jeste li držali stoku? Jeste li se bavili poljoprivredom?
11. Kako ste i s kime provodili slobodno vrijeme?
12. Jeste li išli po okolnim selima na druženja?
13. Je li postojala razlika između sela? U načinu oblačenja, ponašanja, običajima?
14. Kako su se upoznawali djevojke/dečki? Koji je bio običaj?
15. S koliko godina se obično ulazilo u brak (žene/muškarci)?
16. Kakva su bila vjenčanja? Koliko su trajala? Jesu li parovi živjeli zajedno prije vjenčanja?
17. Što se smatralo općeprihvaćenim uzornim ponašanjem?
18. Koliko se prosječno djece rađalo?
19. Kako se oblačilo? Gdje se kupovala odjeća? Jeste li nasljeđivali odjeću?
20. Koje svetkovine su se slavile i na koji način?
21. Jesu li se slavili rođendani? Imendani?

Škola

22. Kada je osoba krenula u 1. razred i što je završila / ako je bivši zaposlenik škole- kada se zaposlio, koliko je dugo radio u školi, koji predmet je predavao
23. Mogu li se prisjetiti prvog školskog dana i kako su se osjećali
24. Neke posebne uspomene iz školskih klupa
25. Smiješne dogodovštine
26. Nastavni predmeti koje su slušali a danas se možda više ne izvode
27. Kada im je počinjala i završavala nastava, kada su dolazili u školu, koliko im je trebalo do škole
28. Kako su izgledali ispiti znanja, odgovaranja, ocjene 1-5? Knjižice i svjedodžbe?
29. Kakva se odjeća nosila u školu, jesu li postojale uniforme
30. Varanje pod ispitima- šalabahteri, prepisivanja. Kako ih se kažnjavalo
31. Izvanškolske aktivnosti- ako da koje su sve postojale
32. Jesu li radili uz školu- poljoprivreda....
33. Užina-što su jeli u školi, da li su imali hranu u školi ili su je nosili od doma
34. Izletiti sa školom
35. Najdraži i najgori profesori- zašto

Sport i rekreacija

36. Koji su sportovi bili tipični za žene, a koji za muškarce?
37. Koji su bili najpopularniji sportovi i načini rekreacije u njihovo doba?
38. Koliko često se treniralo, kako su izgledale pripreme i gdje su se treninzi odvijali (dvorane, tereni, priroda)?
39. Razlika između kazivača i njihovih roditelja u odnosu spram sporta i rekreacije
40. Navijači, njihova popularnost i način navijanja

Novi dvori

1. Kako su Novi dvori izgledali kada ste prvi puta u njih došli? Što se od tada promijenilo?
2. Kako se tada u Novim dvorima živjelo?
3. Koliko su Novi dvori bili važni za ovaj kraj i vas općenito?

Građevine i mjesta

1. Kako je Zaprešić izgledao u doba vašeg djetinjstva?
2. Koje su bile najvažnije građevine / mjesta / gradski prostori?
3. Što je dolazak željeznice značio za Zaprešić?
4. Što mislite o promjenama i načinu na koji se grad razvijao od početka 20. st. do danas?

Jelica Jug

4. Zna li kakva je bila situacija u Zaprešiću 1903.?
5. Zna li tko je bila Jelica Jug? (Što nam možete reći o njoj?)
6. Opravdavate li njen čin? Smatrate li ga herojskim?
7. Imate li informacije da je netko od vaših predaka sudjelovao u protestu?

LANA DOMŠIĆ rođena je 27. siječnja 1981. godine u Virovitici. Godine 2006. diplomirala je na dvopredmetnom studiju povijesti umjetnosti i španjolskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Godine 2008. završila je dodatni dvogodišnji studij muzeologije na Odsjeku za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Od 2008. do 2010. godine boravila je na Sveučilištu Carlos III u Madridu u Španjolskoj kao stipendistica španjolskog Ministarstva vanjskih poslova i međunarodne suradnje gdje je završila poslijediplomski specijalistički magisterij iz menadžmenta u kulturi. Godine 2012. upisala je poslijediplomski doktorski studij informacijskih i komunikacijskih znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Od 2004. do 2007. godine honorarno je radila kao vodič i voditelj edukativnih radionica u Galeriji Klovićevi dvori, Muzeju za umjetnost i obrt i Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu. Godine 2006. zaposlena je kao stručni suradnik na projektu „HOLA - Hrvatsko obrazovanje u Latinskoj Americi” u organizaciji Matice iseljenika u sklopu kojeg je vodila tečajeve i radionice u Hrvatskom kulturnom centru u Iquiqueu u Čileu. Godine 2007. radila je u Hrvatskom paviljonu na Svjetskoj izložbi Expo u Zaragozi u Španjolskoj, a od 2009. do 2010. godine radila je u Odjelu za međunarodnu kulturnu suradnju u Agenciji za međunarodnu suradnju i razvoj (AECID) u Madridu u Španjolskoj.

Dobitnica je stipendije za stručnu praksu u Muzeju Peggy Guggenheim Collection u Veneciji u Italiji (2006.) i stipendije za sudjelovanje na forumu Young Cultural Policy Researchers u Bruxellesu u Belgiji (2013.).

Od siječnja 2011. godine zaposlena je na Veleučilištu s pravom javnosti „Baltazar Zaprešić“ gdje radi kao predavač na stručnom studiju poslovanja i upravljanja, usmjerenje Menadžment u kulturi te kao koordinatorica međunarodne suradnje. Nositeljica je kolegija Hrvatska umjetnost u europskom kontekstu, Dizajn i vizualne komunikacije, Upravljanje i turistička valorizacija baštine i Kulturni turizam.

Kao gostujući predavač držala je nastavu na sveučilištima u Valenciji, Španjolskoj i Tegucigalpi, Hondurasu.

Autorica je devet znanstvenih i stručnih radova i dva poglavlja u knjigama. Sudjelovala je i izlagala na brojnim domaćim i međunarodnim konferencijama iz područja upravljanja baštinom, menadžmenta u kulturi i kulturnog turizma.

Sudjelovala je u međunarodnom projektu Clustering Creativity (10/2015-8/2017) u okviru programa Erasmus+ Strateška partnerstva u području visokog obrazovanja, u svojstvu istraživača i voditeljice projekta za Hrvatsku (Veleučilište Baltazar Zaprešić).

Popis objavljenih radova

1. Domšić, Lana (2015): Evaluating Social Impacts of Heritage Festivals on Local Residents. U: Van Balen K., Vandesande A. (ur), *Heritage counts, Reflections on Cultural Heritage Theories and Practices. A series by the Raymond Lemaire International Centre for Conservation*, v. 2, Antwerp (Garant Publishers), 143-153.
2. Domšić, Lana (2015): Stavovi i percepcije mladih o utjecaju Špancirfesta na društveni razvoj grada Varaždina, *Informatologia*, 48 (3-4), 185.-197.
3. Domšić, Lana (2014): Novi mediji i muzejska komunikacija, U: Malović, S. (ur.), *Masovno komuniciranje*, Golden marketing-tehnička knjiga, Zagreb, 363.-367.
4. Domšić, Lana; Franić, Barbara; Labus, Alan (2014): Etička pitanja upravljanja kulturnom baštinom u turizmu , *Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Menadžment*, Zagreb, 2014./ VŠPU „Baltazar Adam Krčelić“, Zaprešić, 560-570.
5. Domšić, Lana (2014): Strategije interpretacije povijesnih kuća u funkciji lokalnog razvoja, U: Grmuša T. (ur.), *Zbornik radova prve međunarodne znanstveno-stručne konferencije „Fedor Rocco“*, Hrvatske perspektive u Europskoj Uniji Zagreb, 208-218.
6. Domšić, Lana (2013): Croatian heritage and identity in the contemporary touristic development, U: Vrdoljak Raguž, I., Lončar I. (ur), *Proceedings of the 1st Dubrovnik International Meeting, Scientific Conference of Innovative Approaches to the Contemporary Economic Problems*, Dubrovnik, 729-738.
7. Domšić, Lana (2013): Touristic photography and the construction of place identity: Visual image of Croatia, U: Marascu-Klein, V., Panaitescu F., Panaitescu, M. (ur.), *Proceedings of the 2nd International Conference on Sustainable Tourism and Cultural heritage* (STACH 13), Brasov, Romania, 277-282.
8. Domšić, Lana, Popek Biškupec, Petra (2012): Poboljšanje poslovanja kulturnih institucija primjenom Web 2.0 tehnologija, U: Plenković, M. (ur.): *Book of Manuscripts, International Conference Society and Technology 2012, Lovran, Croatia*, Zagreb: Croatian Communication Association International Federation of Communication Associations, 198-206..
9. Domšić, Lana (2012): Information Technology for Management and Promotion of Sustainable Cultural Tourism, *Informatica* 36, 131–136.

10. Domšić, Lana (2009): Iskustva španjolskih muzeja u korištenju novih web tehnologija i društvenih mreža, *Informatica Museologica* 40 (3-4), 130-132.
11. Botica, Dubravka; Domšić, Lana (2008): Župna crkva sv. Nikole u Varaždinu. Prilog sakralnoj arhitekturi kasnobaroknog razdoblja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Peristil* 51, 29-40.